

Торайғыров университетінің
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайғыров университета

Торайғыров университетінің ХАБАРШЫСЫ

Экономикалық сериясы
1997 жылдан бастап шығады

ВЕСТНИК

Торайғыров университетта

Экономическая серия
Издается с 1997 года

ISSN 2710-3552

№ 1 (2024)

Павлодар

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайгыров университетаЭкономическая серия
выходит 4 раза в год**СВИДЕТЕЛЬСТВО**о постановке на переучет периодического печатного издания,
информационного агентства и сетевого издания
№ KZ93VPY00029686выдано
Министерством информации и коммуникаций
Республики Казахстан**Тематическая направленность**
публикация материалов в области экономики, управления,
финансов, бухгалтерского учета и аудита

Подписной индекс – 76133

<https://doi.org/10.48081/YYZCZ8724>**Бас редакторы – главный редактор**
Давиденко Л. М.
доктор PhDЗаместитель главного редактора   Гребнев Л. С., *д.э.н., профессор*
Ответственный секретарь   Шеримова Н. М., *магистр***Редакция алқасы – Редакционная коллегия**Шмарловская Г. А.,   *д.э.н., профессор (Беларусь);*
Кунызов Е. К.,   *доктор PhD, доцент;*
Алмаз Толымбек,   *доктор PhD, профессор (США);*
Мукина Г. С.,   *доктор PhD, ассоц. профессор, доцент;*
Алтайбаева Ж. К.,   *к.э.н.*
Мусина А. Ж.,   *к.э.н., ассоц. профессор, доцент;*
Титков А. А.,   *к.э.н., доцент;*
Омарова А. Р.   *технический редактор.*За достоверность материалов и рекламы ответственность несут авторы и рекламодатели
Редакция оставляет за собой право на отклонение материалов
При использовании материалов журнала ссылка на «Вестник Торайгыров университета» обязательна

© Торайгыров университет

МАЗМҰНЫ
СОДЕРЖАНИЕ
CONTENT

Azretbergenova G. Zh., Yessenali A. Ye. Creating a framework for government-business interaction in enhancing regional economic management.....	9
Арынова З. А., Золотарева С. В., Кайдарова С. Е. Взаимодействие рынка труда и системы образования в Казахстане: вызовы цифровой экономики.....	18
Akybayeva G. S., Rezvushkina T. A., Mussabekova A. O., Kadrova A. S., Kushebina G. M. The priorities of women-led businesses in the economy of Kazakhstan: gender aspects in the labor market.....	31
Давиденко Л. М., Титков А. А., Карпов В. В., Миллер М. А. Разработка концепции платформенной экологизации производства на основе индикаторов социально-экологического развития.....	46
Досмағанбетов Н. С., Жабытай Б. Н., Ер尼亚зов Р. А., Рейдолда С. Құрылыс материалдары кластерін қалыптастыру негізінде өңірлердің тұрғын үй инфрақұрылымын экономикалық дамыту	59
Dugalova G. N., Sadu Zh. N. Über die Effizienz der Anwerbung und Nutzung ausländischer Investitionen in der Republik Kasachstan	72
Кунызова С. К., Кунызов Е. К., Каримбергенова М. К. Амирова М. А., Кунызова А. Ж. Перспективы инвестирования в «зеленые» инструменты поддержки экологического производства в Республике Казахстан.....	84
Кенжетеева Г. К., Бимбетова Б. С., Дүйсенбаева Б. Б., Болатова Б. Ж., Танирбергенова Г. Б. Қазақстан Республикасындағы әлеуметтік кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдау	98
Karimbayeva G., Seitkhozhiba J., Kirdasinova K., Nabiyeva M., Baigabulova K. Social aspects of sustainable development of regions of Kazakhstan.....	110
Moldabekova A. Sh., Muratova D. B., Abdykulova K. A., Ismailova A. B., Popp L. A. Development and application of criteria for assessing the sustainability of national financial systems.....	123
Мәжитова Н. Ә., Абдимомынова А. Ш., Дузельбаева Г. Б., Ким В. В., Алибекова А. Б. Зияткерлік капитал: тиімді бағалауды жетілдірудің әдіснамалық мәселелері	136

Мухаметжанова Ж. С., Досжан Р. Д., Мухаметжанова Ж. С., Куанова Л. А. Қазақстандағы қаржылық инклюзия жағдайын талдау	150
Ниязбаева А. А., Оспанов Д. Е. Эффективность взаимодействия государства и неправительственных организаций в решении социальных и экономических проблем молодежи	164
Рахметулина А. А., Раимбеков Ж. С., Кулмаганбетова А. С. Қазақстанның келік-логистикалық жүйесін модельдеу	176
Suyendikova G. K., Ryspekova M. O., Baizholova R. A., Niyazbekova Sh. The main stages of formation and development of urban agglomerations in Kazakhstan	187
Сатпаева З. Т., Кангалакова Д. М., Ибраимова С. Ж. Оценка коллективного знания в экономике Казахстана	200
Сыздықова А. О., Жетибаев Ж. К. Жасыл облигациялар нарығының дамуын талдау	214
Төкенова С. М., Қадринов М. Х., Искаков Б. М. Етті мал шаруашылығындағы «ақылды» технологиялардың экономикалық тиімділігін бағалау	227
Тапалчинова А. С., Мусина А. Ж., Мухамедова М. М., Ксембаева А. Н. Коммерциялық банктің қаржылық қызметтері	241
Шафеева Л. А., Канапьянова Ж. Н., Мамакаева А. М. Электронные платежи и перспективы их развития в Республике Казахстан	252
Шеримова Н. М. Инновационное управление как инструмент рациональной модернизации промышленности	264
Авторлар туралы ақпарат Сведения об авторах Information about the authors	270
Авторларға арналған ережелер Правила для авторов Rules for authors	292
Жарияланым этикасы Публикационная этика Publication ethics	304

<https://doi.org/10.48081/MYKZ9560>

*G. Zh. Azretbergenova, A. Ye. Yessenali

Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University,
Republic of Kazakhstan, Turkistan

*e-mail: gulmira.azretbergenova@ayu.edu.kz

CREATING A FRAMEWORK FOR GOVERNMENT- BUSINESS INTERACTION IN ENHANCING REGIONAL ECONOMIC MANAGEMENT

The article examines the principles, methods, types, forms and models of interaction between the government and business in the implementation of socially significant projects. The research paper delves into the appraisal of institutions that enable the interaction between the state, society, and business. It further explores different models of interaction between business and government. Moreover, the academic study reveals an expert evaluation of the collaborative efforts between regional authorities, businesses, and the public.

Throughout the scrutiny of the interaction between authorities and business structures, the study identifies priority areas for effectively addressing the primary issues in the region. It also assesses the level of competence and willingness of local authorities to engage in dialogue, their readiness to contribute to solving regional problems, and their involvement in public-private partnerships and anti-corruption initiatives. The interaction between the state and business is evaluated as a collection of power institutions and market management actors, representing a complex system of interconnected relationships and feedback loops.

The comprehensive plan for the development of social projects covers all areas of regional life and is being implemented on the basis of the plan for its large-scale development, the creation of the Turkestan region and the transfer of the regional center to the city of Turkestan.

It is of great social importance, that is, by building cooperation between the state and entrepreneurs, it is possible to direct the solution of the problems provided for in the «Social Code» of the Republic of Kazakhstan proposed in 2023. Selection of projects with a high potential

of direct and indirect impact on socio-economic development of the region and creation of stable jobs was carried out.

Keywords: authorities, business structures, public representatives, regional management, public-private partnership.

Introduction

Enhancing the effectiveness of regional management and optimizing its operations necessitates the formulation of a contemporary framework for public administration, founded on a strategic planning system. This includes applying systemic approaches and providing methodological support to effectively achieve established goals.

The crucial aspect in regional management, aimed at achieving sustainable and equitable progress, lies in acknowledging the regional determinants of the investment climate, as well as comprehending the distinctive features of regional and local development, and the intricate nature of the socio-economic system within the region. Moreover, it is imperative to engage stakeholders, including major corporations, medium and small-scale enterprises, non-profit organizations, and all community members, as they play pivotal roles in implementing strategies, programs, and projects for socio-economic advancement.

The shortcomings in the state management of regional socioeconomic development are due to several factors. These include inadequacies in goal setting, an excessive focus on economic development at the expense of social welfare, and limited participation of business entities and civil society institutions in regional strategic planning processes. Furthermore, strategic planning lacks efficient management mechanisms for implementing the formulated strategies, programs, and plans, as well as the utilization of systematic approaches and tools. Additionally, there is insufficient emphasis on monitoring the progress of strategies, programs, projects, and activities. Consequently, the achievement of sustainable and balanced development across the country's regions remains unattained.

Therefore, it is imperative to approach the development of strategic planning in regions not as the mere creation of disconnected and loosely linked documents, but as the formulation of an advanced methodology for overall transformations of regional socio-economic systems and their public administration. This necessitates a critical reassessment of current approaches and the integration of fundamentally new elements into the functioning of regional public administration bodies.

The issue of enhancing state management of the socio-economic development of regions through the implementation of a strategic planning system is of critical scientific, methodological, and practical importance in the present-day context.

Literature Review

The scientific community continues to investigate the challenges associated with the interaction between government authorities and business entities. These studies remain pertinent despite ongoing processes of reform, economic crises, and other social phenomena. It is worth noting that a multitude of classical and contemporary sociologists and political scientists have explored various aspects of power-business dynamics, examining entrepreneurship, corporations, their political influence, trade union organizations, and conflicts within the system. Their research sheds light on trends and patterns in these relationships, offering valuable insights into this complex domain.

Several scholars have extensively studied and proposed various models of business interaction with public authorities. Notable contributions in this field include the works of P. Bemhagen [1], P. Bowen [2], A. Brochaid [4], P. Bernhagen [5], R. Gross [6], D. Cohen [7], Cigler A. J., Loomis B. A., Nownes A. J [8]. and various other researchers. These studies offer valuable insights into understanding and analyzing the dynamics of relationships between businesses and public authorities.

The inherent necessity for establishing systems of interest coordination in the realm of societal-government relations has spurred the development of specific rules, regulations, and normative frameworks in this domain. This has also facilitated the creation of suitable organizational structures to facilitate effective governance.

The phenomenon of dissemination is focused on achieving worldwide recognition of the pluralistic model of partnership by globally disseminating American business culture. The success of this model can be attributed to the rapid advancement of high technologies, which facilitate the transmission of the American partnership model across the globe. Consequently, it has become an influential political and ideological instrument [9].

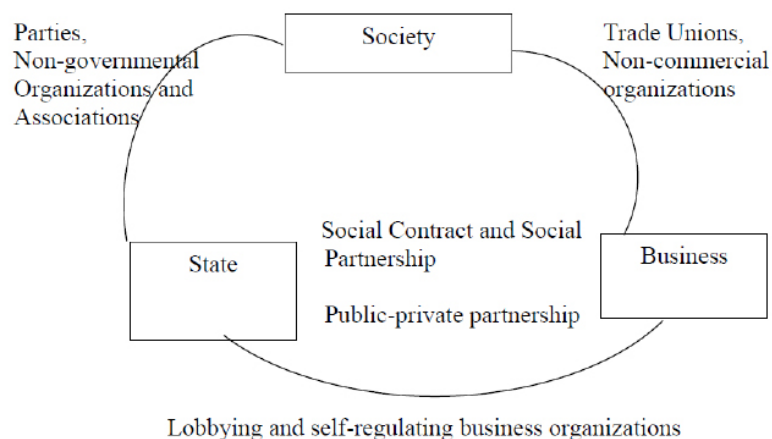

Figure 1 – Institutions of interaction between the state, society, and business entities [10]

Through the analysis of the aforementioned works, it becomes evident that the necessity for interaction is pivotal for the holistic development of the social system. Consequently, a subsequent question arises: How can this interaction be effectively facilitated? Nureyev R.M. [10], who examines various aspects related to lobbying, public-private partnership, and social partnership, providing insights into potential mechanisms for fostering fruitful interaction, presents one potential avenue.

There is no universally accepted criterion for classifying the forms and models of interaction between business and government in the domestic and foreign economic literature, However, L. Sharinger introduced a significant contribution in 2004 by presenting the main basic models of interaction between business and government. Specific forms of ownership, management, and sources of financing distinguish these models. They encompass the operator model, cooperation model, concession model, contractual model, and leasing model [11].

During the post-Soviet era in Kazakhstan, as well as in other nations worldwide, the «double helix» model followed by the «triple helix» model gained significant prominence. Initially, the participants of the first model consisted of the state and business, with the gradual inclusion of a third component – science.

Materials and methods. In recent years, an increasing number of nations, including Kazakhstan, have embraced public administration reform guided by the principles of Open Government. The objective of implementing an «Open

Government» approach is to establish a transparent and accountable state, enhance citizen engagement in governance, reinforce anti-corruption measures, and leverage new technologies to enhance the effectiveness of public administration. The construction of an «Open Government» system aims to enhance decision-making processes, foster feedback mechanisms, and establish a genuine dialogue system among government agencies, civil society, and businesses to address crucial socio-economic development challenges within the country.

A prevailing trend among leading nations is to establish a decision-making system that facilitates the horizontal flow of information and diminishes the boundaries between elected officials, bureaucracy, expert communities, civil society institutions, and business entities.

To determine an effective model of communication between government bodies and the business community, it is imperative to conduct a thorough and comprehensive analysis. The adoption of this approach is justified by its ability to systematically examine the research subject, scrutinize information and underlying principles, and derive sound and logical conclusions regarding the research problem.

Results and discussion. According to the 2022 Open Government Index, Kazakhstan's global ranking stands at 85th out of 102 countries, while it holds the 62nd position among 128 nations in the Rule of Law Index. Researchers have observed a notable trend indicating that countries participating in the Open Government Partnership initiative generally achieve higher rankings.

The extent of institutionalization in government relations (GR) is significantly influenced by the characteristics of the socio-political system and the level and trajectory of its development. Simultaneously, in a broad sense, the establishment of any social institution undergoes several consecutive stages, starting from the identification of a collective need that necessitates coordinated and organized actions, leading to the emergence of social norms, rules, and corresponding procedures. Subsequently, these norms and rules are recognized for their social importance, followed by the establishment of a system of sanctions and the creation of mechanisms for social control.

In our study conducted at the beginning of 2023, we employed a formalized expert survey methodology. The target group consisted of individuals representing the business community in three administrative centers of the Turkestan region: Turkestan, Kentau, and Arys. Experts were selected from various backgrounds, including employees of regional authorities and local self-government, heads of small and medium-sized businesses, active public figures, and members of non-governmental organizations. A total of 45 experts were interviewed, with a significant majority (77 %) possessing higher education or incomplete higher

education, indicating their qualifications to assess the region's actual situation. In addition to the formalized expert survey, we utilized informal expert interviews to delve deeper into the subject matter and gather unique expert insights. The opportunity was provided to achieve nearly equal representation across the territories, with 17 experts from Turkestan, 15 from Kentau, and 13 from Arys. Furthermore, there was a balanced representation of experts from government representatives (20 experts), the business community (14 experts), and the public (11 experts) categories, enabling comprehensive evaluations (Table 1).

Table 1 – The expert evaluation of the collaboration between regional authorities, businesses, and the public, represented as a percentage of the overall expert assessment

	Assessment level	Evaluation by experts selected from a specific group/category.		
		Employees of regional authorities and local self-government	Representatives of the business community of the region (heads of small and medium-sized businesses)	Active public figures and employees of non-governmental organizations
A successful solution to the main problems of the region	low	2,2	13,3	-
	medium	6,7	13,3	13,3
	high	35,6	4,4	11,1
The degree of proficiency and willingness to engage in dialogue exhibited by local authorities.	low	-	22,2	11,1
	medium	4,4	6,7	13,3
	high	40,0	2,2	-
Interaction between authorities and business structures	low	6,7	22,2	13,3
	medium	8,9	6,7	11,1
	high	28,9	2,2	-
Willingness to actively contribute to resolving specific regional issues.	low	2,2	-	-
	medium	2,2	8,9	-
	high	40,0	22,2	24,4
Readiness to engage in public-private partnerships.	low	4,4	-	-
	medium	13,3	-	24,4
	high	26,7	31,1	-
Readiness to actively participate in anti-corruption efforts.	low	-	-	-
	medium	-	4,4	-
	high	44,4	26,7	24,4
Compiled by the authors				

Now, let us proceed to the key findings and outcomes of the study. Initially, we present expert evaluations regarding the performance of local self-government and regional authorities.

According to the expert survey, findings reveal that only one-third of the experts express confidence in the authorities' ability to effectively address the region's primary issues. The quality of their work is not highly regarded, with 40 % of the experts rating it as low. This outcome is not surprising, considering the prevailing societal perception that local authorities bear the responsibility for unresolved challenges and are expected to address a wide range of problems. The study further affirms the existence and persistence of such a perception. Consequently, irrespective of whether an expert approached the authorities or whether their issue was resolved, the overall evaluation of the authorities' performance remains moderate to low.

The assessment provided by the expert community indicates an average level of competence and readiness for dialogue among local authorities. This observation strongly suggests a prevailing sense of distrust expressed by the expert community towards the regional leadership. This issue likely stems from the experts, predominantly representing the business community, harboring skepticism towards government representatives at both the central and regional levels.

Secondly, the experts evaluated the preparedness and scope of interaction between the authorities and business organizations, providing an opportunity to assess the performance and effectiveness of the authorities at a higher level.

Experts highlight a dichotomy in the stance of business community representatives. While they express willingness to contribute to resolving certain issues within the city, they exhibit reluctance to engage in the governance of both the city and the region.

Let us delve into this thesis in greater detail, exploring a comprehensive range of issues in which the business community is prepared to participate. Notably, a significant level of interest from the business community is evident in addressing the challenges faced by the city and the region. On average, each expert identified at least three problem areas in which local business structures are willing to participate. The research revealed that the business community displayed a high level of proactivity and readiness to participate in various domains of activity. The first area pertains to the development of the economic sphere, encompassing aspects such as investment policies and business regulations, with a focus on considering the economic interests of all parties involved. The second area concerns political issues, including the formulation of local legislation, consumer protection, and migration policies within the region. The third area involves the social sphere, addressing directions for social development and the preservation of existing

natural resources. Overall, the most popular and sought-after areas of engagement include the advancement of the economic sphere and efforts to combat corruption.

In the context of economic development, special emphasis is placed on public-private partnership, which primarily aims to safeguard existing industries and industrial facilities. This area demonstrates a growing trend of enhanced collaboration between the government and businesses, particularly in sectors such as the electric power industry, transportation, healthcare, and education. These sectors hold strategic significance and cannot be fully privatized, yet the state may face constraints in providing sufficient funds for their support and development. In such cases, the utilization of public-private partnerships serves as a viable mechanism for government-business interaction. The topic of public-private partnership has gained particular relevance amidst the global financial crisis, as various sectors of the economy have experienced a need for state support.

Another area in which the business community is willing to participate in the fight against corruption is highlighted by 56 % of the experts. It is well recognized that corruption poses a significant barrier to the sustainable development of cities and regions. However, there exists a paradox, on one hand, businesses express their readiness to combat corruption, but on the other hand, 85 % of businesspersons believe that conducting business in the country without engaging in corrupt practices is virtually impossible. This contradiction underscores the complex and deeply entrenched nature of corruption within the business environment.

Additionally, it was challenging to identify a common problem that the majority of experts were interested in resolving. Moreover, the business community itself exhibited limited readiness for forms of interaction that entail higher levels of responsibility, such as participating in the development of draft laws or shaping investment policies, as indicated by slightly over a third of the respondents.

The advancement of public administration at the regional level is a multifaceted and multifunctional process, requiring the utilization of diverse tools, methods, and mechanisms for support. Among the most effective approaches is the establishment of public-private partnerships, based on the principle of mutually beneficial cooperation between government and business.

The study identified several significant forms of interaction between the state and business, which involve direct state financing of commercial entities, indirect state support for business development, coordination of interests through information exchange, and interaction based on the distribution of ownership powers. A key task in effectively managing the state-business relationship is to ensure that the form and methodology of cooperation align with the goals and characteristics of economic entities. This alignment is essential for fostering productive collaboration and achieving mutually beneficial outcomes.

It is worth noting that excessive infiltration of business representatives in government structures, either directly or indirectly through lobbying practices, can significantly undermine management efficiency.

Hence, in Kazakhstan, it is of utmost importance to tackle the issue of determining the most suitable model for the relationship between the government and business entities operating in the region. This decision should be guided by the following factors:

Allowing for the establishment of a «corporate» model that incorporates elements of monopolistic management in the society and economy.

Constructing a «democratic» partnership model that effectively combines the interests, needs, and demands of both governmental and entrepreneurial structures, all working towards the shared objective of enhancing economic competitiveness and improving the quality of life for the population.

The overall outcomes of the conducted study have reaffirmed the significant value of the public-private partnership mechanism for both the central government and regional governing bodies. Therefore, further development in this sphere of business-government interaction stands as one of the most promising directions for regional public policy.

Conclusion. Ascertained from the examination of empirical data, it can be inferred that the effective administration of the interaction between the state and business is crucial for enhancing public governance. This entails ensuring the operation of a feedback loop and timely identification of the response from the business sector, as well as the managerial influence of the state. Such influence can be observed through financial metrics and subjective evaluations provided by entrepreneurs. Furthermore, it is essential to incorporate the potential of the business sector into economic development strategies.

Therefore, the management of state-business interaction in contemporary circumstances involves establishing favorable institutional conditions for public-private cooperation. This requires considering the diverse nature of socio-economic systems at the regional level and carefully selecting, evaluating, organizing, and developing the most effective forms and technologies of interaction between public and commercial entities. Additionally, it involves stimulating and regulating the development of these entities towards aligning their economic interests, as well as enhancing their organizational, financial, information, and human resources to bring about qualitative and quantitative changes in the outcomes of their interaction.

The effectiveness of managing the interaction between the state and business is contingent upon the qualitative and quantitative attributes of both the business sector and the state, as well as the nature of the direct and feedback connections that exist between them. The development of the business sector is influenced

not only by regulatory measures implemented by the state but also by its inherent self-organizational dynamics. Simultaneously, state institutions are shaped through a combination of self-regulation and external influences stemming from society and the business community. The collective web of inter-sectoral connections and relationships becomes the focal point of managerial interventions from both business and the state. Thus, it is pertinent to acknowledge the presence of a self-regulation mechanism within the state-business interaction system. Moreover, at the micro-level of individual economic entities, this mechanism manifests through the utilization of specific management technologies, strategies, models, tools, and decision-making mechanisms.

Consequently, the main task is to fully utilize the favorable macroeconomic situation and identify the most effective tools to stimulate cooperation among stakeholders, to bring systematization and complexity to the process of state-business interaction through efficient managerial interventions.

REFERENCES

- 1 **Bernhagen, P., Mitchell, N. J.** Global corporations and lobbying in the European Union // 64th Annual National Conference of the Midwest Political Science Association. – Chicago, 2006.
- 2 **Bouwen, P., Burke, J. V.** The Two-Pack on economic governance: Establishing an EU framework for dealing with threats to financial stability in euro area member states // European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs, 2013.
- 3 **Broscheid, A., Coen, D.** Insider and outsider lobbying of the European Commission: An informational model of forum politics // European Union Politics. – 2003. – Т. 4. – № 2. – P. 165–189.
- 4 **Bernhagen, P.** Who gets what in British politics—and how? An analysis of media reports on lobbying around government policies, 2001–7 // Political Studies. – 2012. – Т. 60. – № 3. – P. 557–577.
- 5 **Grosse, R. (ed.)**. International business and government relations in the 21st century. – Cambridge University Press, 2005.
- 6 **Coen D.** The European business interest and the nation state: large-firm lobbying in the European Union and member states // Journal of Public Policy. – 1998. – Т. 18. – № 1. – P. 75–100.
- 7 **Loomis, B., Struempfl, M.** Organized Interests, Lobbying, and the Industry of Politics: A First-Cut Overview // Presentation at the Midwest Political Science Association meeting. – Chicago, Illinois, 2003. – P. 4–7.

- 8 **Cigler, A. J., Loomis, B. A., Nownes, A. J. (ed.)**. Interest group politics. – Cq Press, 2015.
- 9 **Dunaeva, A. I., Udachin, N. O.** Directions of development of the effectiveness of public administration in the region // Economy and society. – 2015. – № 1–2 (14). – P. 3–5.
- 10 **Nureyev, R. M., Surkhaev, I. D.** Digitalization of the Economy: the New Role of Social Media // Journal of Institutional Studies. – 2021. – Т. 13. – № 2. – P. 6–26.
- 11 **Sharinger, L.** New model of investment partnership between the state and private sector // Mir peremen. – 2004. – Т. 2. – P. 8–22.

Received 31.01.24.

Received in revised form 05.02.24.

Accepted for publication 21.02.24.

*Г. Ж. Әзіретбергенова, А. Е. Есенәлі

Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,
Қазақстан Республикасы, Түркістан қ.

31.01.24 ж. баспаға түсті.

05.02.24 ж. түзетулерімен түсті.

21.02.24 ж. басып шығаруға қабылданды.

ЭКОНОМИКАНЫ ӨНІРЛІК БАСҚАРУДЫ ЖЕТІЛДІРУ ЖАҒДАЙЫНДА БИЛІК ПЕН БИЗНЕС-ҚҰРЫЛЫМДАРДЫҢ ӨЗАРА ІС-ҚИМЫЛ МЕХАНИЗМІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Бұл мақалада әлеуметтік маңызы бар жобаларды іске асыруда мемлекет пен бизнестің өзара іс-қимылының принциптері, әдістері, нысандары мен модельдері қарастырылып, мемлекет, қоғам және бизнестің өзара іс-қимыл институттары зерттелді. Сонымен қатар бизнес пен биліктің өзара іс-қимыл модельдеріне түсінік беріліп, өңірлік билік органдарының, бизнес пен жұртшылықтың өзара іс-қимыл жұмысына сараптамалық бағалау жүргізілді. Билік органдары мен бизнес-құрылымдардың өзара іс-қимылын зерделеу кезінде өңірдің негізгі проблемаларын ойдағыдай шешудің басым бағыттары, жергілікті билік органдарының құзыреттілік деңгейі мен диалогқа дайындығы, өңірдің кейбір проблемаларын шешуге қатысуға дайындығы, жеке-мемлекеттік әріптестік және сыбайлас жемқорлыққа қарсы күреске қатысу айқындалды. Мемлекет пен

бизнесінің өзара әрекеттесуі билік институттарының жиынтығы және нарықтық басқару субъектілері ретінде қарастырылады, олар екі субъектіні білдіреді, олардың арасындағы проблемалар тікелей және кері байланыстың күрделі жүйесі ретінде зерттеледі.

Әлеуметтік жобаларды дамытудың кешенді жоспарында облыс өмірінің барлық саласы қамтылып, оны ауқымды дамыту, Түркістан облысын құру және облыс орталығын Түркістан қаласына көшіру жоспарының негізінде іске асырылуда.

Әлеуметтік маңыздылығы зор, яғни мемлекет пен кәсіпкерлердің әріптестігін қру арқылы Қазақстан Республикасының 2023 жылы ұсынылған «Әлеуметтік кодексінде» көзделген проблемаларды шешуге бағыттауға болады. Өңірдің әлеуметтік-экономикалық дамуына және тұрақты жұмыс орындарын құруға тікелей және жанама әсер ету әлеуеті жоғары жобаларды іріктеу жұмыстары жүргізілді.

Кілтті сөздер: билік органдары, бизнес-құрылымдар, жұртшылық өкілдері, өңірлік басқару, жеке-мемлекеттік әріптестік.

*Г. Ж. Азретбергенова, А. Е. Есенали

Международный казахско-турецкий университет

имени Ходжи Ахмеда Ясави,

Республика Казахстан, Туркестан к.

Поступило в редакцию 31.01.24.

Поступило с исправлениями 05.02.24.

Принято в печать 21.02.24.

ФОРМИРОВАНИЕ МЕХАНИЗМА ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ВЛАСТИ И БИЗНЕС-СТРУКТУР В УСЛОВИЯХ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ РЕГИОНАЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ ЭКОНОМИКОЙ

В данной статье рассматриваются принципы, методы, формы и модели взаимодействия государства и бизнеса в реализации социально-значимых проектов, исследованы институты взаимодействия государства, общества и бизнеса, изучены модели взаимодействия бизнеса и власти, проведена экспертная оценка работы взаимодействия органов региональной власти, бизнеса и общественности. При изучении взаимодействия органов власти и бизнес-структур определены приоритетные направления успешного решения основных проблем региона, уровень компетентности

и готовности к диалогу местных органов властей, готовности к участию в решении некоторых проблем региона, частно-государственного партнерства и принятия участие в борьбе с коррупцией. Взаимодействие государства и бизнеса рассматривается как совокупность институтов власти и субъекты рыночного хозяйствования, которые в целом представляющие два субъекта, исследуются проблемы между ними как сложная система прямых и обратных связей.

Комплексный план развития социальных проектов охватывает все сферы жизни региона и реализуется на основе плана его масштабного развития, создания Туркестанской области и переноса областного центра в город Туркестан.

Оно имеет большое социальное значение, то есть, выстраивая сотрудничество государства и предпринимателей, можно направить решение проблем, предусмотренных в «Социальном кодексе» Республики Казахстан, предложенном в 2023 году. Осуществлен отбор проектов с высоким потенциалом прямого и косвенного влияния на социально-экономическое развитие региона и создание стабильных рабочих мест.

Ключевые слова: власть, бизнес-структуры, представители общественности, региональное управление, частно-государственное партнерство.

<https://doi.org/10.48081/KOAB7641>

*З. А. Арынова, С. В. Золотарева, С. Е. Кайдарова

Торайгыров Университет, Республика Казахстан, г. Павлодар

*e-mail: zaryn24@mail

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ РЫНКА ТРУДА И СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ: ВЫЗОВЫ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

Цифровая трансформация рассматривается как ключевой и неотъемлемый аспект четвертой промышленной революции. Невозможно не отметить, что она оказала существенное воздействие на рынок труда и интересы его участников. В настоящее время можно с уверенностью утверждать, что влияние цифровизации на рынок труда принимает все более значимые масштабы, активно охватывая различные его сегменты с ускоренным темпом. Цифровая экономика привносит быстрые изменения в требования к навыкам и знаниям специалистов, что подчеркивает важность эффективного взаимодействия образования и рынка труда.

Статья рассматривает проблемы взаимодействия рынка труда и системы образования в Казахстане в контексте цифровизации экономики. Авторы анализируют текущие вызовы, с которыми сталкиваются образовательные учреждения и рынок труда в эпоху цифровизации, а также исследуют проблемы соответствия квалификаций выпускников требованиям современной индустрии. Обсуждаются несбалансированность спроса и предложения на рынке навыков, отсутствие взаимодействия с бизнес-сектором, неэффективность образовательных программ и роль государства в создании условий для успешной адаптации. Делается акцент на необходимости сотрудничества между образовательными учреждениями и предприятиями, пересмотре образовательных программ и поддержке со стороны государства для обеспечения граждан необходимыми навыками в условиях быстрого технологического развития.

Ключевые слова: взаимодействие, компетенции будущего, образовательные программы, рынок труда, система образования, цифровая экономика.

Введение

Современный мир переживает быстрое развитие цифровых технологий, и Казахстан не является исключением. Цифровая экономика привносит быстрые изменения в требования к навыкам и знаниям специалистов, что подчеркивает важность эффективного взаимодействия образования и рынка труда [1].

В эпоху стремительных технологических изменений и цифрового преобразования, вопрос эффективного взаимодействия между рынком труда и системой образования в Казахстане становится весьма актуальным и насущным. Существует явная диспропорция между ожиданиями современного рынка и способностью образовательных учреждений предоставить студентам актуальные навыки. Эта проблема затрагивает не только индивидуальные перспективы выпускников, но и конкурентоспособность страны в глобальной экономике [2].

Несбалансированность спроса и предложения на рынке труда по навыкам цифровой эпохи, отсутствие сотрудничества с бизнес-сектором, и неэффективность образовательных программ становятся преградами для интеграции молодежи в современную экономическую среду. В этом контексте, не только будущее отдельных граждан, но и общая конкурентоспособность Казахстана зависит от успешного преодоления этих вызовов. Только через системные изменения в образовании, сотрудничество с бизнесом и поддержку государства можно обеспечить эффективное взаимодействие между системой образования и рынком труда, гарантируя готовность казахстанских граждан к успешному функционированию в эру цифровой экономики.

Материалы и методы

В исследовании использовались различные методы для полного понимания взаимодействия рынка труда и системы образования в Казахстане в условиях цифровой экономики. Это включало статистический анализ данных по занятости и структуре рынка труда, опросы и интервью с работодателями и работниками, анализ успешных практик в других странах, экспертные оценки, сравнительный анализ мировых трендов в образовании и трудоустройстве, мониторинг инновационных программ и структурирование базы данных с использованием современных методов обработки информации. Этот многосторонний подход позволил получить

глубокий анализ и предложить стратегии для эффективного взаимодействия между образованием и рынком труда в новой цифровой эпохе.

Результаты и обсуждение

Цифровизация экономики требует от образовательной системы страны быстрого реагирования и адаптации, чтобы соответствовать потребностям рынка труда. Однако, в ряде случаев, существуют проблемы в эффективном взаимодействии между рынком труда и системой образования в Казахстане.

1 Несбалансированность спроса и предложения.

Одной из основных проблем является несбалансированность между предложением и спросом на определенные навыки. Технологический прогресс требует новых компетенций, таких как цифровая грамотность, навыки программирования и анализа данных. Однако система образования не всегда способна предоставить студентам актуальные навыки, необходимые для успешной адаптации к изменяющимся требованиям рынка труда.

2 Недостаточное взаимодействия с бизнес-сектором.

Недостаточное взаимодействие между образовательными учреждениями и предприятиями является еще одним заметным ограничением. Сотрудничество с бизнес-сектором может обеспечить образовательные программы, ориентированные на практические навыки, а также стажировки и практику для студентов.

3 Неэффективность образовательных программ.

Некоторые образовательные программы остаются устаревшими из-за медленного темпа изменений в учебных планах. Введение гибких и обновляемых программ, а также обучение преподавателей современным методам, помогло бы улучшить соответствие между образованием и потребностями рынка труда [3].

Помимо вышеупомянутых проблем, взаимодействие рынка труда и системы образования также связано с рядом других актуальных аспектов в современных условиях.

Важным элементом этой динамики является роль миграции и мобильности на рынке труда. Казахстан, как страна с разнообразным национальным составом и соседством с разными государствами, сталкивается с потоками мигрантов и мобильностью своих граждан. Это создает необходимость в том, чтобы система образования учитывала потребности разнообразных культур и обеспечивала мобильность выпускников как внутри страны, так и за ее пределами.

Кроме того, важным аспектом является устойчивое развитие. В условиях изменения климата и угрозы экологическим кризисом, система образования

должна готовить специалистов, способных работать над решением экологических проблем и продвижением устойчивых технологий.

Важно также отметить, что современные технологии, такие как искусственный интеллект и автоматизация, меняют структуру рабочих мест и требования к навыкам. В этом контексте, система образования должно подготовить выпускников не только к традиционным, но и к новым профессиям и специализациям, чтобы они могли успешно адаптироваться к быстро меняющейся экономической среде [4].

Ключевым инструментом для успешной адаптации и содействия этому взаимодействию становится структурно-функциональная модель профильной подготовки обучающихся в процессе взаимодействия с рынками труда и социальными партнерами в условиях цифровой экономики. Данная модель представляет собой интегральный инструмент, разработанный для эффективной адаптации образовательных программ к быстро меняющимся требованиям цифровой экономики [5]. Модель стремится к обеспечению синергии между образовательными учреждениями, работодателями и социальными партнерами для достижения максимальной производительности в подготовке кадров. Вот несколько основных аспектов, подчеркивающих важность данной модели:

1 Адаптация к требованиям рынка труда. Модель предоставляет механизмы для быстрой адаптации образовательных программ к актуальным потребностям рынка труда. Это особенно критично в условиях цифровой экономики, где технологические инновации могут привести к резким изменениям в требованиях к навыкам.

2 Повышение работоспособности выпускников. Структурированный подход модели, ориентированный на развитие критических навыков и использование цифровых технологий, способствует улучшению работоспособности выпускников. Они готовы к непрерывному обучению и успешно взаимодействуют с современными технологическими средствами.

3 Партнерство с предприятиями. Модель стимулирует и поддерживает активное сотрудничество с предприятиями и социальными партнерами. Это партнерство не только обеспечивает обновление образовательных программ, но и создает возможности для стажировок и практического опыта, делая выпускников более конкурентоспособными на рынке труда.

4 Успешная интеграция цифровых технологий. Модель включает в себя эффективное использование цифровых образовательных ресурсов и технологий. Это способствует формированию у обучающихся не только теоретических знаний, но и практических навыков в области цифровой экономики.

5 Развитие гибкости и адаптивности. Главным элементом модели является её гибкость, позволяющая быстро реагировать на изменения в требованиях рынка труда. Это особенно важно в сфере цифровой экономики, где динамизм и быстрота адаптации становятся ключевыми качествами успешных образовательных программ.

6. Поддержка инноваций и предпринимательства. Модель обеспечивает поддержку инноваций и предпринимательства, стимулируя обучающихся к творческому мышлению и предоставляя возможности для развития собственных проектов. Это способствует формированию самостоятельных и предприимчивых профессионалов.

7 Стимулирование непрерывного обучения. Структурно-функциональная модель также стимулирует непрерывное обучение, учитывая динамику изменений в цифровой экономике. Регулярное обновление программ и внедрение новых технологий в учебный процесс помогают выпускникам оставаться в тренде и продолжать свой профессиональный рост после завершения обучения.

8 Укрепление системы менторства. Модель уделяет внимание системе менторства и стажировок, что способствует более глубокому взаимодействию обучающихся с опытными профессионалами. Этот подход обогащает образовательный опыт и обеспечивает более плавный переход студентов в профессиональную среду.

9 Индивидуализация обучения. Модель стремится к индивидуализации обучения, учитывая разнообразие потребностей и способностей обучающихся. Это позволяет каждому студенту развиваться в соответствии с его уникальными потребностями и амбициями, что становится ключевым аспектом в подготовке специалистов для цифровой экономики [6].

10 Создание открытых образовательных экосистем. Модель активно поддерживает создание открытых образовательных экосистем, вовлекая различные стейкхолдеры, такие как индустриальные лидеры, образовательные учреждения и общественные организации. Это содействует обмену знаниями и опытом, что является важным фактором в поддержке устойчивого развития.

11 Социальная инклюзивность. Модель обращает внимание на социальную инклюзивность, стремясь обеспечить равные возможности для различных групп обучающихся. Это важно не только с точки зрения социальной ответственности, но и для формирования динамичного и разнообразного трудового рынка.

12 Исследование и инновации в образовании. Модель активно поощряет исследовательскую деятельность и инновации в образовании. Студенты и

преподаватели становятся участниками процесса создания новых знаний, что не только обогащает образовательное окружение, но и способствует развитию инноваций в цифровой сфере.

Структурно-функциональная модель профильной подготовки обучающихся в условиях цифровой экономики является неотъемлемым инструментом, обеспечивающим эффективное взаимодействие образования и рынка труда. Её многоаспектный подход обеспечивает гибкость, актуальность и устойчивость образовательных программ, способствуя успешному старту выпускников в современном цифровом обществе.

В целом следует отметить, что структурно-функциональная модель профильной подготовки является эффективным инструментом, обеспечивающим устойчивое и успешное взаимодействие образования и рынка труда в условиях цифровой экономики. Её внедрение способствует формированию высококвалифицированных специалистов, способных эффективно справляться с вызовами современного рынка труда. Модель обеспечивает необходимую гибкость и ориентацию на реальные потребности, способствуя успешной адаптации выпускников к динамичной обстановке цифровой эры [7].

Профильные образовательные программы, ставшие центральным элементом модели, должны быть разработаны с учетом актуальных потребностей рынка труда. Гибкость в их структуре и содержании позволяет оперативно внедрять изменения, реагируя на постоянно меняющиеся технологические и экономические требования.

Цифровые образовательные ресурсы в модели не только обеспечивают доступ к современной информации, но и акцентируют внимание на развитии цифровых компетенций. Интеграция технологий, таких как виртуальная реальность и онлайн-курсы, обеспечивает эффективное обучение, соответствующее стандартам цифровой эры.

Система партнерства с индустрией и социальными организациями в модели создает эффективный механизм для обеспечения практической ориентированности образовательных программ. Регулярное взаимодействие с работодателями и обратная связь обеспечивают актуализацию программ в реальном времени.

Важным аспектом функциональности модели является её способность к развитию критических навыков у обучающихся. Поддержка творчества, коммуникации и умения решать проблемы вносит существенный вклад в их успешное функционирование в современном цифровом обществе.

Система менторства и стажировок, также предусмотренная моделью, усиливает взаимодействие обучающихся с реальным бизнес-окружением.

Это создает уникальные возможности для приобретения опыта и понимания специфики работы в выбранной области [8].

Дальнейшее развитие модели требует постоянного мониторинга изменений в цифровой экономике и рынке труда. Регулярные обновления образовательных программ, адаптированные к новым технологическим тенденциям, будут способствовать устойчивости системы.

Рекомендуется также активное вовлечение образовательных учреждений в диалог с представителями промышленности и социальными организациями. Это поможет поддерживать партнерские отношения и обеспечивать взаимопонимание по вопросам подготовки кадров.

Структурно-функциональная модель представляет собой неотъемлемую часть стратегии образования в цифровую эпоху, обеспечивая подготовку конкурентоспособных специалистов, способных эффективно взаимодействовать с динамичным рынком труда и социальными партнерами [9].

Внедрение структурно-функциональной модели профильной подготовки обучающихся в Казахстане обещает множество перспектив, учитывая текущие вызовы и потребности в области образования и рынка труда.

Внедрение данной модели поддержит стратегические направления национальной образовательной политики Казахстана. Обновление образовательных программ с учетом требований цифровой экономики соответствует стремлению страны создать конкурентоспособных, гибких и технологически подкованных специалистов.

Внедрение модели может поддержать создание Центров Компетенций по цифровым технологиям в ключевых городах Казахстана. Партнерство с IT-компаниями и образовательными учреждениями позволит формировать образовательные программы, соответствующие запросам индустрии. Например, Центр может предоставлять специализированные курсы по разработке искусственного интеллекта, обеспечивая выпускников актуальными навыками для рынка труда.

В целом, внедрение структурно-функциональной модели в Казахстане может способствовать не только улучшению качества образования, но и поддержке инновационного развития страны через подготовку высококвалифицированных и адаптивных кадров.

Выводы

Таким образом, взаимодействие рынка труда и системы образования в современных условиях охватывает широкий спектр аспектов, от социокультурных факторов до экологической устойчивости и технологических изменений. Решение этих проблем требует комплексного и системного подхода, а также активного участия всех заинтересованных

сторон, чтобы обеспечить успешное развитие Казахстана в мировом контексте.

Эффективное преодоление проблем взаимодействия рынка труда и системы образования в Казахстане требует комплексного и согласованного подхода со стороны всех заинтересованных сторон. Образовательные учреждения, работодатели и правительственные органы должны объединить свои усилия для создания гибкой и адаптивной системы, способной эффективно реагировать на вызовы цифровой экономики [10].

Образовательные учреждения имеют ключевую роль в обеспечении студентов актуальными знаниями и навыками. Для этого необходимо пересмотреть учебные планы, внедрять современные методы обучения и обеспечивать студентов практическим опытом. Также важно установить тесное взаимодействие с предприятиями и бизнес-сектором для понимания их потребностей.

Работодатели, в свою очередь, должны активно участвовать в формировании программ обучения, предоставлять возможности для стажировок и практик, а также акцентировать внимание на ключевых компетенциях, которые необходимы для успешной карьеры в цифровой экономике. Стратегическое сотрудничество между образовательными учреждениями и компаниями позволит создать образовательные программы, соответствующие реальным потребностям рынка труда.

Государственные органы должны выступить в роли катализатора и регулятора этого процесса. Это включает в себя создание благоприятной экосистемы для инноваций в образовании, финансовую поддержку образовательных исследований и инициатив, а также разработку эффективных механизмов оценки качества образования.

Только совместные усилия образовательных учреждений, работодателей и правительства могут обеспечить гармоничное взаимодействие между системой образования и рынком труда в условиях цифровизации экономики. Этот синергетический подход будет способствовать созданию устойчивой системы, готовой к эволюции требований современного мира и обеспечивающей казахстанским гражданам успешную интеграцию в цифровую эпоху.

Информация о финансировании Данная статья опубликована в рамках грантового проекта ИРН AP19676438 «Механизм обеспечения сбалансированного взаимодействия рынка труда и системы образования в условиях цифровизации экономики» (источник финансирования – Комитет науки Министерства науки и высшего образования РК)

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 Что такое цифровая экономика? Тренды, компетенции, измерение: докл. к XX Апр. междунар. науч. конф. по проблемам развития экономики и общества, Москва, 9–12 апр. 2019 г. / Г. И. Абдрахманова, К. О. Вишнеvский, Л. М. Гохберг и др.; науч. ред. Л. М. Гохберг; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». – М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2019. – 82 с.

2 **Kurmanov N. A., Mutaliyeva L. M., Aliyeva Zh. Zh.** The interaction of the labor market and the higher education system in contemporary conditions // Bulletin of the L.N. Gumilyov Eurasian National University. Economic Issue. – 2019. – P. 93–99.

3 **Александрова, Т. Я.** Современные технологии подготовки кадров для цифровой экономики [Текст] / Т. Я. Александрова, Н. Б. Новикова // Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление. – 2019. – № 8 (111). – С. 19–23.

4 **Sancho, T., de Vries, F.** Virtual Learning Environments, Social Media and MOOCs: key elements in the conceptualisation of new scenarios in higher education // Special Issue: Opening Up Education: the challenges for institutions offering online and blended learning. Research Papers from the EADTU conference. – 2013. Open Learning. – Vol. 28. – No. 3. – P. 166–170.

5 **Mönnig, A., Maier, T., Zika, G.** Digitalisation and Its Effect on Wage Inequality // Jahrbucher fur Nationalokonomie und Statistik. – 2019. – No. 239 (3). – P. 363–398.

6 **Kamsker, S., Janschitz, G., Monitzer, S.** Digital Transformation and Higher Education: A Survey on the Digital Competencies of Learners to Develop Higher Education Teaching // International Journal for Business Education. 2020. April. No 160. – P. 22–41 [Electronic resource]. – Access mode: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1265949.pdf>

7 Holon IQ. Report «Education in 2030», 2018. – P. 56 [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.holoniq.com/2030/>.

8 **Цыганкова, И. В., Круглова, Ю. В., Батарин, И. В.** Формирование сегмента высококвалифицированной рабочей силы на рынке труда в условиях цифровой экономики // Актуальные проблемы труда и развития человеческого потенциала. Вузовско-академический сборник научных трудов. – СПб., 2018. – С. 178–182.

9 Высшее образование и рынок труда в цифровой экономике: развитие математических методов и средств исследования сложных экономических систем / Г.В. Астратова, Е.Б. Бедрина, В.А. Ларионова [и др.]; под общ. ред. Г.В. Астратовой. – М.: Издательство «Перо», 2021 – С. 44.

10 **Урекешова, А. Б.** Современные технологии подготовки кадров для цифровой экономики Казахстана // Материалы Международной научно-практической конференции «Экономика и общество в условиях новой реальности», посвящённой 60-летию экономического факультета Казахского агротехнического исследовательского университета имени С.Сейфуллина, 25 мая 2023 год, II часть [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://kazatu.edu.kz/webroot/js/kcfinder/upload/files/%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%B0%D0%AD%D0%A4-60%D0%BB%D0%B5%D1%82/%D0%A3%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%B5%D1%88%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%90.%D0%91.%2C%20.p>.

REFERENCE

1 Chto takoe cifrovaya ekonomika? Trendy, kompetencii, izmerenie [What is the digital economy? Trends, competencies, measurement]: dokl. k XX Apr. mezhdunar. nauch. konf. po problemam razvitiya ekonomiki i obshchestva, Moskva, 9–12 apr. 2019 g. / G. I. Abdrahmanova, K. O. Vishnevskij, L. M. Gohberg i dr.; nauch. red. L. M. Gohberg; Nac. issled. un-t «Vysshaya shkola ekonomiki». – Moscow : Izd. dom Vysshej shkoly ekonomiki, 2019. – 82 p.

2 **Kurmanov N. A., Mutaliyeva L. M., Aliyeva Zh. Zh.** The interaction of the labor market and the higher education system in contemporary conditions // Bulletin of the L.N. Gumilyov Eurasian National University. Economic Issue. – 2019. – P. 93–99.

3 **Aleksandrova, T. YA.** Sovremennye tekhnologii podgotovki kadrov dlya cifrovoj ekonomiki [Modern technologies of personnel training for the digital economy / T. YA. Aleksandrova, N. B. Novikova // Nauka i obrazovanie: hozyajstvo i ekonomika; predprinimatel'stvo; pravo i upravlenie. – 2019. – № 8(111). – P. 19–23.

4 **Sancho, T., de Vries, F.** Virtual Learning Environments, Social Media and MOOCs: key elements in the conceptualisation of new scenarios in higher education // Special Issue: Opening Up Education: the challenges for institutions offering online and blended learning. Research Papers from the EADTU conference. – 2013. Open Learning. – Vol. 28. – No. 3. – P. 166–170.

5 **Mönnig, A., Maier, T., Zika, G.** Digitalisation and Its Effect on Wage Inequality // Jahrbucher fur Nationalokonomie und Statistik. – 2019. – No. 239 (3). – P. 363–398.

6 **Kamsker, S., Janschitz, G., Monitzer, S.** Digital Transformation and Higher Education: A Survey on the Digital Competencies of Learners to Develop Higher Education Teaching // International Journal for Business Education. 2020,

April. – No 160. – P. 22–41 [Electronic resource]. – Access mode: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1265949.pdf>

7 Holon IQ. Report «Education in 2030», 2018. – P. 56 [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.holoniq.com/2030/>.

8 **Cyankova, I. V., Kruglova, Yu. V., Batarin I. V.** Formirovanie segmenta vysokokvalificirovannoj rabochej sily na rynke truda v usloviyah cifrovoj ekonomiki [Formation of a segment of highly qualified labor force in the labor market in the digital economy] // Aktual'nye problemy truda i razvitiya chelovecheskogo potenciala. Vuzovsko-akademicheskij sbornik nauchnyh trudov. – St-Petersburg, 2018. – P. 178–182.

9 Vysshee obrazovanie i rynek truda v cifrovoj ekonomike: razvitie matematicheskikh metodov i sredstv issledovaniya slozhnyh ekonomicheskikh system [Higher education and the labor market in the digital economy: the development of mathematical methods and tools for the study of complex economic systems] / G.V. Astratova, E.B. Bedrina, V.A. Larionova i dr.; pod obshch. red. G.V. Astratovoj – Moscow : Izdatel'stvo «Pero», 2021 – P. 44.

10 **Urekeshova, A. B.** Sovremennye tekhnologii podgotovki kadrov dlya cifrovoj ekonomiki kazakhstana [Modern technologies of personnel training for the digital economy of Kazakhstan] // Materialy Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii «Ekonomika i obshchestvo v usloviyah novoj real'nosti», posvyashchyonnoj 60- letiyu ekonomicheskogo fakul'teta Kazahskogo agrotekhnicheskogo issledovatel'skogo universiteta imeni S.Sejfullina, 25 maya 2023 god, II chast' [Electronic resource]. – Access mode: <https://kazatu.edu.kz/webroot/js/kcfinder/upload/files/%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%B0%D0%AD%D0%A4-60%D0%BB%D0%B5%D1%82/%D0%A3%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%B5%D1%88%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%90.%D0%91.%2C%20.p>

Поступило в редакцию 09.01.24.

Поступило с исправлениями 15.01.24.

Принято в печать 29.01.24.

*З. А. Арынова, С. В. Золотарева, С. Е. Қайдарова

Торайғыров университеті, Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

09.01.24 ж. баспаға түсті.

15.01.24 ж. түзетулерімен түсті.

29.01.24 ж. басып шығаруға қабылданды.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЕҢБЕК НАРЫҒЫ МЕН БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНІҢ ӨЗАРА ІС-ҚИМЫЛЫ: ЦИФРЛЫҚ ЭКОНОМИКАНЫҢ СЫН-ҚАТЕРЛЕРІ

Цифрлық трансформация Төртінші өнеркәсіптік революцияның негізгі және ажырамас аспектісі ретінде қарастырылады. Оның еңбек нарығына және оның қатысушыларының мүдделеріне айтарлықтай әсер еткенін атап өтпеу мүмкін емес. Қазіргі уақытта цифрландырудың еңбек нарығына әсері оның жеделдетілген қарқынмен әр түрлі сегменттерін белсенді түрде қамти отырып, барған сайын маңызды пропорцияларды қабылдайды деп сеніммен айтуға болады. Цифрлық экономика мамандардың дағдылары мен біліміне қойылатын талаптарға жылдам өзгерістер әкеледі, бұл білім мен еңбек нарығының тиімді өзара әрекеттесуінің маңыздылығын көрсетеді.

Мақала экономиканы цифрландыру контекстінде Қазақстандағы еңбек нарығы мен білім беру жүйесінің өзара іс-қимыл проблемаларын қарайды. Дағдылар нарығындағы сұраныс пен ұсыныстың теңгерімсіздігі, бизнес-сектормен өзара іс-қимылдың болмауы, білім беру бағдарламаларының тиімсіздігі және табысты бейімделу үшін жағдай жасаудағы мемлекеттің рөлі талқыланады. Білім беру мекемелері мен кәсіпорындар арасындағы ынтымақтастық қажеттілігіне, білім беру бағдарламаларын қайта қарауға және азаматтарды жедел технологиялық даму жағдайында қажетті дағдылармен қамтамасыз ету үшін мемлекет тарапынан қолдауға баса назар аударылады.

Кілтті сөздер: өзара іс-қимыл, болашақтың құзыреттілігі, білім беру бағдарламалары, еңбек нарығы, білім беру жүйесі, цифрлық экономика

*Z. A. Arynova, S. V. Zolotareva, S. E. Kaidarova

Toraighyrov University, Republic of Kazakhstan, Pavlodar.

Received 09.01.24.

Received in revised form 15.01.24.

Accepted for publication 29.01.24.

INTERACTION OF THE LABOR MARKET AND THE EDUCATION SYSTEM IN KAZAKHSTAN: CHALLENGES OF THE DIGITAL ECONOMY

Digital transformation is seen as a key and integral aspect of the fourth Industrial Revolution. It should be noted that it had a significant impact on the labor market and the interests of its participants. Currently, it is safe to say that the impact of digitalization on the labor market is taking on an increasingly significant scale, actively covering its various segments at an accelerated pace. The digital economy is bringing rapid changes to the requirements for the skills and knowledge of specialists, which underlines the importance of effective interaction between education and the labor market.

The article examines the problems of interaction between the labor market and the education system in Kazakhstan in the context of the digitalization of the economy. The imbalance of supply and demand in the skills market, the lack of interaction with the business sector, the inefficiency of educational programs and the role of the state in creating conditions for successful adaptation are discussed. The emphasis is on the need for cooperation between educational institutions and enterprises, revision of educational programs and support from the state to provide citizens with the necessary skills in conditions of rapid technological development.

Keywords: interaction, competencies of the future, educational programs, labor market, education system, digital economy.

SRSTI 06.56.21; 06.52.13

<https://doi.org/10.48081/KDFB9692>

***G. S. Akybayeva¹, T. A. Rezvushkina², A. O. Mussabekova³,
A. S. Kadyrova⁴, G. M. Kushebina⁵**

^{1,2,3}Karaganda Buketov University, Republic of Kazakhstan, Karaganda;

⁴International Taraz Innovation Institute named after Sherkhan Murtaza, Republic of Kazakhstan, Taraz;

⁵Esil University, Republic of Kazakhstan, Astana

*e-mail: akubaeva_g@mail.ru

THE PRIORITIES OF WOMEN-LED BUSINESSES IN THE ECONOMY OF KAZAKHSTAN: GENDER ASPECTS IN THE LABOR MARKET

In this article, the authors analyze the specifics of women's entrepreneurship as a separate phenomenon that is gaining momentum in the modern world. Women are increasingly striving for self-realization and economic independence, and entrepreneurship is becoming one of the strategies for achieving these goals.

The purpose of this article is to analyze the main characteristics of women's labor in Kazakhstan. The gender statistical data describing the representation of women in the Kazakhstani labor market, the level of income of women and men, the number of women managers and women entrepreneurs, and regional specifics of labor serve as a methodological tool for realizing the goal. As an additional method of analysis it is proposed to consider the results of questionnaire survey of female students of economic specialties of higher education institutions of Kazakhstan, which showed the level of girls' preparedness for entrepreneurship. The collected data demonstrate that Kazakhstani girls do not perceive the presence of gender inequality in both the labor market and business. They do not take into account the lack of equal starting opportunities, institutional restrictions on doing business, and gender stereotypes that limit the scale of female entrepreneurship in the country. It is especially important to note that the surveyed girls are ready to combine business activities and domestic labor. They believe that such a combination is quite

organic and obligatory for Kazakhstani women, and family should be a higher priority than business.

The article was made within the framework of the project: Grant No. AP14871920.

Keywords: female entrepreneurs, pay inequality, female executives, second shift, income levels, motherhood.

Introduction

Women's entrepreneurship holds immense significance for the economy and society at large. Female entrepreneurs create new jobs, contribute to economic growth, and drive innovation. They also serve as crucial sources of inspiration and motivation for other women. Women's entrepreneurship has a positive impact on the economy. According to McKinsey research, equal participation of women in the economy alongside men would add \$28 trillion to the global GDP by 2025, accounting for 11 %–26 %. This would result in a 9 % GDP growth in Eastern Europe and Central Asia, the Middle East, and North Africa. The European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) reported that if the gender gap were eliminated in just 15 countries by 2020, per capita income could increase by an average of 12 % by 2030 [1]. Women entrepreneurs create new jobs, reducing unemployment and increasing overall income. They also stimulate economic growth by investing in new projects and fostering innovation.

In Kazakhstan, women actively participate in the development of various economic sectors and run successful businesses. However, women are underrepresented in industries such as heavy industry, oil and gas, construction, and automotive and aviation industries. These sectors typically have a predominantly male workforce, and women are less commonly found in these fields.

Materials and Methods

In July 2022, the World Economic Forum (WEF) released its annual Global Gender Gap Report. Kazakhstan ranked 65th with a score of 71.9 %, showing a 0.9 % improvement compared to the previous year [2]. The WEF Gender Gap Index measures the current state and progression of gender equality in four key categories: 1. Economic participation and opportunities - the difference in the participation of women and men in the workforce, the gender pay gap, and the ratio of women to men in legislative bodies, high-ranking executives, as well as technical and professional roles; 2. Access to education - analyzing the proportion of women and men receiving primary, secondary, and higher education, as well as the literacy rate among women and men; 3. Health and survival – the difference in the health levels of women and men (ratio of male to female births, and the gap in life expectancy between women and men); 4. Political empowerment - the

ratio and quantity of men and women in high political positions (in ministries and parliaments). Additionally, this category measures the number of years men and women have spent in power (as presidents or prime ministers) in the last 50 years [2].

If we delve deeper into the category of «Economic Participation and Opportunities», Kazakhstan ranks 29th with a score of 75.6 %, while Laos achieved the highest score at 88.3 %, and Afghanistan recorded the lowest at 17.6 %. Examining the trend over the past six years, in 2021 (ranked 47th with 72.8 %), Kazakhstan experienced a decline compared to the four previous years (between 2016 and 2020, Kazakhstan's score in this category ranged from 74.5 % to 74.1 %) [2].

Turning to gender data from the National Statistics Bureau of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan for the fourth quarter of 2021, the total working-age population in Kazakhstan is just over 9 million, with women accounting for 4.3 million. Women play a significant role in Kazakhstan's labor market, constituting 48.5 % of the economically active population. Women also make up 48.1 % of all employed individuals and 48.9 % of all wage workers. According to official statistics, there are nearly 249 thousand unemployed women, accounting for 5.8 %. Among girls aged 15 to 28, the unemployment rate is 4.7 % [3].

When considering the employment status of Kazakhstani women, 3.2 million work as employees or under service contracts, 700 thousand are individual entrepreneurs, 3.6 thousand are founders or members of economic partnerships, founders or shareholders of joint-stock companies, and members of production cooperatives. 237 thousand women in Kazakhstan identify as independent workers, and more than 16 thousand work remotely [3].

An analysis by the Center for Labor Resource Development in Kazakhstan of 4.3 million electronic labor contracts reveals that women constitute the majority of highly qualified professionals in the country. However, there are significantly more men in leadership positions. The proportion of male leaders nationwide is 14 % higher than female leaders. Women hold 43 % of managerial positions, while men hold 57 %. The average salary of male managers is also 12.4 % higher than that of female managers. In the category of «specialists-professionals», men earn 29 % more on average than women in the same group. Overall, in almost all categories of the National Classifier of Occupations, the average salary of men is substantially higher than that of women. The average nominal salary for male managers is 618 thousand tenge per month, while female managers earn an average of 397 thousand tenge.

The gender pay gap in Kazakhstan at the end of 2021 was 22 %, but deviations from the average can be quite noticeable across different economic sectors. However, in 2022, the gap has increased again to 25.2 %, indicating that

more efforts need to be made to address this issue. For example, in financial and insurance activities, as well as in the arts, entertainment, and recreation sector, men earn 35–37 % more than women. Male scientists and industrial workers earn a third more than their female counterparts. There is a small income gap for doctors, social workers (7 %), and officials (8 %). However, female teachers earn a slightly higher salary than male teachers, with a difference of only 2 thousand tenge or 1.6 % [3].

In general, the wage fund for different gender groups differs by 1.5 times. By the end of 2021, employers paid men 6.8 trillion tenge for their work, while women received 4.6 trillion tenge. The number of male and female workers differs only slightly: 4.5 million men compared to 4.2 million women [3].

Another trend in the Kazakhstani market is that the lower the qualification, the smaller the gender pay gap. The greatest difference is observed in the salaries of managers and civil servants – 30 %. The averaged data shows that in 2020, men in this group had an income of 449.6 thousand tenge, while women earned just over 312 thousand tenge. A similar gap is found when comparing the nominal salaries of men and women in industrial, construction, and transport workers (31 %) and professional specialists (27 %) [4].

With lower wages, the income growth dynamics for Kazakhstani women are higher. Comparative data over a five-year period show that the physical volume indexes of nominal wages for women for 2019–2020 were several units higher than for men (116–121 compared to 113–109) [4].

The majority of women in Kazakhstan work in «pink-collar» jobs – a term denoting positions predominantly held by women, often in the service industry or other low-paying sectors. For example, 70 % of workers in the education and healthcare sectors are women [4].

Unfortunately, the «coronavirus crisis» has set back all achievements in gender equality for years. According to a study by the UN and the World Bank, women entrepreneurs suffered more severe damage from the pandemic and were more affected than men: 64 % compared to 52 % [5].

The role of women in entrepreneurship is also significant. The number of registered individual entrepreneurs led by women increased by 9.1 % to 625.1 thousand by the end of 2021. Their share of the total number of individual entrepreneurs also increased from 47.4 % to 49 % in a year. Young women are active in entrepreneurship as well. The number of active individual entrepreneurs led by women under 29 years old increased by 37.2 % to 88.7 thousand in a year. The share of such entrepreneurs in the total number of active young entrepreneurs increased from 43.4 % to 46.4 % [6].

Statistics confirms the growth of the share of SMEs in the economy, the number of employed persons, the number of operating and newly registered SMEs. Thus, according to the data of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan, the growth of SME share in the GDP of the Republic over 10 years amounted to 16 percentage points and reached 33.5 % in 2022. The number of employed persons increased by 35 % and amounted to 3.5 million people, of which 31 % or 1 million are women. The number of operating SMEs has increased by 44 % since 2012 and amounts to more than 1.4 million. 43.5 % of SMEs are headed by women [7].

There are several reasons explaining the uneven distribution of women and men across economic sectors. Many women choose more flexible types of work to balance work and family responsibilities. Gender stereotypes also influence professional self-determination and career development. Typically, only a small percentage of women have technical education and corresponding qualifications.

Looking at wage data regionally, in 2021, according to data from «Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan», the median salary in Kazakhstan was 157,863 tenge. The net amount received by the employee is 129,277 tenge. However, in 12 regions of the country, average monthly salaries do not reach the national average level.

The highest salaries are traditionally received by residents of the oil-rich Atyrau region – 477.9 thousand tenge. This exceeds the national average by 89.2 %. The second-highest region in terms of salary is the city of Nur-Sultan, where residents earn an average of 391.4 thousand tenge, which is 61.2 % higher than the national average. The Mangystau region completes the top three leading regions in terms of salary, with 297.3 thousand tenge. Here, the average monthly salary exceeds the national average by 55.5 %. The top 5 regions in this indicator also include Almaty and the West Kazakhstan region: 222 thousand and 191.3 thousand tenge, respectively. The deviation from the national average in Almaty was 16.2 %, and in the West Kazakhstan region, it was 0.1 %. The lowest salaries are received by residents of the Turkestan (122.8 thousand tenge – 35.8 % below the national average), Zhambyl (127.8 thousand tenge – 33.1 % below), and Almaty (137.1 thousand tenge - 28.3 % below the national average) regions, as well as the North Kazakhstan region (137.6 thousand tenge) [3].

According to official statistics and independent sources, the highest-paying industry in Kazakhstan is the extractive industry. In 2019, there were 227.1 thousand men and 52.8 thousand women employed in this sector. The average salary in the mining industry is 482,252 tenge, in crude oil and gas extraction - 805,984 tenge, and in coal mining – 281,153 tenge [3].

It is essential to understand that Kazakhstani women also work a «second shift» when they take on the responsibility of performing unpaid domestic work. For example, the results of the modular survey «Time Use by the Population» conducted by the Committee on Statistics of the Ministry of National Economy, show that women spend an average of 4 hours and 20 minutes on unpaid (domestic) work – almost three hours more than men. Over the week, the difference amounts to 21 hours [8]. According to research by the International non-governmental organization ActionAid, analyzing 217 developed and developing countries, it was found that globally, women spend an average of 23 working years on unpaid work, assuming a life expectancy of 69 years [9].

Men in Kazakhstan are measurably more successful in building their careers than women. One contributing factor may be their potentially faster career growth. While indirect, the explanation is relatively straightforward. A greater number of men start working at an earlier age. Referring to domestic statistics, for example, the employment rate for young men aged 15-24 is 73 %, while the employment rate for young women of the same age is 61.2 % [3].

The combination of these factors indicates that women's entrepreneurship in Kazakhstan has its peculiarities, linked to cultural, economic, and political reasons. Kazakhstani women work intensively, earning less than men on average. They are more likely to work as employees and in the service sector. Kazakhstani women are less likely to become leaders and take on the primary responsibility for household chores. It is crucial to understand that there is also differentiation in the pay of Kazakhstani women themselves because the Kazakhstani economy has clear regional specificity. Currently, there is intensive growth in the representation of Kazakhstani female entrepreneurs in small and medium-sized businesses.

The data presented in this article are based on the analysis of secondary data, particularly on statistical information from the National Statistics Bureau of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan. These statistics are published in the form of statistical compilations, notes, and bulletins. Additionally, the article includes the results of a survey conducted from March to May 2023 among female students majoring in economic disciplines in ten universities in Kazakhstan.

Results and Discussion

In March 2023, a sociological survey was conducted to explore the willingness of Kazakhstani women to engage in entrepreneurship and the characteristics considered essential for women entrepreneurs. The survey targeted female students majoring in economics across ten universities in Kazakhstan. A total of 1,000 respondents, aged 18 to 25, were surveyed, representing 20 regions of Kazakhstan.

The survey results indicate that the majority of respondents expressed a desire to pursue entrepreneurship, with 55 % stating they plan to start their own businesses. Approximately 29.3 % of the students had not contemplated this prospect, while 15.7 % expressed no intention of engaging in business.

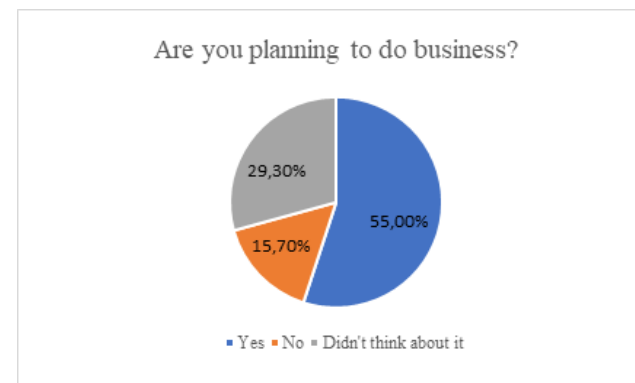

Figure 1 – Plans to do business

The overall distribution of opinions revealed that the majority of surveyed female students believe that Kazakhstani society approves of women engaging in business (62.9 %). Approximately 14.1 % chose the response «more yes» 12.4 % of respondents had not contemplated this question, while 6.7 % chose the response «more no» Only 4 % of respondents think that women engaging in business is disapproved in Kazakhstan.

Surveyed girls believe that both men and women in the Republic have equal conditions for conducting business (51.7 %). Approximately 13.2 % chose the response «more yes» 10.3 % selected «more no» and 10.3 % had not contemplated this question. The percentage of those who believe that there is gender inequality in the business sector in Kazakhstan is 10.2 %.

Regarding combining business and motherhood, the majority indicated that many businesswomen are also mothers, and it is possible to balance motherhood and business (21.1 %). Additionally, 20.3 % believe that motherhood and business are compatible with proper organization. Those who do not plan to get married make up 15 % of respondents. 11 % are hopeful for their husband's assistance. Those who do not plan to have a child in the near future constitute 10 % of respondents. Those who expect help from their mothers or mothers-in-law make up 6.9 %. Only 3.4 % plan to hire a nanny.

When asked about what attracts women to business, the ranking is as follows:

- Independence – 48.1 %
- Desire for success – 47.4 %
- Ability to financially support loved ones – 46.9 %
- High income – 37.8 %
- Autonomy – 33.5 %
- Interest in Business Sectors:

The top five economic sectors that interest women in business are:

- Arts, entertainment, leisure – 57.9 %
- Wholesale and retail trade – 53.7 %
- Public administration and defense – 41.7 %
- Educational services – 37.5 %
- Cosmetology services – 34.8 %

Desired Monthly Business Income:

Responses to the question about the desired monthly income from business showed that the majority (30.8 %) would like to earn between 500,000 and 1 million tenge. Those who want to earn between 2 million and 5 million tenge make up 20.4 %. Respondents choosing «10 million tenge and above» constitute 16.8 %. Those aiming for an income between 4 million and 5 million tenge are 9.3 %. Earning less than 500,000 tenge would be satisfactory for 6.5 % of respondents. Those aspiring to earn between 6 million and 7 million tenge are 4.8 %. Respondents choosing «8 million to 9 million tenge» make up 3.2 %.

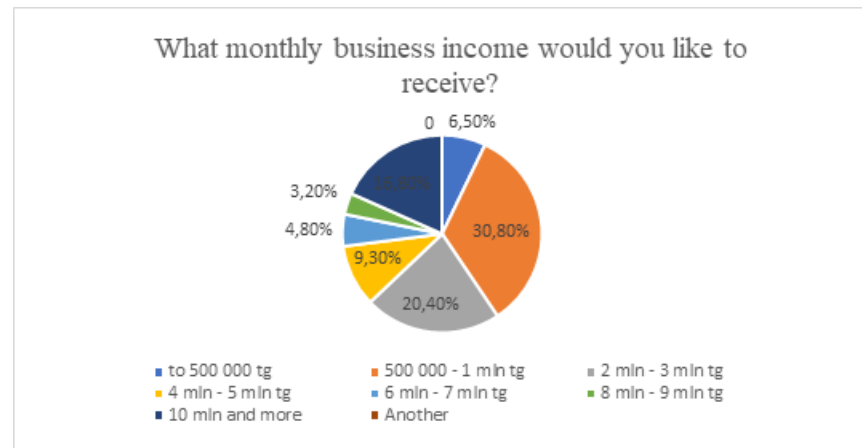

Figure 2 – Plans for receiving monthly income

When asked what qualities a woman entrepreneur should have, the top five included the following characteristics:

- 1 Strong character – 79.3 %,
- 2 Determination – 75 %,
- 3 Ability to find a common language – 48.8 %,
- 4 Activity – 46.2 %,
- 5 Persistence – 44.4 %.

Thus, the Kazakh girls surveyed see female entrepreneurs as independent, wanting to succeed, able to financially provide for loved ones who will create a business in such areas as art, entertainment, recreation, wholesale and retail trade, public administration, educational services or cosmetology services. At the same time, the monthly income of such a female entrepreneur will vary from 500,000 tenge. and up to 10 million tenge. and higher. To achieve these goals, she must have such characteristics as strong character, determination, the ability to find a common language, activity and perseverance. But the survey participants do not recognize the existence of gender inequality in doing business and entrepreneurship and believe that they will be able to successfully combine motherhood and entrepreneurship.

Funding information

This article was prepared as part of the grant project «Development of mechanisms for enhancing the development of women’s entrepreneurship and increasing its competitiveness in the context of modernizing the socio-economic system of Kazakhstan» with the support of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan.

Findings

It is important to note that every woman entrepreneur is unique and may have her own characteristics and characteristics. However, there are certain common properties that are characteristic of Kazakhstani women entrepreneurs.

Studies of women’s entrepreneurship indicate that there is a double burden for women entrepreneurs: work and family [10]. At the same time, one of the advantages of entrepreneurial activity in comparison with women’s wage labor is the possibility of using non-standard work schedules that reduce the problem of caring for children and elderly family members. Flexible hours and increased opportunities for housework provide a good balance between work, family life and financial needs [11].

Women’s entrepreneurship in Kazakhstan is developing intensively. But Kazakh women, working intensively, earn less than men. Women more often organize businesses in traditionally «female» sectors of the economy - services,

sales, education. Kazakhstani entrepreneurs combine business and domestic work, believing that family, husband, children are more important than business. At this point in time, there is an intensive growth in the representation of Kazakhstani entrepreneurs in small and medium-sized businesses, which creates a double burden on women entrepreneurs.

During a questionnaire survey conducted as part of the project, we received data that Kazakh girls do not easily identify the presence of frameworks and restrictions related to gender. They do not believe that men and women in business are not equal, that they do not have equal starting opportunities, that there are both institutional restrictions on doing business (differences in income levels between men and women, low representation of women in leadership positions) and gender stereotypes that limit the scope of women's entrepreneurship. The majority of the study participants responded that they themselves decided to do business and that any economic niche was available to them. Future Kazakh entrepreneurs are ready to combine business activities and motherhood. They believe that such a combination is quite organic, mandatory for a woman, and family is a higher priority than business. Most of the respondents we surveyed plan to do business, but there are also at least a third of girls who have not yet thought about the prospects of business activity. What girls are most attracted to in business is independence, the desire to succeed, the ability to financially provide for loved ones, high incomes and independence. This indicates an orientation toward typical masculine qualities in business.

The businesses that are most interesting to girls are art, entertainment, recreation, wholesale and retail trade, public administration and defense, educational services, and cosmetology services. But the business niches chosen by girls are traditional and, as a rule, not highly profitable.

The results of the survey showed that respondents are focused on receiving monthly income from business in the amount of 500,000 to 10 million tenge. When asked what qualities a woman entrepreneur should have, respondents indicated the following: strong character, determination, ability to find a common language, activity and perseverance. The business qualities indicated by the survey participants in the questionnaire are also close to traditional male ones.

In general, structuring the features of the development of women's entrepreneurial activity, allows us to form a socio-economic portrait of women entrepreneurs, which in turn will contribute to the strengthening of competitive advantages in the creation of business structures, which will solve a number of regional problems to reduce unemployment and increase socio-economic protection and use of resource potential of women.

REFERENCES

- 1 Женщины Казахстана : цифры, статистика, проблемы [Электронный ресурс]. – https://forbes.kz/news/2022/03/04/newsid_270920.
- 2 Доклад о глобальном гендерном разрыве: что изменилось Казахстане? [Электронный ресурс]. – <https://factcheck.kz/gender/doklad-o-globalnom-gendernom-razryve-chto-izmenilos-v-kazahstane><https://factcheck.kz/gender/doklad-o-globalnom-gendernom-razryve-chto-izmenilos-v-kazahstane>.
- 3 Гендерная статистика. Бюро национальной статистики агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан [Электронный ресурс]. – <https://stat.gov.kz/>.
- 4 Реализация программы повышения доходов: За счет инвестпроектов до 2025 года в Казахстане будет создано более 2 млн новых рабочих мест [Электронный ресурс]. – <https://primeminister.kz/ru/news/reviews/realizaciya-programmy-povysheniya-dohodov-za-schet-investproektov-do-2025-goda-v-kazahstane-budet-sozdano-bole-2-mln-novyh-rabochih-mest-2741423>.
- 5 Гендерный разрыв в странах Евразии: Негативные последствия COVID-19 [Электронный ресурс]. – <https://www.oecd.org/eurasia/202102%20OECD%20GRS%20Eurasia%20Gender%20Webinar%20Summary%20note%20RUS.pdf>.
- 6 «Стеклоплатформа» в Казахстане или что мешает женщинам добиться успеха в карьере? [Электронный ресурс]. – https://www.optimist.kz/1110-steklannyj_potolok_v_kazahstane_ili_chto_meshajet_zhenshinam_dobitsa_uspeha_v_karjere.html.
- 7 Женское предпринимательство будет расти в Казахстане [Электронный ресурс]. – <https://atameken.kz/ru/news/48893-zhenskoe-predprinimatelstvo-budet-rasti-v-kazahstane>.
- 8 Использование бюджета времени населением [Электронный ресурс]. – <https://www.gov.kz/memleket/entities/economy/press/news/details/9383?lang=ru>.
- 9 Женщины в Казахстане зарабатывают меньше: правда или миф? [Электронный ресурс]. – https://forbes.kz/process/resources/jenschinyi_v_kazahstane_zarabatyvayut_menshe_pravda_ili_mif/.
- 10 Sciascia, S., Mazzola, P., Astrachan, J., Pieper, T. The role of family ownership in international entrepreneurship: Exploring nonlinear effects // Small Business Economics. – 2012. – Vol. 38. – № 1. – P. 15–31.
- 11 Connelly, R. Self-employment and providing child care // Demography. – 1992. – № 29. – P. 17–29.

REFERENCES

1 Zhenshchiny Kazakhstana tsifry, statistika, problemy [Women of Kazakhstan: numbers, statistics, problems] [Electronic resource]. – https://forbes.kz/news/2022/03/04/newsid_270920 [in Russian].

2 Doklad o globalnom gendernom razryve: chto izmenilos v Kazakhstane? [Global Gender Gap Report: What has changed in Kazakhstan?] [Electronic resource]. – <https://factcheck.kz/gender/doklad-o-globalnom-gendernom-razryve-chto-izmenilos-v-kazaxstane> [in Russian].

3 Gendernaya statistika. Biuro natsionalnoi statistiki agenstva po strategicheskemu planirovaniyu i reformam Respubliki Kazakhstan [Gender statistics. Bureau of National Statistics, Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan] [Electronic resource]. – <https://stat.gov.kz/> [in Russian].

4 Realizatsiya programmy povysheniya dokhodov: Za schet investproektov do 2025 goda v Kazakhstane budet sozdana bolee 2 million novykh rabochikh mest [Implementation of a program to increase income: Through investment projects until 2025, more than 2 million new jobs will be created in Kazakhstan] [Electronic resource]. – <https://primeminister.kz/ru/news/reviews/realizatsiya-programmy-povysheniya-dokhodov-za-schet-investproektov-do-2025-goda-v-kazahstane-budet-sozdano-bolee-2-mln-novykh-rabochih-mest-2741423> [in Russian].

5 Gendernyi razryv v stranakh Evrazii: Negativnye posledstviya COVID-19 [Gender gap in Eurasian countries: Negative consequences of COVID-19] [Electronic resource]. – <https://www.oecd.org/eurasia/202102%20OECD%20GRS%20Eurasia%20Gender%20Webinar%20Summary%20note%20RUS.pdf> [in Russian].

6 «Stekliannyi potolok» v Kazakhstane ili chto meshaet zhenshchinam dobitsia uspekha v karere [«Glass ceiling» in Kazakhstan or what prevents women from achieving career success?] [Electronic resource]. – <https://www.optimist.kz/1110-stekliannyj-potolok-v-kazahstane-ili-chto-meshajet-zhenshinam-dobitsa-uspeha-v-karjere.html> [in Russian].

7 Women's entrepreneurship will grow in Kazakhstan [Electronic resource]. – <https://atameken.kz/ru/news/48893-zhenskoe-predprinimatelstvo-budet-rasti-v-kazahstane>

8 Ispolovanie biudzheta vremeni naseleniem [Use of time budget by the population] [Electronic resource]. – <https://www.gov.kz/memleket/entities/economy/press/news/details/9383?lang=ru> [in Russian].

9 Zhenshchiny v Kazakhstane zarabatyvaiut menshe: Pravda ili mif? [Women in Kazakhstan earn less: truth or myth?]. [Electronic resource]. – https://forbes.kz/process/resources/jenschiny_v_kazahstane_zarabatyvaiut_menshe_prawda_ili_mif/ [in Russian].

https://forbes.kz/process/resources/jenschiny_v_kazahstane_zarabatyvaiut_menshe_prawda_ili_mif/ [in Russian].

10 Sciascia, S., Mazzola, P., Astrachan, J., Pieper, T. The role of family ownership in international entrepreneurship: Exploring nonlinear effects // Small Business Economics. – 2012. – Vol. 38. – № 1. – P. 15–31.

11 Connelly, R. Self-employment and providing child care // Demography. – 1992. – № 29. – P. 17–29.

Received 07.12.23.

Received in revised form 05.02.24.

Accepted for publication 06.02.24.

* Г. С. Акыбаева¹, Т. А. Резвушкина², А. О. Мусабекова³,
А. С. Кадырова⁴, Г. М. Кушебина⁵

^{1,2,3}Академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.;

⁴Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз инновациялық
институты, Қазақстан Республикасы, Тараз қ.;

⁵Esil University, Қазақстан Республикасы, Астана қ.

07.12.23 ж. баспаға түсті.

05.02.24 ж. түзетулерімен түсті.

06.02.24 ж. басып шығаруға қабылданды.

ҚАЗАҚСТАН ЭКОНОМИКАСЫНДАҒЫ ӘЙЕЛДЕР БИЗНЕСІНІҢ БАСЫМДЫҚТАРЫ: ЕҢБЕК НАРЫҒЫНДАҒЫ ГЕНДЕРЛІК АСПЕКТІЛЕР

Бұл мақалада авторлар әйелдер кәсіпкерлігінің ерекшеліктерін қазіргі әлемде қарқын алып келе жатқан жеке құбылыс ретінде талдайды. Әйелдер өзін-өзі жүзеге асыруға және экономикалық тәуелсіздікке ұмтылуда, ал кәсіпкерлік осы мақсаттарға жетудің стратегияларының біріне айналууда.

Мақаланың мақсаты Қазақстандағы әйелдер еңбегінің негізгі сипаттамаларын талдау болып табылады. Мақсатты іске асырудың әдістемелік құралы қазақстандық еңбек нарығындағы әйелдердің өкілдігін, әйелдер мен ерлер табыс деңгейін, басшы әйелдер мен кәсіпкер әйелдердің санын, еңбектің өңірлік ерекшелігін сипаттайтын гендерлік статистикалық деректер болып табылады. Талдаудың қосымша әдісі ретінде Қазақстанның жоғары оқу орындарының

экономикалық мамандықтары студенттерінің сауалнамалық нәтижелерін қарастыру ұсынылды, және қыздардың кәсіпкерлікке дайындық деңгейін көрсетті.

Сонымен, сауалнама барысында қазақстандық қыздар еңбек нарығында да, бизнесте де гендерлік теңсіздіктің бар екенін түсінбейтін деректер алынды. Олар тең бастапқы мүмкіндіктердің жоқтығын, бизнесті жүргізуге институционалдық шектеулердің, республикадағы әйелдер кәсіпкерлігінің ауқымын шектейтін гендерлік стереотиптердің болуын ескермейді. Сауалнамаға қатысқан қыздар бизнес-қызмет пен үй еңбегін біріктіруге дайын екенін атап өткен жөн. Олар мұндай үйлесімділік өте органикалық және қазақстандық әйел үшін міндетті деп санайды және отбасы бизнеске қарағанда басымдыққа ие болуы керек.

*Мақала №AP14871920 грант жобасының бір бөлігі ретінде дайындалған.

Кілтті сөздер: кәсіпкер әйелдер, жалақы теңсіздігі, басшы әйел, екінші ауысым, табыс деңгейі, ана болу.

* Г. С. Акыбаева¹, Т. А. Резвушкина², А. О. Мусабекова³,
А. С. Кадырова⁴, Г. М. Кушебина⁵

^{1,2,3}Қарағандинский университет имени академика Е.А. Букетова,
Республика Казахстан, г. Караганда;

⁴Международный Таразский инновационный институт имени Шерхана
Муртазы, Республика Казахстан, г. Тараз;

⁵EsilUniversity, Республика Казахстан, г. Астана.

*e-mail: akubaeva_g@mail.ru

Поступило в редакцию 07.12.23.

Поступило с исправлениями 05.02.24.

Принято в печать 06.02.24.

ПРИОРИТЕТЫ ЖЕНСКОГО БИЗНЕСА В ЭКОНОМИКЕ КАЗАХСТАНА: ГЕНДЕРНЫЕ АСПЕКТЫ НА РЫНКЕ ТРУДА

В данной статье авторы анализируют специфику женского предпринимательства как отдельного феномена, который набирает обороты в современном мире. Женщины всё больше стремятся к самореализации и экономической независимости, и предпринимательство становится одной из стратегий достижения этих целей.

Целью данной статьи является анализ основных характеристик женского труда в Казахстане. Методическим инструментом реализации цели выступают гендерные статистические данные, описывающие представленность женщин на казахстанском рынке труда, уровень доходов женщин и мужчин, количество женщин-руководительниц и женщин-предпринимательниц, региональную специфику труда. В качестве дополнительного метода анализа предложено рассмотреть результаты анкетного опроса студенток экономических специальностей вузов Казахстана, которые показали уровень подготовленности девушек к предпринимательству. Так, в ходе опроса были получены данные, которые демонстрируют то, что казахстанские девушки не осознают наличие гендерного неравенства как на рынке труда, так и в бизнесе. Они не учитывают отсутствие равных стартовых возможностей, наличие институциональных ограничений на ведение бизнеса, гендерных стереотипов, которые ограничивают масштабы женского предпринимательства в республике. Особо важно отметить, что опрошенные девушки готовы совмещать бизнес-деятельность и домашний труд. Они считают, что такое совмещение вполне органично и обязательно для казахстанской женщины и семья должна находиться в большем приоритете, чем бизнес.

*Статья выполнена в рамках проекта: Гранта № AP14871920.

Ключевые слова: женщины-предпринимательницы, неравенство в оплате труда, женщины-руководительницы, вторая смена, уровень доходов, материнство.

<https://doi.org/10.48081/HBYA6253>

***Л. М. Давиденко¹, А. А. Титков¹, В. В. Карпов²,
М. А. Миллер²**

¹Торайғыров университет, Республика Казахстан, г. Павлодар;

²Омский научный центр Сибирского отделения Российской академии наук,
Российская Федерация, г. Омск

*e-mail: davidenko.l@teachers.tou.edu.kz

РАЗРАБОТКА КОНЦЕПЦИИ ПЛАТФОРМЕННОЙ ЭКОЛОГИЗАЦИИ ПРОИЗВОДСТВА НА ОСНОВЕ ИНДИКАТОРОВ СОЦИАЛЬНО-ЭКОЛОГИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Экономика промышленности находится на этапе технологического развития, ориентированного на «зеленую» трансформацию подсистем управления. Современные промышленные компании функционируют в формате платформенного взаимодействия, организуя процесс производства путем активного внедрения цифровых двойников, включая экологические приоритеты «прозрачности» сырьевых потоков, глубину переработки, «бережливое» производство. В связи с этим становятся востребованными концептуальные подходы платформенной экологизации производства. Концепции целесообразно привязать к «зеленым» инструментам, которые способны обеспечить производство и реализацию высокотехнологичной продукции, которая займет новые рыночные ниши. Такое видение обосновано стремлением производителей предугадать запросы потребителей нового поколения, которые нацелены на сохранение оптимальных параметров «эко-потребления». В качестве объекта исследования определена платформенная экологизация производства, как возможность адаптации управленческих подходов для субъектов хозяйствования, стремящихся занять лидирующие позиции на внутреннем и внешних рынках. Показано, что экологизация производства должна учитывать факторы преобразования институциональной среды, оказывающей прямое воздействие на систему ESG-трансформации.

В ходе исследования выявлено, что индикаторы социально-экологического развития помогают корректировать стратегию «зеленой» экономики и экологическую политику промышленных компаний, повышая прогрессивность менеджмента предприятий, уровень инновационности организационно-управленческих структур.

Ключевые слова: экономика промышленности, экологическая политика, ESG-трансформация, экологический брендинг, устойчивое развитие, «зеленая» сертификация, технологическая интеграция.

Введение

Платформенная экологизация производства представляет собой современный подход организации производственных процессов, отвечающих принципам устойчивого развития в циркулярной экономике. Казахстанские компании выстраивают внутреннюю систему связей, которая помогает своевременно выявлять отклонения от нормального течения подпроцессов. Отличительная особенность платформенной экологизации производства от индивидуального управления «зеленым» переходом заключается в возможности технологической интеграции экологически чистых производственных процессов связанных компаний и стейкхолдеров. Платформенные связи открывают возможности совершенствования экологической политики интегрированных промышленных объектов путем встраивания в основную цепочку новых звеньев информационных и «зеленых» финансовых потоков.

Все это делает обоснованным выбор цели исследования в разработке концепции платформенной экологизации производства с учетом социальных и экологических аспектов устойчивого развития в качестве определяющих элементов индикативной картины «зеленой» трансформации. Для достижения поставленной цели необходимо решить задачи: во-первых, раскрыть сущность интегральных элементов управления современными промышленными компаниями, отвечающими ESG-принципам; во-вторых, описать проявление индикаторов социально-экологического развития; в-третьих, обозначить перспективы «зеленой» сертификации, напрямую определяющей уровень продвижения экобрендинга промышленной продукции, как результата эффективной платформенной экологизации производства.

Материалы и методы

Для разработки концепции платформенной экологизации производства целесообразно поставить акцент на подходах, которые определяются экологическими требованиями, социальной ответственностью и

требованиями к прогрессивному решению управленческих проблем. Для характеристики индикаторов социально-экологического развития важно использовать результаты опроса руководителей и главных специалистов казахстанских предприятий, который проводился в период с сентября по октябрь 2023 года с целью выявления их отношения к устойчивому экономическому развитию для удовлетворения потребительского спроса на экологически чистую продукцию, которая будет способствовать улучшению экобрендинга хозяйствующих субъектов и региона. Демонстрацию выводов обеспечивает графический метод, позволяющий наглядно представить синтез теоретического и практического обобщения информации.

Результаты и обсуждение

В ходе исследования концептуальных подходов платформенной экологизации производства было установлено, что развитие в условиях «зеленого» перехода должно учитывать несколько направлений: использование вторичных ресурсов внутри производства; обмен вторичными ресурсами с другими производствами; внедрение энергоэффективных технологий; выпуск товаров с более длительным сроком эксплуатации [1]. Разнонаправленность экологизации производства основана на природе возникновения и реализации ESG-принципов (рисунок 1).

Рисунок 1 – Построение концепции платформенной экологизации на основе ESG-принципов [2–5]

Платформенная экологизация производства позволяет упорядочить взаимодействие с участниками институциональной среды. В частности, к ним относятся «зеленые» инвесторы; компании по производству высокотехнологичной продукции; участники цепочки добавленной стоимости, занимающиеся поставками сырья и материалов; организации научно-технологического сопровождения; «эко-потребители» нового поколения [6–8]. Происходит активация интегральных элементов процесса (рисунок 2).

Рисунок 2 – Интегральные элементы платформенной экологизации производства как процесса

Для объективности платформенной экологизации производства важно учитывать индикативную картину социально-экологического развития. Это позволяет выстроить взаимовыгодный процесс работы с промежуточными и конечными потребителями экологически чистой промышленной продукции. В качестве инструмента индикативной оценки можно использовать результаты социологического опроса (анкетирования) представителей местных органов власти, бизнес-среды, неправительственных организаций и

общественности, который был проведен осенью 2023 года. В целом выборка составила 45 субъектов хозяйствования, включая все системообразующие компании Павлодарского региона и их ключевых партнеров. Распространение анкет осуществлялось путем рассылки сопроводительного письма и гугл-формы анкеты на официальную почту участников анкетирования. Респондентами выступили руководители подразделений экологических служб организаций, в случае отсутствия таких подразделений отвечали непосредственно руководители. Доминирующая часть компаний представляет частную собственность, что говорит об относительной свободе в вопросах привлечения дополнительного финансирования экологически чистых проектов. Результаты проведенного опроса на предмет разработки технологии и продвижения экологического брендинга промышленного комплекса региона представлены на рисунках 3 – 5.

Рисунок 3 – Характеристика респондентов социологического опроса по виду собственности, в процентах от общей совокупности

Рисунок 4 – Актуальные экологические проблемы региона, несколько вариантов ответа (89 % опрошенных – представители Павлодарской области), количество ответов

Рисунок 5 – Актуальные атрибуты, характерные для развития «Экологического брендинга» в регионе размещения респондентов, несколько вариантов ответа (89 % опрошенных – представители Павлодарской области), количество ответов

В связи с тем, что Павлодарский регион представляет собой крупный индустриальный центр страны с развитой промышленной, научно-исследовательской, транспортной инфраструктурами, основная часть экологического топ-менеджмента системообразующих организаций и их стейкхолдеров видят перспективы роста в удовлетворении потребительского спроса на экологически чистую продукцию. Важным шагом на пути к платформенной экологизации производства выступает «зеленая» сертификация, которая будет отвечать нормам государственного регламентирования в области охраны окружающей среды и регулирования экологических отношений. В данном направлении актуальными для устойчивого развития компаний являются Стандарты ESG-трансформации, включая «ISO 9001 – Система менеджмента качества», «ISO 45001 – Системы менеджмента безопасности труда и охраны здоровья», «ISO 20000 – Информационные технологии. Менеджмент услуг», «ISO 22301 – Системы менеджмента непрерывности бизнеса», «ISO 28000 – Системы менеджмента безопасности цепи поставок» и их аналоги.

Информация о финансировании

Исследование выполнено при финансовой поддержке Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (грант № AP19676924 «Разработка технологии и продвижение экологического брендинга промышленного комплекса региона»).

Выводы

Проводя наблюдение и исследуя вопросы разработки платформенной экологизации производства, можно констатировать факт, что экологические проблемы региона и необходимость их решения дают импульс к проведению работ по совершенствованию экологической стратегии системообразующих компаний и их партнеров. В качестве ориентиров ESG-трансформации, определяющей инновационность организационно-управленческих структур можно обозначить:

- значительное снижение выбросов загрязняющих веществ в окружающую среду от стационарных источников, в том числе в расчете на душу населения;
- количественное сокращение источников выбросов загрязняющих веществ в окружающую среду;
- поддержка предприятий, работающих в сфере сбора, переработки отходов;
- сокращение ежегодных темпов роста коммунальных отходов;
- ликвидация опасных отходов и рост удельного веса их переработки [9]. Совместными усилиями можно будет повысить уровень экологической

культуры нашего общества, сметив сферу потребительских интересов в сторону экологически чистых продуктов и технологий [10].

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 **Заниздра, М. Ю.** Концепция экологизации производства в контексте неоиндустриального развития [Текст] // Экономика промышленности. – 2015. – № 4 (72). – С. 33–49.

2 **Тихонов, В. А., Степанова, Н. Р., Шалина, Д. С.** ESG-трансформация банков как драйвер развития ESG-практик в условиях санкционного давления [Текст] // Вестник Алтайской академии экономики и права. – 2022. – № 11. – С. 556–562.

3 **Tamara, D., Budiman, F.** New Index ESG Leaders & Investment Decisions in Indonesia relating to ESG principles [Text] // Journal of Management and Sustainability. – 2022. – V. 12. – P. 64. – <https://doi.org/10.5539/jms.v12n1p64>.

4 **Давиденко, Л. М., Дмитренко, В. А., Аскарова, О. В.** ESG-трансформация Павлодарской области // Материалы Международной научно-практической конференции «XIV Торайгыровские чтения». – Павлодар: Торайгыров университет, 2022. – Т. 2. – С. 247–252 [Электронный ресурс]. – <https://sci-conf.tou.edu.kz/archiv.php?&lang=eng>.

5 **Давиденко, Л. М., Фоос, М. А., Шаисмаилов, Д. А.** Продвижение экологического брендинга промышленного комплекса региона // Материалы Международной научно-практической конференции «XV Торайгыровские чтения», посвящённой 130-летию поэта Султанмахмута Торайгырова. – Павлодар: Торайгыров университет, 2023. – Т. 3. – С. 137–144 [Электронный ресурс]. – <https://www.sci-conf.tou.edu.kz/archiv.php?lang=rus>.

6 **Milonas, N., Ropotis, G., Moutzouris, Ch.** The performance of ESG funds VIS-à-VIS NON-ESG funds [Text] // The Journal of Impact and ESG Investing. – 2022. – V. 2. – P. 96-115. – <https://doi.org/10.3905/jesg.2022.1.041>.

7 **Jin, I.** Systematic ESG risk and passive ESG investing [Text] // Journal of Portfolio Management. – 2022. – V. 48. – P. 71–86. – <https://doi.org/10.3905/jpm.2022.1.344>.

8 **Davidenko, L. M., Kunyazova, S. K., Amirova, M. A., Arynova, Z. A., Ernazarov, T. Ya., Vakrayeva, A. K.** Resource support of eco-branding of industrial companies (Kazakhstan and foreign experience) [Text] // The Bulletin of the academy of sciences of the Republic of Kazakhstan. – 2023. – № 405(5). – P. 398–418. – <https://doi.org/10.32014/2023.2518-1467.599>.

9 Кодекс Республики Казахстан от 2 января 2021 года № 400-VI «Экологический кодекс Республики Казахстан» [Электронный ресурс]. – https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39768520&pos=1;-8#pos=1;-8.

10 **Davidenko, L. M., Beisembina, A. N., Kunyazova, S. K., Karimbergenova, M. K., Sherimova, N. M., Kuniyazova, A. Zh.** Developing technology and promoting eco-branding by increasing the value of human capital [Text] // The Bulletin of the academy of sciences of the Republic of Kazakhstan. – 2023. – № 404(4). – P. 404–418. – <https://doi.org/10.32014/2023.2518-1467.559>.

REFERENCES

1 **Zanizdra, M. Yu.** Kontseptsiya ekologizatsii proizvodstva v kontekste neoindustrialnogo razvitiya [The concept of greening production in the context of neo-industrial development] [Text]. In Ekonomika promyshlennosti. – 2015. – № 4 (72). – P. 33-49.

2 **Tikhonov, V. A., Stepanova, N. R., Shalina, D. S.** ESG-transformatsiya bankov kak drayver razvitiya ESG-praktik v usloviyakh sanktsionnogo davleniya [ESG transformation of banks as a driver for the development of ESG practices in the context of sanctions pressure] [Text]. In Vestnik Altayskoy akademii ekonomiki i prava. – 2022. – № 11 – P. 556-562.

3 **Tamara, D., Budiman, F.** New Index ESG Leaders & Investment Decisions in Indonesia relating to ESG principles [Text]. In Journal of Management and Sustainability. – 2022. – V. 12. – P. 64. – <https://doi.org/10.5539/jms.v12n1p64>.

4 **Davidenko, L. M., Dmitrenko, V. A., Askarova, O. V.** ESG-transformatsiya Pavlodarskoy oblasti [ESG transformation of the Pavlodar region]. In Materials of the International Scientific and Practical Conference «XIV Toraigyrov Readings». – Pavlodar: Toraigyrov University, 2022. – Т. 2. – P. 247-252 [Electronic resource]. – <https://sci-conf.tou.edu.kz/archiv.php?&lang=eng>.

5 **Davidenko, L. M., Foos, M. A., Shaismailov, D. A.** Prodvizheniye ekologicheskogo brendinga promyshlennogo kompleksa regiona [Promotion of environmental branding of the industrial complex of the region]. In Materials of the International Scientific and Practical Conference «XV Toraigyrov Readings», dedicated to the 130th anniversary of the poet Sultanmakmut Toraigyrov. – Pavlodar: Toraigyrov University, 2023. – Т. 3. – P. 137–144 [Electronic resource]. – <https://www.sci-conf.tou.edu.kz/archiv.php?lang=rus>.

6 **Milonas, N., Ropotis, G., Moutzouris, Ch.** The performance of ESG funds VIS-à-VIS NON-ESG funds [Text]. In The Journal of Impact and ESG Investing. – 2022. – V. 2. – P. 96-115. – <https://doi.org/10.3905/jesg.2022.1.041>.

7 **Jin, I.** Systematic ESG risk and passive ESG investing [Text]. In Journal of Portfolio Management. – 2022. – V. 48. – P. 71-86. – <https://doi.org/10.3905/jpm.2022.1.344>.

8 **Davidenko, L. M., Kunyazova, S. K., Amirova, M. A., Arynova, Z. A., Ernazarov, T. Ya., Bakpayeva, A. K.** Resource support of eco-branding of industrial companies (Kazakhstan and foreign experience) [Text]. In The Bulletin of the academy of sciences of the Republic of Kazakhstan. – 2023. – № 405(5). – P. 398-418. – <https://doi.org/10.32014/2023.2518-1467.599>.

9 Кодекс Республики Казахстан от 2 января 2021 года № 400-VI «Экологический кодекс Республики Казахстан» [Code of the Republic of Kazakhstan dated January 2, 2021 No. 400-VI «Ecological Code of the Republic of Kazakhstan»] [Text] [Electronic resource]. – https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39768520&pos=1;-8#pos=1;-8.

10 **Davidenko, L. M., Beisembina, A. N., Kunyazova, S. K., Karimbergenova, M. K., Sherimova, N. M., Kuniyazova, A. Zh.** Developing technology and promoting eco-branding by increasing the value of human capital [Text]. In The Bulletin of the academy of sciences of the Republic of Kazakhstan. – 2023. – № 404 (4). – P. 404-418. – <https://doi.org/10.32014/2023.2518-1467.599>.

Поступило в редакцию 15.01.24.

Поступило с исправлениями 17.01.24.

Принято в печать 28.01.24.

*Л. М. Давиденко¹, А. А. Титков¹, В. В. Карпов², М. А. Миллер²

¹Торайғыров университеті, Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

²Ресей Ғылыми академиясының Сібір бөлімінің Омбы ғылыми орталығы, Ресей Федерациясы, Омбы қ.

15.01.24 ж. баспаға түсті.

17.01.24 ж. түзетулерімен түсті.

28.01.24 ж. басып шығаруға қабылданды.

ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ДАМУ ИНДИКАТОРЛАРЫ НЕГІЗІНДЕ ӨНДІРІСТІ ПЛАТФОРМАЛЫҚ ЭКОЛОГИЯЛАНДЫРУ ТҰЖЫРЫМДАМАСЫН ӘЗІРЛЕУ

Өнеркәсіп экономикасы басқару ішкі жүйелерінің «жасыл» трансформациясына бағытталған Технологиялық даму сатысында. Қазіргі заманғы өнеркәсіптік компаниялар «мөлдір» шикізат ағындарын, өңдеу тереңдігін, «арық» өндірісті қадағалаудың

экологиялық басымдықтарына қоса алғанда, цифрлық егіздерді белсенді енгізе отырып, өндіріс процесін ұйымдастыра отырып, платформалық өзара іс-қимыл форматында жұмыс істейді. Осыған байланысты өндірісті платформалық экологияландырудың тұжырымдамалық тәсілдері сұранысқа ие бола бастады. Тұжырымдаманы әзірлеу нарықта сұранысқа ие жоғары технологиялық өнімдерді шығару мен іске асырудың байланысты процестерін қолдаудың «жасыл» құралдарының жиынтығын қалыптастырудан көрінеді. Тұжырымдаманың негізіне экспорттық өнімді «жасыл» сертификаттауды қоса алғанда, әлеуметтік-экологиялық даму және тұтынушылардың қоршаған ортаны қорғауға сезімталдығы индикаторларын салу ұсынылады. Зерттеу объектісі ретінде өндірісті платформалық экологияландыру ішкі және сыртқы нарықтарда жетекші орын алуға ұмтылатын шаруашылық жүргізуші субъектілер үшін басқарушылық тәсілдерді бейімдеу мүмкіндігі ретінде анықталды. Өндірісті экологияландыру ESG трансформация жүйесіне тікелей әсер ететін институционалдық ортаның трансформация факторларын ескеруі керек екендігі көрсетілген. Зерттеу барысында әлеуметтік-экологиялық даму индикаторлары кәсіпорындар менеджментінің прогрессивтілігін, ұйымдық-басқару құрылымдарының инновация деңгейін арттыра отырып, өнеркәсіптік компаниялардың «жасыл» экономикасының стратегиясын түзетуге көмектесетіні анықталды.

Кілтті сөздер: өнеркәсіп экономикасы, экологиялық саясат, ESG-трансформация, экологиялық брендинг, тұрақты даму, «жасыл» сертификаттау, технологиялық интеграция.

*L. M. Davidenko¹, A. A. Titkov¹, V. V. Karpov², M. A. Miller²

¹Toraighyrov University, Republic of Kazakhstan, Pavlodar;

²Omsk Scientific Center of the Siberian Branch of the Russian Academy of Sciences, Russian Federation, Omsk.

Received 15.01.24.

Received in revised form 17.01.24.

Accepted for publication 28.01.24.

DEVELOPMENT OF THE CONCEPT OF PLATFORM GREENING OF PRODUCTION BASED ON INDICATORS OF SOCIO-ECOLOGICAL DEVELOPMENT

The industrial economy is at the stage of technological development focused on the «green» transformation of management subsystems. Modern industrial companies function in the format of platform interaction, organising the production process with the active implementation of digital twins, including in environmental priorities of tracking «transparent» raw material flows, depth of processing, «lean» production. In this regard, conceptual approaches of platform greening of production become in demand. The development of the concept is seen in the formation of a set of «green» tools to support the related processes of production and realisation of high-tech products demanded by the market. The concept is based on the indicators of socio-ecological development and consumer sensitivity to environmental protection, including «green» certification of export products. Platform greening of production as an opportunity to adapt management approaches for economic entities seeking to take leading positions in domestic and foreign markets is defined as the object of research. It is shown that the greening of production should take into account the factors of transformation of the institutional environment, which has a direct impact on the system of ESG-transformation. The study revealed that the indicators of socio-environmental development can adjust the strategy of «green» economy. It can change the environmental policy of industrial companies. In parallel, the progressiveness of enterprise management, as well as the level of innovativeness of organizational and management structures can increase.

Keywords: industrial economics, environmental policy, ESG transformation, environmental branding, sustainable development, «green» certification, technological integration.

FTAMP 06:81:23

<https://doi.org/10.48081/YOTK1938>

***Н. С. Досмағанбетов¹, Б. Н. Жабымай²,
Р. А. Ерниязов³, С. Рейдолда⁴**

¹Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Астана қ.;

^{2,3,4}Қазақ технология және бизнес университеті,
Қазақстан Республикасы, Астана қ.

*e-mail: dosmnurlan@yandex.ru

ҚҰРЫЛЫС МАТЕРИАЛДАРЫ КЛАСТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ НЕГІЗІНДЕ ӨҢІРЛЕРДІҢ ТҰРҒЫН ҮЙ ИНФРАҚҰРЫЛЫМЫН ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУ

Мақалада Қазақстан Республикасы өңірлерінде құрылыс материалдары кластерлерін қалыптастыру арқылы аймақтық тұрғын үй инфрақұрылымын экономикалық дамыту ерекшеліктеріне сипаттама беріледі және талдау жасалады. Зерттеу барысында құрылыс материалдары кластері мен аймақтық тұрғын үй инфрақұрылымын дамытудың экономикалық тиімділігі арасындағы байланысқа бағытталған зерттеулердің жетіспеушілігі анықталды. Осыған байланысты жетіспеушіліктің орнын құрылыс материалдары өнімдерін өндірудің едәуір көлемі шоғырланған ел ретінде Қазақстан өңірлері мысалында толықтыруға деген ғылыми қызығушылық арта түсетіні сөзсіз. Бұл мақаланың зерттеу мақсаты болып өңір экономикасы мысалында аймақтық тұрғын үй инфрақұрылымын дамытуды қамтамасыз ету үшін кластерлік бастамалар жүйесін енгізудің экономикалық тиімділігіне байланысты мәселелерді анықтау және оны пайдаланудың артықшылықтарын негіздеу табылады. Зерттеу құрылымы құрылыс материалдарының өндірісі саласын кластерлік дамытудың графикалық модельдерін және Қазақстандағы нарықтық жағдайларды көрсететін олармен байланысты проблемалардың типологиясын қамтиды. Зерттеу нәтижелері құрылыс материалдарының өндірісі саласының және тұтастай құрылыс индустриясының аймақтық даму стратегияларында кластерлік модельді пайдалану мүмкіндіктерін

көрсетеді және тұрғын үй мәселелері мен қалалық инфрақұрылымды экономикалық дамыту сияқты бірқатар әлеуметтік мәселелерді шешу үшін кластерлеу жүйесін енгізудің маңыздылығын дәлелдейді.

Кілтті сөздер: құрылыс материалдары кластерлері; кластерлер; кластерлеу әлеуеті; өңірлік экономикаларды кластерлеу; тұрғын үй инфрақұрылымы; өңірлік даму.

Кіріспе

Кластерлер жаһандық және аймақтық экономика үшін салыстырмалы түрде жаңа ұйым түрі, тәуекелдер мен пайданы бөлуге және бәсекеге қабілеттілікті арттыруға мүмкіндік береді. Кластерлік даму моделінің негізгі артықшылықтары оның айтарлықтай әлеуетінде және ең бастысы, ол әлемнің көптеген дамыған елдерінде сыналған. Мемлекеттің кластерді қолдау саясаты көптеген ұлттық ерекшеліктермен анықталғанына қарамастан, әлемдік тәжірибе ең гүлденген экономикалардың жұмыс істеуі қазіргі заманғы өндіріс пен басқару технологияларының артықшылықтарымен толықтай қамтамасыз етілетіндігін растайды. Осылайша кез-келген деңгейдің дамуын стратегиялық басқарудың заманауи тұжырымдамаларын жан-жақты қолдану арқылы мүмкін болады [1].

Кластерлер кез-келген елдің өңірлік экономикаларының бәсекеге қабілеттілігін арттыру құралы ретінде өрекет етеді, қосылған құны жоғары өндірістік үдеріске жағдай жасайды, кәсіпорындар, ғылыми-зерттеу, білім беру, қаржы ұйымдары, билік органдары арасында өзара тиімді қатынастарды қалыптастыруға ықпал етеді. Кластерлеудің жаңашылдығы оның микроэкономикалық құрамдас бөлікке айнала отырып, аймақтық экономикалардың дамуының аумақтық және әлеуметтік аспектілеріне ерекше мән беретіндігіне байланысты. Сондай-ақ, жүйе аймақтық өндірістің бәсекеге қабілеттілігін арттыру, жұмыспен қамтуға жәрдемдесу және бюджет кірісін ұлғайту тұрғысынан аймақтық экономиканың дамуын ынталандырудың тиімді құралдарын ұсынады [2].

Материалдар мен әдістер

Зерттеу жүргізу кішіден үлкенге қарай бағытталады, сондықтан ең алдымен құрылыс материалдарының маңыздылығына назар аударылады. Өндірістегі отандық құрылыс материалдарының үлесі санаттар бойынша есептелді және импорт бойынша деректер ұсынылды. Кейіннен 2018 жылдан 2022 жылға дейінгі кезеңдегі өңірлер бойынша құрылыс жұмыстарының көлеміндегі өзгерістер талданды. Мақалада, сондай-ақ құрылыс саласы Қазақстанның дамуының қозғаушы күшіне айналды деген болжам тексеріледі. Ол үшін Қазақстан Республикасы Ұлттық статистика бюросының

статистикалық деректеріне сәйкес, жалпы ішкі өнім (ЖІӨ) және құрылыс жұмыстарының жиынтық көлемі арасындағы байланыс зерттеліп, $ЖІӨ = f$ (құрылыс саласының көлемі) түріндегі регрессиялық модель салынды.

Нәтижелер әр аймақ үшін жалпы даму үрдісін бағалауға мүмкіндік берді. Құрылыс саласының көрсеткіштерін осындай егжей-тегжейлі талдау Қазақстанның құрылыс саласындағы қолданыстағы инфрақұрылым мен өзара іс-қимылды барынша барабар көрсететін ықтимал кластерлерді схемалық түрде ұсынуға мүмкіндік берді. Кластерлерді дамытуға типтік мәселелер бұрын алынған деректерді жалпылау нәтижелерін қолдана отырып жіктеледі.

Бұл микро және макро аймақтық деңгейде құрылыс саласын кластерлеу бойынша нақты ұсыныстар мен дәлелдемелерді дәлірек тұжырымдауға мүмкіндік береді.

Нәтижелер мен талқылаулар

Қазақстанда құрылыс көлемін ұлғайту, тұрғын үй мен басқа да нысандардың сапасына қойылатын талаптарды арттыру, экологиялық талаптарды қатаңдату, бәсекелестіктің артуы құрылысшыларды жаңа технологиялар мен құрылыс материалдарын пайдалануға итермелейді. Бүгінде Қазақстанда құрылыс саласының 1700-ге жуық кәсіпорны бар. Бүгінгі таңда Қазақстанға көптеген құрылыс материалдары оның ішінде, табақ шыны, базальт негізіндегі жылу оқшаулағыш материалдар, керамикадан жасалған сантехника, линолеум, өзекті аматуралар, жолаушылар лифтітері, полимер негізіндегі төбе жапқыш материалдар, терезелер мен есіктерге арналған және жиһаз жасауға қажетті бұйымдар материалдар өндірісінің болмауына байланысты импортталады. Мысалы, 2022 жылы линолеум мен еден жабындылары толығымен импортталды, ал керамикалық тақталар – 92,4 %, шыны талшықтары – 96,4 %, ағаш жоңқа тақталары – 80,8 % шамасында болды. Олай болса, отандық өндіріс табиғи шикізат болып табылатын құрылыс материалдарында ғана басым (ресурстардың жалпы көлемінің 92-100 %): әк, табиғи құмдар, әктас, гипс, бор, доломит, саз және каолин [3].

Құрылыс материалдарын шығаратын өндірістердің жоғарыда аталған қуаттылығына және қазіргі іс жүзіндегі құрылыс индустриясы кәсіпорындарының қалған қуаттылығына қарамастан, олар толық көлемінде пайдаланылмайды және олардың мүмкіндіктері негізінен өндірістерді жаңғырту үшін кәсіпорындарда тиісті қаражаттың жетіспеушілігіне және құрылыс материалдарын, бұйымдарын және құрастырмаларын өндіруде технологияларды игеруге жеңілдікті ұзақ мерзімді кредиттердің болмауына байланысты шектеледі.

Құрылыс саласындағы негізгі проблемалардың ішінде негізгі материалдарды өндіру қуатының жетіспеушілігін, негізгі құралдардың

моральдық және физикалық тозуына байланысты техникалық деңгейдің төмендігін, кәсіпорын өнімдеріне сұраныстың төмен төлем қабілеттілігін атап өтуге болады [4].

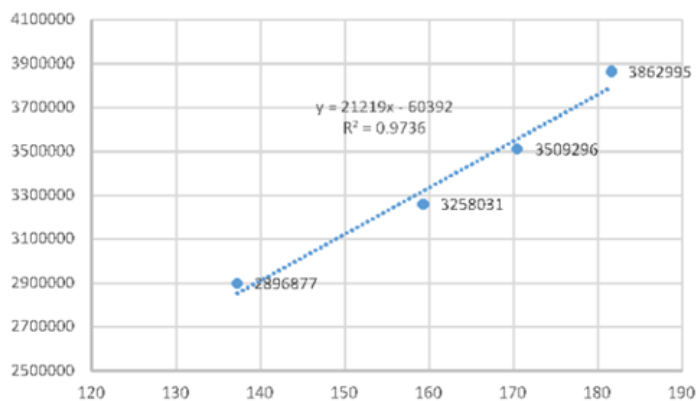
Есептеулер нәтижесінде келесі теңдеу алынды: $ЖІӨ (y) = 21219x * \text{құрылыс көлемі} = 60392$, мұндағы $R^2 = 0,9736$.

Регрессияға тәуелділік моделін құру кезінде 2018–2022 жылдар аралығында сызықтық тәуелділік құрылды (бір жылдық уақыт артта қалдырып). Осы уақытқа нақты баса назар аудару құрылыс көлемі мен Қазақстанның 2017 жылғы және одан бұрынғы ЖІӨ арасында ешқандай өзара байланыс табылмағандығымен түсіндірілуі мүмкін.

Кесте 1 – Қазақстанның ЖІӨ және құрылыс көлемі бойынша статистикалық деректер

Жылдар	ЖІӨ, млн. теңге	Жылдар	Құрылыс жұмыстарының жылдық көлемі, мың теңге
2018	61 819 536,4	2018	2 667 183
2019	69 532 626,5	2019	2 896 877
2020	70 649 033,2	2020	3 258 031
2021	83 951 592,8	2021	3 509 296
2022	103 765 518,2	2022	3 862 995

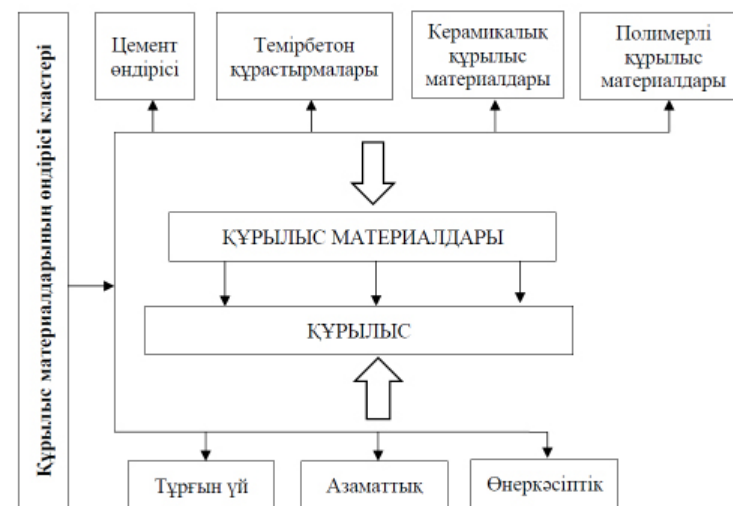
Ескерту – [5] дереккөз негізінде авторлармен құрастырылды

Сурет 1 – Қазақстанның ЖІӨ көрсеткішінің 2018–2022 жылдардағы құрылыс көлеміне тәуелділігі
Ескерту – авторлармен есептелді.

Құрылыс материалдарын өндіру саласында кластерлердің қалыптасуы бірлестіктердің басқа түрлерінен ерекшеленеді, өйткені оның қатысушыларының кең тізбегі және нақты мақсаттары бар. Құрылыс материалдары кластері шикізат жеткізушілерінен бастап түпкілікті өнім тұтынушыларына дейінгі өндіріс үдерісінің барлық құрауыштарын, сондай-ақ қызмет көрсету секторы мен мамандандырылған инфрақұрылымды біріктіреді. Құрылыс үшін бізге әртүрлі құрылыс материалдары қажет: бастапқы кірпіш, цемент және басқа да көптеген жоғары технологиялық материалдар – металл және пластиктен, шыныдан және бетоннан жасалған бұйымдар, сантехникалық бұйымдар, жоғары сапалы әрлеу материалдары, электротехникалық материалдар, тұрмыстық техника және т.б.

Құрылыс кластері кәсіпорындары құрылыс-монтаждау жұмыстарына, құрылыс материалдарын өндіруге, архитектуралық жобалауға, конструкциялауға мамандануы мүмкін және нысандарды соңғы тұтынушыға тапсыра отырып, құрылыс жұмыстарының толық циклін қамтамасыз ете алады (сурет 2).

Сурет 2 – Құрылыс материалдарының өндірісі кластерінің сызбалық көрінісі Ескерту – авторлармен құрастырылды.

Сонымен бірге, құрылыс материалдарын өндіру саласының бірқатар күрделі мәселелерге тап болғанын атап өткен жөн (Кесте 2). Құрылыс материалдарын шығаратын компаниялардың көпшілігі кірпіш зауыттарында,

темірбетон бұйымдарын өндіруде және металл емес материалдарды өндіруде ескірген технологияларды қолданады. Көптеген құрылыс материалдарын өндіру үшін маңызды химиялық және мұнай-химия компоненттерін өндіру технологиясы жоқ, олар әлі де импортталады және өнім құнының едәуір бөлігін құрайды. Құрылыс саласындағы машиналар мен жабдықтардың тозу деңгейі 55-65 % құрайды [6].

Кесте 2 – Құрылыс материалдары кластерінің мәселелері және оларды шешу жолдары

Негізгі мәселелер	Ұсынылатын ықтимал шешу жолдары
Капиталға қол жетімділіктің болмауы	Түрлі қаржы қорларының (зейнетақы қорлары және т.б.) қаражатын пайдалану тетігін әзірлеу
Әкімшілік кедергілер	Құрылыс материалдарын өндіру және жаңа технологияларды әзірлеу жөніндегі жобаларды қаржыландыруға кластердің қатысуы үшін салалық үлес пұлдарын қалыптастыру
Құрылыс материалдары нарықтары туралы ақпараттың жетіспеушілігі	Шетелдік кеңесшілерді тарта отырып, құрылыс материалдары бойынша электрондық деректер базасын құру
Білікті жұмысшылардың жетіспеушілігі	Кластердің құрылыс өнеркәсібі үшін кәсіптік-техникалық білім беруді дамыту жөніндегі мемлекеттік бағдарламаны әзірлеуге қатысуы
Логистиканың, көлік инфра-құрылымының жеткіліксіз дамуы, жоғары тарифтер	Кластер шеңберінде технопарктер құру
Отандық технологиялар мен ғылыми әзірлемелердің болмауы	Құрылыс материалдарын өндіру технологияларын әзірлеуге арналған жыл сайынғы байқауларды мемлекеттік органдардың өткізуі
Ескерту – авторлармен құрастырылды	

Қазақстанның құрылыс нарығы 2018-2022 жылдар аралығында құрылыс өнімдерін сату тұрғысынан тұрақты өсу тенденциясын көрсеткенімен, бұл көрсеткіш елдің ЖІӨ-нің өзін ұлғайту үшін немесе, ең болмағанда, ЖІӨ құрылымдағы құрылыстың пайыздық үлесін арттыру үшін жеткіліксіз болды. Тұтастай алғанда, құрылыс индустриясының дамуы сөзсіз экономикалық өсуге әкеледі және тіпті көптеген әлеуметтік мәселелердің шешімі болуы мүмкін. Алайда, өңірлік деңгейде қазақстандық құрылыс ұйымдарының орталық өңірлерде және ірі қалаларда олардың мүмкіндіктері мен инвестициялық тартымдылығының арқасында үстемдігінің айқын үрдісі

байқалғанына қарамастан, жаһандық ауқымды Қазақстанның құрылыс саласы қажетті қаржылық және ұйымдастырушылық қайта құрулардың болмауына байланысты айтарлықтай артта қалып отыр.

Елдегі қазіргі құрылыс қарқыны негізгі пайдаланудағы (цемент, кірпіш және т.б.), сонымен бірге әрлеушілік және төбе жапқыштық сияқты құрылыс материалдарына деген үлкен сұранысты тудырады. Тұрғын үй құрылысының сапасына қойылатын заманауи талаптар әлемдік стандарттарға сәйкес келетін жаңа және тиімді құрылыс материалдарын пайдалануды алдын-ала анықтайды.

Қазақстанның жаңа құрылыс материалдары деген экономиканың қажеттіліктерін қамтамасыз ету үшін өте бай шикізат ресурстары, әлеуетті өндірістік қуаттары, қызметтік және инженерлік кадрлары бар және жеткілікті. Алайда, бүгінгі таңда құрылыс материалдарының қазақстандық өнеркәсібі құрылыс өндірісінің қажеттіліктерін қанағаттандырмайды. Мұның бәрі көптеген кәсіпорындардың техникалық және технологиялық жабдықталуының қазіргі деңгейінде әлемдік стандарттарға сай келетін отандық құрылыс материалдарын өндіруді ұйымдастыру іс жүзінде мүмкін еместігін көрсетеді [7].

Кластер-кәсіпорын қатынастары жүйесіне ерекше назар аударылады, себебі мұнда кластерлер мен кәсіпорындар арасында қажетті байланыстардың болмауы бүкіл үдерістің бұзылуына, баяулауына және тоқтауына әкелуі мүмкін. Құрылыс өндірісі жүйесінің ерекше тұрақсыздығы негізінен, құрылыс материалдарын өндіру кластерінің басқаларына, кейде олармен мүлдем үйлеспейтін, кластерге тәуелділігін айтарлықтай түсінбестен, тек құрылысшылар өздерін құрылыс үдерісінің қатысушылары деп санайтындығымен байланысты олардың үлестері тікелей көрінбейді [8].

Құрылыс индустриясының алдында тұрған негізгі міндеті болып ішкі нарықта ұқсас импорттық өнімдерді ығыстыруға және әлемдік нарықта бәсекеге қабілетті болуға қабілетті жоғары сапалы құрылыс материалдары өнімдерін шығаруды ұйымдастыру табылады. Ол үшін Қазақстанда құрылыс материалдары өнеркәсібі дамудың жеткілікті жоғары әлеуетке ие [9].

Құрылыс саласының нарығын дамыту ұзақ мерзімді перспективада инновациялық өгерістер жолында экономикалық дамудың жалпы тұжырымдамасының қажетті бөлігі бола отырып, тұтастай алғанда ұлттық экономиканың мақсаттары мен міндеттеріне сәйкес келеді. Шетелдік тәжірибеде құрылыс саласындағы шағын және орта кәсіпорындардың дамуы қосалқы мердігерлік және өндірістік қызметтердің мамандануы негізінде тұтастай алғанда өңірлік және ұлттық экономиканың деңгейін арттырудың маңызды факторларының бірі болып табылатындығын растайды [10].

Қазақстанда құрылыс индустриясын дамыту бағдарламаларын екі жақты тапсырманы орындайтындай етіп жасалуы керек:

1) құрылыс өнімдерінің сапасын арттыру, жоғары тұтынушылық сипаттамаларды қамтамасыз ету, олардың сенімділігі мен қауіпсіздігін арттыру;

2) экономикалық пайдалану кезінде функционалдық және эстетикалық жайлылықты арттыру, өркендеген және жоғары дамыған елдер деңгейінде жайлы өмірдің заманауи талаптарына сәйкес келетін саладағы инновациялық өзгерістердің сәулет-құрылыс құрамдас бөлігін трансформациялау.

Кластерге сауда, заңгерлік, аудиторлық, маркетингтік, ақпараттық, білім беру және зерттеу қызметтерін ұсынатын кәсіпорындар мен инфрақұрылымдық мекемелер кіруі керек. Құрылыс саласын тұрақтандыру және дамыту бүкіл құрылыс саласының өсуіне ғана емес, сонымен қатар металл құрастырмаларын, электр жабдықтарын, сантехника мен жиһаздарды шығаратын іргелес кәсіпорындардың жандануына әкеледі [11].

Әртүрлі теориялық және эмпирикалық зерттеулерден көрініп тұрғандай, кластерді жалпы басқаруды құрылтайшылар, кластер мүшелері, қоғамдық ұйымдар, ұлттық және аймақтық деңгейдегі мемлекеттік органдар және коммерциялық емес ұйым жүзеге асыруы керек. Кластерге сондай-ақ, құрылыс материалдарын жобалаумен, өндірумен, құрылыспен, құрылыс кешенінде қызмет көрсетумен, азаматтық тұрғын үй және өнеркәсіптік мақсаттағы инфрақұрылым объектілерін техникалық пайдаланумен, қайта жаңғыртумен және күрделі жөндеумен айналысатын кәсіпорындар мен инфрақұрылымдық мекемелер, қоғамдық ұйымдар, бизнес-құрылымдар, құрылыс ұйымдары кіруі тиіс.

Қорытынды

Құрылыс материалдары кластерін құру кластер қатысушыларына және жалпы экономикаға әртүрлі артықшылықтар бере алады. Біріншіден, кластер құрылыс материалдарын өндіруге қаржы ресурстарын тарту мүмкіндіктерін едәуір кеңейте алады. Бұл артықшылыққа кластердің барлық қатысушыларының қаржылық мүмкіндіктерін біріктіру, сырттан инвестициялар тарту, гранттар түрінде қаржыландырылатын жобалар байқауларына бірлесіп қатысу, кредиттік ресурстарды алу кепілдіктерін қамтамасыз ету үшін қаржылық мүмкіндіктерді біріктіру есебінен қол жеткізіледі. Екіншіден, кластер құру кластерге кіретін ұйымдардың құрылыс өнімдері мен қызметтерінің құнын төмендету мүмкіндігін арттырады. Жергілікті шикізат базасында өз өндірісінің болуы өнімді тасымалдау, сақтау, сауда қызметтері шығындарын азайтуға көмектеседі, бұл өз кезегінде өндірістік жұмыстардың өзіндік құнын төмендетеді. Сонымен қатар, өнімді

сатуда ешқандай мәселе туындамайды – ол толығымен кластер ішінде қолданылады. Үшіншіден, құрылыс секторы кәсіпорындарының бірлестігі кластер қатысушыларына жергілікті билік пен жергілікті өзін-өзі басқару деңгейінде өз мүдделерін тиімді қорғауға мүмкіндік береді. Төртіншіден, кластерге қатысушылардың әртүрлі құрылыс бағдарламаларын (мысалы, тұрғын үй немесе өнеркәсіптік) іске асыруы құрылыс саласы ұйымдарының және онымен байланысты салалардың тұрақты жүктемесін қамтамасыз ете алады. Бесіншіден, аймақтық деңгейдегі ұйымдардың бірлестігі кластер мүшелері арасындағы әдептілік пен сенімге негізделген қарым-қатынастың түбегейлі жаңа деңгейін қалыптастырады, жаңа ойлау тәсілін жасайды.

Зерттеу нәтижелері ұлттық және аймақтық үкіметтік билік өкілдері тұтастай алғанда аймақтық кластерлерді дамыту стратегиялары мен саясатын әзірлеу және аймақтық деңгейде тұрғын үй инфрақұрылымын дамыту үшін қолдана алады. Бұл зерттеу Қазақстандағы құрылыс материалдарының кластерімен шектеледі.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Porter, M.** Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов [Текст] / Пер. с англ. - 4-е изд. – М. : Альпина Паблишер, 2011. – 453 с.

2 **Abdallah, A. B., Ayoub, H. F.** Information technology drivers of supply chain agility: implications for market performance, internanational // Journal of Productivity and Quality Management. – 2020. – Vol. No. 431. – P. 547–573.

3 Қазақстан Республикасы бойынша шикізаттың аса маңызды түрлерінің, өндірістік-техникалық мақсаттағы өнімдердің және тұтыну тауарларының ресурстары мен пайдалану баланстары, 2018-2022 жж. // Статистикалық жинақ. ҚР Ұлттық статистика бюросы. – Астана, 2023. – 66 б.

4 **Akhanova, G., Nadeem, A., Kim, J. R. and Azhar, S.** A multi-criteria decision-making framework for building sustainability assessment in Kazakhstan // Sustainable Cities and Society. – 2020. – Vol. 52, No. P.101.

5 Анализ рынка: строительство в Казахстане. – [Электронный ресурс]: <https://blog.kazdata.kz/companies/analiz-rynka-stroitelstvo-v-kazaxstane.html> (дата просмотра: 13.01.2024).

6 **Garkin, I. A.** Construction cluster: interaction between construction organizations // Young Scientist. – 2014. – Vol. 4. – P. 155–156.

7 **Akhanova, G., Nadeem, A., Kim, J. R. and Azhar, S.** A framework of building sustainability assessment system for the commercial buildings in Kazakhstan // Sustainability. – 2019. – Vol. 11. – No. 17. – P. 4754–4760.

8 **Islankina, E. and Thurner, N. W.** Internationalization of cluster initiatives: empirical evidence // Entrepreneurship & Regional development, 2018. – Vol. 30. – Nos. 7-8. – P. 776–799.

9 **Abdelalim, A. M., Elbeltagi, E. and Mekky, A. A.** Factors affecting productivity and improvement in building construction sites // Journal of Productivity and Quality Management. 2019. – Vol. 27. – No.4. – P.464–494.

10 **Vigna, I., Perneti, R., Pasut, W. and Lollini, R.** «New domain for promoting energy efficiency: energy flexible building cluster» // Sustainable Cities and Society. 2018. – Vol. 38. – No. 1. – P. 526–533.

11 **Абдыров, Т. Ш., Токтогулова, А. К.** Стратегия инновационного кластерного развития экономики [Текст]. – Б., 2017. – 272 с.

REFERENCES

1 **Porter, M.** Konkurentnaya strategiya: Metodika analiza otraslej i konkurentov [Competitive strategy: A methodology for analyzing industries and competitors] [Text]: / Translated from English - 4th ed. – Moscow: Alpina Publisher, 2011. – 453 p.

2 **Abdallah, A.B., Ayoub, H.F.** Information technology drivers of supply chain agility: implications for market performance, internanatal // Journal of Productivity and Quality Management. – 2020. – Vol. No. 431. – P. 547–573.

3 Qazaqstan Respublikasy boynsha shikizattyń asa mańyzdy túrleriniń, óndiristik-tehnikalıyq maqsattaǵy ónimderdiń jáne tútynu tauarlarynyń resurstary men paidalanu balanstary, 2018-2022 zhzh. [Balance of resources and use of the most important types of raw materials, production and technical products and consumer goods in the Republic of Kazakhstan, 2018-2022] // Statistical collection. Bureau of national statistics of Republic of Kazakhstan. – Astana, 2023. – 66 p.

4 **Akhanova, G., Nadeem, A., Kim, J.R. and Azhar, S.** A multi-criteria decision-making framework for building sustainability assessment in Kazakhstan // Sustainable Cities and Society. – 2020. – Vol. 52. – P. 101.

5 Analiz rynka: stroitel'stvo v Kazahstane [Market analysis: construction in Kazakhstan]. – [Electronic resource]. – <https://blog.kazdata.kz/companies/analiz-rynka-stroitelstvo-v-kazahstane.html> (date of application: 13.01.2024).

6 **Garkin, I. A.** Construction cluster: interaction between construction organizations // Young Scientist. 2014. – Vol. 4. – P.155–156.

7 **Akhanova, G., Nadeem, A., Kim, J. R. and Azhar, S.** A framework of building sustainability assessment system for the commercial buildings in Kazakhstan // Sustainability. – 2019. – Vol. 11. – No. 17. – P. 4754–4760.

8 **Islankina, E. and Thurner, N. W.** Internationalization of cluster initiatives: empirical evidence // Entrepreneurship & Regional development, 2018. – Vol. 30. – Nos. 7–8. – P. 776–799.

9 **Abdelalim, A.M., Elbeltagi, E. and Mekky, A. A.** «Factors affecting productivity and improvement in building construction sites» // Journal of Productivity and Quality Management. – 2019. – Vol. 27. – No.4. – P. 464–494.

10 **Vigna, I., Perneti, R., Pasut, W. and Lollini, R.** «New domain for promoting energy efficiency: energy flexible building cluster» // Sustainable Cities and Society. – 2018. – Vol. 38. – No. 1. – P. 526–533.

11. **Abdyrov, T. Sh., Toktogulova, A. K.** Strategiya innovacionnogo klasternogo razvitiya ekonomiki [Strategy of innovative cluster development of the economy] [Text]. – Bishkek, 2017. – 272 p.

30.01.24 ж. баспаға түсті.

06.02.24 ж. түзетулерімен түсті.

12.02.24 ж. басып шығаруға қабылданды.

**Н. С. Досмаганбетов¹, Б. Н. Жабытай², Р. А. Ерниязов³, С. Рейдолда⁴*

¹Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, Республика Казахстан, г. Астана;

^{2,3,4}Казахский университет технологии и бизнеса,

Республика Казахстан, г. Астана.

Поступило в редакцию 30.01.24.

Поступило с исправлениями 06.02.24.

Принято в печать 12.02.24.

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ ЖИЛИЩНОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ РЕГИОНОВ НА ОСНОВЕ ФОРМИРОВАНИЯ КЛАСТЕРА СТРОИТЕЛЬНЫХ МАТЕРИАЛОВ

В статье дается характеристика и анализ особенностей экономического развития региональной жилищной инфраструктуры путем формирования кластеров строительных материалов в регионах Республики Казахстан. Исследование выявило отсутствие исследований, направленных на взаимосвязь между кластером строительных материалов и экономической эффективностью развития региональной жилищной инфраструктуры. В связи с этим, безусловно, растет научный интерес к восполнению дефицита на

примере регионов Казахстана, как страны, где сконцентрированы значительные объемы производства продукции строительных материалов. Целью исследования данной статьи является выявление вопросов, связанных с экономической эффективностью внедрения системы кластерных инициатив для обеспечения развития региональной жилищной инфраструктуры на примере экономики региона и обоснование преимуществ ее использования. Структура исследования включает графические модели кластерного развития отрасли производства строительных материалов и типологию связанных с ними проблем, отражающих рыночные условия в Казахстане. Результаты исследования демонстрируют возможности использования кластерной модели в региональных стратегиях развития отрасли производства строительных материалов и строительной отрасли в целом и доказывают важность внедрения системы кластеризации для решения ряда социальных проблем, таких как жилищные проблемы и экономическое развитие городской инфраструктуры.

Ключевые слова: кластеры строительных материалов; кластеры; потенциал кластеризации; кластеризация региональных экономик; инфраструктура жилья; региональное развитие.

*N. S. Dosmaganbetov¹, B. N. Zhabytay², R. A. Yerniyazov³,
S. Reidolda⁴

¹L. N. Gumilyov Eurasian National University,
Republic of Kazakhstan, Astana;

^{2,3,4}Kazakh University of Technology and Business,
Republic of Kazakhstan, Astana.

Received 30.01.24.

Received in revised form 06.02.24.

Accepted for publication 12.02.24.

ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE HOUSING INFRASTRUCTURE OF THE REGIONS BASED ON THE FORMATION OF A CLUSTER OF CONSTRUCTION MATERIALS

The article describes and analyzes the features of the economic development of regional housing infrastructure through the formation of clusters of construction materials in the regions of the Republic of Kazakhstan. The study revealed a lack of research aimed at the relationship

between the economic efficiency of the construction materials cluster and the development of regional housing infrastructure. In this regard, there will certainly be an increased scientific interest in replenishing the shortage on the example of the regions of Kazakhstan as a country where a significant volume of production of construction materials products is concentrated. The purpose of the study of this article is to identify problems related to the economic efficiency of implementing a system of cluster initiatives to ensure the development of regional housing infrastructure on the example of the region's economy and justify the advantages of its use. The structure of the study includes graphical models of cluster development of the construction materials production industry and a typology of the problems associated with them, reflecting market conditions in Kazakhstan. The results of the study show the possibilities of using the cluster model in regional development strategies of the construction materials production industry and the construction industry as a whole and prove the importance of implementing a clustering system to solve a number of social problems, such as housing problems and economic development of urban infrastructure.

Keywords: construction materials clusters; clusters; clustering potential; clustering of regional economies; housing infrastructure; regional development.

<https://doi.org/10.48081/FFED1891>

*G. N. Dugalova, Zh. N. Sadu

Kasachische Universität für Technologie und Business,
Republik Kasachstan, Astana

*e-mail: gdugalova@mail.ru

ÜBER DIE EFFIZIENZ DER ANWERBUNG UND NUTZUNG AUSLÄNDISCHER INVESTITIONEN IN DER REPUBLIK KASACHSTAN

Ziel der Studie ist es, die Probleme und Perspektiven der Anwerbung und der effektiven Nutzung ausländischer Investitionen in Kasachstan auf der Grundlage der Untersuchung und Analyse der ausländischen Erfahrungen zu ermitteln.

Der Artikel definiert die theoretischen Grundlagen der Effizienz ausländischer Investitionen, betrachtet die Theorien transnationaler Unternehmen (TNU) und ausländischer Direktinvestitionen (ADI), zeigt das Wesen der Bewertung der Effektivität ausländischer Investitionen auf, untersucht die weltweiten Erfahrungen mit der Anwerbung und effektiven Nutzung ausländischer Investitionen am Beispiel vieler Länder.

Es wird die Notwendigkeit und Zweckmäßigkeit der weiteren Anwerbung und effektiven Nutzung ausländischer Investitionen in Kasachstan begründet. Es wird der gegenwärtige Stand der Anwerbung ausländischer Investitionen in der Republik Kasachstan mit der Identifizierung der bestehenden Probleme analysiert. Es werden die Hauptrichtungen der weiteren Anwerbung und effektiven Nutzung von ausländischen Investitionen in Kasachstan bestimmt. Es werden konkrete Maßnahmen zur Aktivierung und weiteren Anwerbung und effektiven Nutzung ausländischer Investitionen in der Republik angeboten.

Schlussfolgerungen - als Ergebnis der Studie und der durchgeführten Analyse des aktuellen Standes der Anwerbung ausländischer Investitionen in der Republik Kasachstan wurden Probleme identifiziert und konkrete Vorschläge zu weiteren Anwerbung und effektiven Nutzung ausländischer Investitionen in unserem Land entwickelt.

Schlüsselwörter: Auslandsinvestitionen, Effizienz, Kapitalproduktivität, Kapitalzufluss, Direktinvestitionen.

Einleitung

Im Rahmen eines regelmäßigen Treffens mit einheimischen Geschäftsleuten am 19. Mai 2023 betonte der Präsident der Republik Kasachstan K.K. Tokayev die Notwendigkeit, das Volumen der Investitionen aus der Europäischen Union, den Vereinigten Staaten, China und anderen Ländern [1].

Die Notwendigkeit einer Erhöhung der Investitionsmittel, auch durch eine aktivere Anwerbung ausländischer Investitionen, um die Krise zu überwinden und das Wirtschaftswachstum zu beschleunigen, steht heutzutage außer Zweifel. Das Hauptproblem besteht darin, die Effizienz der Investitionsnutzung zu erhöhen.

Die Dynamik der Statistik über die Anwerbung und Nutzung ausländischer Investitionen, insbesondere ausländischer Direktinvestitionen (im Folgenden ADI genannt), in allen Jahren der Unabhängigkeit der Republik Kasachstan bezeugt das stetige Wachstum ihres Volumens. Monitoring und Analyse der Anwerbung und Nutzung ausländischer Investitionen auf der Makroebene, in region- und branchenbezogenen Abschnitten und bei einzelnen Unternehmen werden ständig durchgeführt. Es gibt jedoch keine ordentliche und systematische Bewertung der Effizienz der Nutzung ausländischer Investitionen in der Republik. Warum ist eine solche Bewertung notwendig und wie sollte sie durchgeführt werden? Wir haben die ausländischen Erfahrungen bei der Bewertung der Effizienz der Anwerbung und Nutzung ausländischer Investitionen eingehend untersucht. Darüber hinaus wurde beim Verfassen dieses Artikels eine große Menge an Material zu folgenden Themen analysiert: Investitionsklima, positive und negative Folgen der Anwerbung und Nutzung ausländischer Investitionen, wirtschaftliche Sicherheit des Landes sowie Anwerbung und Nutzung von ADI.

Wie allgemein bekannt, wurden die ausländischen Investitionen in den 90er Jahren des 20. Jahrhunderts zu einer der wichtigsten Erscheinungsformen der Globalisierung der Weltwirtschaft und spiegeln die Beteiligung dieses oder jenes Landes an den weltweiten Reproduktionsprozessen wider. Damals war die These von den positiven Auswirkungen ausländischer Investitionen auf die Volkswirtschaften der Entwicklungsländer am weitesten verbreitet. Heutzutage kommen nur einige Entwicklungsländer in den Genuss der Vorteile ausländischer Investitionen. Einige Industrieländer und -regionen (z. B. Japan, Südkorea, Taiwan) schränken den Zufluss ausländischer Investitionen in ihre Volkswirtschaften gesetzlich ein. Im Zusammenhang mit diesen Prozessen gibt es derzeit eine nicht eindeutige Haltung zu ausländischen Investitionen unter Wirtschaftswissenschaftlern und Praktikern.

Materialien und Methoden

Bei der Untersuchung des aktuellen Stands und der Bestimmung der Perspektiven für die Anwerbung und effektive Nutzung ausländischer Investitionen

in Kasachstan wurden allgemeine und spezifische Techniken und Methoden der Wirtschaftsforschung angewandt: Analyse und Synthese, Vergleiche und Verallgemeinerungen, Gruppierungen, wirtschaftliche und statistische Methoden der Informationssammlung und -verarbeitung.

Ergebnisse und Erörterung

Es ist allgemein bekannt, dass die Anwerbung und effektive Nutzung ausländischer Direktinvestitionen zu langfristigen strukturellen Auswirkungen in den Volkswirtschaften führen kann. Diese Tatsache spiegelt sich in den Theorien über transnationale Unternehmen (im Folgenden TNU genannt) und ADI wider.

Zu den wesentlichen Theorien über TNU und ADI gehören:

- das Modell der «monopolistischen Vorteile» (S. Hymer, C. Kindleberger) [2];
- das Modell des «Produktlebenszyklus» (R. Vernon) [3], in dessen Rahmen von K. Akamatsu ein Modell für Entwicklungsländer entwickelt wurde, genannt «Schwarm von fliegenden Wildgänsen»;
- die Internalisierungstheorie (P. Buckley und M. Casson) [4];
- das Modell des «Währungsrisikos» (R. Aliber) [5];
- eklektisches Modell von J. Dunning [6];
- das Modell der Wettbewerbsvorteile der Länder von M. Porter [7].

Die Bewertung der Investitionseffizienz ist ein äußerst komplexes Problem, das in allen Fällen von Investitionen im wirtschaftlichen und sozialen Bereich des Landes sowohl quantitative als auch qualitative Ansätze erfordert. Dies gilt insbesondere für ausländische Investitionen, bei denen eine Reihe zusätzlicher Faktoren bei der Bewertung berücksichtigt werden müssen. Effizienzindikatoren für Direktinvestitionen und andere Investitionen werden unterschiedlich gebildet. Die Methoden der Effizienzbewertung auf der Makroebene der Wirtschaft und auf der Ebene von Unternehmen und Organisationen sind etwas unterschiedlich.

Die Bewertung der Effizienz jedes Investitionsprojekts, einschließlich derjenigen, an denen Gebietsfremde beteiligt sind, ist ein kontinuierlicher Prozess. Sie beginnt mit der Durchführbarkeitsstudie des Projekts, ist ein Element der Kontrolle des Investitionsprojekts während seiner Durchführung und stellt das endgültige wirtschaftliche Ergebnis nach seinem Abschluss dar. In all diesen Phasen sind die Methoden zur Erstellung von Leistungsschätzungen etwas unterschiedlich.

Bei der Begründung der Durchführbarkeit von ADI ist es zunächst erforderlich, die Quellen ihrer Effizienz auf qualitativer Ebene zu bestimmen.

Der Ausgangspunkt ist die Bestimmung der Beweggründe eines Gebietsfremden für Investitionen in einem anderen Land. Es liegt auf der Hand, dass er sich zu dieser Investition entschließen kann, wenn er über freies Kapital verfügt, das er in seinem eigenen Land nicht ausreichend platzieren kann. In

der Regel handelt es sich bei einem ausländischen Investor um jemanden, der über ausreichend freies Kapital verfügt, das eine gewinnbringende Verwendung finden muss. Freies Kapital wird zu einer Quelle für ausländische Investitionen, wenn die Möglichkeit besteht, größere Gewinne und eine höhere Rentabilität zu erzielen als bei Investitionen in der heimischen Branche oder einer Diversifizierung innerhalb des Landes. Die Faktoren, die diese höhere Rentabilität gewährleisten, sind die Nutzung von billigeren Energieressourcen, Rohstoffen, Materialien und Arbeitskräften sowie die Möglichkeit, auf dem ungesättigten Markt des Empfängerlandes die Produktion rasch zu erweitern und Fixkosten einzusparen.

Ein weiterer Faktor für die Effizienz von Investitionen im Ausland ist für den Investor die Konzentration der Produktion und in diesem Zusammenhang die Stärkung der Kontrolle über den Markt durch den Erwerb von Mehrheitsbeteiligungen und in einigen Fällen die Übernahme entsprechender Produktionsanlagen in anderen Ländern.

Aus unserer Sicht sollte die Anwerbung und Nutzung ausländischer Investitionen unbedingt zu einer höheren Arbeitsproduktivität und Effizienz von Ressourcen und dementsprechend zu einer höheren Rentabilität und Kapitaleffizienz führen als die Anwerbung und Nutzung von inländischem Kapital. Dies ist logisch, da ADI neue Technologien und Ausrüstungen mitbringen sollten, die dem aktuellen Stand der wirtschaftlichen Entwicklung entsprechen. Diese Anforderung sollte für die Bedingungen Kasachstans obligatorisch sein, da eine der Hauptaufgaben derzeit in der strukturellen Umstrukturierung der Wirtschaft, dem Übergang zu einer innovativen Entwicklung und der Verbesserung ihrer Wettbewerbsfähigkeit besteht.

Es geht auch um die Schaffung von Produktionsanlagen, die für die heimische Wirtschaft grundlegend neu sind. Wenn sie mit Hilfe ausländischer Direktinvestitionen geschaffen werden, sollte die Verringerung der Kosten und des Zeitaufwands für ihre Organisation als zweiter wichtiger makroökonomischer Faktor für ihre Effizienz angesehen werden.

Die Effizienz von ADI sollte in Übereinstimmung mit der international anerkannten UNIDO-Methode [8] quantifiziert werden. Bei der Analyse der Effizienz von ausländischen Investitionen sollte auch eine gewisse Spezifität der Methoden zu ihrer Bestimmung unterschieden werden, und zwar in Abhängigkeit von den folgenden Punkten:

- ob die ADI zu einer neuen Anlage in Kasachstan führen oder ob die Mittel in eine bestehende Produktionsanlage investiert werden;
- ob diese Produktion ausschließlich mit ausländischem Kapital erfolgt oder ob eine Handelsorganisation mit ausländischer Beteiligung gegründet wird;

- ob die Produktion von Produkten, für die es in Kasachstan keine Analoga gibt, organisiert wird oder ob ähnliche Produkte in anderen Unternehmen, sowohl inländischen als auch mit ausländischem Kapital, hergestellt werden.

Die Bestimmung der wirtschaftlichen Effizienz von ausländischen Investitionen erfolgt auf der Grundlage einer umfassenden Analyse der folgenden Indikatoren: Rücklaufzeit der Investitionen; jährliche und Jahresmittelrentabilität der Investitionen; buchhalterische Profitrate; Nettogegenwartswert; interne Rentabilitätsrate der Investitionen.

Die Antworten auf die folgenden zwei Fragen werden unseres Erachtens dazu beitragen, die Effizienz von ausländischen Investitionen zu bestimmen:

1. Arbeiten die Unternehmen mit ausländischen Investitionen effizienter als nationale Unternehmen?

2. Sind ausländische Investitionen effektiv für die Wirtschaft des Gastlandes?

Die beiden Fragen sind im Grunde genommen miteinander verbunden. Während mit der ersten Frage die Effizienz der Unternehmen selbst aus der Perspektive des Gastlandes beurteilt wird, wird mit der zweiten Frage die volkswirtschaftliche Effizienz bewertet.

Mit der Antwort auf die erste Frage wird die Leistung der Unternehmen im Gastland bewertet. Auf der Grundlage dieser Bewertung ist es möglich, die Notwendigkeit der Anwerbung und Nutzung von ADI zu begründen und die Auswirkungen des ausländischen Sektors auf die Wirtschaft des Gastlandes zu analysieren.

Darüber hinaus sollten die wichtigsten Parameter für die Leistung der Unternehmen mit ausländischen Investitionen ermittelt werden. Die Bewertung umfasst ein System von Indikatoren, die zum Vergleich mit ähnlichen Daten für inländische Unternehmen herangezogen werden. Dieser Ansatz scheint aus den folgenden Gründen richtig zu sein:

Der Vergleich mit der Leistung inländischer Unternehmen wird es ermöglichen, die Vorteile der Unternehmen mit ausländischen Investitionen zu ermitteln;

Eine Diskrepanz zwischen der Leistung inländischer Unternehmen und der Leistung der Unternehmen mit ausländischen Investitionen weist auf das Vorhandensein indirekter Auswirkungen der ausländischen Investitionen hin;

Auf der Grundlage eines Vergleichs der Leistung lokaler Unternehmen und Unternehmen mit ausländischen Investitionen wird es möglich sein, den Platz und die Rolle des ausländischen Sektors in der Wirtschaft des Gastlandes zu bestimmen.

Die positiven und negativen Auswirkungen der Anwerbung und Nutzung ausländischer Investitionen hängen von vielen Faktoren ab, die die Merkmale des Gastlandes bestimmen. So hat beispielsweise die Anwerbung und Nutzung

ausländischer Investitionen in derselben Branche in zwei Ländern in gleichem Umfang unterschiedliche Auswirkungen auf die Volkswirtschaften der beiden Länder. Außerdem sind die Dynamik und die Struktur der Anwerbung und Nutzung ausländischer Direktinvestitionen in Industrie- und Entwicklungsländern sowie in Schwellenländern sehr unterschiedlich. Diese Faktoren haben nicht nur einen gewissen Einfluss auf das Volumen der Flüsse, sondern auch auf den Umfang und die Richtung der Auswirkungen von ADI.

Der Umfang der angeworbenen ADI, ihre Qualität und Effizienz werden weitgehend durch das Investitionsklima bestimmt. Die Bewertung des Investitionsklimas wird in der Regel als eine Analyse von zwei Komponenten verstanden: Investitionspotenzial und Investitionsrisiko. Investitionsratings liefern eine allgemeine Bewertung des Investitionsklimas. Derzeit sind die größten Expertenagenturen Moodys, Standard & Poors, Fitch und andere sowie große Consulting-Unternehmen auf die Untersuchung der Investitionsattraktivität spezialisiert (z. B. hat A.T. Kearney den ADI-Vertrauensindex entwickelt). Investitionsratings tragen dazu bei, die Erwartungen der Investoren zu verbessern und die Informiertheit potenzieller ausländischer Investoren zu erhöhen.

Das Investitionsklimasystem umfasst eine Reihe von grundlegenden Elementen. Ihre Bedeutung nimmt in einer Übergangswirtschaft zu, so dass ihre Betrachtung aus der Sicht der Effizienz von ausländischen Investitionen am wichtigsten ist. Das Hauptziel der Übergangswirtschaften bei der Anwerbung von ADI besteht in der Regel darin, deren Volumen zu erhöhen, während die qualitativen Merkmale in den Hintergrund treten. Infolgedessen sind die angeworbenen ADI für das Empfängerland in Bezug auf die Übereinstimmung mit der gewählten Entwicklungsrichtung nicht effektiv. Diese These wird am Beispiel von Kasachstan voll bestätigt.

Seit ihrer Unabhängigkeit hat die Republik Kasachstan bestimmte Maßnahmen ergriffen, um ausländische Investitionen anzuwerben und zu nutzen. In der Anfangsphase der Souveränität nahm die Republik aktiv Angebote ausländischer Investoren an, in neue vielversprechende Projekte zu investieren. Kasachstan brauchte Unterstützung von außen, und der Zufluss ausländischer Investitionen konnte zur konsequenten Entwicklung der Wirtschaft des Landes beitragen. Gegenwärtig bietet Kasachstan ein riesiges Potenzial für rentable Investitionen. Die Republik befindet sich an einem strategisch wichtigen Standort und verfügt über ein günstiges Umfeld für die Geschäftstätigkeit, den Schutz der Rechte von Investoren und Investitionsanreize [9].

Die Brutto-ADI-Zuflüsse in die Republik Kasachstan beliefen sich im Jahr 2022 auf 28 Mrd. USD und lagen damit um 4,2 Mrd. USD bzw. 17,7 % über dem Wert von 2021.

Nach Branchen betrachtet, entfällt der größte Anteil an den Brutto-ADI-Zuflüssen auf den Bergbau - 43,4 % oder 12,1 Mrd. USD. Davon entfielen 9,7 Mrd. USD oder 34,5 % der gesamten ADI-Zuflüsse auf die Erdöl- und Erdgasförderung.

Zu den TOP-Sektoren mit dem höchsten Investitionsvolumen gehören auch Verarbeitungsindustrie (5,6 Mrd. USD oder 20 %) und der Groß- und Einzelhandel (5,1 Mrd. USD oder 18,1 %). Es ist bemerkenswert, dass die ausländischen Investitionen in die Verarbeitungsindustrie im Jahr 2022 die höchsten der letzten 10 Jahre sind. Mehr als 70 % der gesamten ADI in die Verarbeitungsindustrie wurden traditionell in die Metallherstellung investiert (4 Mrd. USD).

Der geringste Anteil an den Brutto-ADI-Zuflüssen entfällt auf die Wasserversorgung (15,7 Mill. USD oder 0,06 % der gesamten ADI) und die Land- und Forstwirtschaft sowie die Fischerei (32,5 Mill. USD oder 0,12 %).

79 % aller ADI (22,2 Mrd. USD) wurden von 7 Ländern geleistet:

Niederlande (8,3 Mrd. USD); Vereinigte Staaten (5,1 Mrd. USD); Schweiz (2,8 Mrd. USD); Belgien (1,6 Mrd. USD); Südkorea und Russland (je 1,5 Mrd. USD); China (1,4 Mrd. USD).

84 % aller ADI (23,6 Mrd. USD) flossen in sieben Regionen - Gebiet Atyrau (8,3 Mrd. USD), Stadt Almaty (7,6 Mrd. USD), Stadt Astana und Gebiet Ostkasachstan (jeweils 2,2 Mrd. USD), Gebiet Aktobe (1,2 Mrd. USD), Gebiet Westkasachstan (1,1 Mrd. USD) und Gebiet Pavlodar (1 Mrd. USD).

Während in den Gebieten Atyrau und Westkasachstan das Hauptvolumen der ADI in den Bergbausektor fließt (94 % bzw. 71 % der gesamten ADI in der Region), ist es in den Gebieten Ostkasachstan, Pavlodar und Aktobe die Verarbeitungsindustrie (90 %, 75 % bzw. 73 % der gesamten ADI in dieser Region) [10].

Nach Ablauf des Jahres 2022 verzeichneten die ADI ein Wachstum. Dabei entfielen 58 % dieses Wachstums auf ADI im Bergbausektor und 32 % auf den Groß- und Einzelhandel.

Die durchgeführte Bewertung der Effizienz der Nutzung ausländischer Investitionen für das Gastland lässt die folgenden Schlussfolgerungen zu:

1 Das Phänomen der ausländischen Direktinvestitionen ist zu einem integralen Bestandteil der erfolgreichen Entwicklung und Eingliederung des Gastlandes in die Weltwirtschaft geworden. Gleichzeitig weisen ADI-Theoretiker darauf hin, dass ihre Auswirkungen auf die Wirtschaft des Gastlandes nicht eindeutig sind. Die wichtige Rolle von ADI für die Entwicklung der Wirtschaft des Gastlandes kann jedoch nicht bestritten werden. Daher konkurrieren die Entwicklungsländer um ausländische Direktinvestitionen.

2 Zur Beurteilung der Effizienz von ausländischen Investitionen werden drei miteinander verknüpfte Ebenen herangezogen, die zu einem System zusammengefasst werden können: die volkswirtschaftliche, die branchenbezogene

und die einzelbetriebliche Ebene. Das Hauptkriterium ist das Erreichen einer maximalen Wohlfahrt für jedes Mitglied der Gesellschaft.

3 Die Analyse der Dynamik des Umfangs der Anwerbung und Nutzung ausländischer Investitionen und ihrer Tendenzen hat gezeigt, dass sich in Kasachstan gegenwärtig stabile Richtungen ihrer Anwerbung und Nutzung herausgebildet haben. Es ist jedoch zu betonen, dass sie aus der Sicht des Wirtschaftswachstums des Landes nicht den Anforderungen einer gleichmäßigen Entwicklung aller Wirtschaftszweige und Regionen der Republik entsprechen.

Schlussfolgerungen

Unserer Meinung nach sollte die Frage der Anwerbung von ADI sowohl unter dem Gesichtspunkt der effektiven Einbindung des Landes in die internationale Wirtschaft und darüber hinaus in das weltweite Produktionssystem als auch unter dem Gesichtspunkt der inländischen Wirtschaftsentwicklung betrachtet werden.

Die staatliche Politik bestimmt die Effizienz der Nutzung von ADI in Bezug auf ihre optimale Integration in die nationale Wirtschaft. Und nur die Integration sowie die Interaktion zwischen dem entstehenden ausländischen Sektor und den inländischen Unternehmen machen Kasachstan zu einem vollwertigen Teilnehmer an den internationalen Produktionsbeziehungen. Das Qualitätskriterium für die Einbindung Kasachstans in das System der internationalen Produktionsbeziehungen ist wiederum die Steigerung des in der Republik produzierten Mehrwerts. Dieses Kriterium bestimmt die Produktionsfreundlichkeit und -komplexität im Lande.

Der Staat spielt eine wichtige Rolle bei der Entwicklung eines Investitionsklimas: seine Beteiligung an den internationalen Beziehungen, die Methoden der Regulierung und die Kontrolle über die Tätigkeit der Wirtschaftssubjekte. Die Grundlage der staatlichen Politik ist der gesetzliche Rahmen, der die «Spielregeln» für einheimische und ausländische Investoren festlegt. Die Gesetze, die den internationalen Standards entsprechen, sind jedoch keine ausreichende Voraussetzung für die Schaffung eines günstigen Investitionsklimas. Die wichtigste Rolle der staatlichen Politik unter den Bedingungen der Transformation ist die Regulierung der institutionellen Veränderungen [11].

Es liegt auf der Hand, dass die wirksamste Investitionspolitik darin besteht, die begrenzten Mittel in die richtigen Bereiche zu lenken. Die Folge einer solchen Politik ist ein Multiplikationseffekt für den Rest der Wirtschaft. Die Analyse und rationelle Regulierung ausländischer Investitionen wird dazu beitragen, die neuesten Technologien zu erhalten und die notwendigen Sektoren der nationalen Wirtschaft zu entwickeln.

Die obigen Ausführungen lassen den Schluss zu, dass ADI eine der wirksamsten Formen der Stimulierung der Entwicklung der Volkswirtschaft eines

Landes sind. Nur eine kompetente, wissenschaftlich fundierte und koordinierte staatliche Politik wird es ermöglichen, das große Potenzial der Anwerbung und effektiven Nutzung ausländischer Investitionen voll auszuschöpfen. Unserer Meinung nach ist es vor allem notwendig, Lücken in den Gesetzen der Republik zu beseitigen. Außerdem muss eine staatliche Politik entwickelt und umgesetzt werden, die auf eine maximale Anzahl von positiven Auswirkungen bei der Anwerbung von Investitionen und auf die Minimierung von negativen Auswirkungen abzielt, was dazu beitragen wird, Investitionen anzuwerben, einschließlich ausländischer Investitionen, die den Anforderungen der größten Effizienz für Kasachstan entsprechen.

REFERENCES

- 1 Касым Жомарт Токаев провел встречу [Электронный ресурс]. – [Akorda.kz/ru/kasym-zhomart-tokaev-provel-vstrechu](https://akorda.kz/ru/kasym-zhomart-tokaev-provel-vstrechu).
- 2 Модель монополистических преимуществ [Электронный ресурс]. – <https://economy-ru.info/info/182439/>.
- 3 Теория цикла жизни продукта Вернона [Электронный ресурс]. – <https://i-topmodel.ru/teoriya-cikla-zhizni-produkta-vernona-teoriya-r-vernona-i-ee/>.
- 4 Теория интернализации Р.Коуза [Электронный ресурс]. – <https://www.poisk55.ru/articles/ekonomika/23793.html>.
- 5 Теория возникновения прямых иностранных инвестиций [Электронный ресурс]. – <https://www.86155city.ru/news/782554/teoria-vozniknovenie-pramyh-inostrannyh-investicij>.
- 6 Эклектическая теория Дж. Даннинга [Электронный ресурс]. – <https://sice.ru/cnts/1982.html>.
- 7 Теория конкурентоспособности наций М. Портера [Электронный ресурс]. – <https://helpiks.org/4-31489.html>.
- 8 Оценка эффективности и влияния международных проектов на экономическое развитие стран [Электронный ресурс]. – <https://kbgtk.ru/investicii/ocenka-effektivnosti-i-vliyaniya-mezhdunarodnyh-proektov-na-ekonomicheskoe-razvitie-stran/>.
- 9 Инвестиции как ключевой драйвер роста экономики, новые передовые технологии [Электронный ресурс]. – <https://primeminister.kz/ru/news/reviews/investicii-kak-klyuchevoy-drayver-rosta-kazahstanskoy-ekonomiki-novye-predpriyatiya-peredovye-tehnologii-i-sozdanie-rabochih-mest>.
- 10 Министерство национальной экономики Республики Казахстан [Электронный ресурс]. – <https://www.gov.kz/memleket/entities/economy/press/news/details/532141>.

11 **David, N. Figlio, Bruce, A. Blonigen.** The Effects of Foreign Direct Investment on Local Communities // Journal of Urban Economics. – Volume 48. – Issue 2. – 2000. – P. 338–363. – ISSN 0094-1190. – <https://doi.org/10.1006/juec.2000.2170>.

REFERENCES

- 1 Kasym-zhomart-tokaev-provel-vstrechu [Kassym Jomart Tokayev held a meeting] [Electronic resource]. – [Akorda.kz/ru/kasym-zhomart-tokaev-provel-vstrechu](https://akorda.kz/ru/kasym-zhomart-tokaev-provel-vstrechu)
- 2 Model monopolisticheskikh preimushestv [Model of monopolistic advantages] [Electronic resource]. – <https://economy-ru.info/info/182439/>
- 3 Teoriya zikla gizni produkta vernona [Vernon's product life cycle theory. Theory R] [Electronic resource]. – <https://i-topmodel.ru/teoriya-cikla-zhizni-produkta-vernona-teoriya-r-vernona-i-ee/>
- 4 Teoriya internazionalizazii R.Kouza [R. Coase's theory of internalization] [Electronic resource]. – <https://www.poisk55.ru/articles/ekonomika/23793.html>
- 5 Teoriya vozniknovenija pramyh-inostrannyh-investicij [The theory of the emergence of foreign direct investment] [Electronic resource]. – <https://www.86155city.ru/news/782554/teoria-vozniknovenie-pramyh-inostrannyh-investicij>
- 6 Eklekticheskaja teoriya Dj. Danninga [Eclectic theory of J. Dunning] [Electronic resource]. – <https://sice.ru/cnts/1982.html>
- 7 Teoriya konkurentosposobnosni nazii M. Portera [M. Porter's theory of competitiveness of nations] [Electronic resource]. – <https://helpiks.org/4-31489.html>
- 8 Ocenka effektivnosti i vliyaniya mezhdunarodnyh proektov na ekonomicheskoe razvitie stran [Assessing the effectiveness and impact of international projects on the economic development of countries] [Electronic resource]. – <https://kbgtk.ru/investicii/ocenka-effektivnosti-i-vliyaniya-mezhdunarodnyh-proektov-na-ekonomicheskoe-razvitie-stran/>
- 9 Investicii kak klyuchevoy drayver rosta kazahstanskoy ekonomiki - novye predpriyatiya peredovye tehnologii i sozdanie rabochih mest [Investments as a key driver of economic growth, new advanced technologies] [Electronic resource]. – <https://primeminister.kz/ru/news/reviews/>
- 10 Ministerstvo nazionalnoi ekonomiki Respubliki Kazakhstan [Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan] [Electronic resource]. – <https://www.gov.kz/memleket/entities/economy/press/news/details/532141>.
- 11 **David, N. Figlio, Bruce, A. Blonigen.** The Effects of Foreign Direct Investment on Local Communities // Journal of Urban Economics. – Volume 48. – Issue 2. – 2000. – P. 338–363. – ISSN 0094-1190. – <https://doi.org/10.1006/juec.2000.2170>.

Received 04.02.24.

Received in revised form 06.02.24.

Accepted for publication 06.02.24.

*Г. Н. Догалова, Ж. Н. Саду

Қазақ технология және бизнес университеті,

Қазақстан Республикасы, Астана қ.

04.02.24 ж. баспаға түсті.

06.02.24 ж. түзетулерімен түсті.

06.02.24 ж. басып шығаруға қабылданды.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ШЕТЕЛДІК ИНВЕСТИЦИЯЛАРДЫ ТАРТУ ЖӘНЕ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ ТУРАЛЫ

Зерттеудің мақсаты – шетелдік тәжірибені зерделеу және талдау негізінде Қазақстанға шетелдік инвестицияларды тарту және тиімді пайдалану мәселелері мен перспективаларын анықтау.

Мақалада шетелдік инвестициялардың тиімділігінің теориялық негіздері анықталған, трансұлттық корпорациялар (ТҰК) және тікелей шетелдік инвестициялар (ТШИ) теориялары қарастырылған, шетелдік инвестициялардың тиімділігін бағалаудың мәні ашылған, шетелдік инвестицияларды тарту және тиімді пайдаланудың әлемдік тәжірибесі қарастырылған. көптеген елдердің шетелдік инвестиция үлгісі.

Қазақстанға шетелдік инвестицияларды одан әрі тарту және тиімді пайдалану қажеттілігі мен орындылығы негізделген. Бар проблемаларды анықтай отырып, Қазақстан Республикасына шетел инвестицияларын тартудың қазіргі жағдайы талданады. Қазақстанға шетелдік инвестицияларды одан әрі тарту және тиімді пайдаланудың негізгі бағыттары айқындалды. Республикаға шетелдік инвестицияларды белсендіру және одан әрі тарту және тиімді пайдалану бойынша нақты шаралар ұсынылуда.

Қорытынды – Қазақстан Республикасына шетелдік инвестицияларды тартудың ағымдағы жағдайын зерделеу және жүргізілген талдау нәтижесінде проблемалар анықталып, елімізге шетелдік инвестицияларды одан әрі тарту және тиімді пайдалану бойынша нақты ұсыныстар әзірленді.

Кілтті сөздер: шетелдік инвестиция, тиімділік, капитал өнімділігі, капиталдың келуі, тікелей инвестиция.

*Г. Н. Дугалова, Ж. Н. Саду

Казахский университет технологий и бизнеса,

Республика Казахстан Астана.

Поступило в редакцию 04.02.24.

Поступило с исправлениями 06.02.24.

Принято в печать 06.02.24.

ОБ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРИВЛЕЧЕНИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Цель исследования - на основе изучения и анализа зарубежного опыта определить проблемы и перспективы привлечения и эффективного использования иностранных инвестиций в Казахстане.

В статье определены теоретические основы эффективности иностранных инвестиций. Рассмотрены теории транснациональных корпораций (ТНК) и прямых иностранных инвестиций (ПИИ). Раскрыта сущность оценки эффективности иностранных инвестиций. Изучен мировой опыт привлечения и эффективного использования иностранных инвестиций на примере многих стран.

Обосновывается необходимость и целесообразность дальнейшего привлечения и эффективного использования иностранных инвестиций в Казахстане. Проведен анализ современного состояния привлечения иностранных инвестиций в Республике Казахстан с выявлением существующих проблем. Определены основные направления дальнейшего привлечения и эффективного использования иностранных инвестиций в Казахстане. Предложены конкретные меры по активизации и дальнейшему привлечению и эффективному использованию иностранных инвестиций в республике.

Выводы – в результате исследования и проведенного анализа современного состояния привлечения иностранных инвестиций в Республике Казахстан выявлены проблемы и разработаны конкретные предложения по дальнейшему привлечению и эффективному использованию иностранных инвестиций нашей стране.

Ключевые слова: иностранные инвестиции, эффективность, капиталотдача, приток капитала, прямые инвестиции.

<https://doi.org/10.48081/МРНТ7388>

***С. К. Кунязова, Е. К. Кунязов, М. К. Каримбергенова
М. А. Амирова, А. Ж. Куниязова**

Торайгыров университет, Республика Казахстан, г. Павлодар

*e-mail: kunjazovas@mail.ru

ПЕРСПЕКТИВЫ ИНВЕСТИРОВАНИЯ В «ЗЕЛЕННЫЕ» ИНСТРУМЕНТЫ ПОДДЕРЖКИ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ПРОИЗВОДСТВА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

В данной статье определены перспективы финансирования зеленых технологий в Республике Казахстан. В свете глобальных вызовов, связанных с изменением климата и устойчивым развитием, внедрение зеленых технологий становится необходимостью. Финансирование зеленых технологий играет ключевую роль в их развитии и масштабировании. В Республике Казахстан существует потенциал для развития таких технологий, включая возобновляемую энергию, энергоэффективные технологии, утилизацию отходов и другие. Кроме того, Казахстан активно принимает участие в международных инициативах по уменьшению выбросов парниковых газов и переходу к экологически чистым источникам энергии. Обсуждение перспектив финансирования зеленых технологий в Республике Казахстан имеет большое значение с точки зрения экологической устойчивости, экономического развития и участия в мировых инициативах по борьбе с изменением климата.

В качестве объекта исследования определены источники финансирования зеленых технологий в мировой и отечественной практике. Показаны преимущества и вызовы финансирования зеленых технологий. В ходе исследования выявлено, что развитие зеленых технологий через финансирование имеет большой потенциал и перспективы, особенно в контексте борьбы с изменением климата и обеспечения устойчивого развития. Авторами определены ключевые направления финансирования зеленых технологий в ближайшей перспективе.

Ключевые слова: зеленые технологии, финансирование, устойчивое развитие, экологическая политика, зеленые облигации, государственное частное партнерство, налоговые льготы и субсидии.

Введение

Проблема зеленого финансирования в настоящее время мире связана с несколькими ключевыми аспектами: ограниченный доступ к финансированию, недостаток финансовых инструментов, высокие риски, недостаточное понимание потенциала и выгод зеленых инвестиций, нестабильность политической и регуляторной среды. Для преодоления этих проблем мировое сообщество должно работать над созданием более благоприятной среды для зеленого финансирования, включая разработку специализированных финансовых инструментов.

Все это делает обоснованным выбор цели исследования определении ключевых аспектов, которые могут определить перспективы развития зеленых технологий через финансирование. Для достижения поставленной цели необходимо решить задачи: во-первых, раскрыть сущность зеленых технологий и определить значение финансирования для развития зеленых технологий; во-вторых, описать существующие источники финансирования зеленых технологий, а также вызовы финансирования зеленых технологий; в-третьих, обозначить перспективы развития финансирования зеленых технологий.

Материалы и методы

Для определения перспектив развития финансирования зеленых технологий целесообразно поставить акцент на подходах, которые определяются направлениями борьбы с изменением климата, обеспечением устойчивого развития, социальной ответственностью и требованиями к прогрессивному решению управленческих проблем. Для характеристики источников финансирования были использованы результаты сопоставительного анализа зеленого финансирования по видам «зеленых» технологий в казахстанских и зарубежных компаниях. Демонстрацию выводов обеспечивает табличный метод, позволяющий наглядно представить синтез теоретического и практического обобщения информации.

Результаты и обсуждение

В ходе исследования сущности зеленых технологий и определения значения их финансирования было установлено, что зеленые технологии или экологически чистые технологии можно определить, как инновационные методы, процессы или продукты, которые способствуют снижению негативного воздействия на окружающую среду и уменьшению использования природных ресурсов [1]. Они могут включать в себя различные области,

такие как возобновляемая энергия, утилизация отходов, энергоэффективные технологии, альтернативные виды транспорта и другие инновации, направленные на устойчивое использование ресурсов и снижение выбросов загрязняющих веществ. В целом, для экономики зеленые технологии способствуют улучшению качества жизни, сохранению природной среды, улучшению конкурентоспособности, развитию новых отраслей.

Финансирование играет ключевую роль в стимулировании развития зеленых технологий и их успешной интеграции в общество и определяется направлениями, представленными на рисунке 1.

Рисунок 1 – Влияние финансирования зеленых технологий на устойчивое развитие

Финансирование зеленых технологий способствует устойчивому развитию, помогая снизить выбросы загрязняющих веществ, сохранить природные ресурсы и улучшить качество окружающей среды.

Источники финансирования зеленых технологий подразделяются на три большие группы: государственные программы и субсидии, инвестиции частных компаний и венчурные капиталы, международные фонды и организации [2].

Государственные программы и субсидии являются одним из основных источников финансирования зеленых технологий. В различных странах существуют разнообразные программы и механизмы поддержки, которые способствуют развитию и внедрению зеленых технологий. Основными направлениями поддержки являются налоговые льготы, гранты и субсидии на исследования и разработку, целевое финансирование, государственные закупки зеленых технологий или предоставление преференций, льготные кредиты и финансирование. Эти программы и субсидии снижают финансовые риски для компаний и организаций, инвестирующих в эти области.

Причинами заинтересованности частных компаний в инвестировании зеленых технологий являются:

- высокий потенциал роста рынков зеленых технологий;
- возможность демонстрации инвесторами социальной ответственности и устойчивости;

- инновационность и новаторство на рынке зеленых технологий;
- законодательное регулирование стимулирования зеленых технологий.

Международные фонды и организации также играют важную роль в финансировании зеленых технологий. Фонды и организации представляют финансирование, техническую поддержку, консультации и другие ресурсы для разработки, коммерциализации и масштабирования зеленых технологий. Наиболее известными международными фондами и организациями активно участвующих в финансировании зеленых технологий являются: международный банк реконструкции и развития (МБРР), Международная финансовая корпорация (МФК), Европейский банк реконструкции и развития (ЕБРР), Глобальный экологический фонд (ГЭФ), Европейская комиссия [3].

В рамках проведенного исследования, нами были изучены варианты «зеленых» технологий в зависимости от вида деятельности, источников финансирования казахстанских и зарубежных компаний, систематизирована информация по энергетическим и промышленным «зеленым» технологиям, а также технологиям по утилизации твердых бытовых отходов.

В таблице 1 представлена информация о практическом внедрении зеленых технологий на предприятиях, расположенных на территории Республики Казахстан.

Таблица 1 – Информация о практическом внедрении энергетических технологий на предприятиях

Вид деятельности	Наименование компании	Источник финансирования
1	2	3
Ветровая электростанция		
Тупкараганский район Мангистауской области «ВЭС «Форт Шевченко» мощностью 43,6 МВт	ТОО «Компания «Unex Stroy»	Инвестиции компании South Wind Power при поддержке фонда ДАМУ
Каракиянский район Мангистауской области ВЭС мощностью 5 МВт	ТОО «ВЭС Жангиз»	Инвестиции ТОО «Компания «UNEXSTROY» и ТОО «ЦАТЭК Green Energy»
Каракиянский район Мангистауской области ВЭС мощностью 10 МВт	ТОО «ВЭС Сервис»	Инвестиции компании ТОО «Group Independent»
п. Бадамша в Актюбинской обл. ВЭС мощностью МВт: 48.00	ТОО «ArmWind»	Инвестиции компании Eni в партнерстве с General Electric
две ветроэнергоустановки вблизи с. Новоникольское Кызылжарского района СКО мощностью по 0,75 МВт	ТОО «Иван Зенченко»	Инвестиции ТОО «Иван Зенченко»

Продолжение таблицы 1		
1	2	3
ВЭС в районе г. Ерейментау, Акмолинская область мощностью 45 МВт	АО Самрук Энерго	Инвестиции АО «Самрук Энерго» при поддержке Банка развития Казахстана
Акмолинская область ВЭС «Астана ЕХРО-2017» мощностью 100 МВт, для преобразования энергии ветра»	ТОО «ЦАТЭК Green Energy»	Инвестиционный проект Банка Развития Казахстана БРК совместно с дочерними организацией банка АО «БРК-Лизинг» и «DBK Equity Fund» -дочерней структуры АО «Казына Капитал Менеджмент»)»
Сарыусский район	ТОО «Жанатасская	Инвестиции компании China
Жамбылской области, ВЭС мощностью МВт: 100.00	Ветровая Электростанция»	Power International Holding Limited и Visor Investments Cooperative U.A при поддержке Азиатского банка инфраструктурных инвестиций
Солнечная электростанция		
г. Сарань Карагандинской области» СЭС мощностью 100 МВт	ТОО «SES Saran»	Инвестиции компании «Solar-net Investment GmbH», ЕБРР и Зелёного Климатического Фонда
п. Кабанбай батыр Акмолинская область СЭС мощностью МВт: 100.00	Компания «KB Enterprises»	Инвестиции ТОО «Хевел Казахстан» при поддержке Евразийского банка развития (ЕАБР)
г. Кызылорда в Туркестанской обл. СЭС мощностью МВт: 50.00	ТОО Baikonur Solar	Инвестиции Европейского банка реконструкции и развития (ЕБРР), Азиатского банка развития (АБР) и Фонда чистых технологий
п. Жалагаш в Кызылординской области СЭС мощностью МВт: 28.00	ТОО «Номад Солар»	Инвестиции компании Total EREN SA (Франция) и Access Power Limited (ОАЭ), ЕБРР
Жанакорган Кызылординская область СЭС мощностью МВт: 10.00	ТОО «ХЕК-КТ»	Кредит ЕБРР и кредит Green Climate Fund (GCF)
Жуалынский район Жамбылской области» «СЭС «Бурное» мощностью 50 МВт	ТОО «Burnoye Solar-1»	Инвестиции ТОО «Samruk Kazyna – United Green», ЕБРР в партнерстве с Фондом чистых технологий, БРК

Продолжение таблицы 1		
1	2	3
Район поселка Гульшат Карагандинской области СЭС мощностью МВт: 40.00	ТОО «КПИМ-Дельта»	Прямые иностранные инвестиции зарубежного инвестора Risen Energy Co. Ltd. и привлеченного долгосрочного займа со стороны Европейского банка реконструкции и развития
Посёлок Агадырь в Шетском районе Карагандинской области СЭС Агадырь-2 мощностью МВт: 26.00	ТОО «КазСолар 50»	Инвестиции компании «Solar-net Investment GmbH» при поддержке АО «Национальная компания» KAZAKH INVEST»
Сарыагашский район ЮКО СЭС «Жылга» мощностью 20 МВт	ТОО «EcoProTech Astana»	Инвестиции ТОО EcoProTech-Astana при поддержке БРК
Гидроэлектростанция		
ГЭС на реке Тургусун Установленная мощность, МВт: 24.90	ТОО «Тургусун-1»,	Инвестиции ТОО «Тургусун-1» при поддержке БРК
Внедрение инновационных технологий		
Реконструкция системы пылегазоочистки печей спекания с заменой фильтров	АО «Аллюминий Казахстана»	Собственные средства
Замена уплотняющих затворов, строительство канализационной насосной станции для откачки стоков и капитальный ремонт градирни, формирование ликвидационного фонда накопителя твёрдых отходов, реконструкция узла кратковременного хранения факельного газа и др.	АО ПНХЗ	Собственные средства компании АО «КазМунайГаз»
Модернизация фильтрационных систем, ремонт оборудования и усовершенствование технологических процессов	ТОО Казцинк	Собственные средства компании ТОО Казцинк
Замена рукавных фильтров газоочистной установки цеха электролиза алюминия и на аспирационных установках цеха по производству электродов	АО Казахстанский электролизный завод	Собственные средства компании Eurasian Resources Group (ERG)
Модернизация газоочистных сооружений производства, строительство утилизационной станции	АО ТНК Казхром	Собственные средства компании АО ТНК Казхром

Продолжение таблицы 1		
1	2	3
Реконструкция газоотводящего тракта зоны спекания агломашины № 5, капитальный ремонт электрофильтров некоторых котлоагрегатов (№ 5, 6) ТЭЦ-2, реконструкция пылеочистного оборудования и электрофильтра в цехе обжига известняка, с установкой приборов автоматического мониторинга.	АО «АрселорМиттал Темиртау»	Собственные средства компании АО «АрселорМиттал Темиртау»
Переработка отходов		
Предприятие г. Караганды занимающееся демеркуризацией ртутьсодержащих отходов (ламп, термометров, медицинских градусников) на термодемеркуризационной установке «УРЛ-2М» в г.Павлодар	ТОО «ЭлектроТрансРеелто»	Инвестиции ТОО «ЭлектроТрансРеелто» при поддержке ТОО «Оператор РОП», НПП Атамекен в рамках ГЧП
Предприятие г. Атырау по утилизации медицинских отходов классов Б, В, Г; а также предоставлением экобоксов с последующей утилизацией масок, перчаток и салфеток.	ТОО «Атаким»	Инвестиции ТОО «Атаким»
Предприятие осуществляет по инвентаризации и лесопатологическому обследованию зеленых насаждений, также, сбор, хранение и утилизацию ртутьсодержащих ламп и приборов с ртутным наполнением	ТОО «Eco Almaty»	Инвестиции ТОО «Eco Almaty» при поддержке государственного бюджета
Переработка изношенных шин		
Предприятие в г. Павлодар по утилизации шин	ТОО «Inter Rubber Recycling»	Инвестиции ТОО «Inter Rubber Recycling» при поддержке ТОО «Оператор РОП»
Предприятие г. Астана по утилизации шин	ТОО «Kazakhstan RUBBER RECYCLING»	кредитные средства АО «Банк развития Казахстана»
Предприятие в Алматы, оказывающее услуги по приему отработанных масел, шин и аккумуляторов для их дальнейшей утилизации	ТОО «ЗащитаЭкоСервис»	Инвестиции ТОО «ЗащитаЭкоСервис»

Продолжение таблицы 1		
1	2	3
Переработка ртутьсодержащих отходов		
Предприятие г. Караганды занимающееся демеркуризацией ртутьсодержащих отходов (ламп, термометров, медицинских градусников) на термодемеркуризационной установке «УРЛ-2М» в г.Павлодар	ТОО «ЭлектроТрансРеелто»	Инвестиции ТОО «ЭлектроТрансРеелто» при поддержке ТОО «Оператор РОП», НПП Атамекен в рамках ГЧП
Предприятие г. Атырау по утилизации медицинских отходов классов Б, В, Г; а также предоставлением экобоксов с последующей утилизацией масок, перчаток и салфеток.	ТОО «Атаким»	Инвестиции ТОО «Атаким»
Предприятие осуществляет по инвентаризации и лесопатологическому обследованию зеленых насаждений, также, сбор, хранение и утилизацию ртутьсодержащих ламп и приборов с ртутным наполнением	ТОО «Eco Almaty»	Инвестиции ТОО «Eco Almaty»
Сортировка мусора		при поддержке государственного бюджета
Алматинское предприятие, оказывающее услуги по профессиональной сортировке и управлению бытовыми отходами	ТОО «Green Recycle»	Инвестиции ТОО «Green Recycle» в рамках ГЧП
Завод г. Караганды по утилизации отходов	ТОО «Промотход Казахстан»	Инвестиции ТОО «Промотход Казахстан»

Примечание – Составлена авторами по источникам [5-10]

Согласно представленной информации можно сделать вывод о том, что в Республике Казахстан основными источниками инвестирования зеленых технологий чаще всего выступают инвестиции частных компаний. Проекты осуществляются при поддержке Банка развития Казахстана, Азиатского банка инфраструктурных инвестиций, Евразийского банка развития, Европейского банка реконструкции и развития, Зелёного Климатического Фонда и Фонда чистых технологий.

Таким образом, финансирование зеленых технологий является осознанной необходимостью как на макроуровне, так и на уровне отдельных предприятий.

Информация о финансировании

Исследование выполнено при финансовой поддержке Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (грант № AP19676924 «Разработка технологии и продвижение экологического брендинга промышленного комплекса региона»).

Выводы

Проводя наблюдение и исследуя вопросы развития финансирования зеленых технологий, можно констатировать факт, что зеленые технологии играют все более важную роль в борьбе с изменением климата и обеспечении устойчивого развития, перспективы развития финансирования зеленых технологий остаются обнадеживающими.

Ключевыми направлениями, которые могут определить будущее финансирования зеленых технологий представлены в таблице 2.

Таблица 2 – Перспективные направления финансирования зеленых технологий

Направление	Характеристика
Рост государственной поддержки	Многие страны всё больше осознают важность инвестирования в зеленые технологии и устойчивое развитие. Поэтому можно ожидать увеличения государственных программ, стимулирующих инвестиции в зеленые технологии
Развитие рынка зеленых облигаций	Зеленые облигации представляют собой один из наиболее перспективных инструментов финансирования зеленых технологий. Они позволяют инвесторам финансировать проекты, направленные на снижение выбросов парниковых газов и улучшение экологической эффективности, получая при этом финансовую отдачу
Рост социально-ориентированных инвестиций	Инвесторы всё больше обращают внимание на социальную ответственность и влияние своих инвестиций на окружающую среду. Поэтому можно ожидать роста интереса к инвестициям социального воздействия, которые включают в себя зеленые технологии и проекты
Развитие частного-государственного партнерства	Сотрудничество между частным и государственным секторами может стать ключевым фактором в развитии финансирования зеленых технологий. Это может включать в себя совместные инвестиции, разработку инновационных финансовых инструментов и создание благоприятной инвестиционной среды
Технологические инновации и улучшение эффективности	Развитие новых технологий, а также повышение эффективности уже существующих зеленых технологий, может сделать их более привлекательными для инвесторов за счет уменьшения изначальных инвестиций и повышения потенциала прибыли

Эти направления свидетельствуют о том, что перспективы развития финансирования зеленых технологий остаются обнадеживающими, и существует потенциал для роста инвестиций в эту область в ближайшие годы.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 **Барышева, Г. А., Егорова М. А.** Зеленые технологии: определение понятия, этапы становления и роль в устойчивом развитии экономики [Электронный ресурс]. – <https://cyberleninka.ru/article/n/zelenye-tehnologii-opredelenie-ponyatiya-etapy-stanovleniya-i-rol-v-ustoychivom-razviti-ekonomiki>

2 Зеленая экономика и зеленые финансы: учебное пособие [Порфирьев, Б.Н. и др.] / Под ред. акад. Порфирьева, Б.Н. [Текст]. – СПб.: Изд-во «МБИ», 2018. – 327 с.

3 **Черноморова, Т.В.** Деятельность ООН и других международных организаций в области продвижения модели «зеленой экономики» [Электронный ресурс]. – <https://cyberleninka.ru/article/n/deyatelnost-oon-i-drugih-mezhdunarodnyh-organizatsiy-v-oblasti-prodvizheniya-modeli-zelenoy-ekonomiki/viewer>

4 **Jin, I.** Systematic ESG risk and passive ESG investing [Text] // Journal of Portfolio Management. – 2022. – V. 48. – P. 71-86. – <https://doi.org/10.3905/jpm.2022.1.344>.

5 Расчетно-финансовый центр по поддержке ВИЭ. Сектор ВИЭ. Объекты ВИЭ [Электронный ресурс]. – <https://rfc.kz/vie/yamaps>

6 В Мангистауской области – серьезные планы по развитию зеленой энергетики [Электронный ресурс]. – <https://kapital.kz/economic/80349/v-mangistauskoy-oblasti-ser-yeznyye-plany-po-razvitiyu-zelenoy-energetiki.html>

7 Обзор рынка возобновляемых источников энергии в Республике Казахстан [Электронный ресурс]. – https://www.samruk-energy.kz/images/Corporate_documents/obzor_VIE_itog_2021.docx

8 Азиатский банк инфраструктурных инвестиций одолжит проекту ВИЭ в Казахстане 46 млн долларов [Электронный ресурс]. – https://www.advis.ru/php/view_news.php?id=65B1EE2A-183E-7745-A135-946D4EAF162

9 ЕБРР, Green Climate Fund примут участие в создании СЭС в Казахстане - [Электронный ресурс]. – <https://www.trend.az/business/energy/3125101.html>

10 Надежное партнерство: при поддержке «KAZAKH INVEST» реализуются проекты по возобновляемой энергетике. - [Электронный ресурс]. – <https://www.zakon.kz/redaksiia-zakonkz/4987403-nadezhnoe-partnerstvo-pri-podderzhke.html>

REFERENCES

1 **Barysheva, G. A., Egorova, M. A.** Zelenye tekhnologii: opredelenie ponyatiya, etapy stanovleniya i rol' v ustojchivom razvitii ekonomiki [Green technologies: definition of the concept, stages of formation and role in sustainable economic development [Electronic resource]. – <https://cyberleninka.ru/article/n/zelenye-tehnologii-opredelenie-ponyatiya-etapy-stanovleniya-i-rol-v-ustojchivom-razvitii-ekonomiki>

2 Zelenaya ekonomika i zelenye finansy: uchebnoe posobie [Porfir'ev, B. N. i dr.] / Pod red. akad. Porfir'eva, B.N. [Green economy and green finance] [Text]. – SPb.: Izd-vo «MBI», 2018. – 327 p.

3 **Chernomorova, T.V.** Deyatel'nost' OON i drugih mezhdunarodnyh organizacij v oblasti prodvizheniya modeli «zelenoy ekonomiki» [Activities of the UN and other international organizations in promoting the green economy model] [Electronic resource]. – <https://cyberleninka.ru/article/n/deyatelnost-oon-i-drugih-mezhdunarodnyh-organizatsiy-v-oblasti-prodvizheniya-modeli-zelenoy-ekonomiki/viewer>

4 **Jin, I.** Systematic ESG risk and passive ESG investing [Text]. In Journal of Portfolio Management. – 2022. – V. 48. – P. 71-86. – <https://doi.org/10.3905/jpm.2022.1.344>.

5 Raschetno-finansovyy centr po podderzhke VIE. Sektor VIE. Ob»ekty VIE [Settlement and financial center for support of renewable energy sources. RES sector. RES facilities] [Electronic resource]. – <https://rfc.kz/vie/yamaps>

6 V Mangistauskoj oblasti – ser'eznye plany po razvitiyu zelenoy energetiki [There are serious plans for the development of green energy in the Mangistau region] [Electronic resource]. – <https://kapital.kz/economic/80349/v-mangistauskoy-oblasti-ser-yeznyye-plany-po-razvitiyu-zelenoy-energetiki.html>

7 Obzor rynka vozobnovlyaemyh istochnikov energii v Respublike Kazahstan [Overview of the renewable energy market in the Republic of Kazakhstan] [Electronic resource]. – https://www.samruk-energy.kz/images/Corporate_documents/obzor_VIE_itog_2021.docx

8 Aziatskij bank infrastrukturyh investicij odolzhit projektu VIE v Kazahstane 46 mln dollarov [Asian Infrastructure Investment Bank will lend \$46 million to a renewable energy project in Kazakhstan] [Electronic resource]. – https://www.advis.ru/php/view_news.php?id=65B1EE2A-183E-7745-A135-946D4EAFF162

9 EBRR, Green Climate Fund primut ucastie v sozdanii SES v Kazahstane [EBRD and Green Climate Fund will take part in the creation of solar power plants in Kazakhstan] – [Electronic resource]. – <https://www.trend.az/business/energy/3125101.html>

10 Nadezhnoe partnerstvo: pri podderzhke «KAZAKH INVEST» realizuyutsya proekty po vozobnovlyaemoy energetike [Reliable partnership: with the support of KAZAKH INVEST, renewable energy projects are being implemented] – [Electronic resource]. – <https://www.zakon.kz/redaktsiia-zakonkz/4987403-nadezhnoe-partnerstvo-pri-podderzhke.html>

Поступило в редакцию 28.01.24.

Поступило с исправлениями 29.01.24.

Принято в печать 31.01.24.

*С. К. Кунызова, Е. К. Кунызов, М. К. Каримбергенова,
М. А. Амирова, А. Ж. Кунызова

Торайғыров университеті, Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

28.01.24 ж. баспаға түсті.

29.01.24 ж. түзетулерімен түсті.

31.01.24 ж. басып шығаруға қабылданды.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ӨНДІРІСТІ ҚОЛДАУДЫҢ «ЖАСЫЛ» ҚҰРАЛДАРЫНА ИНВЕСТИЦИЯЛАУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Бұл мақалада Қазақстан Республикасында жасыл технологияларды қаржыландыру перспективалары айқындалған. Климаттың өзгеруі мен тұрақты дамудың жаһандық сын-қатерлерін ескере отырып, жасыл технологияларды енгізу қажеттілікке айналуда. Жасыл технологияларды қаржыландыру олардың дамуы мен ауқымында шешуші рөл атқарады. Қазақстан Республикасында жаңартылатын энергияны, энергия тиімді технологияларды, қалдықтарды кәдеге жаратуды және басқаларын қоса алғанда, осындай технологияларды дамыту үшін әлеует бар. Сонымен қатар, Қазақстан парниктік газдар шығарындыларын азайту және экологиялық таза энергия көздеріне көшу жөніндегі халықаралық бастамаларға белсенді қатысуда. Қазақстан Республикасында жасыл технологияларды қаржыландыру перспективаларын талқылау экологиялық тұрақтылық, экономикалық даму және климаттың өзгеруіне қарсы күрес жөніндегі әлемдік бастамаларға қатысу тұрғысынан үлкен маңызға ие.

Зерттеу нысаны ретінде әлемдік және отандық тәжірибеде жасыл технологияларды қаржыландыру көздері анықталды. Жасыл технологияларды қаржыландырудың артықшылықтары мен қиындықтары көрсетілген. Зерттеу барысында жасыл технологияларды қаржыландыру арқылы дамыту, әсіресе климаттың өзгеруімен күресу және тұрақты дамуды қамтамасыз ету аясында үлкен әлеует пен перспективаға ие екендігі анықталды. Авторлар жақын болашақта жасыл технологияларды қаржыландырудың негізгі бағыттарын анықтады.

Кілтті сөздер: жасыл технологиялар, қаржыландыру, тұрақты даму, экологиялық саясат, жасыл облигациялар, мемлекеттік жеке серіктестік, салықтық жеңілдіктер және субсидиялар.

*S. Kunyazova, Ye. Kunjazov, M. Karimbergenova, M. Karimbergenova, M. Amirova, A. Kunyazova,

Toraighyrov University, Republic of Kazakhstan, Pavlodar.

Received 28.01.24.

Received in revised form 29.01.24.

Accepted for publication 31.01.24.

PROSPECTS OF INVESTING IN «GREEN» INSTRUMENTS TO SUPPORT ECOLOGICAL PRODUCTION IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

This article identifies the prospects for financing green technologies in the Republic of Kazakhstan. In the light of global challenges related to climate change and sustainable development, the introduction of green technologies is becoming a necessity. Financing of green technologies plays a key role in their development and scaling. The Republic of Kazakhstan has the potential to develop such technologies, including renewable energy, energy efficient technologies, waste management and others. In addition, Kazakhstan actively participates in international initiatives to reduce greenhouse gas emissions and transition to environmentally friendly energy sources. The discussion of the prospects for financing green technologies in the Republic of Kazakhstan is of great importance from the point of view of environmental sustainability, economic development and participation in global initiatives to combat climate change.

The sources of financing of green technologies in the world and domestic practice are identified as the object of the study. The advantages and challenges of financing green technologies are shown. The study revealed that the development of green technologies through financing has great potential and prospects, especially in the context of combating climate change and ensuring sustainable development. The authors have identified the key areas of financing green technologies in the near future.

Keywords: green technologies, financing, sustainable development, environmental policy, green bonds, public private partnership, tax incentives and subsidies.

<https://doi.org/10.48081/PEHC6778>

***Г. К. Кенжетеева¹, Б. С. Бимбетова², Б. Б. Дүйсенбаева³,
Б. Ж. Болатова⁴, Г. Б. Танирбергенова⁵**

¹Торайғыров Университет, Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.;

^{2,3,4,5}Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті,

Қазақстан Республикасы, Ақтөбе қ.

*e-mail: qulmira74@mail.ru

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК КӘСІПКЕРЛІКТІ МЕМЛЕКЕТТІК ҚОЛДАУ

Әлеуметтік кәсіпкерлік 2 жыл ішінде өзін қоғамның өзекті мәселелерін шешудің өте тиімді тетігі ретінде көрсете алған кәсіпкерлік қызметтің жаңа түрі.

Әлеуметтік кәсіпкерлік – бұл әлеуметтік мәселелерді шешуге және адамдардың өмір сүру сапасын жақсартуға бағытталған кәсіпкерлік қызметі.

Соңғы жылдары бұл бағыт танымалдылыққа ие бола бастады, себебі ол коммерциялық табыс пен әлеуметтік маңыздылықты біріктірді.

Әлеуметтік кәсіпкерлік мемлекетке тиімді, ол бюджет шығынын қысқартып, салмақты міндеттерді шешуге көмектеседі.

Бұл мақалада әлеуметтік кәсіпкерліктің негізгі аспектілері, әлеуметтік кәсіпкерлердің санаттары, қаржылық мемлекеттік қолдау шаралары, сондай-ақ мемлекеттің әлеуметтік кәсіпкерлікті қаржылық емес қолдау жөніндегі іс-шаралары қарастырылды.

Әлеуметтік кәсіпкерлікті қолдау халықтың осал топтарын жұмысқа орналастыру мәселесін жанама түрде шешуге, сондай-ақ әлеуметтік-бағдарланған өндіріс нарығы мен қызмет көрсету саласын дамытуды ынталандыруға мүмкіндік береді.

Мақалада еліміздің әлеуметтік - экономикалық дамуына қосқан үлесін арттыру, сондай-ақ қоғамның әлеуметтік мәселелерін тиімді шешу мақсатында Қазақстандағы әлеуметтік кәсіпкерлікті қолдау және одан әрі дамыту үшін ұсынымдар беріледі.

Жалпы, әлеуметтік кәсіпкерлік әлеуметтік мәселелерді шешуде және тұрақты және әділ қоғам құруда маңызды рөл атқарады.

Кілтті сөздер: әлеуметтік кәсіпкерлік субъектілері, критерий, жауапкершілігі шектеулі серіктестік, жеке кәсіпкер, мемлекеттік қолдау.

Кіріспе

Соңғы бірнеше онжылдықта әртүрлі елдердегі әлеуметтік кәсіпкерлер әлеуметтік өзгерістердің бұрын-соңды болмаған катализаторына айналды. Нарықтық стратегиялар мен инновациялық тәсілдерді қолдана отырып, олар өткір әлеуметтік мәселелерді мемлекеттік ресурстарды тартпай-ақ мүлдем жаңа, тиімді әдістермен шешуге қабілеттіліктерін көрсетті.

«Әлеуметтік кәсіпкерлікті енгізе отырып, бір жағынан, әлеуметтік түйткілді шеше аламыз, екінші жағынан, коммерциялық мәселелер шешіледі. Мәселен, Ұлыбританияда әлеуметтік кәсіпкерлік жалпы ішкі өнімнің 10 % жуығын береді. Қазақстандағы жағдай мүлдем басқаша. Аталмыш механизмді іске қосу үшін, заңнамаға сәйкес өзгертулерді енгізіп, оған қажет инфрақұрылымды жасақтау қажет.

Әлеуметтік кәсіпкерлік мемлекетке тиімді, ол бюджет шығынын қысқартып, салмақты міндеттерді шешуге көмектеседі.

Әлеуметтік кәсіпкерлік – бұл азаматтар мен қоғамның әлеуметтік мәселелерін шешуге бағытталған шағын және орта бизнес субъектілерінің қызметі [1].

Әлеуметтік салада жұмыс істейтін компаниялар үшін «әлеуметтік кәсіпкер» ұғымын анықтайтын төрт негізгі критерий белгіленді.

Бірінші санат. Халықтың әлеуметтік осал топтарын жұмыспен қамту мәселелерін шешетін кәсіпкерлер. Бұл ретте мұндай кәсіпорын қызметкерлерінің кемінде 51 % да осы санатқа жатқызылуы тиіс.

Екінші санат. Халықтың әлеуметтік осал топтарына жататын кәсіпкерлер.

Үшінші санат. Халықтың әлеуметтік осал топтарына қызмет көрсететін немесе тауар өндіретін кәсіпкерлер.

Төртінші санат. Экология, білім, мәдениет және өнер мәселелерін шешумен айналысатын кәсіпкерлер.

2022 жылғы 1 қаңтардан бастап Қазақстанда «Әлеуметтік кәсіпкерлік туралы» Заң күшіне енді.

Жаңа ережелер бойынша кәсіпкерлерге мемлекеттік қолдау көрсетіледі, ол салықтық жеңілдіктер мен бизнеске арналған үй-жайларды жалға алу төлемін мемлекет тарапынан төлеу арқылы іске асырылады. Сонымен қатар кәсіпкерлерге мемлекеттік емес компаниялар да көмек көрсетеді.

Материалдар мен әдістер

Зерттеудің әдіснамалық негізі ретінде шетелдік және отандық ғалымдардың, сарапшылар мен талдаушылардың әлеуметтік кәсіпкерлік саладағы мемлекеттік реттеу мәселелері бойынша еңбектері алынды.

Нәтижелер және талқылау

Нарықтық экономиканың қарқынды дамуы біздің қоғамның әлеуметтік мәселелерін шешуге теріс әсер етті. Біздің экономикамыз әлеуметтік бағдарланған болса да, қазіргі уақытта әлеуметтік проблемалардың едәуір саны мемлекет тарапынан назардан тыс қалды. Мұндай процестер тек біздің елімізге ғана емес, көптеген басқа елдерге, соның ішінде экономикасы дамыған елдерге де тән екенін атап өткен жөн. Бұл елдерде әлеуметтік кәсіпкерлік қоғамның бірқатар әлеуметтік мәселелерін шешудің тиімді құралына айналды.

Қазақстан да тыс қалған жоқ. Бүгінгі таңда біздің елімізде әлеуметтік кәсіпкерлік өз дамуында қарқын алуда. Бірақ қазірдің өзінде айтарлықтай кедергілерге тап болуда: жеткілікті қаржыландыруды алудағы қиындықтар, заңнаманың жетілмегендігі, қоғамды хабардар етудің төмен деңгейі, ұйымдарда бизнесті жүргізу құзыреттілігінің төмендігі және т. б. Мемлекет тарапынан осы кедергілерді жойып, әлеуметтік кәсіпкерлікті дамытуға көп көңіл бөлінуде. Әлеуметтік кәсіпкерлер мемлекеттік органдардың маңызды серіктестері болып табылады, олар экономиканы дамытуға және өзекті әлеуметтік мәселелерді шешуге зор үлес қосуда [2].

Ел Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың тапсырмасы бойынша 2021 жылы әлеуметтік кәсіпкерлік туралы заң әзірленіп, кейіннен қабылданған болатын. Онда аталған саланы мемлекеттік қолдаудың құқықтық негіздері мен тетіктері айқындалды.

Біздің елімізде әлеуметтік кәсіпкерлер салықтық жеңілдіктерге, жеңілдікті несиелерге, үй-жайларды жалға алуға көмекке және басқа да қолдау шараларына құқылы.

2022 жылғы 31 желтоқсандағы жағдай бойынша әлеуметтік кәсіпкерлік саласындағы уәкілетті орган болып Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі саналады және оның интернет-ресурсында әлеуметтік кәсіпкерлік субъектілерінің тізілімі жарияланған.

Сонымен қатар, 2023 жылдың 1 ақпанында 96 ұйымды қамтитын жаңа тізілім бекітілген [3].

Егер 2022 жылғы тізілімде жауапкершілігі шектеулі серіктестік түрінде тіркелген әлеуметтік кәсіпкерлік субъектілері (бұдан әрі – ӘКС) басым болса (25 ӘКС 13-і немесе 52 %), 2023 жылғы тізілімде ұйымдардың ең көп саны жеке кәсіпкерлер (36) болып табылады.

Қоғамдық бірлестіктер мен қорлардың саны да айтарлықтай өсті – 2022 жылы 5-тен 2023 жылы 23-ке дейін. Алайда олардың ӘКС жалпы санындағы үлесі шамалы ғана өсті (2022 жылғы 20 %-дан 2023 жылғы 24 %-ға дейін). Сондай-ақ 2023 жылы тізілімде басқа да ұйымдық-құқықтық нысандары бар ұйымдар пайда болды: жеке мекеме, шаруа қожалығы және корпоративтік қор (әр нысан бойынша 1 ұйым).

Өңірлік контекстте 2022 жылдың соңында тізілімге 10 облыстың ӘКС кірді, олардың ең көп саны Қостанай облысынан. Осылайша, бірінші Тізілім қалыптасқаннан кейін бір жыл өткен соң онда ел аймақтарының тек 50 % ғана (20-дан 10) көрсетілген. 2023 жылдың наурыз айындағы жағдай бойынша ұсынылған өңірлер саны 20 өңірдің 13-іне дейін өсті (65 %). Осылайша, бүгінгі күнгі тізілімде еліміздің барлық аймақтары әлі көрсетілмеген (1-кесте).

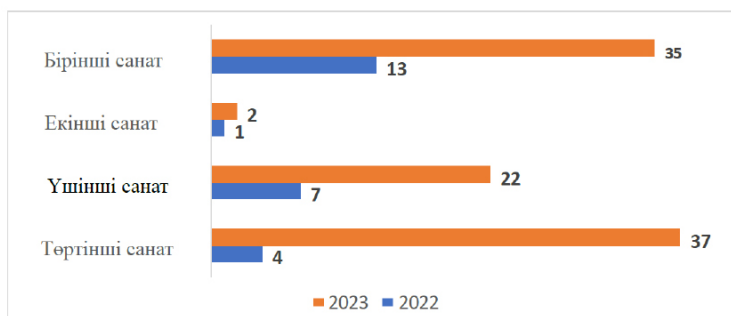
Кесте – Аймақтар бойынша әлеуметтік кәсіпкерлік субъектілерінің саны, бірлік

Аймақтар	2022 жылғы ӘКС саны	2023 жылғы ӘКС саны
Астана қаласы	4	21
Алматы қаласы	0	0
Шымкент қаласы	0	0
Абай облысы	0	0
Ақмола облысы	0	1
Ақтөбе облысы	3	10
Алматы облысы	0	0
Атырау облысы	1	2
Шығыс Қазақстан облысы	2	4
Жамбыл облысы	0	1
Жетісу облысы	0	0
Батыс Қазақстан облысы	3	18
Қарағанды облысы	2	0
Қостанай облысы	5	13
Қызылорда облысы	1	2
Маңғыстау облысы	0	10
Павлодар облысы	1	6
Солтүстік Қазақстан облысы	3	4
Түркістан облысы	0	4
Ұлытау облысы	0	0

1-кестеге сәйкес Қазақстан облыстарын шартты түрде ірі аймақтарға бөлетін болсақ: Оңтүстік, Солтүстік, Шығыс, Батыс, Орталық деп, онда оңтүстік облыстардың енжар екенін көреміз.

Республиканың оңтүстік облыстарынан 2022 жылы Тізілімге Қызылорда облысынан бір ғана ӘКС енгізілді; Түркістан, Жамбыл, Алматы, Жетісу облыстарынан және Алматы мен Шымкент қалаларынан бірде-бір ӘКС енгізілген жоқ. 2023 жылғы Тізілімде жағдай айтарлықтай өзгерген жоқ: Жамбыл облысы – 1 ӘКС, Қызылорда облысы – 2 ӘКС, Түркістан облысы – 4 ӘКС. Алматы мен Шымкент қалаларынан, сондай-ақ Алматы мен Жетісу сияқты ірі облыстардан бүгінгі күні Тізілімге бірде-бір ӘКС енгізілмеген.

Тізілімді санат бойынша қарастыратын болсақ, Тізілімде ӘКС барлық төрт санаты көрсетілгенін атап өтуге болады, дегенмен әрбір санатқа енгізілген ӘКС санында қатты айырмашылық бар. Егер 2022 жылы ӘКС ең үлкен үлесі бірінші санатта (13 ӘКС немесе 52 %) болса, 2023 жылы – төртінші санатта (37 ӘКС немесе 39 %). Салыстырмалы қарайтын болсақ, 2022 жылы төртінші санаттағы ӘКС үлесі 16 %-ды құрады. Екі жылдағы ең аз ӘКС саны екінші санатта тіркелді – сәйкесінше 1 және 2 ӘКС (1-суретте көрсетілген).

Сурет 1 – Санаттар бойынша Тізілімге енгізілген ӘКС саны, бірлік

Тізілімге енгізілген ұйымдардың қызмет бағыттары да өте алуан түрлі. ӘКС ең көп саны білім беру, денсаулық сақтау және әлеуметтік қызмет көрсету салаларында (47 ӘКС немесе 49 %) 2-сурет бойынша.

Сурет 2 – Қызмет бағыттары бойынша Тізілімге енгізілген ӘКС саны

2-суретке сәйкес әлеуметтік кәсіпкерлік субъектілерінің 20-сы (21 %) сауда және қызмет көрсету саласында, 16-сы (17 %) өнеркәсіпте жұмыс істейді, басым бөлігі білім беру саласында тіркелген.

Кәсіпкерлік кодексте әлеуметтік кәсіпкерлік субъектілерін мемлекеттік қолдаудың кең ауқымды шаралары көрсетілген [4].

Әлеуметтік кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдау шаралары:

- салық кодексіне сәйкес салық жеңілдіктерін беру;
- қаржылық қолдау;
- сыйақы мөлшерлемесін субсидиялау;
- үй-жайды жалдау ақысын төлеу;
- мемлекеттік мүлікті сатып алусыз жеңілдікті шарттармен жалға беру;
- ақпараттық, консультациялық және әдістемелік қамтамасыз ету;
- акселерация орталықтарын дамыту;
- аймақаралық ынтымақтастықты дамытуға жәрдемдесу;
- мемлекеттік гранттар беру.

2022 жылдың 1 қаңтарынан бастап күшіне енген «Әлеуметтік кәсіпкерлік туралы» заңда әлеуметтік кәсіпкерлер үшін жеңілдіктер мен преференциялар қарастырылған. Осындай қолдау шараларын жүзеге асыру үшін мемлекет әлеуметтік кәсіпорындардың есебін жүргізеді. Тізілімге енген ұйымдар әлеуметтік кәсіпкерлік туралы заң аясында мемлекет тарапынан берілетін преференцияларды пайдаланады.

Қазақстан Республикасындағы әлеуметтік кәсіпкерлікті қолдау шаралары жеңілдетілген несиелендіруді де қамтиды. Әлеуметтік кәсіпкерлер инвестициялық мақсаттарға 1,5 млрд теңгеге дейін және айналым капиталын толықтыруға 500 млн теңгеге дейін жеті пайыздық мөлшерлеменен жеңілдетілген несиелендіруге өтініш бере алады. Бұл да мемлекеттік гранттардың бір түрі болып саналады. Кәсіпкерлікті дамытудың 2021–2025 жылдарға арналған ұлттық жобасы аясында бес миллион теңгеге дейін мемлекеттік гранттар беру кезінде әлеуметтік кәсіпкерлерге басымдық беріледі [5].

Қазақстанда мемлекеттік органдар мен ұйымдардың кәсіпкерлік субъектілеріне тиімді әріптестік орнатуда қолдау көрсеткен мысалдар көп. Мәселен, өңірлерде облыстың немесе қаланың жетекші мемлекеттік қызметкерлері (әкімдер, әкімдердің орынбасарлары және т.б.) бастаған кәсіпкерлер делегацияларының еліміздің басқа облыстары мен қалаларында өтетін өңіраралық ынтымақтастық форумдарына бару тәжірибесі бар.

Осы форумдар аясында облыстың бизнес өкілдері өз өнімдерінің көрмесін өткізіп, пайдалы келісімшарттарға қол қоюға мүмкіндік алды [6]. Тағы бір жақсы мысал, мемлекеттік немесе квазимемлекеттік ұйымдардың өкілдері үшін жеке өндірушілердің көрмелері өткізілетін форумдар.

Мысал ретінде Алматыда өткен «Мемлекеттік тапсырыс» көрмелерін келтіруге болады, оның аясында «Самұрық-Қазына» Ұлттық әл-ауқат қорының компаниялары үшін алматылық тауар өндірушілердің көрмелері өтті. Осы көрмелердің нәтижесінде «Самұрық-Қазына» қорының компаниялары мен Алматы қаласының өндірістік кәсіпорындары арасында миллиардтаған теңгеге келісім-шарттар жасалды [7].

Өнімдер мен қызметтерді ілгерілету бойынша осындай іс-шаралар әлеуметтік кәсіпкерлер үшін де жүргізілуі керек. Сонымен бірге, бұл үшін жауапкершілік кәсіпкерлер палаталарына емес, мемлекеттік органдар мен ұйымдарға жүктелуі тиіс. Сонымен қатар, бұл мақсаттар үшін тиісті қаржыландыру қарастырылуы керек, өйткені әлеуметтік кәсіпорындардың көрмелерге және басқа да имидждік іс-шараларға қатысу шығындарын өз бетінше жабу үшін көп жағдайда табысы жеткіліксіз. Бұл шара әлеуметтік кәсіпкерлерді бюджет қаражаты есебінен тікелей қаржылық қолдаудың тиімді баламасы бола алатынын атап өткен жөн, өйткені бұл олардың өнімдері мен қызметтерін өткізу арналарын құруға көмектеседі.

Әлеуметтік кәсіпкерлерді қаржылық емес қолдаудың тағы бір тиімді шарасы ақпараттық қолдау болуы мүмкін. Бұл шара, іскерлік байланыстарды орнатуға жәрдемдесу ретінде Кәсіпкерлік кодексте де, Үкіметтің тиісті қаулысында да қарастырылған.

Осылайша, «Мемлекеттік органдардың, ұлттық холдингтердің, ұлттық даму институттарының және өзге де ұйымдардың әлеуметтік кәсіпкерлікті дамыту бастамаларын қолдауды жүзеге асыру қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 9 қарашадағы № 795 қаулысында әлеуметтік кәсіпкерлік субъектілеріне ақпараттық қолдау көрсетудің келесі түрлері ұсынылған:

- 1) жеке кәсіпкерлікті дамыту мәселелері бойынша оқу семинарларын, тренингтер мен ғылыми-практикалық конференцияларды ұйымдастыру;
- 2) шетелдік тағылымдамадан өтуді ұйымдастыру;
- 3) жеке кәсіпкерлік тәжірибесі, жаңа технологиялар нарығы туралы әдістемелік құралдарды, ақпараттық бюллетеньдерді тарату;
- 4) өңірлерде ақпараттық-консультациялық орталықтар желісін құру;
- 5) консультациялық, ақпараттық, заңгерлік, маркетингтік және өзге де қызметтерді көрсету;
- 6) озық шетелдік технологиялар трансфертін жеңілдету;
- 7) отандық тауарларды (жұмыстарды, көрсетілетін қызметтерді) экспортқа жылжыту кезінде сервистік және ақпараттық қолдау көрсету.

Әлеуметтік кәсіпкерлікті қолдаудың келесі түрі әлеуметтік кәсіпкерлердің білімі мен біліктілігін арттыруға жәрдемдесу [8].

Қазақстан Республикасы Кәсіпкерлік кодексінің 232-1-бабында кәсіптік және қосымша білім беруді ұйымдастыру сияқты әлеуметтік кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдау шаралары көзделген. Бұл ретте, «Мемлекеттік органдардың, ұлттық холдингтердің, ұлттық даму институттарының әлеуметтік кәсіпкерлікті дамыту бастамаларын қолдауды жүзеге асыру қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 9 қарашадағы № 795 қаулысымен және басқа да ұйымдар» деп түсіндіріледі жеке кәсіпкерлікті дамытудың арнайы қоры жеке кәсіпкерлікті дамыту мәселелері бойынша оқыту мен кеңес беруді, оның ішінде жеке кәсіпкерлікті қаржылық және мүліктік қолдауды қамтамасыз етеді. Жергілікті атқарушы органдар шағын және орта бизнес үшін мамандар мен кадрларды оқытуды, даярлауды, қайта даярлауды және олардың біліктілігін арттыруды ұйымдастырады.

Әлеуметтік кәсіпкерлік субъектілерін оқытудың арнайы бағдарламаларын құру олардың тиімділігі мен әлеуетін едәуір арттыра алады және олардың тұрақтылығына оң әсер етеді. Оқыту бағдарламалары екі бағыт бойынша жүзеге асырылуы тиіс [9]:

1) бизнесті жүргізу, қаржыландыруды тарту, персоналды басқару, масштабтау және т. б. мәселелері бойынша әлеуметтік кәсіпорындардың құрылтайшылары мен басшыларына арналған бағдарламалар;

2) халықтың әлеуметтік осал топтары қатарындағы әлеуметтік кәсіпорындардың қызметкерлеріне арналған оқыту және біліктілікті арттыру бағдарламалары, өйткені бұл қызметкерлердің қажетті дағдылары мен білімі жиі болмайды.

Қорытынды

Әлеуметтік кәсіпкерлікті қолдау халықтың осал топтарын жұмыспен қамту мәселесін жанама түрде шешеді, сондай-ақ әлеуметтік-бағдарланған өндіріс пен қызмет көрсету саласы нарығының дамуын ынталандырады [10].

Әлеуметтік кәсіпкерлікті дамыту, мемлекеттің әлеуметтік саясатын жүзеге асыруға көмектеседі.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 Притворова, Т. П., Гелашвили, Н. Н., Жуманова, Б. К. Социальное предпринимательство в Республике Казахстан: проблемы и перспективы развития [Текст] // Креативная экономика. – 2019. – Т. 13. – № 2. – С. 231–238.

2 Притворова, Т. П., Петренко, Е. С., Аяганова, М. П. Стратегический анализ бизнес-моделей социального предпринимательства в Казахстане [Текст] // Экономика Центральной Азии. – 2017. – Т. 1. – № 2. – С. 75–90.

3 **Притворова, Т. П., Петренко, Е. С., Аяганова, М. П.** Некоммерческий сектор как основа социального предпринимательства в Казахстане: потенциал и модели развития [Текст] // Российское предпринимательство. – 2018. – Т.19. – № 4. – С. 919–932.

4 Международный опыт реализации политики по развитию предпринимательства и малого и среднего бизнеса [Текст] [Электрондық ресурс]. – <https://opora.ru/upload/iblock/cf0/cf0be7375f4bd1290f86736fd0080d8a.pdf>. 14.04.2021.

5 **Исенова А. С.** Государственная политика и развитие предпринимательства Казахстана в условиях неопределенности [Текст] // Central Asian Economic Review. – 2022. – № 2 (143). – С. 83–94.

6 **Ayaganova M. P., Pritvorova T. P.** Methodological approaches to the design of business models of social entrepreneurship [Текст] // Modern scientific research: theory, methodology, practice. – 2019. – P. 65–69.

7 Казахстан 2020/2021: глобальный мониторинг предпринимательства: национ. докл. [Текст] // Высшая школа бизнеса Назарбаев Университет. – Нур-Султан, 2021. – 66 с.

8 **Бокаев, Б. Н., Исенова А. С.** Особенности государственной политики Республики Казахстан в сфере поддержки и развития малого и среднего предпринимательства в период неопределенности [Текст] // Вестник КазНУ. – 2022. – № 2 (140). – С. 14–26.

9 **Дауранов, И.** Малый бизнес Казахстана. – Алматы: Мир, 2020. – 168 с.

10 ҚР-ның Ұлттық статистика бюросы. Ұлттық шоттар статистикасы [Электрондық ресурс]. – URL: – <https://stat.gov.kz/api/iblock/element/5284/file/kk/> (қаралған күні 10.06.2023)

REFERENCES

1 **Pritvorova, T. P., Gelashvili, N. N., Zhumanova, B. K.** Sotsial'noe predprinimatel'stvo v Respublike Kazakhstan: problemy i perspektivy razvitiya [Social entrepreneurship in the Republic of Kazakhstan: problems and development prospects] [Text] // Creative Economy. – 2019. – Т. 13. – No. 2. – P. 231–238.

2 **Pritvorova, T. P., Petrenko, E. S., Ayaganova, M. P.** Strategicheskii analiz biznes-modeley sotsial'nogo predprinimatel'stva v Kazakhstane [Strategic analysis of business models of social entrepreneurship in Kazakhstan] [Text] // Economy of Central Asia. – 2017. – Т.1. – No. 2. – P.75–90.

3 **Pritvorova, T. P., Petrenko, E. S., Ayaganova, M. P.** Nekommercheskiy sektor kak osnova sotsial'nogo predprinimatel'stva v Kazakhstane: potentsial i modeli razvitiya [Non-profit sector as the basis of social entrepreneurship in

Kazakhstan: potential and development models] [Text] // Russian Entrepreneurship. – 2018. – Volume 19. – No. 4. – P. 919–932.

4 Mezhdunarodnyĭ opyt realizatsii politiki po razvitiyu predprinimatel'stva i malogo i srednego biznesa [International experience in implementing policies for the development of entrepreneurship and small and medium-sized businesses] [Text] [Electronic resource]. – <https://opora.ru/upload/iblock/cf0/cf0be7375f4bd1290f86736fd0080d8a.pdf>. 04/14/2021.

5 **Isenova, A. S.** Gosudarstvennaya politika i razvitiye predprinimatel'stva Kazakhstana v usloviyakh neopredelennost [State policy and development of entrepreneurship in Kazakhstan in conditions of uncertainty] [Text] // Central Asian Economic Review. – 2022. – No. 2(143). – P. 83–94.

6 **Ayaganova, M. P., Pritvorova, T. P.** Methodological approaches to the design of business models of social entrepreneurship [Текст] // Modern scientific research: theory, methodology, practice. – 2019. – P. 65–69.

7 Kazakhstan 2020/2021: global'nyĭ monitoring predprinimatel'stva: natsion. dokl. [Kazakhstan 2020/2021: global monitoring of entrepreneurship: national. Report] [Text] / Graduate School of Business Nazarbayev University. – Nur-Sultan, 2021. – 66 p.

8 **Bokaev, B. N., Isenova, A. S.** Osobennosti gosudarstvennoy politiki Respubliki Kazakhstan v sfere podderzhki i razvitiya malogo i srednego predprinimatel'stva v period neopredelennosti [Features of the state policy of the Republic of Kazakhstan in the field of support and development of small and medium-sized businesses in a period of uncertainty] [Text] // Bulletin of KazNU. – 2022. – No. 2 (140). – P. 14–26.

9 **Dauranov, I.** Malyy biznes Kazakhstana [Small business of Kazakhstan.] Алматы: Мир, 2020. – 168 p.

10 QR-nyĭ Ultyq statistika biyrosy. Ultyq shottar statistikasy [National Bureau of Statistics of the Republic of Kazakhstan. National accounts statistics] [Electronic resource]. – URL: – <https://stat.gov.kz/api/iblock/element/5284/file/kk/> (qaralğan күні 10.06.2023)

29.11.23 ж. баспаға түсті.

02.02.24 ж. түзетулерімен түсті.

05.02.24 ж. басып шығаруға қабылданды.

*Г. К. Кенжетайева¹, Б. С. Бимбетова², Б. Б. Дүйсенбаева³,
Б. Ж. Болатова⁴, Г. Б. Танирбергенова⁵

¹Торайғыров университет, Республика Казахстан, г. Павлодар;

^{2,3,4,5}Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова,

Республика Казахстан, г. Актобе.

Поступило в редакцию 29.11.23.

Поступило с исправлениями 02.02.24.

Принято в печать 05.02.24.

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОДДЕРЖКА СОЦИАЛЬНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Социальное предпринимательство относительно новый вид предпринимательской деятельности, который всего за 2 года успел зарекомендовать себя как предельно эффективный механизм решения насущных проблем общества.

Социальное предпринимательство – это форма предпринимательской деятельности, направленная на решение социальных проблем и улучшение качества жизни людей.

В последние годы это направление стало все более популярным, так как оно сочетает в себе коммерческий успех и социальную значимость.

В данной статье были рассмотрены основные аспекты социального предпринимательства, категории социальных предпринимателей, меры финансовой государственной поддержки, а также мероприятия по нефинансовой поддержке государством социального предпринимательства.

Поддержка социального предпринимательства позволит косвенно решить проблему трудоустройства уязвимых слоев населения, а также позволит простимулировать развитие рынка социально-ориентированного производства и сферы услуг.

В статье даются рекомендации для поддержки и дальнейшего развития социального предпринимательства в Казахстане в целях повышения его вклада в социально-экономическое развитие страны, а также эффективное решение социальных проблем общества.

Ключевые слова: субъекты социального предпринимательства, общество с ограниченной ответственностью, индивидуальный предприниматель, государственная поддержка

*G. Kenzhetayeva¹, B. Bimbetova², B. Duisenbayeva³, B. Bolatova⁴,
G. Tanirbergenova⁵

¹Toraighyrov University, Republic of Kazakhstan, Pavlodar;

^{2,3,4,5}Aktobe Regional University named after K. Zhubanov,

Republic of Kazakhstan, Aktobe.

Received 29.11.23.

Received in revised form 02.02.24.

Accepted for publication 05.02.24.

STATE SUPPORT OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Social entrepreneurship is a relatively new type of entrepreneurial activity, which in just 2 years has managed to establish itself as an extremely effective mechanism for solving urgent problems of society.

Social entrepreneurship is a form of entrepreneurial activity aimed at solving social problems and improving the quality of people's lives.

In recent years, this direction has become increasingly popular, as it combines commercial success and social significance.

In this article, the main aspects of social entrepreneurship, categories of social entrepreneurs, measures of financial state support, as well as measures for non-financial state support of social entrepreneurship were considered.

Support for social entrepreneurship will indirectly solve the problem of employment of vulnerable segments of the population, and will also stimulate the development of the market of socially-oriented production and services.

The article provides recommendations for the support and further development of social entrepreneurship in Kazakhstan in order to increase its contribution to the socio-economic development of the country, as well as the effective solution of social problems of society.

Keywords: subjects of social entrepreneurship, limited liability company, individual entrepreneur, state support.

<https://doi.org/10.48081/ZDHP5375>

***G. Karimbayeva¹, J. Seitkhodzina², K. Kirdasinova³,
M. Nabiyeva⁴, K. Baigabulova⁵**

Kazakh University of Technology and Business,
Republic of Kazakhstan, Astana 1,
^{2,3,4,5}L. N. Gumilyov Eurasian National University,
Republic of Kazakhstan, Astana
*e-mail: karimbaewagul@mail.ru

SOCIAL ASPECTS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF REGIONS OF KAZAKHSTAN

In the modern world, the development of the economy of any country is closely linked to the sustainable development of regions. Social processes play a crucial role in the sustainable development of a region. Much attention is paid to these processes in scientific works on economics, politics, sociology and interdisciplinary studies. We have touched upon the economic aspects of social development of regions.

When writing the article such methods of scientific cognition as system approach, comparative and statistical analysis were used. The data on average monthly wages were used. Taking into account the presence of other sources of income, we also analysed the data on nominal cash incomes of the population by regions. In the analysis we used average per capita indicators to adjust for differences in the population size of the regions. The comparison was carried out using the unevenness index.

The calculations revealed that the unevenness of both indicators is growing, which does not correspond to the current trends of sustainable development.

The importance of the problem of sustainable development of regions in terms of social development is obvious, so we believe that the results of the research conducted in this article can be used for further scientific developments.

Keywords: social development, sustainable growth, unevenness, regions, Kazakhstan, economy, wages, income, population, standard deviation.

Introduction

The current state of human existence brings to the forefront the problem of sustainable development, which includes three interrelated elements: economy, ecology and social aspect. Sustainable development implies a special approach to the development of regions.

The importance of the social aspect in the development of regions of any country, including Kazakhstan, is enormous. The social dimension plays an important role as it encompasses various aspects of people's lives, including such components of quality of life as health, education, culture, labour relations, social well-being, as well as contributes to the development of social infrastructure and ensuring that the needs of the region's residents are met. In addition, the social dimension includes creating equal opportunities for all citizens, combating discrimination, supporting vulnerable groups and building social capital. Thus, taking into account the social aspect in the development of regions contributes to the creation of a sustainable, dynamically developing system where social and economic development do not contradict each other.

When analysing the social aspects of regional sustainability, the uniformity of the level of social development, including that determined by such important economic criteria as the levels of average per capita income and average monthly wages, is important. Sustainability is promoted by the downward trend of unevenness of the level of these indicators in the regional aspect in dynamics.

Taking into account all of the above, the authors in the article set the goal – to analyse the social aspects of sustainable development of the regions of Kazakhstan from 2012 to 2022 from the point of view of evenness of development.

Research methods. The authors used such research methods as abstraction, system approach, methods of comparative and statistical data analysis.

Materials and methods

The problem of sustainable regional development and its social component has been widely researched in the scientific literature. For example, Rahma H., Fauzi A., Juanda B., Widjojanto B. Juanda B., Widjojanto B. consider integrating economic, social and environmental factors into indicators of sustainable development of regions to compare them [1].

Shchukina L. V. investigated the theoretical basis for achieving sustainable development at the regional level, substantiated and clarified the term «sustainable development» in relation to the regional socio-economic system [2].

Sadykov R. M., Migunova Y. V., Gavrikova A. V., Ishmuratova D. F. conducted a study of key aspects of social development of the region in conditions of economic instability, as well as the identification of the most significant threats to sustainability affecting the socio-economic development of territorial entities.

They assessed the socio-economic situation of the region in the main spheres of life activity [3].

The social situation of the population, topical problems of spatial development of the Russian Priamurye region are also considered in the article of a group of Russian scientists [4].

Karaeva F. E., Shumakhov R. V. also consider the role of the social sphere in the sustainable development of the region and give a comparative assessment of social development models of different countries, as well as highlight the priorities of regional social policy [5].

Moldabekova, A. T., Seitkan, G. G., Mussayeva, D. M., Yessentay, A. conducted an empirical analysis on the basis of the survey and identified the main parameters of assessment of depressed settlements in East Kazakhstan, Zhambyl and North Kazakhstan regions and identified the main problems such as lack of livelihood, lack of jobs and earning opportunities, poor living conditions, poor infrastructure, lack of opportunities for development, problems with vocational education, poor ecology, etc., as well as a number of other problems [6].

Gluschenko K. criticises the use of an inequality index weighted by the share of regions in the country's population when assessing regional inequality, believing that this approach provides an estimate of interpersonal inequality among the entire population of the country, rather than an estimate of regional inequality [7].

Abashidze A. K., Inshakova A. O., Solntsev A. M. and Gugunskiy D. A. studied the problem of socio-economic inequality as an obstacle to sustainable development from the perspective of neo-institutional theory, which considers the problem as a result of the action of social institutions with their inherent norms and rules. From their point of view, social justice allows to form an inclusive society and achieve equilibrium of the world economic system, which creates the basis for sustainable development [8].

The literature review has shown that the future of regional development is closely linked to the social dimension of sustainable growth, problems of inequality and unevenness of development.

Let's consider the data of average per capita income and average monthly wages by regions of Kazakhstan. According to the Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan at the moment in Kazakhstan there are 3 cities of republican significance and 17 regions. The existing changes in the number of regions are taken into account in the calculations (division of South Kazakhstan region into 2 subjects: Shymkent city and Turkestan region in 2018; appearance of Abay, Zhetysay and Ulytau regions in 2021) [9].

From our point of view, the indicators of average monthly wages and average per capita income more objectively reflect the trends of sustainable development. The statistics takes into account the population's monetary income from wage employment and self-employment (adjusted for employment in the informal economy) and payments of social transfers. The analysis was carried out in dynamics for 2012–2022, the authors believe that such a period of time allows us to make an assessment of changes in the indicators.

The unevenness was calculated using the unevenness coefficient calculated by formula 1:

$$C = \sqrt{\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (x_i - x)^2} \quad (1)$$

where:

C – unevenness coefficient of regional development;

x – average per capita nominal monetary income / average monthly wage in Kazakhstan;

x_i – average per capita nominal monetary income / average monthly wage in i-region of Kazakhstan;

n – number of regions.

When the coefficient of unevenness decreases, the sustainability of regional development increases and vice versa.

Results and discussion

As Table 1 shows, the average per capita nominal income of the population in Kazakhstan as a whole grew 3 times. The highest growth rates were in East Kazakhstan (3.8 times), Kostanay (3.4 times), North Kazakhstan and Akmola regions (3.3 times), and the lowest – in Almaty city and Mangystau region (2.5 times).

At the same time, the difference in the level of average per capita nominal income between the maximum and minimum values was 3.4 times in the first year under study (2012), and in the last year (2022) – 3.8 times.

Table 1 – Nominal cash income per capita, tg.

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Republic of Kazakhstan	51860	56453	62271	67321	76575	83710	93135	104282	116126	130616	157017
Abay region	-	-	-	-	-	-	-	-	-	116776	136870
Akmola region	44665	47253	52771	56579	65213	72866	80809	91933	107224	122039	147592
Aktobe region	50691	55144	60042	60921	65913	74092	80967	92696	98360	115009	136997
Almaty region	39106	43352	47557	53860	60351	64072	69652	79528	86606	101709	118784
Atyrau region	108296	110188	124705	123202	142758	156392	185036	212571	215076	251597	315448
East Kazakhstan region	45145	49764	53504	55392	64574	74594	85630	97835	111632	133689	169657
Karagandy region	54183	59275	63833	66841	71905	82299	94738	106481	130552	140164	170056
Kostanay region	43918	48006	51633	55399	65922	75923	82093	92543	105856	124221	148433
Kyzylorda region	43931	46477	49998	49400	56252	62630	66924	76971	85142	92531	112979
Mangystau region	79450	86267	102645	101302	113459	122306	131667	137539	141506	156740	199354
North Kazakhstan region	43515	47256	51078	54653	62954	71402	78967	88229	103292	117275	142554
Pavlodar region	53892	59016	64026	66488	78408	85714	93162	106226	119334	138244	171655
South Kazakhstan region	31600	33807	34688	35830	43103	42684	-	-	-	-	-
Turkestan region	-	-	-	-	-	-	43937	52650	63443	69103	82900
Ulytau region	-	-	-	-	-	-	-	-	-	162387	209040
West Kazakhstan region	53463	56974	62028	64317	77734	84971	95621	107202	112319	128077	152415
Zhambyl region	34607	36539	39764	43143	48057	54564	61301	70330	80516	90255	110638
Zhetysu region	-	-	-	-	-	-	-	-	-	91986	106683
Almaty city	86733	95095	104832	111530	124281	130268	138927	150380	164721	179554	214112
Astana city	85080	92605	109866	128956	130335	138711	147548	162400	174396	194398	223542
Shymkent city	-	-	-	-	-	-	58470	70202	75725	81714	94484
Unevenness coefficient	21567,6	22442,8	26990,0	28196,4	29821,1	31465,0	35603,9	38665,2	38053,8	41992,1	53159,0
Note: Compiled by the authors according to the source [9].											

Figure 1 shows the value of the coefficient of inequality of nominal cash income per capita in the years under study (2012-2022), its value increased from 21567.6 to 53159.0, i.e. 2.5 times. The increase in the value of this indicator means a decrease in the sustainability of development of Kazakhstan's regions, increasing inequality in the incomes of the population of different regions.

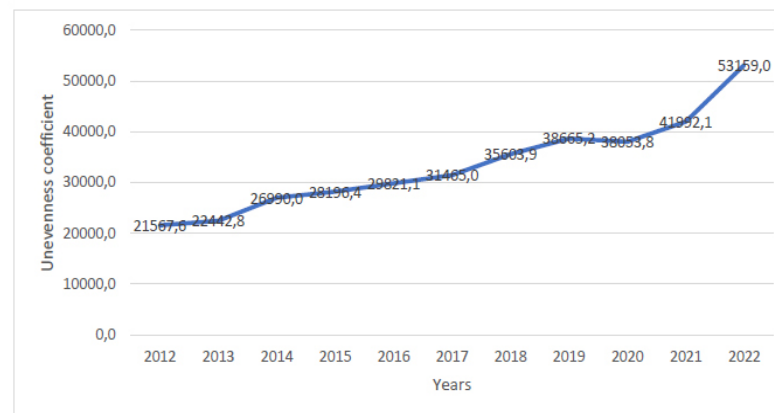

Figure 1 – Unevenness coefficient of nominal cash income per capita (2012–2022)

We will also consider the dynamics of the coefficient of unevenness by the indicator «Average monthly wages». According to national statistics, from 2012 to 2022, the average monthly salary in Kazakhstan as a whole increased from 101,263 to 309,867 tenge, i.e. 3.1 times. The highest growth rates were in Almaty and East Kazakhstan regions (3.4 times), Akmola, Kostanay and North Kazakhstan regions (3.3 times). The lowest growth rate is in Almaty city (2.6 times). The highest absolute values of average monthly salary in 2022 were in Atyrau region (523,210 tg.), Mangystau region (459,953 tg.), Astana city (409,021 tg.), Ulytau region (402,561 tg.). The difference between the maximum and minimum level of wages by region was in 2012. – 2.6 times, in 2022 – 2.3 times (see table 2).

Table 2 – Average monthly salary, tg.

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Republic of Kazakhstan	101263	109141	121021	126021	142898	150827	162673	186815	213003	250311	309867
Abay region	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	258941
Akmola region	74685	79127	85412	89176	104816	110776	121361	140272	168302	203006	250155
Aktobe region	90241	96575	106265	106778	117446	126640	137039	156595	182923	217597	274401
Almaty region	77320	81596	89283	90445	104903	110387	115101	136212	168313	207592	261228
Atyrau region	180406	192356	221664	225121	268441	264597	293572	351103	367799	406166	523210
East Kazakhstan region	84872	90263	99130	103028	118736	125911	140126	162182	190287	224700	287063
Karagandy region	92382	99339	107821	113905	125705	134494	149916	172239	203806	240608	283803
Kostanay region	76647	83451	90602	93560	107997	116640	125995	145890	171319	201923	250943
Kyzylorda region	93361	98813	104485	106332	118963	124107	130391	152085	178174	212777	265738
Mangystau region	157358	183914	222294	234007	250787	259672	275679	294099	317611	349503	459953
North Kazakhstan	68921	74853	81062	84324	97344	104139	110686	130233	157497	187501	227021
Pavlodar region	85844	93639	102310	108630	122633	131706	141915	160670	187427	220291	273505
South Kazakhstan region	75467	78705	84550	85693	99182	103225	-	-	-	-	-
Turkestan region	-	-	-	-	-	-	104136	123853	158762	195302	237189
Ulytau region	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	402561
West Kazakhstan region	90728	98360	108223	116798	136675	144175	153782	183914	195410	226537	276191
Zhambyl region	72296	76742	81874	85298	96044	100536	109720	127043	156846	195922	234526
Zhetysu region	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	229760
Almaty city	134378	142310	155242	161845	178678	190875	200919	224158	247951	295985	354860
Astana city	148287	159537	177809	189970	212848	227003	240320	266796	302504	344691	409021
Shymkent city	-	-	-	-	-	-	115574	136995	161329	193682	234729
Unevenness coefficient	33573,2	37666,6	46165,2	48332,1	53861,7	53722,1	57774,2	63959,9	62023,8	63874,5	84179,6

Note: Compiled by the authors according to the source [10].

As shown in figure 2, the coefficient of unevenness of average monthly wages for the years under study also increased (from 33573.2 to 84179.6) - also by 2.5 times. This also indicates negative trends in terms of sustainability of development of Kazakhstan's regions.

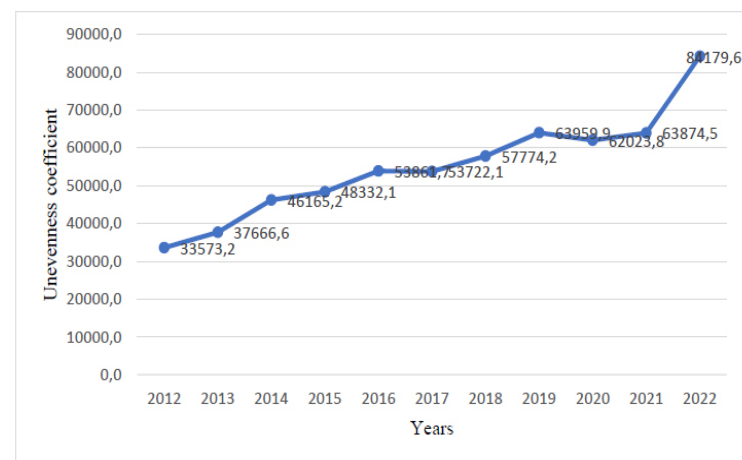

Figure 2 – Unevenness coefficient of average monthly wages (2012–2022)

Summarising the results of the study of such social indicators as average per capita nominal income and average monthly wages, we can state that the uneven development of Kazakhstan's regions is unfortunately growing. This means that the problem is aggravated and it is necessary to take measures, in particular, the government to solve this problem.

Social aspects of sustainable development take on special significance in light of political instability in the world as a whole, as well as the events that took place in Kazakhstan in 2022.

Conclusion

Kazakhstan is a country that possesses large reserves of minerals and actively sells them on the world market. The availability of revenues from mineral resources puts the country in a more favourable environment and can create a basis for solving social problems, in particular equalising the incomes of people living in regions not associated with hydrocarbon extraction.

The social component of sustainable growth is determined by qualitative and quantitative indicators. We have analysed quantitative indicators in this paper. The

results of the analysis show that the value of the coefficient of unevenness for the years under study (2012–2022) has worsened: in terms of average per capita nominal cash income its value increased from 21567.6 to 53159.0, i.e. 2.5 times, and in terms of average monthly wages increased from 33573.2 to 84179.6 – also 2.5 times.

From our point of view, regional differentiation and uneven growth require more active actions on the part of society as a whole, the state and local authorities.

REFERENCES

- 1 **Rahma, H., Fauzi, A., Juanda, B., Widjojanto, B.**, 2019. Development of a composite measure of regional sustainable development in Indonesia [Text]. // Sustainability. – 2019. – 11 (20). – P. 58–61. – <https://doi.org/10.3390/su11205861>.
- 2 **Щукина, Л. В.** Теоретические аспекты устойчивого развития региональных социально-экономических систем [Текст]. // Псковский регионологический журнал. – 2015. – № 21. – С. 38–50.
- 3 **Садиков, Р. М., Мигунова, Ю. В., Гаврикова, А. В., Ишмуратова, Д. Ф.** Ключевые аспекты социального развития региона в условиях экономической нестабильности [Текст]. // Региональная экономика: теория и практика. – 2017. – № 10. – С. 1906–1919. <https://doi.org/10.24891/re.15.10.1906>.
- 4 **Фомин, М., Безвербный, В. А., Селезнев, И. А., Лукашенко, Е. А., Микрюков, Н. Ю., Мирязов, Т. Р.** Пространственное развитие регионов Приамурья: социальный аспект [Текст]. // Проблемы Дальнего Востока. – 2021. – № 3. – С. 160–174.
- 5 **Караева, Ф. Е., Шумахов, Р. В.** Социальный аспект устойчивого развития региона [Текст]. // Вестник Самарского муниципального института управления. – 2019. – № 4. – С. 34–41.
- 6 **Moldabekova, A. T., Seitkan, G. G., Mussayeva, D. M., Yessentay, A.** Socio-Economic Problems of Depressed Settlements of Kazakhstan: an Empirical Analysis. Text. // Economics: the Strategy and Practice. – 2022. – Vol. 17. – No 3. – P. 124–137.
- 7 **Gluschenko, K.** Measuring regional inequality: to weight or not to weight? [Text]. // Spatial Economic Analysis. – 2017. – Volume 13. – Issue 1. – P. 36–59. – <https://doi.org/10.1080/17421772.2017.1343491>.
- 8 **Abashidze, A. K., Inshakova, A. O., Solntsev, A. M., Gugunskiy, D. A.** Socio-economic inequality as a barrier on the path of sustainable development: «institutional traps» and perspectives of overcoming them [Text]. // International Journal of Sociology and Social Policy. – 2021. – Vol. 41. – P. 62–75. – <https://doi.org/10.1108/IJSSP-03-2020-0069>.

9 Average per capita nominal monetary income Bureau of National Statistics. Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan. Astana, 2022 [Electronic resource]. – <https://stat.gov.kz/en/industries/labor-and-income/stat-life/publications>.

10 Average monthly wage by regions. Bureau of National Statistics. Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan. Astana, 2022 [Electronic resource]. – <https://old.stat.gov.kz/official/industry/25/statistic/8>.

REFERENCES

- 1 **Rahma, H., Fauzi, A., Juanda, B., Widjojanto, B.**, 2019. Development of a composite measure of regional sustainable development in Indonesia [Text]. Sustainability. – 2019. – 11 (20). – P. 58–61. <https://doi.org/10.3390/su11205861>.
- 2 **Shhukina, L. V.** Teoreticheskie aspekty ustojchivogo razvitija regional'nyh social'no-jekonomicheskikh sistem [Theoretical aspects of sustainable development of regional socio-economic systems] [Text]. Pskovskij regionologicheskij zhurnal. – 2015. – № 21. – P. 38–50 [In Russian].
- 3 **Sadykov, R. M., Migunova, Ju. V., Gavrikova, A. V., Ishmuratova D. F.** Kljuचेvye aspekty social'nogo razvitija regiona v uslovijah jekonomicheskoy nestabil'nosti [Key aspects of social development of the region in conditions of economic instability] [Text]. Regional'naja jekonomika: teorija i praktika. – 2017. – № 10. – С. 1906–1919. <https://doi.org/10.24891/re.15.10.1906> [In Russian].
- 4 **Fomin, M., Bezverbnyj, V. A., Seleznev, I. A., Lukashenko, E. A., Mikrjukov, N. Ju., Mirjazov, T. R.** Prostranstvennoe razvitie regionov Priamur'ja: social'nyj aspekt [Spatial development of the Priamurye regions: social aspect] [Text]. Problemy Dal'nego Vostoka. – 2021. – № 3. – P. 160–174. [In Russian].
- 5 **Karaeva, F. E., Shumahov, R. V.** Social'nyj aspekt ustojchivogo razvitija regiona [Social aspect of sustainable development of the region] [Text]. Vestnik Samarskogo municipal'nogo instituta upravlenija. – 2019. – № 4. – P. 34–41. [In Russian].
- 6 **Moldabekova, A. T., Seitkan, G. G., Mussayeva, D. M., Yessentay, A.** Socio-Economic Problems of Depressed Settlements of Kazakhstan: an Empirical Analysis. Text. // Economics: the Strategy and Practice. – 2022. – Vol. 17. – No 3. – P. 124–137.
- 7 **Gluschenko, K.** Measuring regional inequality: to weight or not to weight? [Text]. Spatial Economic Analysis. – 2017. – Volume 13. – Issue 1. – P. 36–59. <https://doi.org/10.1080/17421772.2017.1343491>.
- 8 **Abashidze, A. K., Inshakova, A. O., Solntsev, A. M., Gugunskiy, D. A.** Socio-economic inequality as a barrier on the path of sustainable development: «institutional traps» and perspectives of overcoming them [Text]. International

Journal of Sociology and Social Policy. – 2021. – Vol. 41. – P. 62–75. <https://doi.org/10.1108/IJSSP-03-2020-0069>.

9 Average per capita nominal monetary income. Bureau of National Statistics. Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan. Astana, 2022. [Electronic resource]. – <https://stat.gov.kz/en/industries/labor-and-income/stat-life/publications/>.

10 Average monthly wage by regions. Bureau of National Statistics. Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan. Astana, 2022. [Electronic resource]. – <https://old.stat.gov.kz/official/industry/25/statistic/8>.

Received 02.02.24.

Received in revised form 03.02.24.

Accepted for publication 05.02.24.

*Г. Ж. Кәрімбаева¹, Д. А. Сейтхожина², К. А. Кирдасинова³,
М. Т. Набиева⁴, К. К. Байгабулова⁵

¹Қазақ технология және бизнес университеті,

Қазақстан Республикасы, Астана қ.;

^{2,3,4,5}Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,

Қазақстан Республикасы, Астана қ.

02.02.24 ж. баспаға түсті.

03.02.24 ж. түзетулерімен түсті.

05.02.24 ж. басып шығаруға қабылданды.

ҚАЗАҚСТАН АЙМАҚТАРЫНЫҢ ТҰРАҚТЫ ДАМУЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК АСПЕКТІЛЕРІ

Қазіргі заманда кез келген елдің экономикасының дамуы аймақтардың тұрақты дамуымен тығыз байланысты. Әлеуметтік процестер аймақтың тұрақты дамуында шешуші рөл атқарады. Бұл процестерге экономика, саясат, әлеуметтану және пәнаралық зерттеулер бойынша ғылыми еңбектерде көп көңіл бөлінеді. Біз аймақтардың әлеуметтік дамуының экономикалық аспектілеріне тоқталдық.

Мақаланы жазу кезінде ғылыми танымның жүйелік көзқарас, салыстырмалы және статистикалық талдау сияқты әдістері қолданылды. Орташа айлық жалақы туралы деректер пайдаланылды. Басқа да кіріс көздерінің болуын ескере отырып, біз өңірлер бойынша халықтың номиналды ақшалай кірістері туралы мәліметтерге де

талдау жасадық. Талдау кезінде біз аймақтардағы халық санындағы айырмашылықтарды түзету үшін жан басына шаққандағы орташа көрсеткіштерді қолдандық. Салыстыру біркелкі емес индексті қолдану арқылы жүргізілді.

Есептеулер екі көрсеткіштің де теңсіздігінің өсіп келе жатқанын, бұл тұрақты дамудың қазіргі тенденцияларына сәйкес келмейтінін анықтады.

Әлеуметтік даму тұрғысынан аймақтардың тұрақты дамуы проблемасының маңыздылығы айқын, сондықтан мақалада жүргізілген зерттеулердің нәтижелерін одан әрі ғылыми әзірлемелер үшін пайдалануға болады деп есептейміз.

Кілтті сөздер: әлеуметтік даму, тұрақты өсу, біркелкі емес, аймақтар, Қазақстан, экономика, жалақы, табыс, халық саны, стандартты ауытқу.

*Г. Ж. Каримбаева¹, Д. А. Сейтхожина², К. А. Кирдасинова³, М. Т. Набиева⁴,
К. Қ. Байгабулова⁵

¹Казахский университет технологии и бизнеса,

Республика Казахстан, г. Астана;

^{2,3,4,5}Евразийский национальный университет им. Л. Н. Гумилева,

Республика Казахстан, г. Астана.

Поступило в редакцию 02.02.24.

Поступило с исправлениями 03.02.24.

Принято в печать 05.02.24.

СОЦИАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ КАЗАХСТАНА

В современном мире развитие экономики любой страны тесно связано с устойчивым развитием регионов. Важнейшую роль в устойчивом развитии региона играют социальные процессы. Этим процессам уделяется много внимания в научных работах по экономике, политике, социологии и в междисциплинарных исследованиях. Нами затронуты экономические аспекты социального развития регионов.

При написании статьи применялись такие методы научного познания как системный подход, сравнительный и статистический анализ. При этом использованы данные по среднемесячной заработной плате. Учитывая наличие других источников доходов, нами также проведен анализ по данным номинальных денежных

доходов населения по регионам. При анализе мы использовали среднедушевые показатели, чтобы скорректировать различие в численности населения регионов. Сравнение проводилось с помощью коэффициента неравномерности.

По данным проведенных расчетов выявлено, что неравномерность по обоим показателям растет, что не соответствует современным тенденциям устойчивого развития.

Важность проблемы устойчивого развития регионов в части социального развития очевидна, поэтому полагаем, что результаты проведенных в статье исследований могут использоваться для дальнейших научных разработок.

Ключевые слова: социальное развитие, устойчивый рост, неравномерность, регионы, Казахстан, экономика, заработная плата, доход, население, среднееквадратичное отклонение.

SRSTI 06.73.07

<https://doi.org/10.48081/EASP4894>

***A. Sh. Moldabekova¹, D. B. Muratova², K. A. Abddykulova³,
A. B. Ismailova⁴, L. A. Popp⁵**

^{1,2,3,4}Taraz Regional University named after M.Kh.Dulaty,
Republic of Kazakhstan, Taraz,

⁵Toraighyrov University, Republic of Kazakhstan, Pavlodar

*e-mail: aizan_2008@mail.ru

DEVELOPMENT AND APPLICATION OF CRITERIA FOR ASSESSING THE SUSTAINABILITY OF NATIONAL FINANCIAL SYSTEMS

Currently, all processes take place in the context of the global integration of the financial structure, the financial systems of states are no exception. As we know, the level of development of a country depends on its institutions. Studying this issue, namely the adaptability of the financial system to the global actions of globalization, we clearly understand the need to consider this issue from focusing on the criterion of stress sustainability.

The technological development of these systems within the global economy, of course, implies the diversification of its institutions, which specifically show possible options for setting goals by market participants, moreover, ways and costs in order to achieve these goals. Working in new conditions, market players set the rules of the game, they can be tacitly approved or tacitly applied. Thus, their effect is different for different players, that is, for someone positive, and for another negative.

The financial system of the country is defined as the subject of the study.

We used the following scientific methods. Namely, a comprehensive system approach, analysis and synthesis, scientific abstraction, dialectical method of cognition and others. We are confident that the conclusions will serve for further development, including theoretical, of the national financial system.

Keywords: national financial system, sustainability, criteria, evaluation, quantitative methods, factor analysis, financial stability index.

Introduction

All the countries of the world are closely interconnected and the development of institutions can be said to be mirrored. All changes in development, of course, provide new opportunities based on the previous experience of other countries in the framework of institutional development. Thus, these know-how serve as the engine of reforms and changes. The transformational capabilities of countries in the vector of development of their financial systems is understood as a qualitative transformation.

Problem statement. When considering various theoretical and methodological aspects related to the sustainability of the country's financial system in the context of the globalization of the world economy, it should be noted their controversial nature. This feature is characteristic not only for domestic, but also for foreign scientific literature devoted to this problem.

The main purpose of the article is a comprehensive study of the country's financial system and the development of criteria for assessing sustainability.

Materials and methods

In our opinion, the lack of a unified methodology for quantifying the sustainability of the country's financial system is due to the following objective methodological problems: the problem of having a large number of groups of factors affecting the sustainability of the country's financial system; the problem of the quality of the information base.

Methodologically, we understand that factor analysis is appropriate here. That is, determining the sustainability of the country's financial system, each indicator will be regarded as a productive indicator. In order to determine the reaction of a particular group of factors to a change, we consider it appropriate to establish an appropriate number of grouped indicators that demonstrate factorial signs. There must be a correspondence between the number of groups and the factors applied to the grouping. Each such specific feature will describe the impact on specific groups of factors.

Results and discussion

What we measure financial sustainability for, first of all, is a vector of stable development, at the same time, it is risk management [1], and to be more precise, it is a generalized holistic strategic approach to risks [2]. Currently, risk assessment takes place from the perspective of its added value to the business [3].

Our ideas for the scientific environment are as follows.

1 Understanding financial sustainability from the side of the design puzzle is proposed by the financial markets community.

2 Today, all literature is focused on social and environmental issues, and we enrich it in the field of stable growth and CSR. Let's say a meta-analysis [4] for

further development of operational capabilities of financial sustainability. This topic in ESG concepts is a system component of management.

When assessing the country's financial systems and its directions, it is necessary to highlight the scientific approach of Mandell-Fleming, namely the «trilemma». Based on the above, we identify three basic criteria for assessing the form of strategic development of financial systems:

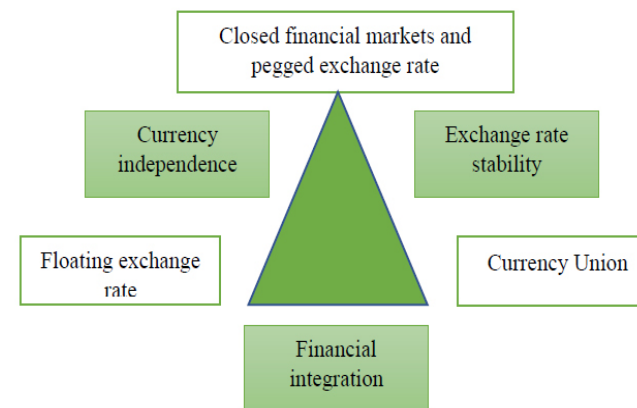

Figure 1 – «Trilemma» in the development strategy of national financial systems

When researching according to the data of a certain elapsed time period, the KLD storage is used. According to this repository, corporate governance is used as one of the dimensions. By the way, it is the Dow Jones sustainability index that refers to this indicator and risk and crisis management. In the global understanding of reporting, we know the economic indicators. Based on the above, we clearly affirm the phenomenon that financial sustainability is a concrete puzzle. Although it is impossible to find specific indicators in the literature that would measure sustainable development [5].

Based on the above paragraph, it is possible to decompose the vectors of research on this issue, which consider stable development at the organizational level. Thus, there are the following studies devoted to financial sustainability as in standard economic theory on specific organizations, i.e. microfinance [6], local authorities [7] and healthcare institutions [8]. In addition, financial stability is solved not only through broad discussions about the possibilities of stable financing [9], but also by retraining the financial sector on issues of stable growth.

We can see this in current projects, especially in the framework of the current sustainable financing project of the European Union (EU), which aims to improve the consideration of ESG criteria in the financial industry.

It is obvious that the methodology of understanding the problem considered in the article should be based on the idea that the stability of any financial system is not absolute, but relative. Hence, the level of stability of the financial system of a particular country can be discussed by comparing it with the levels of financial systems of other countries.

By the end of 2022, Kazakhstan’s economic growth rate was 3.2 %, showing a decrease compared to 4.3 % in 2021. By the end of 2022, the volume of production in the manufacturing industry increased by 3.4 %. The growth in mechanical engineering was 9.4 %, including in the automotive industry – by 19.1 %, electrical equipment production – by 22.2 %, beverages – by 11.2 %, chemical industry – by 10.2 %, light industry – by 6 %, food production – by 3.9 %, oil refining – by 1.9 %. GDP growth in the traded sectors in 2022 was supported by agriculture [10].

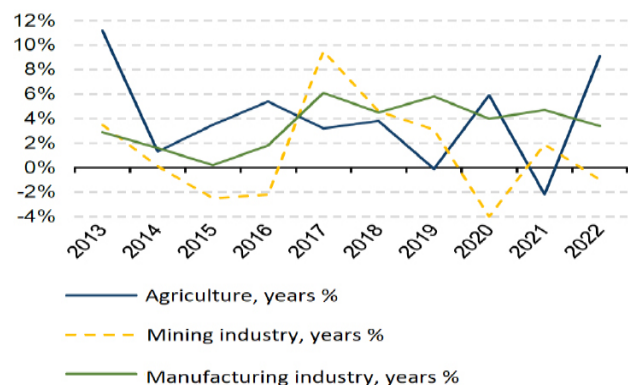

Figure 2 – GDP growth in traded sectors, YoY

An important factor for ensuring sustainable economic growth is the attraction of investments in fixed assets. During 2021-2022, there was a gradual increase in investments in fixed assets from more than 12.9 trillion tenge to more than 14.9 trillion tenge (Figure 3). The growth rate of investments in fixed assets was around 8 %. Excluding the mining industry, the volume of investments in fixed assets amounted to 10.6 trillion tenge. The growth trends of investments in fixed assets increased in 2022.

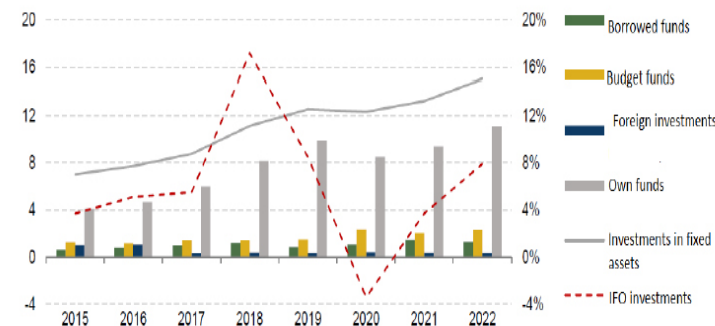

Figure 3 – Sources of financing of investments in fixed assets

To date, central banks everywhere use composite indices of financial stress-instability in the economy for quantitative monitoring of the dynamics of stability of market participants. In particular, various variants of such indices (financial stability index, financial stress index, financial vulnerability index and others) are used in the European Central Bank, Asian Development Bank, Bank of Korea, Reserve Bank of India, International Monetary Fund, Central Bank of Malaysia.

For an optimal assessment of Kazakhstan’s financial stability, financial market indicators were selected that reflect one or more «symptoms» of stress (financial instability).

The calculation of the index makes it possible to assess the level of risk in the financial system as a whole, as well as to decompose the main factors affecting financial stability. In 2022, the IFS was in a zone of increased risk, the main factor of which is the monetary sector, in particular, a record increase in inflation.

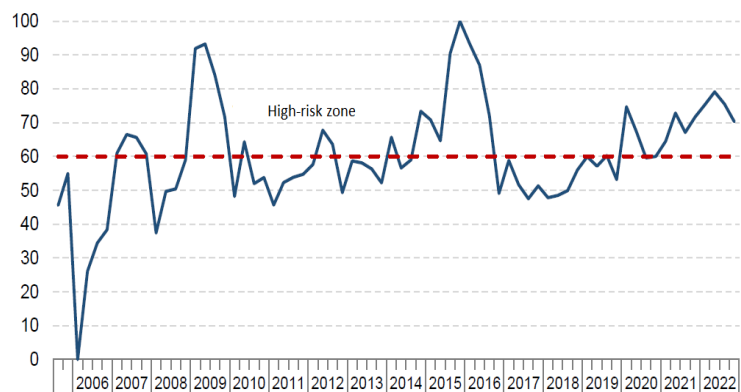

Figure 4 – Graph of the Financial Stability Index and the high-risk zone

The growth of the index in the second half of 2009 was due to the global financial crisis, in particular, the deterioration of corporate and financial sector indicators. In 2015-2016, the sharp drop in oil prices significantly affected the performance of the external and corporate sector. In 2020, due to the COVID-19 pandemic, the indicators of the corporate sector and households deteriorated significantly.

Based on the conducted research, we propose to identify 8 groups of factors that affect the stability of the country’s financial system, including political, economic, legal, geographical, social, organizational and managerial, technological and infrastructural groups of factors. It should be noted that within each selected group, internal and external factors are distinguished by the method of occurrence. From the perspective of the issue being raised, taking into account the presence of reasonably complex interdependencies among the groups, we consider the use of generalizing indicators to be more optimal.

In our opinion, due to the huge number of factors that trigger the sustainability of the country’s financial system, generalization of criteria solves one of the problems. The mentioned approach is quite convenient, it assumes a specific research scheme, which we present below:

- 1) first, a quantitative assessment is carried out with generalizing criteria, which shows the influence of all factors;
- 2) then a grouping of factors is applied, which allows regulatory authorities to implement measures for the sustainability of the financial system.

As a result, the impact of each group of factors on the sustainability of the financial system can be assessed through their impact on specific effective generalizing criteria. Nevertheless, from a theoretical and practical point of view, it is a priority not so much to identify and assess the role of individual groups of factors, but rather to analyze the cumulative impact of all groups of factors at various levels of the national financial system, which should be considered three levels:

- 1) the macroeconomic level showing the work of the country’s economy;
- 2) macroprudential level, showing the work of the market;
- 3) a microprudential level showing the work of large economic entities.

Such a proposal of a methodological approach is due to the fact that different factors and triggers can affect the financial system of a country. In this connection, three levels are indicated, they can occur both in parallel and separately. Therefore, an analysis of these processes is necessary. It is impossible to single out the power of influence of one of the levels, and underestimate the influence of the other, the results can be deplorable. By managing at all three levels, you can achieve good performance.

In addition, this approach makes it possible to clearly define the structure. That is, the first level gives an understanding of the current picture of public finances, the second level – on the picture in the financial market, and the third level – the state of affairs of the finances of the largest players.

Thus, we propose to group and generalize the criteria for the equilibrium of the financial system (Figure 5).

Macroeconomic criteria	Macroprudential criteria	Microprudential criteria
1) gross domestic product; 2) the level of inflation; 3) the level of the state debt burden; 4) the deficit (surplus) of the state budget; 5) the deficit (surplus) of the balance of payments	1) the level of interest rates; 2) the exchange rate of the national currency; 3) an index reflecting the dynamics of the stock market; 4) an index reflecting the dynamics of the bond market; 5) an index reflecting the dynamics of the precious metals market.	1) rating of financial stability of credit institutions; 2) rating of financial stability of professional participants of the securities market; 3) rating of financial stability of insurance companies; 4) rating of financial stability of commercial organizations; 5) rating of financial stability of non-profit organizations.

Figure 5 – Criteria for the stability of the national financial system

At the first macro level, the growth rate of gross domestic product should be in the role of the main criterion for assessing the state of the country. When this rate is positive, it is possible to judge the growth of the country’s economy, and when it is close to zero, it indicates stagnation. A negative indicator indicates a contraction of the economy.

At the second level, which shows us the work and state of the financial market, the selection of criteria was related to the understanding of the market compilers. Considering the literature review to date, the financial market is divided into two types of indicators. This is the money and capital market. Indicators such as interest rates, the exchange rate of the national currency belong to the first, and securities, precious metals are indicators of the second indicators.

If we consider the third type of criteria for a clear operation of the country's financial system, then they should demonstrate the good work of large economic entities. Without these players, it is impossible to talk about the fruitful work of both the financial market and the economies of the country as a whole. In the real world, this part of the criteria will demonstrate the most important and significant market players, since if something happens, they must survive without financial support from the state and this will not be a burden on the state treasury, thereby determining their significance in the system.

Thus, any generalizing criterion can be quantified, and the measurement results will be comparable with each other. In addition, the methodology we propose for a comprehensive quantitative assessment of the sustainability of the national financial system allows us to solve the methodological problem of the quality of the information base. From the point of view of the economic and mathematical logic of the entire procedure for assessing the level of sustainability of the national financial system involves the following stages:

- selection of criteria for assessing the level of sustainability of the national financial system, establishing their relationship and dividing into internal (within the country) and external (outside the country) criteria;
- establishment of the rank of significance of the selected criteria for assessing the sustainability of the national financial system in the context of internal and external;
- determination of adequate indicators (indicators) for each internal or external criterion for assessing the level of sustainability of the national financial system;
- based on the selected indicators, established thresholds and weighting coefficients of all internal and external criteria, a calculation table of the integral score is compiled;
- depending on the total amount of points, it is determined which level of sustainability the national financial system belongs to: higher, medium, low, critical.

Conclusions

Our position is that the assessment of the solid work of the country's financial system from the methodological side is correctly carried out relying on three levels of the country's financial system, namely macroeconomic, macroprudential and

microprudential. At the same time, it is important to emphasize the need for a rating system. The methods of obtaining can be partially through the use of appropriate equivalent rating scales. And a certain part through mathematical calculations, which assume equilibrium definitions of specific indicators.

Thus, the assessment of the development strategy of national financial systems may include various criteria covering different aspects of the financial system, except for the generally accepted ones. Such as compliance with international standards and compliance with international financial standards and recommendations; financial inclusion, i.e. the availability of financial services; the level of financial literacy; the development of financial technologies (FinTech), the level of financial sustainability; the impact on social inequality; sustainable financing and reducing the negative impact on the environment; the effectiveness of monitoring and evaluating the implementation of the strategy.

Accordingly, these criteria can be adapted to the specific goals and objectives of the strategy for the development of national financial systems, including Kazakhstan, and evaluated taking into account the context and goals of the country.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

- 1 **Lenssen, J.-J.** Sustainability, risk management and governance: towards an integrative approach / J.-J. Lenssen, N.A. Dentchev, L. Roger // *Corporate Government*. – 2014. – Vol. 14 (5). – P. 670–684.
- 2 **Hiebl, M.** Guest editorial: from theoretical framing to empirical testing in risk governance research: moving the field forward / M. Hiebl // *Management Research Review*. – 2019. – Vol. 42 (11). – P. 1217–1223.
- 3 **Grace, M.F.** The value of investing in enterprise risk management / M.F. Grace et al. // *Journal Risk Insurance*. – 2015. – Vol. 82 (2). – P. 289–316.
- 4 **Lovata, L. M.** Empirical analysis of adopters of economic value added / L. M. Lovata, M. L. Costigan // *Management Accounting Research*. – 2002. – Vol. 13 (2). – P. 215–228. Lu, W. Which factors moderate the relationship between sustainability performance and financial performance? A meta-analysis study / W. Lu, M.E. Taylor // *Journal International Account Research*. – 2016. – Vol. 15 (1). – P. 1–15.
- 5 **Montiel, I.** Defining and measuring corporate sustainability: are we there yet? / I. Montiel, J. Delgado-Ceballos // *Organization Environment*. – 2014. – Vol. 27 (2). – P. 113–139.
- 6 **Tehulu, T. A.** Determinants of financial sustainability of microfinance institutions in East Africa / T.A. Tehulu // *Europe Journal Business Management*. – 2013. – Vol. 5(17). – P. 152–158.

7 **Rodriguez Bolivar, M.P.** Risk factors and drivers of financial sustainability in local government: an empirical study / M.P. Rodriguez Bolivar et al. // Local Government Study. – 2016. – Vol. 42 (1). – P. 29–51.

8 **Birch, S.** In place of fear: aligning health care planning with system objectives to achieve financial sustainability / S. Birch et al. // Journal Health Service Research Policy. – 2015. – Vol. 20 (2). – P. 109–114.

9 **Soppe, A.** Sustainable corporate finance / A. Soppe // Journal Business Ethics. – 2004. – Vol. 53(1–2). – P. 213–224.

10 Отчет о финансовой стабильности Казахстана 2022 [Электронный ресурс] – <https://www.nationalbank.kz/file/download/95748>

REFERENCES

1 **Lenssen, J.-J.** Sustainability, risk management and governance: towards an integrative approach / J.-J. Lenssen, N.A. Dentchev, L. Roger // Corporate Government. – 2014. – Vol. 14 (5). – P. 670–684.

2 **Hiebl, M.** Guest editorial: from theoretical framing to empirical testing in risk governance research: moving the field forward / M. Hiebl // Management Research Review. – 2019. – Vol. 42 (11). P. 1217–1223.

3 **Grace, M. F.** The value of investing in enterprise risk management / M.F. Grace et al. // Journal Risk Insurance. – 2015. – Vol. 82 (2). – P. 289–316.

4 **Lovata, L. M.** Empirical analysis of adopters of economic value added / L. M. Lovata, M. L. Costigan // Management Accounting Research. – 2002. – Vol. 13 (2). – P. 215–228. Lu, W. Which factors moderate the relationship between sustainability performance and financial performance? A meta-analysis study / W. Lu, M.E. Taylor // Journal International Account Research. – 2016. – Vol. 15 (1). – P. 1–15.

5 **Montiel, I.** Defining and measuring corporate sustainability: are we there yet? / I. Montiel, J. Delgado-Ceballos // Organization Environment. – 2014. – Vol. 27 (2). – P. 113–139.

6 **Tehulu, T. A.** Determinants of financial sustainability of microfinance institutions in East Africa / T.A. Tehulu // Europe Journal Business Management. – 2013. – Vol. 5 (17). – P. 152–158.

7 **Rodriguez Bolivar, M. P.** Risk factors and drivers of financial sustainability in local government: an empirical study / M.P. Rodriguez Bolivar et al. // Local Government Study. – 2016. – Vol. 42 (1). P. 29–51.

8 **Birch, S.** In place of fear: aligning health care planning with system objectives to achieve financial sustainability / S. Birch et al. // Journal Health Service Research Policy. – 2015. – Vol. 20 (2). – P. 109–114.

9 **Soppe, A.** Sustainable corporate finance / A. Soppe // Journal Business Ethics. – 2004. – Vol. 53(1–2). – P. 213–224.

10 Отчет о финансовој стабилности Казахстана 2022 [Financial Stability Report of Kazakhstan 2022] [Electronic resource]. – <https://www.nationalbank.kz/file/download/95748>.

Received 26.10.23.

Received in revised form 31.01.24.

Accepted for publication 06.02.24.

*А. Ш. Молдабекова¹, Д. Б. Муратова², К. А. Абдыкулова³,
А. Б. Исмаилова⁴, Л. А. Понн⁵

^{1,2,3,4}М. Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Қазақстан Республикасы, Тараз қ., ;

⁵Торайғыров университеті, Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

26.10.23 ж. баспаға түсті.

31.01.24 ж. түзетулерімен түсті.

06.02.24 ж. басып шығаруға қабылданды.

ҰЛТТЫҚ ҚАРЖЫ ЖҮЙЕЛЕРІНІҢ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫН БАҒАЛАУ КРИТЕРИЙЛЕРІН ДАМУ ЖӘНЕ ҚОЛДАНУ

Қазіргі уақытта барлық процестер қаржы құрылымының жалпы әлемдік интеграциясы жағдайында жүруде, мемлекеттердің қаржы жүйелері ерекшелік болып табылмайтын. Біз білетіндей, елдің даму деңгейі оның институттарына байланысты. Бұл мәселені, атап айтқанда қаржы жүйесінің жаһандандудың әлемдік іс-әрекеттеріне бейімделуін зерттей отырып, біз бұл мәселені тұрақтылық стрессінің критерийіне назар аудара отырып қарастыру қажеттілігін нақты түсінеміз.

Жаһандық экономика шеңберіндегі осы жүйелердің технологиялық дамуы, әрине, оның институттарын әртараптандыруды түсінеді, бұл нарық субъектілерінің мақсат қоюдың мүмкін нұсқаларын, осы мақсаттарға жету үшін жолдар мен шығыстарды нақты көрсетеді. Жаңа жағдайларда жұмыс істей отырып, нарық ойыншылары ойын ережелерін белгілейді, олар жасырын түрде бекітілуі немесе жасырын қолданылуы мүмкін. Осылайша, олардың әсері әр түрлі ойыншылар үшін әр түрлі, яғни біреу үшін оң, ал екіншісі үшін теріс.

Елдің қаржы жүйесі зерттеу нысаны ретінде анықталған.

Біз келесі ғылыми әдістерді қолдандық. Атап айтқанда, кешенді жүйелік тәсіл, талдау және синтез, ғылыми абстракция, танымның диалектикалық әдісі және басқалар. Қорытындылар одан әрі, оның ішінде теориялық, Ұлттық қаржы жүйесін дамытуға қызмет ететініне сенімдіміз.

Кілтті сөздер: ұлттық қаржы жүйесі, тұрақтылық, критерийлер, бағалау, сандық әдістер, факторлық талдау, қаржылық тұрақтылық индексі.

*А. Ш. Молдабекова¹, Д. Б. Муратова², К. А. Абдыкулова³, А. Б. Исмаилова⁴, Л. А. Попп⁵

^{1,2,3,4}Таразский региональный университет имени М. Х. Дулати, Республика Казахстан, г. Тараз;

⁵Торайғыров университет, Республика Казахстан, г. Павлодар.

Поступило в редакцию 26.10.23.

Поступило с исправлениями 31.01.24.

Принято в печать 06.02.24.

РАЗВИТИЕ И ПРИМЕНЕНИЕ КРИТЕРИЕВ ОЦЕНКИ УСТОЙЧИВОСТИ НАЦИОНАЛЬНЫХ ФИНАНСОВЫХ СИСТЕМ

В настоящее время все процессы происходят в условиях общемировой интеграции финансовой структуры, исключением не являются финансовые системы государств. Как мы знаем, уровень развития страны зависит от его институтов. Изучая данный вопрос, а именно приспособленность финансовой системы к мировым действиям глобализации, мы четко понимаем необходимость рассмотрения данного вопроса с фокусов на критерий стресс устойчивости.

Технологическое развитие данных систем в рамках глобальной экономики конечно понимает под собой диверсификацию его институтов, которые конкретно показывают возможные варианты постановки целей субъектами рынка, более того путей и расходов для того, чтобы достичь эти цели. Работая в новых условиях игроки рынка устанавливают правила игры, они могут быть негласно утверждены либо негласно применены. Таким образом их эффект для разных игроков разный, то есть для кого-то положительный, а для другого отрицательный.

Финансовая система страны определена как предмет исследования.

Мы использовали следующие научные методы. А именно комплексный системный подход, анализ и синтез, научная абстракция, диалектический метод познания и другие. Уверены, что выводы послужат для дальнейшего развития, в том числе теоретического, национальной финансовой системы.

Ключевые слова: национальная финансовая система, устойчивость, критерии, оценка, количественные методы, факторный анализ, индекс финансовой стабильности.

<https://doi.org/10.48081/KETN2980>

***Н. Ә. Мәжитова¹, А. Ш. Абдимомынова²,
Г. Б. Дузельбаева³, В. В. Ким⁴, А. Б. Алибекова⁵**

^{1,2,3,4}Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті,

Қазақстан Республикасы, Қызылорда қ.;

⁵Қызылорда Ашық университеті,

Қазақстан Республикасы, Қызылорда қ.

*e-mail: nurziya_mazhitova@mail.ru

ЗИЯТКЕРЛІК КАПИТАЛ: ТИІМДІ БАҒАЛАУДЫ ЖЕТІЛДІРУДІҢ ӘДІСНАМАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Зияткерлік капитал инновациялық қызметті ғылыми-зерттеу жұмыстарының қажетті деңгейімен қамтамасыз ете отырып, оның ресурстық негізі болып табылады, сонымен бірге, ғылыми-зерттеулер мен инновациялар саласын дамыту басқа салалардың дамуына мультипликативті әсер ету арқылы ел экономикасының жалпы өсуіне ықпал етеді. Қазіргі жағдайда мемлекеттің тиімділігі оның ғылыми-инновациялық секторының қызметі және оны басқарудың жаңа парадигмасына көшуге дайындығы және тұтастай алғанда, елдің дамуы үшін қажетті кадрлық, материалдық-техникалық, қаржылық, ұйымдастырушылық, ақпараттық және барлық басқа ресурстардың жиынтығын қамтитын зияткерлік әлеуеттің көрсеткіштерімен айқындалады.

Мақалада зияткерлік капиталды бағалау әдістерінің негізгі топтары жүйелендіріліп, зияткерлік капитал құрылымын қалыптастыратын көрсеткіштерді бағалау әдіснамасын жетілдіру мәселелері талданды.

Зияткерлік капитал құрылымын нақтылап, бағалау жүргізу үшін бірқатар әдіснамалық модельдер талданып, Қазақстан үшін «National Intellectual Capital Index» (NICI) моделі ең қолайлы деген ұсыныс жасалды. Оған басты себеп ретінде аталмыш үлгінің халықаралық басылымдарда кеңінен қолданылып, дамытылғандығы; үлкен деректер базасының қалыптастырылғандығы және модельдің өзектілігі, бұл модельде «Renewal Capital» (жаңартылатын

капитал) көрсеткіші анықталған, оны зияткерлік капиталдың ұдайы өндірілу жүйесін бағалаушы көрсеткіш ретінде ұсынуға болатындығы негізделді.

Кілтті сөздер: зияткерлік капитал, инновациялық даму, зияткерлік әлеует, адами даму индексі, нарықтық капитал, модель, панельдік деректер, зияткерлік капитал индексі.

Кіріспе

Қазіргі экономикалық зерттеулердің маңызды бағыттарының бірі - ұлттық экономикалардың бәсекеге қабілеттілігі мен дамуына әсер ететін факторларды талдау. Көптеген заманауи зерттеулерде экономикалық дамудың негізгі факторлары ретінде адами ресурстарды, білім мен ақпаратты қарастыратын зияткерлік капитал тұжырымдамасы кеңінен қолданылуда. Зияткерлік капитал экономиканың даму қарқындылығына және елдің ұлттық байлығына әсер ететін маңызды стратегиялық ресурсқа айналуға, сондықтан зияткерлік капиталды басқару еліміздің инновациялық даму жолына көшу қажеттілігі тұрғысынан ерекше өзектілікке ие, оның басты бағыты бәсекелестік қатынастардың белсенді субъектісіне айналатын барлық қызмет салаларына білім мен ғылыми жетістіктерді белсенді енгізу болып табылады.

Зерттеудің мақсаты - жоғары технологиялық өндіріс үлесінің артуымен сипатталатын білім мен инновация экономикасында зияткерлік капиталды бағалаудың әдіснамалық тұстарын жетілдіру.

Зерттеу әдістері ретінде салыстырмалы талдау, жіктеу, топтастыру, корреляциялық-регрессиялық талдау, экономикалық-статистикалық талдау, панельдік деректерді талдау ғылыми және арнайы әдістер қолданылды. Зерттеу әдістерін қолдана отырып, еліміздің зияткерлік капиталын бағалаудағы тиімді әдіснама негізделіп, ұсынылды. Зерттеу аясында зияткерлік капитал ұғымы «ғылыми-зерттеу саласына тартылған адами ресурстардың, сондай-ақ үздіксіз жандандыруға, құруға, енгізуге, пайдалануға, таратуға бағытталған ел тұрғындарының зияткерлік қызметінің нәтижелерінің жиынтығы» ретінде айқындалған.

Материалдар және әдістер

«Зияткерлік капитал» терминін байлық жасау үшін пайдалануға болатын «зияткерлік материал (білім, ақпарат, зияткерлік меншік, тәжірибе) ретінде Т. Стюарт 1997 жылы ұсынған [1]. Заманауи зерттеушілердің көпшілігі зияткерлік капиталды үш компонентке бөліп қарастырады: алғашқысы – адами (білім қоры, практикалық дағдылар, адамдардың шығармашылық және ойлау қабілеттері, мотивация, мәдени деңгей және т.б.); екіншісі –

құрылымдық немесе ұйымдастырушылық (мәліметтер базасы, техникалық және бағдарламалық камтамасыз ету, ұйымдастырушылық құрылымдар, авторлық құқықтар, патенттер, лицензиялар, ноу-хау, корпоративті мәдениет және т.б.); үшіншісі – тұтынушы немесе клиент капиталы (ұйымның өз өнімдерін тұтынушылармен, жеткізушілермен, бәсекелестермен, жергілікті қауымдастықтармен және т.б. қарым-қатынасы) [2; 3; 4].

Зияткерлік капитал мөлшерін өлшеу және бағалау тәсілдері бастапқыда белгілі бір басқарушылық мақсаттарға жету үшін компания иелерінің мүддесі үшін жасалған, яғни компания қызметінің нәтижелеріне зияткерлік капитал әсерін бағалау қажеттілігінен туындаған [5]. Зияткерлік капиталды бағалау, көп жағдайда, оның компоненттерін талдау бағытында жүзеге асырылады, олардың әрқайсысы белгілі бір статистикалық көрсеткіштер жиынтығымен сипатталады. Мұндай әдістердің қатарына Н. Бонтис жасаған ұлттық зияткерлік капитал индексі жатады. Бұл модельдегі зияткерлік капиталды бағалау көрсеткіштері құрамына төрт көрсеткіш енеді:

- ұлттық адами капитал индексі (сауаттылық деңгейі, жан басына шаққандағы жоғары оқу орындарының саны, бастауыш сынып мұғалімдерінің саны, жоғары оқу орындары студенттерінің саны және т.б.);

- ұлттық үдерістік капитал индексі (жан басына шаққандағы телефон желілерінің саны, жан басына шаққандағы дербес компьютерлер саны, жан басына шаққандағы интернет-серверлер саны, жан басына шаққандағы газеттердің таралымы және т.б.);

- ұлттық нарықтық капитал индексі (жоғары технологиялар экспортының ЖІӨ-ге пайыздық көлемі, АҚШ-тың патенттер және сауда белгілері бюросында тіркелген патенттердің жан басына шаққандағы саны);

- ұлттық жаңартылатын капитал индексі (жалпы ішкі өнімдегі (ЖІӨ-дегі) ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстар (ҒЗТКЖ) шығыстарының үлесі, жан басына шаққандағы ҒЗТКЖ саласында жұмыспен қамтылғандар саны; ғылыми-зерттеу жұмыстарымен айналысатын жоғары оқу орындары қызметкерлерінің саны, білім беру шығындарының жалпы көлеміндегі жоғары білімге арналған шығыстар үлесі) [3].

Елдің зияткерлік капиталын зерттеу бағыттарының бірі – жекелеген компоненттерінің бағалауды біріктіретін зияткерлік капиталдың интегралдық көрсеткішінің жан басына шаққандағы ЖІӨ динамикасымен өзара байланысын талдау. Д. Андриссен мен К. Стем Еуропалық Одақтың (ЕО) 15 елінде ЖІӨ деңгейіне зияткерлік капитал мен оның құрамдас бөліктерінің әсерін бағалап, адами және нарықтық капитал көрсеткіштері мен жан басына шаққандағы ЖІӨ деңгейі арасында тікелей байланыстың жоқтығын анықтады. Еуропалық Одақ елдерінде ЖІӨ деңгейіне зияткерлік

емес сипаттағы фактор – қаржылық ресурстармен камтамасыз ету көбірек әсер етеді деген қорытынды жасаған. Осыған ұқсас зерттеуді дәл осы ғалымдар 2008 жылы ЕО-ның 19 елінде қайта жүргізіп, ЕО елдерінің экономикасына зияткерлік капиталдың әсері өсті; зияткерлік капиталға салынған инвестициялар ақталады, бірақ зияткерлік капиталдың жоғары деңгейі еңбек өнімділігінің жоғары деңгейінің кепілі емес, зияткерлік капитал компонентінің өзара әрекеттесуінің мультипликативті әсерін анықтаған [6].

ЕО елдеріндегі зияткерлік капиталды бағалауға арналған зерттеудің бірінде ұлттық зияткерлік индексі және оны анықтау кезінде ресми статистикалық мәліметтерге және социологиялық сауалнамалардың нәтижелеріне негізделген көрсеткіштердің 2 тобы (барлығы 20 индикатор), яғни: өмір сапасына қанағаттану, денсаулық деңгейін субъективті бағалау, толеранттылық, бақыт деңгейі сияқты категориялар қолданылған. Осыдан, ұлттық зияткерлік индексі адами, қарым-қатынас, құрылымдық және жаңартылатын капиталдың субиндекстерін қамтиды [7].

Дегенмен де, зияткерлік капиталды бағалау бойынша көптеген заманауи зерттеулерде математикалық-статистикалық негіздеме жоқ немесе бағалауға белгілі бір көрсеткіштерді қосу жеткіліксіз негізделген. Зияткерлік капитал динамикасының экономикалық және инновациялық даму индикаторларымен байланысын талдау да маңызды бағыт ретінде қалыптасуда. Сондықтан, экономиканың аймақтық және ұлттық деңгейлерінде зияткерлік капиталды бағалау әдіснамасын математикалық әдістер мен құралдарды қолдана отырып жетілдіру сұрақтары туындайды.

Талқылау мен зерттеу нәтижелері

Зияткерлік капиталды бағалау бойынша жүргізілген зерттеулердің бірқатарына іріктеу жасалды. Бұл іріктеуге шаруашылықты ұйымдастырудың әртүрлі деңгейлеріндегі зияткерлік капиталды бағалау тәсілдерінің сипаттамаларына қатысты бөлінетін төрт топ: теориялық база, бағалаудың негізгі мақсаты, көрсеткіштер, бағалауды ұсыну формасы бойынша және төмендегідей екі критерийді қанағаттандыратын бағалау құралдары енгізілді:

1) апробацияның болуы – құрал іс жүзінде қолданылуы керек, өйткені зияткерлік капиталды бағалау бойынша көптеген зерттеулер құрылымдық-логикалық модельдермен, көрсеткіштердің атауларымен, формулалармен және т.б. шектеулі сипаттамамен ғана берілген;

2) дәйексөздің болуы – тәжірибеде қолданылған бірнеше құралдардың болуы олардың барлығы ерекше дегенді білдірмейді, өйткені олар бірнеше танымал модельдердің модификациясы болуы мүмкін; осыған байланысты іріктелген жиынтыққа, ең алдымен, белсенді келтірілген және сілтеме жасалған басылымдардан алынған бағалау құралдары енгізілді (1-кесте).

Кесте 1 – Зияткерлік капиталды бағалау құралдарын іріктеу*

№	Бағалау құралының аты	Қысқартылған аты	Авторы/Ұйым
1	Зияткерлік капиталдың интегралды индексі	ЗКИИ	М.Б. Ермолаев, В.Ю. Иванова [8]
2	Зияткерлік әлеует индексі	ЗӘИ	Л.А. Алякина [9]
3	Зияткерлік әлеует, зияткерлік капитал және зияткерлік климат	ЗӘ,ЗК, ЗК	И.Н. Дубина, Т.В. Осташенко [10]
4	Адами даму индексі	АДИ	БҰҰ ДБ [11]
5	Intellectual Capital Index	ICI	D. Weziak [7]
6	Intellectual Capital Monitor	ICM	D.Andriessen, C.D.Stam [6]
7	National Intellectual Capital Index	NICI (B)	N. Bontis [3]
8	National Intellectual Capital Index	NICI (E)	L. Edvinsson, C.Y.-Y.Lin [12]
9	Value-added Intellectual Capital	VAIC	A. Pulic [13]

*Авторлармен құрастырылған

Сонымен бірге, VAIC зияткерлік капиталды тікелей бағаламайды, дегенмен де, зияткерлік капиталды бағалауда оған қатысы бар кез-келген құрал ұқсас баға беретіндігін анықтау үшін қосып отырмыз.

Зияткерлік капиталды бағалау ерекшеліктерін зерттеу аясында, ең алдымен, әртүрлі құралдармен алынған бағалаулар қаншалықты сәйкес келеді деген сұрақ туындайды. Бұл мәселені түсіну үшін таңдалған құралдардың көмегімен зияткерлік капиталды бағалауға корреляциялық талдау жүргізілді.

Нәтижелерге көшпес бұрын оларға қойылатын бірқатар шектеулерді қарастыру қажет. Сонымен қатар, әр құрал көптеген гетерогенді көрсеткіштерге сүйенеді, көбінесе нақты, бұл олардың бағаларын бір салыстырмалы жиынтық ретінде қайталауға мүмкіндік бермейді. Осыған байланысты, талдау шетелдік, яғни ұлттық деңгейде апробациясы бар, құралдар үшін жүргізілген зерттеуге сүйенеді.

Салыстыру көптеген құралдардың нәтижелерін қамту белгілі бір уақыт аралығында аталған құралдар бойынша бағалаулар жүргізілген 14 еуропалық елдің (Швеция, Дания, Финляндия, Германия, Ұлыбритания, Бельгия, Австрия, Нидерланды, Ирландия, Франция, Португалия, Италия, Испания, Греция) статистикалық мәліметтерін іріктеу бойынша жасалды.

Бағалауды ұсыну түріндегі айырмашылықтардан туындаған қателіктерді болдырмау үшін алынған мәндердің өзі емес, әр құралдың бағалауы бойынша елдердің рейтинг нәтижелері талданды.

Талдау р Спирмен коэффициентін есептеу арқылы Л. Эдвинссон мен К. Линнің NICI моделіне негізделген ұлттық зияткерлік капиталды бағалау дерекқорына сүйеніп жүргізілді [12]. Нәтижелер түрлі құралдардың көмегімен алынған бағалаулар арасындағы байланыстың жоғары тығыздығын көрсетеді (2-кесте).

Кесте 2 - Салыстырылатын құралдармен алынған зияткерлік капиталды бағалау корреляциясы*

	ICI	ICM	NICI (E)	VAIC	KEI	HDI	GCI	EIS/RIS
ICI								
ICM	0,771***							
(E)	0,921***	0,873***						
VAIC	0,090	-0,152	-0,042					
KEI	0,824***	0,938***	0,921***	0,007				
АДИ	0,516*	0,375	0,574**	0,007	0,499*			
GCI	0,938***	0,745***	0,859***	0,301	0,846***	0,534**	0,877***	
EIS/RIS	0,886***	0,873***	0,859***	0,090	0,881***	0,327		

* [12,14] негізінде авторлармен құрастырылған

-* нәтижелер 10 % маңыздылық деңгейінде маңызды;

-** нәтижелер 5 % маңыздылық деңгейінде маңызды;

-*** нәтижелер 1 % маңыздылық деңгейінде маңызды

Алынған мәліметтердің ішінде VAIC және АДИ құралдары ерекшеленеді, себебі, басқалармен байланысы әлдеқайда төмен. Бұл жағдай түсінікті: VAIC, жоғарыда айтылғандай, зияткерлік капиталдың болуы емес, оны пайдаланудың тиімділігін көрсетеді және тек экономикалық көрсеткіштер қолданылады. АДИ зияткерлік капиталдың басқа компоненттерін ескермей адам әлеуетінің даму деңгейін сипаттайды және басқа құралдармен салыстырғанда аз көрсеткіштерге сүйенеді.

Осылайша, біз сәйкестіліктің келесі деңгейін байқаймыз: зияткерлік капиталды бағалау құралдары ретінде ұсынылған құралдарды қолданып алынған бағалаулар халықаралық бәсекеге қабілеттілік пен инновациялық әлеуетті бағалаумен тығыз байланыстың жоғары деңгейіне ие, яғни бәсекеге қабілеттілік пен инновацияның маңызы мен байланысы жоғары. Сонымен қатар, олар зияткерлік капиталға тек жанама қатынасы бар құралдарды

бағалаумен байланысты емес. Сондай-ақ, АДИ-нің көптеген әдебиеттерде зияткерлік капиталды бағалаудың негізі ретінде қолданылуы дұрыс емес.

Қазақстанның зияткерлік капиталын бағалауда қарастырылған әдістемелердің/модельдердің қайсысын қолданған тиімді деген мәселеге келсек, халықаралық деңгейде танылған және жоғарыда көрсетілген зерттеу шарттарына сәйкес келетін, нақты деректерді алуға мүмкіндік беретін: Н. Бонтис, Д. Вежек, Л. Эдвинссон және К. Линнің «National Intellectual Capital Index (NICI)» моделінің үш нұсқасын және А. Андриессен мен К. Стэм жасаған «The intellectual Capital Monitor» моделін ұсынамыз. Ал осы үш модельдің қатарынан Л. Эдвинссон мен К. Линнің жасақтаған «National Intellectual Capital Index» (NICI) моделі ең қолайлы болып табылады деп, оның келесі себептерін атап көрсеткіміз келеді:

- біріншіден, осы модельді қолданатын зерттеулер халықаралық басылымдарда кеңінен ұсынылған және бірқатар сын-пікірлерге қарамастан, ұлттық зияткерлік капиталды бағалаудың сенімді әдістемесі ретінде танылып, басқа авторлардың еңбектерінде дамытылып, қолданылған;

- екіншіден, осы модель негізінде 12 жылдан астам уақыт ішінде 40 ел бойынша панельдік деректерді қамтитын неғұрлым кең деректер базасы қалыптастырылған, ал басқа әдістемелер негізінде елдердің кіші үлгілері бойынша кеңістіктік бағалаулар алынған (Н. Бонтис моделінде 10 араб елі, Д. Вежек моделінде Еуропалық Одақтың 25 елі, А. Д. Андриессен мен К. Д. Стэм моделінде екі жыл ішінде зерттелген 16 ел);

- үшіншіден, модельдің өзектілігі, бұл модельде «Renewal Capital» (жаңартылатын капитал) көрсеткіші анықталған, оны зияткерлік капиталдың ұдайы өндірілу жүйесін бағалаушы көрсеткіш ретінде ұсынуға болады, өйткені, бұл көрсеткіште зияткерлік капиталдың басқа да элементтерінің қалыптасуының негізгі шарттары ретінде ғылым, инновация және білім туралы мәліметтер жинақталған.

Сонымен, зияткерлік капиталды бағалаудың аталған моделін таңдауды негіздей отырып, онда ұсынылған көрсеткіштерге қысқаша сипаттама береміз. Бағалау минимум 0-ден бастап максимум 10-ға дейінгі мәндерді қабылдайтын және оның компоненттерінің даму деңгейін сипаттайтын төрт индексті есептеу арқылы жүзеге асырылады. Индекстерді қалыптастыру кезінде қолданылатын құрылымдық компоненттердің әрқайсысының элементтік құрамы 3-кестеде келтірілген.

Кесте 3 – NICI моделіндегі зияткерлік капиталды бағалаудың құрылымы мен көрсеткіштері

Адами капитал (HC): Білікті жұмыс күші** Жұмыс істейтін халықтың біліктілігін арттыру** Сауаттылық деңгейі Жоғары білімді халық Мұғалімдер мен оқушылардың арақатынасы Интернет желісін пайдаланушылар саны Білім беру шығындары	Нарықтық капитал (MC): Салық деңгейі** Халықаралық венчурлық кәсіпкерлік** Өзге мәдениетке қатысты ашықтық** Жаһандану** Талдау үшін ашықтық** Елдің имиджі** Қызметтерді экспорттау және импорттау
Үдерістік капитал (PC): Бәсекелестік орта** Үкіметтің тиімділігі** Зияткерлік меншік құқығын қорғау** Капиталдың қолжетімділігі** Жан басына шаққандағы дербес компьютерлер саны Жаңа фирмаларды құру шарттары** Ұялы телефон пайдаланушыларының саны	Жаңартылатын капитал (RC): F3TKЖ-ға арналған бизнес шығындары Іргелі зерттеулер** ЖІӨ-ге қатысты F3TKЖ шығындары Зерттеушілер саны** Университеттер мен бизнес кооперациясы** Ғылыми мақалалар** Жан басына шаққандағы патенттер саны

*[12] негізінде авторлармен құрастырылған

- **сараптамалық бағалау арқылы қалыптасатын сипаттамалар

3-кестеде көрсетілген құрылымдық элементтерден басқа NICI аталған компоненттерді қосу арқылы қалыптасатын ұлттық зияткерлік капиталдың жиынтық индексі (IC) және жан басына шаққандағы ЖІӨ-нің (сатып алу қабілеттілігінің паритеті бойынша) басқа индекстермен салыстырылатын нысанда келтірілген бағасын (0-ден 10-ға дейінгі ұпайлар) құрайтын қаржылық капитал индексі (FC) қамтиды.

Жоғарыда айтылған пікірді П.Стааленің зерттеулері де дәлелдейді. Оның есептеулеріне сәйкес, зияткерлік капиталдың ЖІӨ-ні қалыптастыруға қосқан жиынтық үлесі өскен сайын, оның құрылымындағы барлық үлкен үлесті RC (жаңартылатын капитал) ала бастайды [15].

Ұсынылған тұжырымдар елдің зияткерлік капиталын бағалау нәтижелерін сенімді және салыстырмалы тұрғыда қолдануға негіз болады. Дегенмен, модельдерде қолданылатын көрсеткіштердің құрамын талдау зияткерлік капиталды сипаттайтын көрсеткіштер арқылы бағаланатынын көрсетті және оның құрамы туралы мәселе әлі де болса, ғылыми пікірталастар тудыраы белгілі.

Қорытынды

Зерттеуде зияткерлік капиталды бағалау бірнеше логикалық өзара байланысты индекстер немесе көрсеткіштер жүйесі түрінде ұсынылды. Жалпыланған көрсеткіштер бұрыннан бар ақпараттан артық емес, сондықтан зияткерлік ресурстарды тереңірек талдау үшін жеткіліксіз.

Зияткерлік капитал құрамының универсалды моделі жоқ. Зияткерлік капиталдың қолданыстағы модельдері көбінесе элементтер арасындағы маңызды айырмашылықтарды емес, олардың кез-келген процесстегі рөлін көрсетеді. Сондықтан бағалау кезінде қолданылатын модель зерттеудің мақсаттары мен гипотезаларын ескере отырып түзетілуі мүмкін.

Біздің ойымызша, жасалған тұжырымдар зияткерлік капиталдың көрсеткіштерінің, бір жағынан, өте өзгермелі екендігін айқындайды, ал екінші жағынан, елде қалыптасқан жағдайды түсіндіруге мүмкіндік беретін нақты көрсеткіштер жүйесімен тығыз байланысты әдіснамалық бағытты ұсынады.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Стюарт Томас.** Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организаций /Пер. с англ. В.Ноздриной. – М.: Поколение, 2007. – 320 с.

2 **Edvinsson, L.** Intellectual capital: realizing you company's true value by finding its hidden brainpower / L. Edvinsson, M.S. Malone. – New York: Harper Business, 1997. – P.225 [Electronic resource]. – <https://www.semanticscholar.org/paper/Intellectual-Capital>

3 **Bontis, N.** National Intellectual Capital Index: a United Nations Initiative for the Arab Region / N. Bontis // Journal of Intellectual Capital. – 2004. – Vol. 1. – № 1. – P.13–39 [Electronic resource]. – [https://www.scirp.org/\(S\(351jmbntvnsjt1aadkozje\)\)](https://www.scirp.org/(S(351jmbntvnsjt1aadkozje)))

4 **Bonfour, A.** Intellectual Capital for Communities: Nations, Regions and Cities/ A. Bonfour, L. Edvinsson. – New York: Elsevier Butterworth-Heinemann, 2005. – P. 348.

5 **Edvinsson, L.** Developing Intellectual Capital at Scandia / L. Edvinsson // Long Range Planning. – Vol. 30. – № 3. –1997.

6 **Andriessen, D.G.** Intellectual Capital of the European Union / D.G. Andriessen, C.D. Stam // Measuring the Lisbon Agenda. – 2004 [Electronic resource]. – http://www.intellectualcapital.nl/artikelen/ICofEU_2004.pdf.

7 **Weziak, D.** Measurement of National Intellectual Capital: Application to EU Countries [Electronic resource]. – <http://iriss.ceps.lu/documents/irisswp81.pdf>

8 **Ермолаев, М. Б., Иванова, В. Ю.** Оценка интеллектуального капитала регионов на основе метода идеальной точки // Современные наукоемкие технологии. Региональное приложение. – 2013. – № 2 (34). – С. 52.

9 **Алякина, Л. А.** Динамика изменения индекса интеллектуальн ого потенциала регионов ПФО: от кризиса до кризиса // Теория и практика общественного развития. – 2015. – № 21. – С.39.

10 **Дубина, И. Н., Остащенко, Т. В.** Региональный интеллектуальный капитал, интеллектуальный климат и интеллектуальный потенциал: вопросы о пределения, оценки и управления // Экономика и управление: проблемы, решения. – 2016. – № 5. – С.30.

11 UN Development Programme Human Development Reports [Electronic resource]. – <http://hdr.undp.org/en>,

12 **Edvinsson, L., Lin, C.Y.Y.** National intellectual capital: comparison of 40 countries. – New-York: Springer, 2011. – P. 392.

13 **Pulic, A.** The Principles of Intellectual Capital Efficiency – A Brief Description. – Zagreb: Centar za intelektualni capital, 2008.–P.24 [Electronic resource]. – <https://asset-pdf.scinapse.io/prod/2371185822/2371185822.pdf>

14 **Lapygin, Y. N., Makarov, P.Y.** Strategic Alternatives of Regional Intellectual Capital Management // The Future of the Global Financial System: Downfall or Harmony. ISC 2018. Lecture Notes in Networks and Systems. – 2019. – Vol. 57. – P.528–536.

15 **Stähle, P., Stähle, S.** Intellectual Capital and National competitiveness: [Electronic resource]. – [conceptual and methodological challenges/http://www.stahle.fi/Bounfour_paper.pdf](http://www.stahle.fi/Bounfour_paper.pdf).

REFERENCES

1 **Stjuart Tomas.** Intellektual'nyj kapital. Novyj istochnik bogatstva organizacij [Thomas A. Stewart. Intellectual Capital: The new wealth of organization] / Per. s angl. V. Nozdrinoj. – М.: Pokolenie, 2007. -320 с.

2 **Edvinsson, L.** Intellectual capital: realizing you company's true value by finding its hidden brainpower / L. Edvinsson, M.S. Malone. – New York: Harper Business, 1997. –P.225. [Electronic resource]. – <https://www.semanticscholar.org/paper/Intellectual-Capital>

3 **Bontis, N.** National Intellectual Capital Index: a United Nations Initiative for the Arab Region [Text] / N. Bontis // Journal of Intellectual Capital. – 2004. – Vol.1. №1. –P.13-39 [Electronic resource]. – [https://www.scirp.org/\(S\(351jmbntvnsjt1aadkozje\)\)](https://www.scirp.org/(S(351jmbntvnsjt1aadkozje))).

4 **Bonfour, A.** Intellectual Capital for Communities: Nations, Regions and Cities / A.Bonfour, L.Edvinsson. – New York: Elsevier Butterworth-Heinemann, 2005. – P.348.

5 **Edvinsson, L.** Developing Intellectual Capital at Scandia / L.Edvinsson // Long Range Planning. Vol.30. – №3. – 1997.

6 **Andriessen, D. G.** Intellectual Capital of the European Union / D.G.Andriessen, C.D. Stam // Measuring the Lisbon Agenda. – 2004. – http://www.intellectualcapital.nl/artikelen/ICofEU_2004.pdf

7 **Weziak, D.** Measurement of National Intellectual Capital: Application to EU Countries [Electronic resource]. – <http://iriss.ceps.lu/documents/irisswp81.pdf>

8 **Ermolaev M. B., Ivanova, V. Ju.** Ocenka intellektual'nogo kapitala regionov na osnove metoda ideal'noj tochki [Assessment of the intellectual capital of regions based on the ideal point method] // Sovremennye naukoemkie tehnologii. Regional'noe prilozhenie. – 2013. – № 2 (34). – P.52.

9 **Aljakina, L. A.** Dinamika izmenenija indeksa intellektual'nogo potentsiala regionov PFO: ot krizisa do krizisa [Dynamics of changes in the index of intellectual potential of the regions of the Volga Federal District: from crisis to crisis] // Teoriya i praktika obshhestvennogo razvitiya. – 2015. – № 21. – P.39.

10 **Dubina, I.N., Ostashhenko, T.V.** Regional'nyj intellektual'nyj kapital, intellektual'nyj klimat i intellektual'nyj potentsial: voprosy o predeleniya, ochenki i upravleniya [Regional intellectual capital, intellectual climate and intellectual potential: issues of limitation, assessment and management] // Jekonomika i upravlenie: problemy, resheniya. – 2016. – № 5. – P.30.

11 UN Development Programme Human Development Reports. [Electronic resource]. – <http://hdr.undp.org/en>

12 **Edvinsson L., Lin C. Y. Y.** National intellectual capital: comparison of 40 countries.–New-York:Springer, 2011. – P.392.

13 **Pulic A.** The Principles of Intellectual Capital Efficiency – A Brief Description. – Zagreb: Centar za intelektualni kapital, 2008. –P. 24 [Electronic resource]. – <https://asset-pdf.scinapse.io/prod/2371185822/2371185822.pdf>.

14 **Lapygin Y. N., Makarov P. Y.** Strategic Alternatives of Regional Intellectual Capital Management // The Future of the Global Financial System: Downfall or Harmony. ISC 2018. Lecture Notes in Networks and Systems. – 2019. – Vol. 57. – P.528.

15 **Stähle P., Stähle S.** Intellectual Capital and National competitiveness: [Electronic resource]. – [conceptual and methodological challenges// http://www.stahle.fi/Bounfour_paper.pdf](http://www.stahle.fi/Bounfour_paper.pdf).

28.01.24 ж. баспаға түсті.

02.02.24 ж. түзетулерімен түсті.

06.02.24 ж. басып шығаруға қабылданды.

Н. А. Мажитова¹, А. Ш. Абдимомынова², Г. Б. Дузельбаева³,

В. В. Ким⁴, А. Б. Алибекова⁵

^{1,2,3,4}Кызылординский университет имени Коркыт Ата ,

Республика Казахстан, г. Кызылорда;

⁵Кызылординский Открытый университет,

Республика Казахстан, г.Кызылорда.

Поступило в редакцию 28.01.24.

Поступило с исправлениями 02.02.24.

Принято в печать 06.02.24.

ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЙ КАПИТАЛ: МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЭФФЕКТИВНОЙ ОЦЕНКИ

Интеллектуальный капитал является ресурсной основой, обеспечивая инновационную деятельность необходимым уровнем научно-исследовательской деятельности, в то же время развитие сферы исследований и инноваций способствует общему росту экономики страны за счет мультипликативного воздействия на развитие других отраслей. Вместе с тем, эффективность научно-инновационного сектора государства и его готовность перехода к новой парадигме управления определяются показателями интеллектуального потенциала, который включает в себя совокупность кадровых, материально-технических, финансовых, организационных, информационных и всех остальных ресурсов, необходимых для его развития и страны в целом.

В статье систематизированы основные группы методов оценки интеллектуального капитала и проанализированы вопросы совершенствования методологии оценки показателей, формирующих структуру интеллектуального капитала. Для уточнения структуры интеллектуального капитала и проведения оценки был проанализирован ряд методологических моделей, было высказано предположение, что для Казахстана наиболее благоприятна модель «National Intellectual Capital Index» (NICI). Основной этому послужило широкое использование и развитие данной модели в международных

изданиях, формирование базы данных и актуальность модели, определен показатель «Renewal Capital» (возобновительный капитал), который можно представить в качестве оценочного показателя системы воспроизводства интеллектуального капитала.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, инновационное развитие, интеллектуальный потенциал, индекс человеческого развития, рыночный капитал, модель, панельные данные, индекс интеллектуального капитала.

N. Mazhitova¹, A. Abdimotynova², G. Duzelbayeva³,

V. Kim⁴, A. Alibekova⁵

^{1,2,3,4}Korkyt Ata Kyzylorda University, Republic of Kazakhstan, Kyzylorda;

⁵Kyzylorda Open University, Republic of Kazakhstan, Kyzylorda.

Received 28.01.24.

Received in revised form 02.02.24.

Accepted for publication 06.02.24.

INTELLECTUAL CAPITAL: METHODOLOGICAL PROBLEMS OF IMPROVING EFFECTIVE ASSESSMENT

Intellectual capital is a resource base, providing innovative activity with the necessary level of research activity, at the same time, the development of research and innovation contributes to the overall growth of the country's economy due to the multiplicative impact on the development of other industries. At the same time, the effectiveness of the scientific and innovative sector of the state and its readiness to transition to a new management paradigm are determined by indicators of intellectual potential, which includes a set of personnel, logistical, financial, organizational, information and all other resources necessary for its development and the country as a whole.

The article systematizes the main groups of methods for assessing intellectual capital and analyzes the issues of improving the methodology for assessing indicators that form the structure of intellectual capital. To clarify the structure of intellectual capital and conduct an assessment, a number of methodological models were analyzed, it was suggested that the «National Intellectual Capital Index» (NICI) model is the most favorable for Kazakhstan. The main reason for this was the widespread use and development of this model in international publications, the formation of a database and the relevance of the model, the indicator

«Renewal Capital» (renewable capital) was determined, which can be presented as an estimated indicator of the system of reproduction of intellectual capital.

Keywords: intellectual capital, innovative development, intellectual potential, human development index, market capital, model, panel data, intellectual capital index.

<https://doi.org/10.48081/НАКА9086>

Ж. С. Мухаметжанова¹, Р. Д. Досжан²

Ж. С. Мухаметжанова³, Л. А. Куанова⁴

^{1,2,4}Өл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,

Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

³Нархоз Университеті, Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

*e-mail: Zhanar-kz84@mail.ru

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҚАРЖЫЛЫҚ ИНКЛЮЗИЯ ЖАҒДАЙЫН ТАЛДАУ

Қаржылық инклюзия экономикалық өсуге, жұмыс орындарын құруға және дамуға ықпал ететін фактор болып табылады. Қаржылық қызметтерге қол жеткізу және оларды пайдалану отбасылар мен шағын бизнес иелеріне табыс табуға, тұрақты емес ақша ағындарын басқаруға, мүмкіндіктерге инвестиция салуға, экономикалық құлдырауға төзімділікті арттыруға және кедейлік жағдайынан шығуға көмектеседі.

Цифрландыру өз кезегінде қаржылық процестерді жақсарту және жеңілдету үшін цифрлық технологияларды пайдалануды білдіреді. Цифрландыру жағдайында экономиканың даму үрдісі қаржылық қызметтердің онлайн-платформалар мен мобильді қосымшалар арқылы қол жетімді болуында. Бұл көптеген адамдарға дәстүрлі банктік қызметтерге қол жеткізе алмаса да, қаржылық қызметтерді алуға мүмкіндік береді. Цифрландыру сонымен қатар операцияларды орындауға кететін шығындар мен уақытты азайту арқылы қаржылық қызметтердің тиімділігі мен ыңғайлылығын жақсартады.

Мақалада қаржылық инклюзияны дамытудың қазіргі жағдайы қарастырылды. Банк саласындағы цифрлық қаржыландырудың даму жағдайы зерделенді. «Қазақстанның Даму Банкі» АҚ деректері бойынша Қазақстандағы қаржы нарықтарындағы ағымдағы жағдайы талданды. Сондай-ақ, еліміздегі қаржылық инклюзия жағдайы, мүмкіндігі шектеулі жандардың қаржыға қол жеткізуді қамтамасыз ету арқылы бизнестің әртүрлі санаттарына

арналған қаржылық қызметтер мен өнімдермен қамтамасыз етуді ынталандыру және дамыту мәселесі ұсынылады.

Кілтті сөздер: қаржылық инклюзия, цифрлық қаржы, цифрлық технологиялар, қаржылық қызметтер, цифрлық банк.

Кіріспе

Қазіргі әлемдегі барлық адамдар үшін қаржылық кедергілерді жою қаржылық қызметтерге қол жеткізу күнделікті өмірдің ажырамас бөлігі болып табылады.

Қаржылық инклюзия – бұл халықтың барлық топтарының қаржылық қызметтерге, соның ішінде банктік шоттарға, несиелерге, сақтандыруға және инвестицияларға қол жеткізуін қамтамасыз ету процесі. Қаржылық инклюзия қол жетімді қаржы институттарының жетіспеушілігі, банктік шоттардың болмауы, жоғары төлемдер мен пайыздық мөлшерлемелер, несие алудағы қиындықтар және адамдарға қаржылық қызметтерді пайдалануға кедергі келтіруі мүмкін басқа мәселелер сияқты кедергілерді жоюға бағытталған [1].

Қаржылық инклюзия – бұл экономикалық даму мәселесі ғана емес, сонымен бірге әділеттілік пен теңдік мәселесі. Бұл тұжырымдаманы іске асыру әрбір адамның өз әлеуетін іске асыруға және қаржылық тәуелсіздікке қол жеткізуге мүмкіндігі бар неғұрлым әділ және орнықты қоғам құруға мүмкіндік береді. Мысалы, адамдар банкке бармай немесе қолма-қол ақшаны пайдаланбай-ақ төлемдерді, аударымдарды және онлайн сатып алуды жүзеге асыра алады. Бұл үрдістің экономика үшін бірқатар оң салдары бар. Біріншіден, қаржылық инклюзия халықтың қаржылық сауаттылығы мен білімін арттыруға ықпал етеді, бұл өз кезегінде кәсіпкерлік пен инновацияны дамытуға ықпал етеді. Екіншіден, қаржылық қызметтерге кеңірек қол жетімділік адамдарға өз қаржысын тиімдірек басқаруға көмектеседі, бұл экономикалық өсу мен тұрақтылыққа ықпал етеді [2; 3].

Посткеңестік елдердің ғылыми әдебиеттерінде қаржылық инклюзияны сипаттау үшін бір-бірімен тығыз байланысты екі термин кеңінен қолданылады: қаржылық қызметтердің қол жетімділігі және халықтың осы қызметтерге қатысуы.

Қол жеткізу мүмкіндігі арасында айырмашылық бар, бір жағынан банктік шоттар, несиелер, сақтандыру, инвестициялар, тағы басқа қаржылық қызметтерге және екінші жағынан осы мүмкіндіктерді нақты пайдалануға мүмкіндіктің болуы. Нақтырақ айтқанда, халықтың қаржылық ресурстарды нақты пайдалану деңгейін сипаттайтын қызметтерді дамыту болып табылады [4; 5; 6].

Қаржылық инклюзияның теориялық және практикалық мәселелері ілім мен талқылаудың белсенді тақырыбы болып қала береді, оның ішінде әртүрлі халықаралық қаржы ұйымдары, атап айтсақ Дүниежүзілік Банк, экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы, Ұлттық Банк, Халықаралық Валюта Қоры, «Қазақстанның Даму Банкі» АҚ және т.б.

Қазіргі уақытта зерттеулер мен есептердің көпшілігі осы процестерді талдауға арналған дамушы экономикалық категория ретінде қарастырылады. Бұл көбінесе аталған елдер үшін қаржылық инклюзия экономикалық өсудің және көптеген әлеуметтік мәселелерді шешудің маңызды факторы болып табылатындығына байланысты. Сонымен қатар, осы мәселені шешу кезінде олар бірдей проблемаларға тап болады, олардың көпшілігі Қазақстанға да тән [7; 8].

Бірқатар авторлардың әдебиеттеріне шолуларға сүйене отырып, саясат пен практикаға бағытталған зерттеулердің жетіспеушілігі, сондай-ақ дамушы экономикалар контекстінде цифрлық қаржылық қызметтерге қол жетімділікті кеңейтудегі кедергілер туралы қорытынды жасауға болады.

Материалдар мен әдістер

Осылайша зерттеулер нәтижесі дамушы елдердің цифрлық қаржы қызметтері саласында қолданатын саясаты мен практикасын, сондай-ақ оларды жою жөніндегі озық шараларды айқындау үшін цифрлық қаржы қызметтеріне қолжетімділікті кеңейту жолындағы кедергілерді неғұрлым терең түсінуді қамтамасыз ету үшін маңызды болып табылады. Цифрлық қаржы қызметтеріне қолжетімділікті кеңейту әлеуметтік-экономикалық проблемаларды шешудің, қамтамасыз етілмеген банктерге цифрлық қаржы қызметтерін көрсетудің және экономикалық дамуды ынталандырудың тиімді құралы бола алады.

Мақалада негізгі зерттеу әдістері ретінде кешенді және салыстырмалы талдау әдістері, қорытындылау және нәтижелерді талдау әдістері қолданылды. Бұл мемлекетіміздегі қаржылық инклюзияның жағдайын талдауға және қаржылық мәселелер бойынша бәсекелестік артықшылықтарды қалыптастыру ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік берді.

Нәтижелер мен талқылаулар

Қазақстандағы қаржы құралдарының статистикалық деректерін талдау еліміздегі қаржы құралдарымен байланысты нарықтағы бағалар мен сауда көлемінің динамикасын бағалауға және ықтимал трендтерді анықтауға мүмкіндік береді. Зерттеуде қаржылық инклюзия деңгейін арттырудың негізгі бағыттарын қарастырамыз [9; 10; 11].

Қазақстандағы қаржы құралдары мен цифрлық қаржылық инклюзияның статистикалық деректерін талдау негізделген инвестициялық шешімдер

қабылдауға және Қазақстандағы қаржы нарықтарындағы ағымдағы жағдайын талдауға көмектеседі.

2022 жылға арналған кеңейтілген анықтамада экономикаға берілген несиелерді есепке алғанда 21,7 %-ға өсті және 2023 жылғы 1 қаңтардағы жағдайы бойынша 28,9 трлн теңгені құрады, оның ішінде 49,9 %-ы кәсіпкерлік субъектілеріне берілген несиелер, 50,1 % – халыққа тұтынуға берілген несиелер. 2022 жылы бизнеске берілген несиелер 12,9 %-ға яғни 14,4 трлн теңгеге, халыққа берілген несиелер 32,0 %-ға 14,5 трлн теңгеге артқанын 1-ші кестеден көреміз. Ұлттық валютадағы несиелер көлемі 25,0 %-ға өсіп, 26,3 трлн теңгені құрады, шетел валютасында 3,2 %-ға, 2,7 трлн теңгеге дейін төмендеді. Банк секторының несиелері несиелердің жалпы көлемінің 85,6 %-ын құрады [12].

Кесте 1 – Қазақстан Республикасындағы кеңейтілген анықтамадағы экономикаға берілген кредиттер (триллион теңге)

	01.01.2022	01.04.2022	01.07.2022	01.10.2022	01.01.2023
Экономикаға несиелер	23,767	24,640	25,618	26,921	28,928
оның ішінде:					
банк секторынан	20,544	21,268	22,092	23,144	24,773
басқа ұйымдардан	3,223	3,372	3,526	3,776	4,155
соның ішінде:					
ипотекалық ұйымдар	0,354	0,346	0,336	0,338	0,338
басқа квазимемлекеттік сектор субъектілері	1,491	1,492	1,543	1,709	1,739
микроқаржы қызметін жүзеге асыратын ұйымдар	1,377	1,534	1,647	1,729	2,078
экономикаға берілген несиелердің жалпы көлемінен					
бизнес несиелері	12,783	13,007	13,165	13,429	14,432
ұлттық валютада	10,057	10,260	10,495	10,781	11,783
шетел валютасында	2,726	2,748	2,670	2,648	2,648
халыққа несиелер	10,984	11,633	12,453	13,491	14,496
ұлттық валютада	10,967	11,615	12,442	13,483	14,491
шетел валютасында	0,017	0,017	0,012	0,008	0,006
Ескерту: [12] дереккөз бойынша автор құрастырған					

1-ші кестеге сәйкес ұлттық валютадағы бизнес несиелерінің шетел валютасына қарағанда айтарлықтай жоғары болуы елдегі бірнеше маңызды аспектілерді көрсетеді. Аймақтық артықшылықтар мен жайлылық негізінде кәсіпкерлер сол валютамен таныс және ыңғайлы болғандықтан, жергілікті валютада несие алуы қалайды. Жергілікті валютаны пайдалану әдетте айырбас бағамының ауытқуының аз тәуекелін және болжамды қаржылық жағдайларын қамтиды.

Өтімділік және қолжетімділік. Инклюзивті бизнесті дамыту Қазақстан экономикасының тағы бір маңызды стратегиялық міндетімен байланысты-шағын кәсіпкерлікті қолдау және дамыту міндеті болып табылады.

Банк секторынан экономикаға берілген несиелер екінші деңгейлі банктер мен «Қазақстанның Даму Банкі» АҚ берген несиелер бойынша нақты берешек қалдықтары туралы мәліметтерді білдіреді. Мәліметтер кәсіпкерлік несиелер және халыққа берілетін несиелер санаттарын бөліп көрсету арқылы ұсынылған. Деректер 01.01.2022-01.01.2023 жылдар аралығындағы кәсіпкерлік несиелер кәсіпкерлік субъектілері (ірі, орта және шағын), ал халыққа берілетін несиелер – мақсаттылығы бойынша – ипотекалық несиелер, тұтынушылық несиелерді қамтиды [13].

Кесте 2 – Қазақстан Республикасындағы банк секторының экономикаға берілген несиелері (триллион теңге)

Банк секторынан экономикаға несиелер	I кв 2022	II кв 2022	III кв 2022	IV кв 2022
Барлығы	20,753	21,362	22,399	23,608
Оның ішінде:	0,000	0,000	0,000	0,000
Бизнеске несиелер	10,607	10,695	10,825	11,067
валюта түрі бойынша	0,000	0,000	0,000	0,000
ұлттық валютада	7,847	8,127	8,210	8,449
шетел валютасында	2,760	2,568	2,615	2,618
<i>Кәсіпкерлік субъектінің түрі бойынша</i>				
шағын	4,010	4,154	4,259	4,527
орта	1,718	1,602	1,628	1,665
ірі	4,879	4,939	4,938	4,875
Халыққа несиелер	10,146	10,667	11,574	12,541
валюта түрі бойынша	0,000	0,000	0,000	0,000
ұлттық валютада	10,128	10,651	11,565	12,534

шетел валютасында	0,018	0,016	0,009	
Несиелендірудің мақсаттары мен объектілері бойынша				
Ипотекалық несиелеу	3,338	3,613	3,955	4,358
Тұтынушылық мақсатқа	6,154	6,331	6,832	7,362
Басқа	0,654	0,722	0,787	0,820
Ескерту: [13] дереккөз бойынша автормен құрастырылған				

Кәсіпкерлік субъектілерінің түрлері бойынша 2-ші кестедегі мәліметтерден шағын және ірі бизнеске қарағанда орта бизнеске берілетін кәсіпкерлік несиелердің төмен екендігін көреміз және еліміздегі келесі аспектілерді көрсететіндігі ұсынылды.

Қаржыға қол жеткізу шектеулі. Орташа бизнес несиеге және қаржыландыруға қол жеткізуде шектеулерге тап болуы мүмкін. Банктер мен қаржы институттары неғұрлым тұрақты қаржылық жағдайы бар немесе жақсы қамтамасыз етілген шағын немесе ірі бизнеске несие беруді қалайды.

Несие беру тәуекелі. Несие берушілер орта бизнесті шағын немесе ірі бизнеспен салыстырғанда тәуекелді қарыз алушылар деп санайды. Бұл жеткіліксіз нарық көлеміне немесе нарық үлесіне, жеткіліксіз тәжірибеге немесе аз тұрақты қаржылық жағдайға байланысты болуы мүмкін.

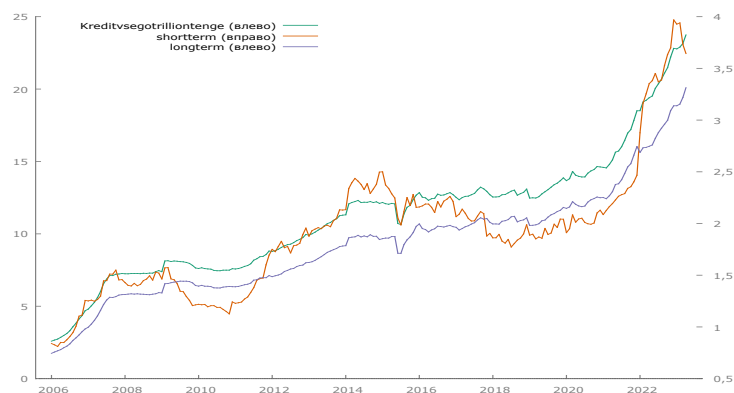
Тұтынушылық сұраныс: Тұтыну несиелерінің жоғары көлемі елдегі күшті тұтынушылық сұранысты көрсетеді. Бұл халықтың тауарлар мен қызметтерді сатып алу, бөліп төлеу немесе әртүрлі жеке қажеттіліктерін қаржыландыру үшін несиелерді белсенді түрде пайдаланатынын көрсетеді;

Тәуекел және қолжетімділік: Жеке несиелер банктер мен қаржы институттары үшін ипотекалық несиелеуге қарағанда қолжетімді және тәуекелділігі төмен болуы мүмкін. Жеке мақсаттарға арналған несиелер әдетте қысқа мерзімге және азырақ қаражатта беріледі, бұл несие берушілер үшін тәуекелді азайтады.

Тұтыну несиелері мен ипотекалық несиелер арасындағы салыстырмалы тепе-теңдік экономикалық, әлеуметтік және мәдени факторларға байланысты әр елде әртүрлі болуы мүмкін екенін ескеру маңызды. Бұл көрсеткіштер мемлекеттік саясатқа, заңнамалық базаға және қаржы секторын реттеуге байланысты.

Ұлттық қаржы жүйесінің дамуы, мұнда жергілікті валютадағы несиелердің өсуі ұлттық қаржы жүйесінің дамуын және банктердің жергілікті валютада қолжетімді және тұрақты қаржыландыруды қамтамасыз ету мүмкіндігін көрсетеді. Бұл банктік инфрақұрылымды жетілдірудің,

Қазақстан Республикасының ұлттық қаржы секторының дамуын реттеу мен ынталандырудың нәтижесі болып табылады.

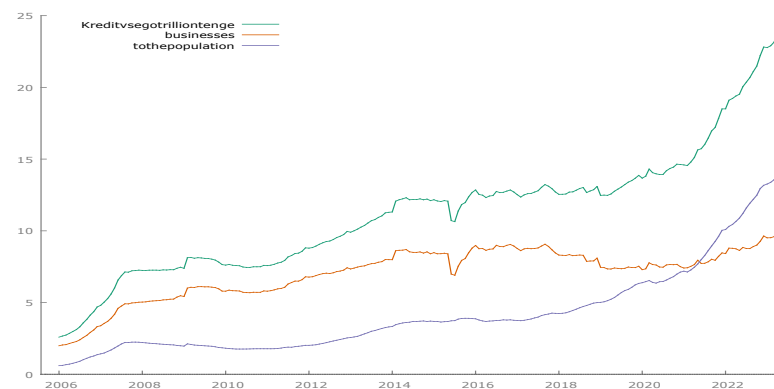
Сурет 1 – 2006-2023 жылдар аралығындағы Қазақстандағы қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді несиелердің айлық көрсеткіштерінің динамикасы
Ескерту: [13] дереккөз бойынша автор құрастырған

Графикте 2006 жылдан 2023 жылға дейін өсу қарқыны байқалады. Қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді несиелердің өсу тенденциясы туралы ақпарат несиелеу ұзақтығының айырмашылығы туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Егер қысқа мерзімді несиелер белгілі бір кезеңдерде жоғары өсу қарқынын көрсетсе, бұл экономикалық жағдайдың өзгеруіне немесе елдегі қарыз алушылардың қысқа мерзімді қаржыландырудың нақты қажеттіліктеріне байланысты болуы мүмкін.

Банк ісіндегі инновациялық банк өнімдерін неғұрлым икемді, ыңғайлы және инновациялық несиелік өнімдерді ұсынумен байланыстыруға болады. Айталық, бұл онлайн несиелер, мобильді несиелер өтімдері, несиені мақұлдау және төлеудің автоматтандырылған үрдістері, жекелендірілген шарттар және несиелер процесін клиенттер үшін тиімдірек және ыңғайлы ететін басқа да инновациялық мүмкіндіктерді қамтиды.

Экономиканы несиелендірудің жалпы көлемінің өсу үрдісі банктердің қарыз алушылардың әртүрлі санаттары үшін несиелерге қолжетімділігін кеңейту бойынша белсенді жұмыс жүргізіп жатқанын көрсетеді. Бұл шағын және орта бизнеске, стартаптарға, инновациялық жобаларға және оларды дамыту үшін қаржыландыруды қажет ететін экономиканың басқа секторларына несиелерді қамтиды.

Несиелендірудің артуын несиелендіру процесінде технологиялық инновацияларды қолданумен байланыстыруға болады. Айталық, клиенттердің несиелерін бағалау процесін автоматтандыруды, тәуекелдерді дәлірек болжау үшін деректерді талдауды, транзакциялардың қауіпсіздігі мен ашықтығын қамтамасыз ету үшін блокчейн технологиясын пайдалануды және Қазақстандағы несиелеу шарттарын дәлірек анықтау және тәуекелдерді басқару үшін жасанды интеллект пен машиналық оқытуды пайдалануды қамтуы керек. Бұл экономикалық дамуды ынталандыруға көмектеседі және еліміздің цифрлық қаржылық инклюзияның даму әлеуетіне ықпал етеді.

Сурет 2 – 2006-2023 жылдардағы бизнесті және халықты несиелендірудің айлық мәліметтерінің графигі
Ескерту: [13] дереккөз бойынша автор құрастырған

Суреттен халыққа берілген несиелермен салыстырғанда ең жоғары өсуді бизнесті несиелендірудің даму тенденциялары көрсетеді, бұдан елдегі кәсіпкерлік пен экономикалық белсенділіктің белсенді дамуы байқалатындығын атап өтуге болады. Банктер орта және ірі бизнес үшін несиелік және мамандандырылған қаржылық қызметтерге кең қолжетімділікті қамтамасыз ете алады, бұл олардың өсуі мен дамуына ықпал етеді.

Сондай-ақ, цифрлық қаржылық инклюзия өсуді қолдау елде жаңа жұмыс орындарын ашуды ынталандыруда маңызды рөл атқарады. Бизнестің бәсекеге қабілеттілігін дамыту банктердің бизнестің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға көмектесетін жаңа цифрлық қаржылық өнімдер мен қызметтерді белсенді түрде ұсынуына байланысты болады. Мұндай өнімдерге несиелер

берудің икемді шарттары, мүмкіндігі шектеулі азаматтарға жеңілдікті пайыздық мөлшерлемелер және бизнеске қолда бар ресурстарды тиімді пайдалануға және өз әлеуетін іске асыруға көмектесетін басқа да қаржылық инновациялар кіреді. Яғни, халыққа берілген несиелерге қатысты бизнесті несиелеудің өсуі банктердің кәсіпкерлікті дамытуға белсенді қолдау көрсетуге және оны инновациялық жобаларды жүзеге асыру және елдегі экономикалық өсуге қол жеткізу үшін қажетті қаржыландырумен қамтамасыз етуге ұмтылысын көрсетеді.

Сондай-ақ, еліміздегі қаржылық инклюзия жағдайын, атап айтқанда мүмкіндігі шектеулі жандардың қаржыға қол жеткізудің тең мүмкіндіктерін қамтамасыз ету арқылы бизнестің әртүрлі санаттарына арналған қызметтер мен өнімдерді қаржылық қызметтермен қамтамасыз етуді ынталандыру және дамыту болып табылады.

Қорытынды

Мақалада цифрлық қаржылық қызметтерге қолжетімділікті кеңейту, қаржылық инклюзияның дамуына ықпалын арттыру ұсынылды. Үкімет тарапынан цифрлық саясаттың болмауы, «қаржылық қызметтерді белсенді пайдаланбау» мәселесі, банктер тарапынан ынтымақтастықтың болмауы, халықтың оқшауланған топтарының қаржылық сауаттылығын, тиімді мемлекеттік-жекеменшік серіктестіктердің болмауы, тұтынушылардың құқықтарын қорғаудың әлсіздігі сияқты мәселелерді жетілдіру керектігі айқындалды. Мұның салдары оқшауланған топтардың проблемаларын шешу болып табылады. Ұялы байланыс операторлары мен коммерциялық банктер мобильді ақшадан басқа мобильді несие, мобильді сақтандыру өнімдері және сандық жинақ әмияндары сияқты жеке цифрлық қаржылық қызметтерді енгізуі керек. Бұл қаржы секторында аз қамтылған және құқықтары жоқ адамдардың цифрлық қаржы қызметтерін енгізуіне ықпал ететін болады.

Қаржылық цифрлық қолжетімділіктің ағымдағы деңгейін және қаржылық инклюзияны енгізудің қолда бар қазақстандық тәжірибесін зерделеу нәтижесінде банк үшін экономикалық өсудің маңызды факторы ретінде және әлеуметтік-саяси проблемаларды шешудің тиімді құралы болып табылады. Алайда, цифрландыру қаржылық инклюзия саласында да жаңа сын-кәтерлер тудыруы мүмкін екенін ескеру қажет. Кейбір популяциялар интернетке қол жеткізе алмауы немесе цифрлық технологияны қолдану үшін жеткілікті дағдыларға ие болмауы мүмкін. Осы кедергілерді еңсеруге және қаржылық қызметтерге жалпыға бірдей қол жетімділікті қамтамасыз етуге көмектесетін бағдарламаларды әзірлеу керектігі маңызды және ұсынылады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 The Inclusive Growth and Development Report 2018 // –[Electronic resource]. – <https://www.weforum.org/reports/the-inclusive-development-index-2018> (Date of access: 18.11.2023).

2 **Arun, T., Kamath, R.** Financial inclusion : Policies and practices // ИМВ Management Review. –2015. – № 27. – P. 267–287.

3 **Диденко, С.** Финансовая инклюзия: как общество влияет на экономический рост. 13.06.2019 г. [Электронный ресурс]. – <https://ua.news/ua/finansova-inklyuziya-yak-suspilstvo-vplyvaye-na-ekonomichne-zrostannya/> (Дата просмотра: 19.11.2023).

4 **Науменкова, С., Мищенко, А.** Цифровая финансовая инклюзия: возможности и ограничения для Украины // Научный вестник Одесского национального экономического университета. – 2020. – №1–2 (274–275). – С. 133–149.

5 Вопросы развития финансовой инклюзии в Украине // –[Электронный ресурс]. – <https://www.ema.com.ua/news/chastina-persha-digital-financial-inclusion-ukrainian-agenda/2022>. (Дата просмотра: 20.11.2023).

6 **Степанюк, Е.** Зачем нужна финансовая инклюзия. Лига. Финансы. //–[Электронный ресурс]. –06.07.2018. – <https://finance.liga.net/ekonomika/opinion/ot-lozungov-k-delu-zachem-nujna-finansovaya-inklyuziya>. (Дата просмотра: 21.11.2023).

7 **Demirgüç-Kunt, A., Singer, D.** Financial Inclusion and Inclusive Growth: A Review of Recent Empirical Evidence // World Bank Policy Research Working Paper. – No. 8040. – Washington, DC: World Bank. –2017. – 27 p.

8 **Demirgüç-Kunt A., Klapper L., Singer D., Ansar S.** Global Findex Database 2017 : Measuring Financial Inclusion and the Fintech Revolution. – World Bank Group. –2018. –131 p.

9 Center for Financial Inclusion ACCION & Christian Blind Mission (CBM) // A case for Financial Inclusion of Persons with Disabilities. Technical Guidelines. – 2016. – 8 p.

10 **Cheston, S., Conde T.** The Business of Financial Inclusion: Insights from Banks in Emerging Markets // Center for Financial Inclusion at Accion. – 2016. – 66 p.

11 **Святов, С. А., Бендюк, Д. Ю.** Финансовая инклюзия : Международный опыт и Казахстанский кейс // Central Asian Economic Review. –2023. –№2(149). –С.140-152. – <https://doi.org/10.52821/2789-4401-2023-2-140-152>.

12 Қазақстан Ұлттық Банкінің ресми сайты //–[Электронды ресурс]. – <https://www.nationalbank.kz/ru/page/statistika>. (Қарау күні: 27.11.2023).

13 «Қазақстанның Даму Банкі» АҚ ресми сайты [Электронды ресурс]. – <https://www.kdb.kz/>. (Қарау күні: 01.12.2023).

REFERENCES

1 The Inclusive Growth and Development Report 2018 // –[Electronic resource]. –<https://www.weforum.org/reports/the-inclusive-development-index-2018> (Date of access: 18.11.2023).

2 **Arun, T., Kamath, R.** Financial inclusion: Policies and practices. IIMB Management Review. 2015. № 27. P. 267–287.

3 **Didenko, S.** Finansovaja inkljuzija : kak obshhestvo vlijaet na jekonomicheskij rost [Financial inclusion : how society influences economic growth] [Electronic resource]. – 13.06.2019. – <https://ua.news/ua/finansova-inkluziya-yak-suspilstvo-vplyvaye-na-ekonomichne-zrostannya/>. (Data prosmotra: 19.11.2023).

4 **Naumenkova, S., Mishhenko, A.** Cifrovaja finansovaja inkljuzija : vozmozhnosti i ogranichenija dlja Ukrainy [Digital financial inclusion : opportunities and limitations for Ukraine] [Text]. Nauchnyj vestnik Odesskogo nacional'nogo jekonomicheskogo universiteta. –2020. – № 1-2 (274-275). – P. 133-149.

5 Voprosy razvitiya finansovoj inkljuzii v Ukraine [Issues of development of financial inclusion in Ukraine]. [Electronic resource]. – <https://www.ema.com.ua/news/chastina-persha-digital-financial-inclusion-ukrainian-agenda/2022>. (Data prosmotra: 20.11.2023).

6 **Stepanjuk, E.** Zachem nuzhna finansovaja inkljuzija. Liga. Finansy [Why financial inclusion is needed. League. Finance] [Electronic resource]. – 06.07.2018. – <https://finance.liga.net/ekonomika/opinion/ot-lozungov-k-delu-zachem-nujna-finansovaya-inkluziya> (Data prosmotra: 21.11.2023)

7 **Demirgüç-Kunt, A., Singer, D.** Financial Inclusion and Inclusive Growth: A Review of Recent Empirical Evidence. World Bank Policy Research Working Paper. No. 8040. Washington, DC : World Bank. 2017. – 27 p.

8 **Demirgüç-Kunt, A., Klapper, L., Singer, D. and Ansar, S.** Global Findex Database 2017 : Measuring Financial Inclusion and the Fintech Revolution. 2018. World Bank Group. – 131 p.

9 Center for Financial Inclusion ACCION & Christian Blind Mission (CBM). A case for Financial Inclusion of Persons with Disabilities. Technical Guidelines. 2016. – 8 p.

10 **Cheston, S. and Conde, T.** The Business of Financial Inclusion : Insights from Banks in Emerging Markets. Center for Financial Inclusion at Accion. 2016. – 6 p.

11 **Svjatov, S.A., Bendjuk D.Ju.** Finansovaja inkljuzija : Mezhdunarodnyj opyt i Kazahstanskij kejs [Financial inclusion : International experience and Kazakhstan case] [Text]. Central Asian Economic Review. – 2023. – №2 (149), –P.140-152. – <https://doi.org/10.52821/2789-4401-2023-2-140-152>.

12 Qazaqstan Ūlttyq Bankınıñ resmi saity [Official website of the National Bank of Kazakhstan] [Electronic resource]. – <https://www.nationalbank.kz/ru/page/statistika>. (Qarau küni: 27.11.2023).

13 «Qazaqstannyñ Damu Bankı» AQ resmi saity [Official site of «Development Bank of Kazakhstan» JSC] [Electronic resource]. – <https://www.kdb.kz/>. (Qarau küni: 01.12.2023).

07.02.24 ж. баспаға түсті.

09.02.24 ж. түзетулерімен түсті.

21.02.24 ж. басып шығаруға қабылданды.

* *Ж. С. Мухаметжанова¹, Р. Д. Досжан², Ж. С. Мухаметжанова³, Л. А. Куанова⁴*

^{1,2,4} Казахский национальный университет имени Аль-Фараби, Республика Казахстан, г. Алматы;

³ Университет Нархоз, Республика Казахстан, г. Алматы.

e-mail: Zhanar-kz84@mail.ru

Поступило в редакцию 07.02.24.

Поступило с исправлениями 09.02.24.

Принято в печать 21.02.24.

АНАЛИЗ СИТУАЦИИ ФИНАНСОВОГО ИНКЛЮЗИЯ В КАЗАХСТАНЕ

Доступность финансовых услуг является фактором экономического роста, создания рабочих мест и развития. Доступ к финансовым услугам и их использование может помочь семьям и владельцам малого бизнеса получать доход, управлять нерегулярными денежными потоками, инвестировать в возможности, повышать устойчивость к экономическим спадам и избегать бедности.

Цифровизация, в свою очередь, подразумевает использование цифровых технологий для улучшения и упрощения финансовых процессов. В условиях цифровизации тенденция экономического развития заключается в том, что финансовые услуги доступны через онлайн-платформы и мобильные приложения. Это позволяет

многим людям получить доступ к финансовым услугам, даже если у них нет доступа к традиционным банковским услугам. Цифровизация также повышает эффективность и удобство финансовых услуг за счет сокращения затрат и времени, затрачиваемых на выполнение транзакций.

В статье рассмотрено современное состояние развития финансовой доступности. Изучено состояние развития цифрового финансирования в банковском секторе. По данным АО «Банк Развития Казахстана» проанализирована текущая ситуация на финансовых рынках Казахстана. Также предложена ситуация финансовой инклюзивности в стране, стимулирования и развития предоставления финансовых услуг и продуктов для различных категорий бизнеса путем обеспечения доступа к финансам для людей с ограниченными возможностями.

Ключевые слова: финансовая инклюзия, цифровые финансы, цифровые технологии, финансовые услуги, цифровой банк.

*Zh.S. Mukhametzhanova¹, R.D. Doszhan², Zh.S. Mukhametzhanova³,
L.A. Kuanova⁴

^{1,2,4}Al-Farabi Kazakh National University, Republic of Kazakhstan, Almaty;

³Narxoz University, Republic of Kazakhstan, Almaty.

Received 07.02.24.

Received in revised form 09.02.24.

Accepted for publication 21.02.24.

ANALYSIS OF FINANCIAL INCLUSION SITUATION IN KAZAKHSTAN

Financial inclusion is a contributing factor to economic growth, job creation, and development. Access to and use of financial services can help families and small business owners generate income, manage irregular cash flows, invest in opportunities, increase resilience to economic downturns, and get out of poverty.

Digitalization, in turn, implies the use of digital technologies to improve and simplify financial processes. The trend in the development of the economy in the context of digitalization is the availability of financial services through online platforms and mobile applications. This allows many people to receive financial services, even if they do not have access to traditional banking services. Digitalization also improves the efficiency

and convenience of financial services by reducing the cost and time required to perform operations.

The article considered the current state of development of financial inclusion. The state of development of digital finance in the banking sector was studied. According to the data of JSC» Development Bank of Kazakhstan», the current situation in the financial markets of Kazakhstan was analyzed. It is also proposed the state of financial inclusion in the country, the issue of stimulating and developing the provision of financial services and products for various categories of business by providing people with disabilities with access to finance.

Keywords: financial inclusion, digital finance, digital technologies, financial services, digital banking.

<https://doi.org/10.48081/SXAN2286>

*А. А. Ниязбаева¹, Д. Е. Оспанов²

¹Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова, Республика Казахстан, г. Актобе

²Университет Нархоз, Республика Казахстан, г. Алматы

*e-mail: ponka2003@mail.ru

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ГОСУДАРСТВА И НЕПРАВИТЕЛЬСТВЕННЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ В РЕШЕНИИ СОЦИАЛЬНЫХ И ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ МОЛОДЕЖИ

В научной статье исследуются этапы и признаки сотрудничества государства и неправительственных организаций в контексте решения проблем, связанных с молодежью. В ходе исследования было выделено несколько ключевых этапов взаимодействия, каждый из которых имеет свои специфические характеристики. Первый этап – это анализ социальных и экономических проблем молодежи, который позволяет определить приоритетные области вмешательства. На данном этапе выявляются факторы, влияющие на качество жизни молодежи, и формируются целевые показатели для государства и НПО. Второй этап – формирование стратегии совместного вмешательства, включающей определение роли каждого участника и разработку механизмов взаимодействия. Здесь акцент делается на эффективном распределении ресурсов и совместной разработке программ, направленных на решение выявленных проблем. Третий этап – реализация стратегии на практике. Государственные и неправительственные организации активно сотрудничают в проведении мероприятий, разработке и реализации социальных программ, направленных на поддержку молодежи. Оцениваются конкретные результаты и при необходимости корректируются подходы. Объектами исследования являются государственные учреждения и неправительственные организации, а признаки включают степень вовлеченности, эффективность коммуникации, адаптивность стратегий и оценку социально-экономических

изменений среди молодежи. На основе результатов корреляционно-регрессионного анализа сделаны выводы, подтверждающие гипотезы исследования. В результате в статье даются важные практические рекомендации по улучшению взаимодействия между государственными и неправительственными структурами с целью улучшения положения молодежи в обществе.

Ключевые слова: экономические проблемы, молодежь, государство, эффективность, социально-экономические изменения.

Введение

Это исследование фокусируется на актуальной проблеме, которая имеет особое значение в современном мире – взаимодействии государства с негосударственными организациями в решении социальных и экономических проблем молодежи. Молодежь, как ключевой фактор будущего общества, играет решающую роль в формировании и развитии наций. Многие страны и международные организации осознали важность этой темы и подчеркнули необходимость активной поддержки и участия молодежи в процессах принятия решений и реализации социальных и экономических проектов. В данном контексте сотрудничество между государством и негосударственными организациями становится ключевым инструментом для развития молодежного потенциала и преодоления существенных вызовов, с которыми сталкивается молодое поколение в настоящее время.

Исследование взаимодействия государства с негосударственными организациями в контексте молодежных инициатив приобретает особую важность для поиска оптимальных путей удовлетворения социально-экономических потребностей молодежи. Государство и негосударственные организации играют ключевую роль в разработке и внедрении таких решений, и их взаимодействие становится неотъемлемой частью стратегии по улучшению положения молодежи. Цель данного исследования заключается в анализе этого сотрудничества для представления результатов на основе данных, собранных и проанализированных в рамках нашего исследования. Анализ этих данных поможет выявить успешные модели взаимодействия государства и негосударственных организаций в решении социальных и экономических проблем, с которыми сталкивается молодежь. Результаты будут представлены в виде анализа сотрудничества между этими секторами, их вклада в улучшение жизни молодежи, а также оценки того, как эта динамичная диалоговая связь может формировать будущее молодых поколений.

Актуальность исследования обусловлена множеством факторов, включая быстрое развитие современного общества, воздействие

технологических инноваций и процесс глобализации. Эти факторы создают новые вызовы и возможности для молодежи, и результаты исследования могут служить основой для более эффективного взаимодействия между различными сторонами, способствуя решению сложных проблем, включая социально-экономических проблем и обеспечивая успешное будущее молодых поколений.

Материалы и методы

В ходе исследования были использованы некоторые ключевые документы, в том числе Конституция Республики Казахстан, Закон Республики Казахстан «О некоммерческих организациях», Концепция государственной молодежной политики; Концепция цифровой трансформации, развития отрасли информационно-коммуникационных технологий и кибербезопасности на 2023–2029 годы; государственные программы в области поддержки молодежных НПО, принятые в период с 2020 по 2023 годы; данные национальной статистики, иные указы, материалы, касающиеся вопросов молодежной политики. Использование этих документов позволило авторам получить представление о правовом регулировании деятельности НПО, государственной молодежной политике, а также о положении молодежи в Казахстане.

Гипотезы исследования.

Гипотеза 1: Существует прямая связь между эффективным взаимодействием государства и НПО в области молодежной политики и успешным решением социальных и экономических проблем, с которыми сталкиваются молодые граждане. Это взаимодействие, по-видимому, является ключевым фактором для улучшения качества жизни молодежи.

Гипотеза 2: Применение разнообразных методов исследования, таких как анализ данных о молодежи, сравнительный анализ опыта других стран, и моделирование взаимодействия между государством и НПО, способствует более эффективному развитию молодежной политики и укреплению сотрудничества между различными сторонами. Этот подход позволяет более глубоко понять потребности и особенности молодежи, а также определить оптимальные стратегии и меры для их поддержки и развития.

В ходе исследования эффективности взаимодействия государства и НПО в решении социально-экономических проблем молодежи были использованы экономико-статистические методы, метод сравнения, корреляционно-регрессионный анализ, литературный обзор.

Результаты и обсуждение. Сотрудничество между государством и НПО, финансируемые государством (так называемыми ГОНГО), может стать важным инструментом для решения экономических проблем молодежи и

обеспечения их успешного будущего. ГОНГО (GONGO) (Государственные неправительственные организации) представляют собой особый тип неправительственных организаций, выделяемый наличием прямых или косвенных связей с властью, даже если они не были созданы непосредственно государством [1]. Эта форма взаимодействия между неправительственными организациями (НПО) и государством характерна, в частности, для стран Азии, Латинской Америки и Китая, где общественные организации ранжируются в зависимости от степени их лояльности государству [2]. Существует точка зрения, согласно которой ГОНГО действует преимущественно в авторитарных государствах [3]. Авторитарные режимы, стремясь укрепить свою устойчивость, могут использовать ГОНГО в качестве платформ для расширения социальной поддержки [4]. Организации, действующие в таких условиях, ограничены в возможности улучшить свое положение, поскольку каждое их действие подвергается влиянию правительства [5].

Опыт работы многих НПО подчеркивает ряд явных преимуществ их деятельности, таких как гибкость, мобильность, инициативность, адаптивность к изменяющимся условиям и глубокое знание местных особенностей [6]. Роль НПО в решении социальных проблем в некоторых областях является ключевой, поскольку государственные механизмы не всегда могут оперативно реагировать на изменения в гражданском обществе [7]. Задачей НПО является выявление актуальных проблем, их представление органам власти, вывод из зоны комфорта и совместное решение этих проблем [8]. Эта задача особенно важна в контексте молодежных НПО, которые играют значительную роль в изменении общества, активно способствуя решению социальных проблем и формированию более участвующего и ответственного гражданского общества [9]. В современной ситуации НПО активно работают над самоорганизацией молодежи, формированием правильного отношения к культурному наследию, национальным и общечеловеческим ценностям, а также современности в целом [9]. Формирование эффективной молодежной политики становится неотъемлемой задачей на современном этапе развития общества, отвечая вызовам времени [10].

Разработка эффективной стратегии сотрудничества государства и НПО в решении социальных и экономических проблем молодежи является сложным и многоэтапным процессом (таблица 1).

Данные таблицы говорят о том, что взаимодействие государства и НПО может быть эффективным инструментом решения социально-экономических проблем молодежи. В 2023 году на реализацию социальных проектов и программ в интересах молодежи было направлено 60 млрд тенге, или 50 % от общего объема финансирования (таблица 2).

Таблица 2 – Динамика количества и финансирования молодежных НПО в Казахстане

Год	Количество молодежных НПО	Общий объем финансирования молодежных НПО	Средний размер финансирования молодежных НПО
2021	12000	100 млрд тенге	8,3 млн тенге
2022	12500	110 млрд тенге	8,7 млн тенге
2023	13000	120 млрд тенге	9,2 млн тенге
Примечание: составлено авторами [11]			

Как видно из таблицы, с 2021 по 2023 годы в Казахстане отмечается значительный рост количества молодежных НПО на 30 % [11]. Этот динамичный рост свидетельствует об увеличенном интересе и активности молодежи в сфере общественных и социальных инициатив. К примеру, на развитие молодежного самоуправления было направлено 20 млрд тенге, или 17 % от общего объема финансирования.

Данные о росте числа молодежных НПО, увеличении государственного финансирования и более формальном сотрудничестве подтверждают гипотезу 1. Эффективное взаимодействие между государством и НПО в сфере молодежной политики действительно способствует решению социальных и экономических проблем, а также улучшению качества жизни молодежи в Казахстане. С помощью корреляционно-регрессионного анализа факторов, влияющих на финансирование деятельности молодежных НПО в Казахстане, можно выявить наиболее значимые факторы, которые способствуют развитию НПО с участием молодежи (таблица 3).

Таблица 3 – Результаты корреляционно-регрессионного анализа факторов, влияющих на финансирование деятельности молодежных НПО в Казахстане

Фактор	Коэффициент корреляции	Коэффициент регрессии
Объем государственной поддержки НПО	0,45	0,36
Доход на душу населения	0,48	0,39
Уровень образования молодежи	0,65	0,54
Количество молодежи в возрасте 14-35 лет	0,85	0,72
Уровень безработицы среди молодежи	-0,52	-0,42
Примечание: составлено авторами [11]		

Как показывают результаты анализа, наиболее значимыми факторами являются:

1 Объем государственной поддержки НПО. Чем выше объем государственной поддержки НПО, тем больше возможностей у НПО с участием молодежи для реализации своих программ и проектов. Это приводит к увеличению количества и качества программ и проектов, реализуемых НПО с участием молодежи.

2 Доход на душу населения. Чем выше доход на душу населения, тем больше возможностей у молодежи для участия в деятельности НПО.

3 Уровень образования молодежи. Чем выше уровень образования молодежи, тем выше ее активность в общественной жизни и тем больше ее возможностей для участия в деятельности НПО.

3 Уровень безработицы среди молодежи. Чем выше уровень безработицы среди молодежи, тем больше молодежь нуждается в поддержке НПО. Это приводит к увеличению объема финансирования НПО с участием молодежи, направленного на реализацию социальных проектов и программ, направленных на поддержку молодежи, в том числе на содействие трудоустройству молодежи.

4 Количество молодежи в возрасте 14-35 лет. Чем больше молодежи в возрасте 14-35 лет, тем больше потенциальных участников и доноров НПО с участием молодежи.

Изучение опыта других стран, таких как Соединенные Штаты Америки, Германия, Франция и Япония, где уже успешно применяются механизмы взаимодействия между государством и НПО в области молодежной политики, предоставляет ценные уроки для анализа такого сотрудничества. Этот метод позволяет выявить как уникальные особенности, так и общие черты в подходах и практиках, способствуя глубокому пониманию эффективности

такого сотрудничества. Ниже представлены сценарии взаимодействия между государством и НПО в рамках программы по профессиональной ориентации молодежи (таблица 4).

Таблица 4 – Сценарии взаимодействия между государством и НПО в рамках программы по профессиональной ориентации молодежи

Сценарий	Описание
Финансирование	Государство предоставляет НПО финансовую поддержку на реализацию программы по профессиональной ориентации молодежи. НПО самостоятельно разрабатывает и реализует программу, используя предоставленные средства.
Партнёрство	Государство и НПО совместно разрабатывают и реализуют программу по профессиональной ориентации молодежи. При этом НПО может предоставлять государству свои ресурсы, такие как опыт, знания, кадры, помещения и т.д.
Координация	Государство осуществляет координацию деятельности НПО в рамках программы по профессиональной ориентации молодежи. НПО реализуют свои собственные программы, но при этом согласовывают их с государством.
Примечание: составлено авторами	

Таким образом, взаимодействие между государством и НПО в рамках программы по профессиональной ориентации молодежи может осуществляться различными способами. Выбор сценария взаимодействия зависит от конкретных условий и целей программы. Следовательно, гипотеза 2 подтверждается: использование различных методов исследования является средством более эффективного развития молодежной политики и укрепления сотрудничества между государством и НПО.

Выводы

Цель проведенного исследования заключалась в изучении взаимодействия государства с НПО в контексте решения социальных и экономических проблем, связанных с молодежью. Анализ данных подтвердил, что сотрудничество между государством и НПО оказывает эффективное воздействие на улучшение положения молодежи, отражаясь на социально-экономическом благополучии молодежи. Результаты корреляционно-регрессионного анализа подтвердили обе исследовательские гипотезы, указывая на то, что эффективное взаимодействие между государством и НПО

способствует решению социальных и экономических проблем молодежи, а также улучшению их общего благосостояния.

Для дальнейшего развития молодежной политики в стране предлагается усиленно продолжать укреплять взаимодействие между государством и НПО. Это может включать в себя расширение нормативно-правовой базы, обеспечивающей более четкое и эффективное регулирование сотрудничества. Увеличение финансирования молодежных программ и проектов, реализуемых в партнерстве с НПО, также является важным шагом для поддержки инноваций и разнообразия инициатив. Для улучшения информирования молодежи о возможностях сотрудничества с государством, можно проводить информационные кампании и образовательные мероприятия. Разработка механизмов оценки эффективности взаимодействия позволит выявлять и решать возможные проблемы в процессе сотрудничества, обеспечивая более успешные результаты и эффективное управление молодежной политикой в стране.

Информация о финансировании

Статья подготовлена в рамках грантового финансирования Комитета науки МОН РК (ИРН АР13268873 «Разработка модели социально-трудовой мобильности и профессиональной ориентации молодежи в регионе»)

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

- 1 **Лушников, Д. А.** Организованные правительством неправительственные организации (GONGO): генезис проблематики, интерпретация и функции [Текст] // Полис. Политические исследования. – 2019. – № 2. – С. 137–148.
- 2 **Израелян, Е. В.** Международные неправительственные экологические организации как фактор мировой политики [Текст] // США & Канада: экономика, политика, культура. – 2019. – № 1. – С. 104–117.
- 3 **Харкевич, М. В.** Сравнительный анализ деятельности американских НКО в КНР и китайских НКО в США [Текст] // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Международные отношения. – 2021. – №2. – С. 350–371.
- 4 **Бедерсон, В. Д.** НКО в современной России: анализ участия в политических протестах [Текст] // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2020. – № 23 (4). – С. 163–182.
- 5 **Hasmath, R.** Conceptualizing Government-Organized Non-Governmental Organizations [Text] // Journal of Civil Society. – 2020. – № 15.
- 6 **Андреева, О. С.** Неправительственные организации и политические изменения в мировом сообществе [Text] // Известия АлтГУ. – 2010. – № 4-3.

7 **Попова, Ю. С.** Неправительственный сектор Казахстана и его место в обществе [Text] // Вестник ЧелГУ. – 2013. – №3 (294). – С. 42-46.

8 **Донцов, С. С.** Проблемы и перспективы развития взаимодействия государственных органов и неправительственных организаций Республики Казахстан [Текст] // Вестник Карагандинского университета. Серия: Экономика. – 2019. – № 2. – С. 224–231.

9 **Mamadjanov, Z. O.** The role of Non-Governmental Non-Profit Organizations in the Socialization of Youth (Uzbekistan Case Study) [Text] // Science and the World. – 2016. – № 5-3(33). – P. 22–24.

10 **Мыктыбекова, А.** Молодежная политика Кыргызстана как основа активизации участия молодежи в принятии значимых решений [Text] // Международный журнал гуманитарных и естественных наук. – 2019. №12-2(39). – P. 22–25.

11 Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан [Электронный ресурс] – <https://stat.gov.kz/ru>

REFERENCES

1 **Lushnikov, D. A.** Organizovannye pravitelstvom nepravitelstvennye organizatsii (GONGO): genesis problematiki, interpretatsiya i funktsii [Government-Organized Non-Governmental Organizations (GONGO): Genesis of the Issue, Interpretation, and Functions] [Text]. In Polis. Politicheskie issledovaniya. – 2019. – № 2. – P. 137–148.

2 **Israelyan, E. V.** Mezhdunarodnye nepravitelstvennye ekologicheskie organizatsii kak faktor mirovoi politiki [International Non-Governmental Environmental Organizations as a Factor in World Politics] [Text]. In SShA & Kanada: ekonomika, politika, kul'tura. – 2019. – № 1. – P. 104 – 117.

3 **Kharkevich, M. V.** Sravnitelnyi analiz deyatel'nosti amerikanskikh NKO v KNP i kitaiskikh NKO v SShA [Comparative Analysis of the Activities of American NGOs in China and Chinese NGOs in the USA] [Text]. In Vestnik Rossiiskogo universiteta druzhby narodov. Seriya: Mezhdunarodnye otnosheniya. – 2021. – № 2. – P. 350–371.

4 **Bederson, V. D.** NKO v sovremennoi Rossii: analiz uchastiya v politicheskikh protestakh [NGOs in modern Russia: analysis of participation in political protests] [Text]. In Zhurnal sotsiologii i sotsial'noi antropologii. – 2020. – № 23(4). – P. 163–182.

5 **Hasmath, R.** Conceptualizing Government-Organized Non-Governmental Organizations [Text]. In Journal of Civil Society. – 2020. – № 15.

6 **Andreeva, O. S.** Nepravitelstvennye organizatsii i politicheskie izmeneniya v mirovom soobshchestve [Non-Governmental Organizations and Political Changes in the Global Community] [Text]. In Izvestiya AltGU. – 2010. – № 4–3.

7 **Popova, Yu. S.** Nepravitelstvennyi sektor Kazakhstana i ego mesto v obshchestve [Non-Governmental Sector of Kazakhstan and Its Place in Society] [Text]. In Vestnik ChelGU. – 2013. – № 3(294). – P. 42–46.

8 **Dontsov, S. S.** Problemy i perspektivy razvitiya vzaimodeistviya gosudarstvennykh organov i nepravitel'stvennykh organizatsii Respubliki Kazakhstan [Problems and Prospects of the Development of Interaction between Government Bodies and Non-Governmental Organizations of the Republic of Kazakhstan] [Text]. In Vestnik Karagandinskogo universiteta. Seriya: Ekonomika. – 2019. № 2. – P. 224–231.

9 **Mamadjanov, Z. O.** The role of Non-Governmental Non-Profit Organizations in the Socialization of Youth (Uzbekistan Case Study) [Text] // In Science and the World. – 2016. – №5–3(33). – P. 22–24.

10 **Myktybekova, A.** Molodezhnaya politika Kyrgyzstana kak osnova aktivizatsii uchastiya molodezhi v prinyatii znachimyykh reshenii [Youth Policy of Kyrgyzstan as the Basis for Activating Youth Participation in Significant Decision-Making] [Text]. In Mezhdunarodnyi zhurnal gumanitarnyykh i estestvennykh nauk. – 2019. – №12-2 (39). – P. 22–25.

11 Byuro nacionalnoj statistiki Agentstva po strategicheskomu planirovaniyu i reformam Respubliki Kazahstan [Agency for Strategic planning and reforms of the Republic of Kazakhstan Bureau of National statistics] [Electronic resource] – <https://stat.gov.kz/ru>

Поступило в редакцию 03.12.23.

Поступило с исправлениями 21.12.23.

Принято в печать 05.02.24.

*А. А. Ниязбаева¹, Д. Е. Оспанов²

¹Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Қазақстан Республикасы, Ақтөбе қ.;

²Нархоз университеті, Қазақстан Республикасы, Алматы қ. 03.12.23 ж. баспаға түсті.

21.12.23 ж. түзетулерімен түсті.

05.02.24 ж. басып шығаруға қабылданды.

ЖАСТАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ЖӘНЕ ЭКОНОМИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІН ШЕШУДЕ МЕМЛЕКЕТ ПЕН ҮКІМЕТТІК ЕМЕС ҰЙЫМДАРДЫҢ ӨЗАРА ІС-ҚИМЫЛЫНЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Ғылыми мақалада жастарға қатысты мәселелерді шешу контекстінде мемлекет пен үкіметтік емес ұйымдардың ынтымақтастығының кезеңдері мен белгілері зерттеледі. Зерттеу барысында өзара әрекеттесудің бірнеше негізгі кезеңдері анықталды, олардың әрқайсысының өзіндік сипаттамалары бар. Бірінші кезең-жастардың әлеуметтік және экономикалық мәселелерін талдау, бұл араласудың басым бағыттарын анықтауға мүмкіндік береді. Осы кезеңде жастардың өмір сүру сапасына әсер ететін факторлар анықталып, мемлекет пен ҰЕҰ үшін нысаналы көрсеткіштер қалыптастырылуда. Екінші кезең - әр қатысушының рөлін анықтауды және өзара әрекеттесу тетіктерін дамытуды қамтитын бірлескен араласу стратегиясын қалыптастыру. Мұнда ресурстарды тиімді бөлуге және анықталған мәселелерді шешуге бағытталған бағдарламаларды бірлесіп әзірлеуге баса назар аударылады. Үшінші кезең-стратегияны іс жүзінде жүзеге асыру. Мемлекеттік және үкіметтік емес ұйымдар жастарды қолдауға бағытталған іс-шараларды өткізуде, әлеуметтік бағдарламаларды әзірлеу мен іске асыруда белсенді ынтымақтасады. Нақты нәтижелер бағаланады және қажет болған жағдайда тәсілдер түзетіледі. Зерттеу нысандары мемлекеттік органдар мен үкіметтік емес ұйымдар болып табылады және белгілерге қатысу дәрежесі, коммуникацияның тиімділігі, стратегиялардың бейімделуі және жастар арасындағы әлеуметтік-экономикалық өзгерістерді бағалау кіреді. Корреляциялық-регрессиялық талдау нәтижелері негізінде зерттеу гипотезаларын қолдайтын қорытындылар жасалды. Нәтижесінде мақалада жастардың қоғамдағы жағдайын жақсарту мақсатында мемлекеттік және үкіметтік емес құрылымдар арасындағы өзара іс-қимылды жақсарту бойынша маңызды практикалық ұсыныстар беріледі.

Кілтті сөздер: экономикалық проблемалар, жастар, мемлекет, тиімділік, әлеуметтік-экономикалық өзгерістер.

*A. A. Niyazbayeva¹, D. E. Ospanov²

K. Zhubanov Aktobe Regional University, Republic of Kazakhstan, Aktobe;
²Narkhoz University, Republic of Kazakhstan, Almaty.

Received 03.12.23.

Received in revised form 21.12.23.

Accepted for publication 05.02.24.

THE EFFECTIVENESS OF INTERACTION BETWEEN THE STATE AND NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS IN SOLVING SOCIAL AND ECONOMIC PROBLEMS OF YOUTH

The scientific article examines the stages and signs of cooperation between the state and non-governmental organizations in the context of solving problems related to youth. During the study, several key stages of interaction were identified, each of which has its own specific characteristics. The first stage is an analysis of the social and economic problems of young people, which allows us to identify priority areas of intervention. At this stage, factors affecting the quality of life of young people are being identified and targets for the state and NGOs are being formed. The second stage is the formation of a joint intervention strategy, including the definition of the role of each participant and the development of interaction mechanisms. Here, the emphasis is on the effective allocation of resources and the joint development of programs aimed at solving the identified problems. The third stage is the implementation of the strategy in practice. State and non-governmental organizations actively cooperate in holding events, developing and implementing social programs aimed at supporting young people. Specific results are evaluated and approaches are adjusted if necessary. The objects of the study are government agencies and non-governmental organizations, and the signs include the degree of involvement, effectiveness of communication, adaptability of strategies and assessment of socio-economic changes among young people. Based on the results of correlation and regression analysis, conclusions confirming the hypotheses of the study are made. As a result, the article provides important practical recommendations for improving interaction between government and non-governmental structures in order to improve the position of youth in society.

Keywords: economic problems, youth, government, efficiency, socio-economic changes.

<https://doi.org/10.48081/XBEU5441>

***А. А. Рахметулина¹, Ж. С. Раимбеков²,
А. С. Кулмаганбетова³**

¹С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті,
Қазақстан Республикасы, Өскемен қ.,

²Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Астана қ.,

³Қазақ ұлттық хореография академиясы,
Қазақстан Республикасы, Астана қ.

*e-mail: rakhmetulina@gmail.com

ҚАЗАҚСТАННЫҢ КӨЛІК-ЛОГИСТИКАЛЫҚ ЖҮЙЕСІН МОДЕЛЬДЕУ

Жұмыста Қазақстан Республикасының көлік-логистикалық жүйесі (КЛЖ), елдің халықаралық рейтингтердегі позициясы талданған. Мақалада авторлар логистиканың рейтингтік көрсеткіштері мен елдің көлік-логистикалық жүйесінің статистикалық көрсеткіштері арасындағы корреляциялық талдау әдісін қолданды.

Көлік-логистика секторы Қазақстан экономикасының басты құрамдас бөлігі болып табылады, бұл шикізат пен жабдықтан бастап соңғы сатып алушыға дейін бүкіл өндірістік тізбек бойынша тауарларды уақтылы жеткізуді қамтамасыз ететін экономиканың қанайналым жүйесі. Қазақстан Еуразия континентінде халықаралық логистика тұрғысынан тиімді географиялық жағдайда, бұл Азия мен Еуропа арасындағы байланыстырушы буын ретінде ел үшін үлкен перспективалар ашады. Осылайша, Шығыс – Батыс және Солтүстік – Оңтүстік бағыттарында жүктердің транзитін жүзеге асырады. Сондықтан КЛЖ қызметі республика үшін өте маңызды. Мақалада экономиканың өсу қарқынына теріс әсер ететін Қазақстанның көлік-логистикалық жүйесінің негізгі мәселелері қарастырылған.

Зерттеуде авторлар КЛЖ тұрақты дамуының негізгі факторларын жүйелеп, жақын арада көлік-логистика саласына әсер ететін тенденцияларды қарастырды. Елдің көлік инфрақұрылымының негізгі көрсеткіштері мен ЕМЛІ индексі арасындағы корреляциялық

тәуелділікті анықтады, бұл елдің нәтижелерін халықаралық тәжірибенің үздіктерімен салыстыруға бағдарланудың негізділігін растайды.

Кілтті сөздер: көлік-логистикалық жүйе, корреляциялық талдау, модельдеу, логистикалық тиімділік индексі, Қазақстан.

Кіріспе

Соңғы онжылдық жаһандық экономиканың дамуының жаңа кезеңі ретінде әлемдік еңбек бөлінісінде айтарлықтай өзгерісті көрсетті. Бұл жаһандық экономикаға қатысушылар арасындағы сауда балансын табиғи түрде өзгертті. Әлемдік экономикадағы мұндай өзгерістер, өз кезегінде, жаһандық деңгейде де, өңірлік деңгейде де қолданыстағы көлік-логистикалық жүйелерді дамыту және жаңғырту бағыттарын қайта қарау қажеттілігіне әкелді. Жаңа көліктік-логистикалық жүйелерді қалыптастыру және қолданыстағы өңірлік логистикалық жүйелерді жаңғырту ұзақ мерзімді перспективада өңірлердің экономикалық дамуын айқындайды.

Бүгінгі таңда Қазақстанда логистикалық шығындардың үлесі соңғы өнім құнының 25 % деңгейіне жетуі мүмкін. Бұл ретте әлемдік орташа көрсеткіш 11 %, Қытайда 14 %, ЕО елдерінде 11 %, АҚШ пен Канадада -10 % және т.б. деңгейінде тұр. Нәтижесінде Қазақстан экономикасы дамыған елдерге қарағанда екі есе көп көлік жүктемесін көтеруге мәжбүр. Жүк сыйымдылығы көрсеткіші бойынша Қазақстан экономикасының тиімділігі шамамен 5 есе төмен. Мәселен, доллармен есептегенде ЖІӨ-нің әрбір бірлігіне көлік жұмысының кемінде 9 тонна-километр келеді, ал Еуропалық Одақ елдерінде жүк сыйымдылығы 1 тонна-километрден аз.

Экономикалық даму динамикасы жаңа экономиканың логистикалық қажеттіліктеріне тиімді қызмет ете алатын көлік жүйесінің тиісті эволюциясын талап етеді.

Сондықтан көлік-логистикалық жүйелердің, оның ішінде математикалық және компьютерлік модельдеу құралдарының жұмысын зерттеу өзекті мәселе болып қала береді.

Мақалада көлік-логистикалық жүйе ұғымы тек инфрақұрылымдық мағынада қарастырылады. Көлік-логистикалық жүйе – бұл тауарларды тасымалдауды, сақтауды, бөлуді қамтамасыз ететін көлік және логистикалық инфрақұрылым объектілері мен субъектілерінің жиынтығы. Көлік-логистикалық жүйені осылай анықтаған кезде тәжірибедегі негізгі міндеттердің бірі – көлік-логистикалық жүйенің жұмыс істеуінің тұрақтылығын қамтамасыз ету міндеті, ал зерттеу үшін негізгі міндет – көлік-логистикалық жүйенің жұмыс істеуінің тұрақтылығын бағалау болып табылады.

Көлік-логистикалық міндеттер үшін форс-мажорлық жағдайларға және сыртқы әсерлерге төзімділік сияқты жүйенің параметрі маңызды рөл атқарады, өйткені олар көбінесе мұндай жүйенің өнімділігін (іс жүзінде көбінесе оның негізінде құрылған бизнестің өміршеңдігін) анықтайды. Дегенмен, құрылымдық тұрақтылық ұғымы қазіргі ғылыми басылымдарда дәл анықталмаған және ұсынылмаған, бұл нақты мәселелерді шешу үшін осындай тәсілді қолдануды қиындатады. Тұрақтылық көрсеткішінің өзі де нақты анықталмаған, бұл көптеген тәсілдердің олар әзірленген салалардан басқа салаларда қолданылмайтындығын тудырады. Жүйенің тұрақтылығына әсер ететін қосымша фактор – деректердің анық болмауы және көптігі [1].

Қазақстандық көліктік-логистикалық жүйені дамытудың барлық маңыздылығын ескере отырып, жұмыста жаңа буынның логистикалық орталықтарын дамытудың барлық факторлары қаралатын және талданатын болады.

Материал мен әдістер

КЛЖ халықаралық индекстер мен рейтингтер бойынша бағаланады. Сонымен, логистиканың тиімділігі логистиканың тиімділік индексімен, Дүниежүзілік Банктің LPI индексімен анықталады. LPI тауарларды жеткізудің ыңғайлылығы мен сауда логистикасының жағдайын ұлттық және халықаралық деңгейде бағалайды [2].

Жұмыста біз көлік-логистикалық жүйенің дамуына тікелей әсер ететін барлық факторларды пайдалана отырып, тұрақты даму қағидаттарына сәйкестігі тұрғысынан жеткізу тізбектерін кешенді бағалауды жүргіземіз. Авторлар ұсынатын жеткізу тізбегінің тұрақты даму факторларының жүйесі көлік-логистикалық қызметтерді бағалау критерийлері мен көрсеткіштерін әзірлеу үшін негіз болады. Көлік-логистикалық жүйенің барлық факторларын ескере отырып, жеткізу тізбектерінің тұрақты даму қағидаттарына сәйкестігін бағалауға, логистикалық жүйелердің тиімділігін арттыру үшін қажетті шараларды әзірлеуге болады.

Нәтижелері және талқылау

Көліктік-логистикалық жүйені кешенді дамыту мәселелері Д.В. Яцкин, А. А. Кочкаров, Р. А. Кочкаров [1], Р. Катбертсон, Г. Эвер [3], Г. Савин [4], А. Маккиннон, М. Браун, А. Уайтинг, М. Печик [5], Б. Сыздықбаева, Т. Абылайханова [6] жұмыстарында қаралды.

Ғылыми зерттеулерді талдау көліктік-логистикалық жүйенің дамуына әсер ететін негізгі факторларды жүйелеуге мүмкіндік берді: қойма үй-жайларының класы (тиеу-түсіру жылдамдығы, аудан көлемі); логистиканы енгізу деңгейі (жүктердің онтайлы қозғалысы); көліктік-логистикалық

орталықтарды біркелкі орналастыру (орталықтарды жекелеген аймақтарда орналастыру жағына қарай ығысу).

Логистика саласы сұраныс сипатының өзгеруі (мысалы, электрондық коммерция, қағазсыз технологиялар), ойыншылар (нарықта 4PL провайдерлерінің пайда болуы), неғұрлым жаңа, соның ішінде цифрлық технологияларды пайдалану, жаңа тәуекелдердің пайда болуы (киберқауіпсіздік) және стратегиялық мәселелер тұрғысынан тез өзгеруде. Мамандар мен мемлекеттер қоршаған ортаға әсер ету және жеткізу тізбегінің тұрақтылығы туралы көбірек алаңдауда.

Дүниежүзілік даму банкі жүргізген талдау қорытындысы бойынша Қазақстанда логистика тиімділігінің индексі айтарлықтай төмен. Сонымен, рейтингте біз 84-ші орында тұрмыз, ал Қытай 20-шы орында. Сонымен қатар, Ресей, Өзбекстан және Қырғызстан сияқты көршілеріміз бізден бірнеше саты төмен. Логистикалық тиімділік индексінің ең жоғары көрсеткіштері Сингапур, Финляндия және Данияның еншісінде.

Мемлекет, бейінді қоғамдық бірлестіктер тарапынан логистикалық салаға жеткілікті назар аударылғанына қарамастан, логистиканың даму деңгейі сауданы дамытудың тежеуші факторы болып қала береді.

Логистикалық қызметтер нарығының тиімді дамуын тежейтін факторлардың бірі, мысалы, экономиканың нақты секторы кәсіпорындарының, ең алдымен мемлекеттік меншік үлесі бар кәсіпорындардың ішкі логистикасының әлсіз дамуы болып табылады. Көлік және логистикалық кәсіпорындарға қатысты көптеген сұрақтар бар. Олардың кейбіреулері тез пайда табуға тырысады және логистикалық қызметтердің кешенділігі мен сапасына тиісті назар аудармайды, жеткізу тізбегінің қауіпсіздігі мен сенімділігін қамтамасыз ете алмайды.

Бүгінгі таңда Қазақстанда 2PL форматындағы қызметтер анағұрлым дамыған, ал 3PL сирек.

Жүктерді транзиттік тасымалдауды дамытудың маңызды бағыты Ресейдің, Орталық Азия мен Кавказдың жақын өңірлерін қамти отырып, жүк ағындарының пайда болуы мен дистрибуциясының негізгі тораптарында көлік-логистикалық орталықтардың ішкі («сәулелік») белгісі бойынша) және сыртқы желісін қалыптастыру болып табылады.

Көлік инфрақұрылымын дамыту жыл сайын IMD (WCY) рейтингінде қаралады. Қазақстанның позициясы 2018-2022 жылдар ішінде 42-ден 46-орынға төмендеді [7].

Қазақстанның EMLI индексі рейтингіндегі орны 2017 жылға дейін тұрақты түрде өсті (1-кесте). Содан кейін басқа елдердің бәсекелестік позицияларының нығаюына байланысты біршама төмендеу байқалды.

2018 жылдан бастап біз Қазақстанның позицияларының жалпы рейтингте де, индекс деңгейінде де төмендеуін байқай аламыз. Бұл әлемдегі логистикалық нарықтағы бәсекелестіктің күшеюін, мемлекеттердің ұлттық логистикалық нарықтар мен инфрақұрылымды дамыту арқылы серіктес болуға деген ұмтылысын көрсетеді. Транзиттік жүк ағындарын КЛЖ-не ауыстыру үшін Қазақстанға инфрақұрылымды дамыту деңгейін арттыру, автомобиль жолдарының өткізу қабілетін жаңғырту және едәуір кеңейту қажет [9].

Кесте 1 – Қазақстанның Agility Emerging Markets рейтингіндегі көрсеткіштері

Жыл	Рейтингтегі орны	EMLI индексі	Субиндекстер						
			Нарықтың ауқымы және оның даму тенденциялары	Нарықтың үйлесімділігі	Көлік байланысын жетілдіру	Ішкі логистикалық мүмкіндіктер	Халықаралық логистикалық мүмкіндіктер	Бизнес негіздері	Цифрлық технологияларға жалпы дайындық
2012	25	4,55	4,03	5,76	4,62	-	-	-	-
2013	18	4,99	4,36	6,60	5,00	-	-	-	-
2014	16	5,07	4,47	6,62	4,99	-	-	-	-
2015	6	5,08	4,50	6,47	5,03	-	-	-	-
2016	5	5,28	4,60	6,94	5,14	-	-	-	-
2017	14	5,60	4,81	6,95	5,80	-	-	-	-
2018	20	5,41	4,60	6,91	5,52	-	-	-	-
2019	22	4,91	-	-	-	4,78	4,70	5,83	-
2020	21	5,03	-	-	-	4,73	4,68	6,39	-
2021	22	5,01	-	-	-	4,69	4,73	6,24	-
2022	22	4,97	-	-	-	4,67	4,70	6,20	4,93
2023	22	4,99	-	-	-	4,66	4,66	6,19	5,10

* Авторлармен [8] негізінде әзірленген

Индекс пен КЛЖ дамуының 10 жылдағы маңызды көрсеткіштері арасындағы корреляциялық байланысты анықтайық (2-кесте).

Кесте 2 – Корреляциялық талдау үшін бастапқы деректер

Жыл	EMLI индексі	Жолаушылар айналымы, млн. жолаушы-км	Жүк айналымы, млрд. ткм	Көлік түрлері бойынша негізгі капиталға инвестициялар, млн теңге	Жүктерді тасымалдау, млн тонна	Темір жолдардың ұзындығы, км	Автожолдардың ұзындығы, км	Магистральдық құбырлардың ұзындығы, км	Су кеме қатынасы жолдарының ұзындығы, км
2012	4,55	213 036	478,0	660 891	3 231,8	15 333	97 418,0	20 238,1	4 150,9
2013	4,99	235 738	495,4	963 170	3 508,0	15 341	96 873,0	20 238,1	4 150,9
2014	5,07	246 959	554,9	639 336	3 749,8	15 341	96 421,0	23 196,4	4 150,9
2015	5,08	251 251	546,3	557 231	3 733,8	15 341	96 529,0	23 275,7	4 150,9
2016	5,28	266 784	518,6	557 231	3 729,2	16 104	96 353,0	23 271,0	4 150,9
2017	5,60	273 193	564,0	659 821	3 946,1	16 614,3	95 409,6	23 268,4	4 150,9
2018	5,41	281 484	609,5	783 883	4 103,8	16 634,8	96 245,7	23 334,3	4 080,9
2019	4,91	295 517	597,6	564 350	4 222,7	16 634,8	95 629,0	23 438,8	4 106,1
2020	5,03	108 711	584,0	579 744	3 944,8	16 636,7	95 767,8	23 445,0	3 533,3
2021	5,01	107 759	607,7	710 658	4 013,7	16 579,6	95 443,0	27 437,1	2 169,3

* Авторлармен [10] негізінде әзірленген

Мәліметтер негізінде PSPP көмегімен статистикалық талдау әдістері арқылы EMLI логистикалық индексіне факторлардың әсерін зерттеу жүргізілді. EMLI-мен байланысқан 5 айнымалыны анықтау үшін корреляциялық матрица құрылды және тәуелсіз айнымалылардың (X) өзгеруінің логистикалық индекске (Y) әсер ету дәрежесін анықтау үшін жұптық сызықтық регрессия әдісі қолданылды (кесте. 3).

Кесте 3 – Жұптық регрессия моделінің параметрлері

Айнымалылар	Корреляция коэффициенті	R square	B
Жолаушылар айналымы, млн. жолаушы-км	0,472	0,472	1,44
Жүк айналымы, млрд. ткм	0,409	0,409	0,002
Жүк айналымы, млрд. ткм	0,518	0,518	0,0005
Автожолдардың ұзындығы, км	-0,535	-0,535	0,0002
Магистральдық құбырлардың ұзындығы, км	0,309	0,309	0,000045

*авторлар есептеген

Модельдеу нәтижесінде жұптық регрессияның келесі тендеулері алынды:

$Y = 4,76 + 1,44X$, мұндағы X – жолаушылар айналымының көлемі

$Y = 3,684 + 0,002X$, мұндағы X – жүк айналымының көлемі

$Y = 3,155 + 0,0005X$, мұндағы X – жүктерді тасымалдау көлемі

$Y = 27,78 - 0,0002X$, мұндағы X – автожолдардың ұзындығы

$Y = 4,06 + 0,000045X$, мұндағы X – магистральдық құбырлардың ұзындығы

Сонымен, логистикаға келесі факторлар көбірек әсер ететіні анықталды: жүк тасымалдау (корреляция коэффициенті – 0,518), жолдардың ұзындығы (корреляция коэффициенті – 0,535), жолаушылар тасымалы көлемі (корреляция коэффициенті – 0,472).

Бұл көрсеткіштерді жақсарту арқылы ел көрсетілген рейтингтік көрсеткіштерге қол жеткізе алады.

Қорытынды

Бүгінгі күні КЛЖ-де инфрақұрылымды дамытуға, технологияларды дамытуға, ақпараттық қолдауға, бірыңғай ақпараттық кеңістік құруға, транзиттік жүк ағындары үшін дәліздерді одан әрі жетілдіруге, кіріс және шығыс жүк ағындары үшін оңтайлы жағдайлар мен инфрақұрылымды ұйымдастыруға және әзірлеуге, содан кейін түпкілікті межелі пункттерге дейін жергілікті таратуға қатысты бірқатар проблемалар бар. Қазақстанның көлік-логистика саласы негізгі проблемаларды жоя отырып, нарықтың өзгермелі конъюнктурасына қатысты икемді болуға тиіс.

Қазіргі уақытта Қазақстанның алдында транзиттік әлеуетті дамыту бойынша өршіл міндет тұр. Айта кетейік, бастамалар Қазақстанның КЛЖ дамытудың бірлескен жобаларында көрініс табады. Соңғы нәтиже ретінде логистика экономиканың өсуіне жаңа мүмкіндіктер ашатын, өз дамуына қайта инвестициялаудың деңгейі жоғары болып табылатын пайдалы, әрі өзін-өзі ақтайтын салаға айналады.

Бұл зерттеуді Қазақстан Республикасы ғылым және жоғары білім Министрлігінің ғылым Комитеті қаржыландырды (грант №AP19677634).

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Яцкин Д. В., Кочкаров А. А., Кочкаров Р. А.** Моделирование транспортно-логистических систем и исследование их структурной устойчивости // Управленческие науки. - 2020. – Т.10. – №1. – С.102–111. – [10.26794/2404-022X2020-10-1-102-111](https://doi.org/10.26794/2404-022X2020-10-1-102-111).

2 LPI Aggregated Rankings. The World Bank [Электронды ресурc]. – lpi.worldbank.org/international/aggregated-ranking.

3 Sustainable Supply Chain Management: Practical Ideas for Moving Towards Best Practice / Edited by B. Cetinkaya, R. Cuthbertson, G. Ewer et al. - Springer-Verlag Berlin Heidelberg, 2011. – 283 p.

4 **Savin, G.** Development Of Transportation And Logistics Systems In Digitalization And Intellectualization. Competitiveness and the Development of Socio-Economic Systems. – European Proceedings of Social and Behavioural Sciences. – 2021. – Vol. 105. – P. 747–756.

5 Green Logistics: Improving the Environmental Sustainability of Logistics. Third edition / Edited by A. McKinnon, M. Browne, A. Whiteing, M. Piecyk. – Kogan Page Limited, 2015. – 426 p.

6 **Raimbekov, Zh., Syzdykbayeva, B., Abylaikhanova, T.** International Trade and Logistics of Kazakhstan and Its Trading Partners: Contribution to Economic Growth and Distribution of Trade Flows // Journal of Distribution Science. – 2023. – Vol. 21(9). – P. 67–79.

7 World Competitiveness Ranking [Электронды ресурc]. – www.imd.org/centers/world-competitiveness-center/rankings/world-competitiveness/.

8 Agility Emerging Markets Indices [Электронды ресурc]. – www.agility.com/en/emerging-markets-logistics-index/downloads/.

9 **Тлеубердинова, А. Т.** Логистическая система Казахстана в мировом рейтинге // Вестник университета «Туран». – 2020. – № 3 (87). – С. 59–64.

10 Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы [Электронды ресурc]. – www.stat.gov.kz/.

REFERENCES

1 **Yatskin, D. V., Kochkarov, A. A., Kochkarov, R. A.** Modelirovanie transportno-logisticheskikh sistem i issledovanie ih strukturnoj ustojchivosti [Modeling of transport and logistics systems and the study of their structural stability] // Management sciences. - 2020. – Vol. 10. – №1. – P. 102–111. – [10.26794/2404-022X2020-10-1-102-111](https://doi.org/10.26794/2404-022X2020-10-1-102-111).

2 LPI Aggregated Rankings. The World Bank [Elektronnyy resurs] – lpi.worldbank.org/international/aggregated-ranking.

3 **Cetinkaya, B., Cuthbertson, R., Ewer G. et al.** Sustainable Supply Chain Management: Practical Ideas for Moving Towards Best Practice. Springer-Verlag Berlin Heidelberg. - 2011. – 283 p.

4 **Savin, G.** Development Of Transportation And Logistics Systems In Digitalization And Intellectualization. Competitiveness and the Development of Socio-Economic Systems. – European Proceedings of Social and Behavioural Sciences. – 2021. – vol. 105. – P. 747–756.

5 Green Logistics: Improving the Environmental Sustainability of Logistics. Third edition. Edited by A. McKinnon, M. Browne, A. Whiteing, M. Piecyk. Kogan Page Limited. – 2015. – 426 p.

6 **Raimbekov, Zh., Syzdykbayeva, B., Abylaikhanova, T.** International Trade and Logistics of Kazakhstan and Its Trading Partners: Contribution to Economic Growth and Distribution of Trade Flows // Journal of Distribution Science. – 2023. – Vol. 21(9). – P. 67–79.

7 World Competitiveness Ranking [Elektronды resyrs] – www.imd.org/centers/world-competitiveness-center/rankings/world-competitiveness/.

8 Agility Emerging Markets Indices [Elektronды resyrs]. – www.agility.com/en/emerging-markets-logistics-index/downloads/.

9 **Tleuberdinova, A. T.** Logisticheskaya sistema Kazakhstana v mirovom rejtinge [Logistics system of Kazakhstan in the world ranking] // The Bulletin of the University «Turan». – 2020. – №3 (87). – P. 59-64

10 Kazakstan Respublikasy Strategiyalyk zhosparlau zhane reformalar agentigi Ultyk statistika byurosy [Agency of Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan National Bureau of Statistics][Elektronды resyrs]. – www.stat.gov.kz/.

26.01.24 ж. баспаға түсті.

29.01.24 ж. түзетулерімен түсті.

05.02.24 ж. басып шығаруға қабылданды.

**A. A. Rakhmetulina¹, Zh. S. Raimbekov², A. S. Kulmaganbetova³*

¹Восточно-Казахстанский университет имени С. Аманжолова, Республика Казахстан, г. Усть-Каменогорск;

²Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, Республика Казахстан, г. Астана;

³Казахская национальная академия хореографии, Республика Казахстан, г. Астана.

Поступило в редакцию 26.01.24.

Поступило с исправлениями 29.01.24.

Принято в печать 05.02.24.

МОДЕЛИРОВАНИЕ ТРАНСПОРТНО-ЛОГИСТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ КАЗАХСТАНА

В работе проанализирована транспортно-логистическая система (ТЛС) Республики Казахстан, позиции страны в

международных рейтингах. В статье авторы использовали метод корреляционного анализа между рейтинговыми показателями логистики и статистическими метриками транспортно-логистической системы страны.

Транспортно-логистический сектор является главной составляющей казахстанской экономики, это кровеносная система экономики, обеспечивающая своевременные поставки товаров по всей производственной цепочке, от сырья и оборудования до конечного покупателя. Казахстан находится в выгодном географическом положении на Евразийском континенте с точки зрения международной логистики, что открывает большие перспективы для страны, как связующего звена между Азией и Европой. Тем самым реализуя транзитные направления грузов Восток – Запад и Север – Юг. Поэтому деятельность ТЛС очень важна для республики. В статье рассмотрены основные проблемы транспортно-логистической системы Казахстана, которые негативно влияют на темпы роста экономики.

В исследовании авторы систематизировали основные факторы устойчивого развития ТЛС, рассмотрели тенденции, которые окажут в ближайшем будущем влияние на транспортно-логистическую отрасль. Выявили корреляционную зависимость между основными показателями транспортной инфраструктуры страны и индексом EMLI, что подтверждает обоснованность ориентированности на сопоставление собственных результатов с лучшими из международной практики.

Ключевые слова: транспортно-логистическая система, корреляционный анализ, моделирование, индекс эффективности логистики, Казахстан.

**A. A. Rakhmetulina¹, Zh. S. Raimbekov², A. S. Kulmaganbetova³*

¹Sarsen Amanzholov East Kazakhstan University, Republic of Kazakhstan, Ust-Kamenogorsk;

²L. N. Gumilyov Eurasian National University, Republic of Kazakhstan, Astana;

³Kazakh National Academy of Choreography, Republic of Kazakhstan, Astana. Received 26.01.24.

Received in revised form 29.01.24.

Accepted for publication 05.02.24.

MODELING OF TRANSPORT AND LOGISTICS SYSTEM OF KAZAKHSTAN

The work analyzed the transport and logistics system (TLS) of the Republic of Kazakhstan, the country's position in international rankings. In the article, the author used the method of correlation analysis between rating indicators of logistics and statistical metrics of the transport and logistics system of the country.

The transport and logistics sector is the main component of the Kazakh economy; it is the circulatory system of the economy, ensuring timely delivery of goods throughout the entire production chain, from raw materials and equipment to the final buyer. Kazakhstan is in a favorable geographical position on the Eurasian continent from the point of view of international logistics, which opens up great prospects for the country as a connecting link between Asia and Europe. Thus, transit directions of goods East - West and North - South are realized. Therefore, the activity of TLS is very important for the republic. The main problems of the transport and logistics system of Kazakhstan, which negatively affect the growth of the economy, are considered in the article.

In the study, the authors systematized the main factors of sustainable development of TLS, considered the trends that will influence the transport and logistics industry in the near future. They revealed a correlational relationship between the main indicators of the country's transport infrastructure and the EMLI index, which confirms the validity of the focus on comparing own results with the best of international practice.

Keywords: transport and logistics system, correlation analysis, modeling, logistics efficiency index, Kazakhstan.

SRSTI 06.61.33

<https://doi.org/10.48081/FRRZ9540>

***G. K. Suyendikova¹, M. O. Ryspekova², R. A. Baizholova³,
Sh. Niyazbekova⁴**

^{1,2,3}L. N. Gumilyov Eurasian National University,

Republic of Kazakhstan, Astana;

⁴Moscow Witte University, Russian Federation, Moscow

*e-mail: guldanaenu@gmail.com

THE MAIN STAGES OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF URBAN AGGLOMERATIONS IN KAZAKHSTAN

The article studies the main stages of formation and development of urban agglomerations in Kazakhstan. The general scientific dialectical method of cognition allowed to determine the stages of formation of urban agglomerations in general and the factors affecting their economic development. The system approach allowed to consider urban agglomerations as a set of interconnected and interdependent territories with a certain centre, i.e. as systems. The comparative approach enabled identifying common components of urban agglomerations' development stages. Studies have shown that urban agglomerations are a product of human activity. Urban agglomeration development varies according to the stage of development of a state, territory, national characteristics and other factors. It is a complex process influenced by a variety of factors, including economic, political, social, technological, innovative, cultural, environmental and other factors.

Three stages of urban agglomeration development can be distinguished in Kazakhstan. These stages reflect the various regulatory and economic transformations that Kazakhstan's urban agglomerations have undergone.

Keywords: urban agglomeration, specific territory, core, districts, formation, development, urbanization.

Introduction

Kazakhstan is a highly urbanised country due to a number of factors, including low population density, developed industry and transport network. In

2020, the country had 57.67 per cent of the urban population, which is higher than the average for Central Asian countries (46.22 per cent) [1-2]. The process of urbanisation and agglomeration in Kazakhstan has a number of peculiarities due to its geographical location, climate and historical development. The country has a vast territory with low population density, which leads to uneven development of cities and agglomerations. Kazakhstan is a large country with a low population density (6.6 people per 1 km²) and a population of 19,932,737 as of 1 August 2023 (Kazakhstan ranks sixty-fourth in the world in terms of population) [2]. In addition, Kazakhstan has a predominantly continental climate, which has an impact on urban living conditions. In addition, Kazakhstan inherited two underdeveloped agglomerations after the collapse of the Soviet Union: the Almaty and Karaganda agglomerations [3]. This was due to the fact that the Soviet Union pursued a policy of centralisation, as a result of which the main resources and production capacities were concentrated in large Russian cities. In recent decades, Kazakhstan has experienced rapid growth of urban agglomerations. This is due to a number of factors, including economic development, population migration and the expansion of transport networks. The study of urban agglomerations in Kazakhstan is relevant because it can help contribute to understanding how these complex systemic patterns work and how they can be effectively managed. This knowledge can be used to improve planning, adjust urban agglomeration development measures, which can benefit society as a whole.

Materials and methods

The study of urban agglomerations is a complex and multifaceted process that requires the use of various methods and sources of information. In order to understand the different stages of formation and development of urban agglomerations, the authors have analysed many documents, including legal acts, statistical data and research papers. The most important documents analysed were publicly available legal laws and regulations on urban agglomerations. These documents contain information on the legal status of urban agglomerations, their development in Kazakhstan, legal justification and regulation, as well as other instruments, legislation and market mechanisms that ensure the implementation of development policies and support the overall economic sustainability of the urban agglomeration economy. The authors also took articles and works of domestic researchers, and academic economists, such as, Tekenov U.A. (2015), Mukan B. G. (2018), Karina D. (2022), Akhmetbekov A. (2022), Akhmetbekov A. (2018), Tusupbekova L. (2022), Ishekenova B.V. (2023). The above works of researchers in aggregate gave a very clear insight into the domestic state of development of urban agglomerations, identifying its characteristics and determining the factors of their development in Kazakhstan.

The general scientific dialectical method of cognition was chosen to determine the main stages of the development of urban agglomerations and determine their impact on economic development in Kazakhstan. This method is based on the principles of unity and struggle of opposites, the transition of quantitative changes into qualitative ones, etc., which allows for a comprehensive study of complex phenomena. The system approach to the stages of the development of urban agglomerations allowed to consider them as a set of interrelated historical, political and economic developments. This means that the development of agglomerations is conditioned not only by economic factors, but also by other social and political processes. The comparative approach made it possible to identify common and distinctive features of the development of urban agglomerations at each stage. This allowed a more accurate understanding of the regularities of their development. The authors believe that the study has provided a comprehensive overview of the different stages of urban agglomerations. The findings of the study will be useful to politicians, researchers and other stakeholders interested in the formation of urban agglomerations in Kazakhstan.

Results and discussions

Urban agglomerations are key factors in the development of individual territories. The growth of urban agglomerations can indicate the prosperity of a state or a crisis in society. Analysing the peculiarities of each stage of the development of urban agglomerations allows to identify common trends and unique characteristics of its development. The formation and development of urban agglomerations passes through a number of stages, each of which is characterised by its own features. These stages are the subject of constant scientific interest, as they allow to understand the regularities of the development of urban agglomerations. Analyses of the characteristics of urban agglomerations allow to identify trends and unique characteristics, as well as weaknesses and strengths of each stage of development.

This article examines the features and main stages of the development of urban agglomerations in Kazakhstan. The authors compare these agglomerations with each other to get a detailed picture of their development in the Republic of Kazakhstan.

In the early 1990s, Kazakhstan faced a number of economic problems, including the outflow of skilled personnel, the breakdown of economic ties with the Republics of the former Soviet Union, the country's resource specialisation and other problems. These problems led to a prolonged economic depression. In these circumstances, the government of Kazakhstan has been focused on addressing priority issues such as privatisation, attracting foreign investment and reforming the financial and banking systems. As a result of these factors, and because of Kazakhstan's low population density, the development of urban agglomerations in the country in the 1990s was extremely slow. During this period, there was

only a small increase in the population of agglomerations and their economic development was limited.

The whole agglomeration period of urban agglomerations formation in Kazakhstan during the period of independence can be divided into three stages, which are presented in Table 1.

Table 1 – Stages of formation and development of urban agglomeration in Kazakhstan

Stages	Name of stages:	Characteristics. Regulatory and legal framework of urban agglomeration
1 stage	Preparatory	<p>Slow development under conditions of economic depression. The outflow of skilled personnel, the severance of economic ties with the Republics of the former Soviet Union, the country's resource specialisation and other problems led to a prolonged economic depression. In these conditions, the Government of the Republic of Kazakhstan was focused on addressing priority issues such as privatisation, attracting foreign investment and reforming the financial and banking systems. As a result of these factors, and because of Kazakhstan's low population density, the development of urban agglomerations in the country was extremely slow in the 1990s.</p> <p>Legal and regulatory framework: There was no concept of «urban agglomeration». Regulatory documents reflected the issues of architectural, urban planning and construction activities. The Republic of Kazakhstan became a member of the International Union of Agglomerations.</p>
2 stage	Territorial-spatial	<p>Accelerated development in the context of economic growth. The development of the country's economy led to the growth of population and economic activity in cities. During this period, major projects on the development of urban agglomerations were implemented, including the project on the development of 4 satellite cities of Almaty «G4 City».</p> <p>New Special Economic Zones (SEZs) were opened to develop suburban areas and attract the production of international goods and services.</p> <p>Regulatory and legal framework: Various regulatory and legal documents have been developed for the development of the country's regions. Special Economic Zones (SEZ) «Astana New City» were opened for the development of international co-operation, introduction of foreign investments, innovative technologies, suburban zones.</p>

3 stage	Agglomeration-legislative	<p>Stable growth in the context of economic diversification. The Law «On the Development of Agglomerations» has been approved, which defines the basic provisions and principles of agglomeration formation and development. First and second level agglomerations are defined. A new SEZ «G4 City» was opened. Legal and regulatory framework: Law «On the Development of Agglomerations». The list of first and second level urban agglomerations in the Republic of Kazakhstan was approved.</p>
Note-Compiled by the author.		

According to Table 1, the stages of formation and development in Kazakhstan consists of three stages - preparatory, territorial-sectoral, agglomeration-legislative. At the first stage, in conditions of economic depression, the development of agglomerations was extremely slow. At the second stage, under conditions of economic growth, the development of agglomerations accelerated. At the third stage, under conditions of economic diversification, agglomerations development stabilised.

The first, preparatory stage of urban agglomerations development in Kazakhstan (2001-2010). At the beginning of the 2000s, Kazakhstan began to lay the foundations for the formation of urban agglomerations. During this period, the government of the country developed a number of measures to promote their development, as well as adopted a number of regulations aimed at creating conditions for their formation. The formation of the basis for the development of urban agglomerations in Kazakhstan began, which included – the development of measures to promote their development, including: the laws of the Republic of Kazakhstan: On Local Public Administration and Self-Governance in the Republic of Kazakhstan, on architectural, urban planning and construction activities in the Republic of Kazakhstan, the Land Code of the Republic of Kazakhstan, decrees of the President of the Republic of Kazakhstan – «On further measures to implement the Development Strategy of Kazakhstan until 2030» and «On the Strategy of Development of Kazakhstan until 2030» and «On the Strategy of territorial development of the Republic of Kazakhstan until 2015», opening of Special Economic Zones (SEZ) «Park of Innovative Technologies» (Almaty), «Ontustik» (Shymkent), International Centre for Cross-Border Cooperation «Khorgos», implementation of the project on development of 4 satellite cities of Almaty «G4 City» and others.

However, it can be noted the negative sides of the formation of the first stage, which includes:

- lack of a clear definition of agglomeration;

- there is insufficient funding from the Government to develop future agglomerations.

The second, territorial-spatial stage of urban agglomerations development in Kazakhstan (2010-2022). In 2010, Kazakhstan started the second stage of urban agglomerations development. During this period, the government of the country made a number of important decisions aimed at accelerating their development. During this period of development of agglomeration processes, the following major decisions were made: the strategic development plan of the Republic of Kazakhstan until 2020 was developed [4] and the formation of urban agglomerations was identified as the main priority of spatial-territorial development of Kazakhstan; urban agglomerations began to be considered as «poles of growth» in which economic, labour, financial, innovative and cultural resources should be concentrated.

In 2011, the Forecast Scheme of spatial and territorial development of the country until 2020 [5] and then until 2030 [6] was approved, which identified three cities of Kazakhstan around which urban agglomerations are already being formed: Astana, Almaty and Shymkent.

In addition, it can be noted that purposeful decisions have been made to accelerate the development of urban agglomerations in the Republic, such as, when declaring urban agglomerations as «poles of growth», a decision was made to open SEZs to attract domestic and foreign investment, growth of new technologies, innovative products in Karaganda, Astana. An important step for the development of urban agglomerations were developed long-term programmes and plans for every five years, to which can be attributed – «Development of Regions», Regional Development Programmes until 2020» [7,8], the plan of territorial development of the Republic of Kazakhstan until 2025» [9].

Identification of three cities of Kazakhstan around which urban agglomerations are already forming.

However, despite all the positive steps in the formation and development of agglomerations in Kazakhstan, the weaknesses of the second stage can also be observed:

- uncontrollable population growth in agglomerations. In recent years, there has been intensive internal migration to large cities, which leads to their rapid growth. For example, over the last 10 years from 2012 to 2022, the population of Astana increased by 59 %, Almaty by 37 % and Shymkent by 67 %;
- lack of infrastructure and jobs [10];
- unbalanced development of the centre and periphery, for example, the territory of Astana has grown 3 times since it became the capital, the territory of Almaty has grown 2.5 times in the last ten years, and the territory of Shymkent

has grown 3.5 times. There is uneven development of the centre and periphery in urban agglomerations. The centres of urban agglomerations, as a rule, are more developed in socio-economic terms than the peripheral territories. This leads to the fact that residents of peripheral territories have difficulties in accessing jobs, education, health care and other social services [11].

The third, agglomeration-legislative stage of urban agglomerations development in Kazakhstan (from 2023). On January 1, 2023, the third stage of urban agglomerations development started in Kazakhstan. At this stage, a new Law «On the Development of Agglomerations» was adopted [12], which introduced a new regulatory and legislative model of agglomeration management.

The main provisions of the Law «On the Development of Agglomerations» include:

- definition of the term «agglomeration» and criteria for defining urban agglomerations. According to the Law, an urban agglomeration is a localised system consisting of a city and adjacent settlements that are linked by economic, social, and cultural relations;
- creation of agglomeration management bodies at the republican and regional levels. The Agglomerations Council is established at the republican level, which is an advisory and consultative body under the Government. At the regional level, local councils of urban agglomerations are created, which are platforms for interaction between local executive bodies of the city and the adjacent region;
- elaboration of comprehensive plans for urban agglomeration development. Comprehensive plans should take into account the documents of the state planning system and general plans of the regions. They should contain the main activities grouped by agglomeration development objectives, with the indication of sources, amount of funding, timing of implementation, responsible executors, and expected effects of the planned measures.

The introduction of the Law «On the Development of Agglomerations» made it possible to solve a number of problems related to uncoordinated development of territories, as well as to improve the efficiency of management, planning and economic performance of agglomerations.

The main achievements of the third agglomeration-legislative stage of agglomeration processes development in the Republic include the following:

- introduction of a new regulatory and legislative model of agglomeration management. The new model provides for the establishment of agglomeration management bodies at the republican and regional levels, as well as the elaboration of comprehensive plans for the development of urban agglomerations;

- creation of two levels of urban agglomerations. The first level includes Almaty, Astana and Shymkent urban agglomerations, and the second level includes Aktobe and Karaganda urban agglomerations [13-15].

Conclusions

The first preparatory stage of urban agglomerations development in Kazakhstan was an important step towards the formation of a unified economic space in the country. However, not enough was done during this period to fully develop agglomerations. The vague definition of the concept of agglomeration and insufficient funding resulted in agglomerations failing to reach their full potential.

The second stage of urban agglomerations development in Kazakhstan was more successful than the first one. During this period, important decisions were made to accelerate the development of agglomerations. However, despite this, agglomerations still have serious problems associated with uncontrolled population growth and the lack of infrastructure, jobs, and discontent with the living conditions of certain segments of society, primarily the vulnerable, poor population [16].

The third stage of urban agglomerations development in Kazakhstan can be characterised as a legalised growth push with the adoption of a new law «On the Development of Agglomerations», which introduced a new regulatory and legislative model of agglomeration management, and the expansion of urban agglomerations, as well as the implementation of comprehensive plans for the development of UA and the development of the SEZ «G4 City» will contribute to the further development of urban agglomerations in Kazakhstan.

REFERENCES

- 1 Informatsionnyy portal NoNews. Spisok stran po urovnyu urbanizatsii [NoNews Information Portal. List of countries by level of urbanization]. -[Electronic resource]. – <https://clck.ru/QpfTd>
- 2 Naseleniye Kazakhstana uvelichilos' na 125 tys. chelovek za iyul' 2023 goda, 02.08.2023 [Population of Kazakhstan increased by 125 thousand people for July 2023, 02.08.2023].-[Electronic resource]. – <https://clck.ru/37V9xs>
- 3 **Tekenov, U. A.** Agglomeratsii Kazakhstana: problemy formirovaniya i perspektivy razvitiya [Agglomerations of Kazakhstan: problems of formation and prospects of development] [Text] // Bulletin of KazEU. Economics. - 2015. – P.16-22.
- 4 O Strategicheskom plane razvitiya RK do 2020 goda. 01.02. 2010 [On the Strategic Development Plan of the RK until 2020. 01.02. 2010] . - [Electronic resource]. – https://adilet.zan.kz/rus/docs/U100000922_

5 Ob utverzhdenii Prognoznoy skhemy territorial'no-prostranstvennogo razvitiya strany do 2020 goda, № 118, Astana, Akorda, 21.07. 2011 [On approval of the Forecast scheme of territorial and spatial development of the country until 2020, No. 118, Astana, Akorda, 21.07. 2011]. - [Electronic resource]. – <https://clck.ru/37VAUn>

6 Ob utverzhdenii Prognoznoy skhemy territorial'no-prostranstvennogo razvitiya strany do 2030 goda. 09.10.2019 [On approval of the Forecast scheme of territorial and spatial development of the country until 2030. 09.10.2019]. – [Electronic resource]. – <https://clck.ru/37VAAu>

7 Ob utverzhdenii Programmy razvitiya regionov do 2020 goda: utv. 28 iyunya 2014 goda, №728 (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 31.12.2016 g.) [On Approval of the Programme for the Development of Regions until 2020: approved by the Government of the Republic of Kazakhstan. 28.06.2014, No. 728 (with amendments and additions as of 31.12.2016)]. – [Electronic resource]. – https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1400000728_

8 **Mukan, B. G.** Osobennosti realizatsii regional'noy politiki v Kazakhstane [Features of realisation of regional policy in Kazakhstan] [Text]. Journal Russia: trends and prospects of development. 2018, p.505-508. – [Electronic resource]. – <https://clck.ru/37VAFW>

9 Ob utverzhdenii Plana territorial'nogo razvitiya Respubliki Kazakhstan do 2025 goda, 21.02.2022 [On Approval of the Plan of Territorial Development of the Republic of Kazakhstan until 2025, 21.02.2022]. – [Electronic resource]. – <https://clck.ru/37VAHh>

10 **Karina, D.** Za 10 let naseleniye Astany uvelichilos' na 59 %. 23.11.22 [The population of Astana has increased by 59 % over 10 years. 23.11.22]. - [Electronic resource]. – <https://clck.ru/37VAL5>

11 **Akhmetbekov, A.** Naseleniye i territorii krupnykh gorodov nekontroliruyemo rastut v Kazakhstane – MNE [Population and territories of large cities are growing uncontrollably in Kazakhstan – MNE]. 22.12.2022. – [Electronic resource]. – <https://clck.ru/37VAMg>

12 O razvitiy aglomeratsiy 01.01.2023 [On the development of agglomerations.01.01.2023].-[Electronic resource].- <https://clck.ru/37VAPJ>

13 **Tusupbekova, L.** Goroda s naseleniyem boleye 500 tysyach chelovek budut tsentrami aglomeratsii v Kazakhstane. 22.12.2022 [Cities with a population of more than 500 thousand people will be the centres of agglomeration in Kazakhstan. 22.12.2022]. – [Electronic resource]. – www.kazpravda.kz

14 **Ishekenova, B.** V Kazakhstane ob»yedinyat goroda i sela v yedinye aglomeratsii. 17 marta 2023 goda [Cities and villages will be united into single

agglomerations in Kazakhstan. 17 March 2023]. – [Electronic resource]. – <https://clck.ru/37VAQh>

15 Ob utverzhenii perechnya i sostava aglomeratsiy.19.06. 2023 [On approval of the list and composition of agglomerations.19.06. 2023]. – [Electronic resource]. – <https://clck.ru/37VASC>

16 **Urpekova, A.** Razvitiye gorodskikh aglomeratsiy RK: Astana, Almaty, Shymkent i Aktobe (chast' 1). 16 aprelya, 2018 [Development of urban agglomerations of Kazakhstan: Astana, Almaty, Shymkent and Aktobe (part 1). 16 April, 2018] // strategy2050.kz: - [Electronic resource]. – <https://strategy2050.kz/ru/news/51244/>

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 Информационный портал NoNews. Список стран по уровню урбанизации. -[Электронный ресурс]. – <https://clck.ru/QpfTd>

2 Население Казахстана увеличилось на 125 тыс. человек за июль 2023 года, 02.08.2023. -[Электронный ресурс].- <https://clck.ru/37V9xs>

3 **Текенов, У. А.** Агломерации Казахстана: проблемы формирования и перспективы развития [Текст] // Вестник КазЭУ. Экономика. – 2015. – С.16-22.

4 О Стратегическом плане развития Республики Казахстан до 2020 года.01.02. 2010. – [Электронный ресурс].-https://adilet.zan.kz/rus/docs/U100000922_

5 Об утверждении Прогнозной схемы территориально-пространственного развития страны до 2020 года, № 118, Астана, Акорда, 21.07. 2011. (Прогнозная схема изложен в редакции Указа Президента РК от № 73 с изменениями от 25.08.2015). - [Электронный ресурс]. -<https://clck.ru/37VAUn>

6 Об утверждении Прогнозной схемы территориально-пространственного развития страны до 2030 года. 09.10 2019 [Электронный ресурс]. – <https://clck.ru/37VAAu>

7 Об утверждении Программы развития регионов до 2020 года: утв. 28 июня 2014 года, №728 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 31.12.2016 г.) <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1400000728>

8 **Мукан, Б. Г.** Особенности реализации региональной политики в Казахстане [Текст] // ЖУРНАЛ Россия: тенденции и перспективы развития. –2018. – С.505-508. – [Электронный ресурс]. – <https://clck.ru/37VAFW>

9 Об утверждении Плана территориального развития Республики Казахстан до 2025 года, 21.02.2022. – [Электронный ресурс]. – <https://clck.ru/37VANh>

10 **Карина Д.** За 10 лет население Астаны увеличилось на 59 %. 23.11.22. - [Электронный ресурс]. – <https://clck.ru/37VAMg>

11 **Ахметбеков, А.** Население и территории крупных городов неконтролируемо растут в Казахстане – МНЭ. 22.12.2022. – [Электронный ресурс]. – <https://clck.ru/37VAMg>

12 Закон Республики Казахстан. О развитии агломераций.01.01. 2023. - [Электронный ресурс]. – <https://clck.ru/37VAPJ>

13 Тусупбекова, Л. Города с населением более 500 тысяч человек будут центрами агломерации в Казахстане. 22.12.2022. – [Электронный ресурс]. -www.kazpravda.kz

14 Ишкеенова, Б. В Казахстане объединят города и села в единые агломерации. 17 марта 2023 года. – [Электронный ресурс]. – <https://clck.ru/37VAQh>

15 Об утверждении перечня и состава агломераций.19.06. 2023. -[Электронный ресурс]. – <https://clck.ru/37VASC>

Урпекова, А. Развитие городских агломераций РК : Астана, Алматы, Шымкент и Актобе (часть 1). 16 апреля, 2018. strategy2050.kz: – [Электронный ресурс]. – <https://strategy2050.kz/ru/news/51244/>

Received 23.01.24.

Received in revised form 25.01.24.

Accepted for publication 05.02.24.

*Г. К. Суендикова¹, М. О. Рыспекова², Р. А. Байжолова³, Ш. Ниязбекова^{1,2,3} Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қазақстан Республикасы, Астана қ.;

⁴С. Ю. Витте атындағы Мәскеу университеті, Ресей Федерациясы, Мәскеу қ.

23.01.24 ж. баспаға түсті.

25.01.24 ж. түзетулерімен түсті.

05.02.24 ж. басып шығаруға қабылданды.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҚАЛА АГЛОМЕРАЦИЯЛАРЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНЫҢ ЖӘНЕ ДАМУЫНЫҢ НЕГІЗГІ КЕЗЕҢДЕРІ

Мақалада Қазақстандағы қалалық агломерациялардың қалыптасуы мен дамуының негізгі кезеңдері зерттеледі. Танымның жалпы ғылыми диалектикалық әдісі жалпы қала агломерацияларының қалыптасу кезеңдерін және олардың экономикалық дамуына

әсер ететін факторларды анықтауға мүмкіндік берді. Жүйелік көзқарас қалалық агломерацияларды белгілі бір орталығы бар өзара байланысты және өзара тәуелді аумақтардың жиынтығы ретінде, яғни жүйе ретінде қарастыруға мүмкіндік берді. Салыстырмалы тәсіл қалалық агломерациялардың даму кезеңдерінің ортақ компоненттерін анықтауға мүмкіндік берді. Зерттеулер көрсеткендей, қалалық агломерациялар адам қызметінің өнімі болып табылады. Қала агломерациясының дамуы мемлекеттің даму сатысына, аумаққа, ұлттық ерекшеліктерге және басқа факторларға байланысты өзгереді. Бұл әртүрлі факторлардың, соның ішінде экономикалық, саяси, әлеуметтік, технологиялық, инновациялық, мәдени, экологиялық және басқа факторлардың әсерінен болатын күрделі процесс.

Қазақстанда қала агломерациясының дамуының үш кезеңін бөліп көрсетуге болады. Бұл кезеңдер Қазақстанның қалалық агломерациялары бастан өткерген әртүрлі нормативтік және экономикалық қайта құруларды көрсетеді.

Кілтті сөздер: қала агломерациясы, нақты аумақ, өзек, қалыптасуы, дамуы, урбанизация.

*Г. К. Суендикова¹, М. О. Рыспекова², Р. А. Байжолова³, Ш. Ниязбекова⁴

^{1,2,3}Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, Республика Казахстан, г. Астана;

⁴Московский университет имени С.Ю. Витте,

Российская Федерация, г. Москва

Поступило в редакцию 23.01.24.

Поступило с исправлениями 25.01.24.

Принято в печать 05.02.24.

ОСНОВНЫЕ ЭТАПЫ ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ ГОРОДСКИХ АГЛОМЕРАЦИЙ В КАЗАХСТАНЕ

В статье проводится исследование основные этапы формирования и развития городских агломераций в Казахстане. Общенаучный диалектический метод познания позволил определить этапы формирования городских агломераций в целом и факторов, влияющих на их экономическое развитие. Системный подход позволил рассматривать городские агломерации как совокупность взаимосвязанных и взаимообусловленных территорий с определенным

центром, т.е. как системы. Сравнительный подход позволил выявить общие составляющие этапов развития городских агломераций. Исследования показали, что городские агломерации являются продуктом человеческой деятельности. Развитие городских агломераций различается в зависимости от этапов развития государства, территории, национальных особенностей и других факторов. Оно представляет собой сложный процесс, на который влияют самые разные факторы, включая экономические, политические, социальные, технологические, инновационные, культурные, экологические и другие.

В Казахстане можно выделить три этапа развития городских агломераций. Эти этапы отражают различные нормативно-правовые и экономические преобразования, которые прошли городские казахстанские агломерации.

Ключевые слова: городская агломерация, конкретная территория, ядро, формирование, развитие, урбанизация.

<https://doi.org/10.48081/UJRV3317>

*З. Т. Сатпаева¹, Д. М. Кангалакова², С. Ж. Ибраимова³

^{1,2}Институт экономики КН МНВО РК,

Республика Казахстан, г. Алматы

³Казахский университет технологии и бизнеса имени К. Кулажанова,

Республика Казахстан, г. Астана

*e-mail: satpayeva.zaira@ieconom.kz

ОЦЕНКА КОЛЛЕКТИВНОГО ЗНАНИЯ В ЭКОНОМИКЕ КАЗАХСТАНА

Производство какого-либо продукта подразумевает необходимость определенного набора компетенций и знаний, воплощенных в отдельных людях и сетевых структурах. И существующее в стране производство позволяет определить уровень накопленных в ней коллективных знаний. Целью данной статьи является оценка коллективного знания в экономике Казахстана посредством анализа сложности экономики республики. Исследование проводилось на базе «Атласа экономической сложности» Гарвардского университета по данным Казахстана за 1995 по 2021 годы. Ограничением исследования стало отсутствие данных за 2022 год. В ходе исследования было выявлено, что экономика Казахстана характеризуется низким уровнем сложности и зависимостью от нескольких отраслей. Недостаточная диверсификация экономики Казахстана может быть объяснена наличием сравнительного преимущества, выраженного в богатстве республики природными ресурсами, и ее ограниченными возможностями производить более технологичные промежуточные и конечные товары. Без учета данного сравнительного преимущества уровень коллективного производственного знания в Казахстане можно оценить как низкий. За рассматриваемый период произошел большой разрыв в знаниях и ноу-хау. Полученные результаты свидетельствуют о необходимости развития человеческого потенциала, наращивания высокоинтеллектуального кадрового потенциала и развития сети производственных (технологических) знаний в стране.

Ключевые слова: экономическая сложность, атлас экономической сложности, диверсификация, экспорт, производственные знания, неявные знания.

Введение

Одним из современных подходов, отражающих сумму знаний, содержащихся в экономике, является методология индекса экономической сложности. Данная модель была разработана в 2011 году группой исследователей во главе с Р. Хаусманном и Ц. Хидальго [1, С. 9]. Она связана с теорией международной торговли, теорией экономического роста и развития, теорией диверсификации и концентрации [2, С. 314–316]. Основное положение модели заключается в том, что главным фактором, описывающим экономику, является не ВВП, а диверсифицированность [3]. Основной идеей авторов является то, что для производства любого продукта необходим определенный набор знаний и компетенций, и способность страны к экспортному производству определенной продукции позволяет определить уровень накопленных в ней производственных знаний [4, С. 40]. Определенные исключения связаны с рентабельной добычей природных ресурсов, поскольку она больше зависит от геологических условий на территории страны, чем от объемов ее коллективного знания [1, С. 9]. Этой зависимостью объясняются различия в доходах и в уровне развития между странами. Так, страны, производящие уникальные продукты (например, авиатехника или электроника), владеют значительно большим уровнем коллективного знания, по сравнению со странами, производящими сырье или широко используемые продукты (например, соя и хлопок). При этом наиболее продуктивным является «неявное» знание, объем которого и определяет благосостояние страны [5, С. 16].

Согласно данной модели об уровне знаний, воплощенных в его населении, о возможностях трудоустройства и рыночной власти рабочих, о секторах промышленности, которые экономика может диверсифицировать, и о качестве ее институтов говорят отрасли экономики страны [6, С. 75–77]. Чем более диверсифицирована экономика, тем быстрее она будет расти, используя бизнес возможности, открывающиеся в уже развивающихся секторах промышленности и смежных с ними областях [3]. При этом разнообразие товаров связано с количеством возможностей, требуемых продуктом; тогда как сложность экономики страны связана с набором имеющихся у нее возможностей, материальных (дороги, порты и др.) и нематериальных (нормы, учреждения, навыки, социальные сети и др.) [7, С. 2]. Повышенная экономическая сложность необходима для

общества, чтобы оно могло удерживать и использовать большой объем производительных знаний, поскольку экономическое развитие страны представляет собой процесс социального обучения, который изобилует ловушками и опасностями. Страны накапливают производительные знания, развивая способность создавать более разнообразные и сложные продукты [5, С. 7–8].

Таким образом, сложность экономики страны определяется уровнем коллективного знания в ней. И чем выше уровень экономической сложности, тем выше уровень коллективного знания страны. В связи с этим целью данной статьи является оценка коллективного знания в экономике Казахстана посредством анализа сложности экономики республики.

Материалы и методы

Данное исследование направлено ответить на следующие исследовательские вопросы: Каков уровень экономической сложности в Казахстане? Каков уровень коллективного знания в Казахстане?

Для измерения объема коллективных знаний, которыми обладает страна, был использован «Атлас экономической сложности» [8], отражающего сложность экспортной корзины экономики через ЕСІ [9, С. 99–101]. И чем ниже его значение, тем выше зависимость экономики страны от нескольких индустрий, определяющих ее состояние [3]. ЕСІ представляет собой рейтинг, объединяющий страны с аналогичным экспортом, близким друг к другу в упорядочении [10, С. 1].

В ходе исследования были использованы следующие инструменты: древовидная карта, сложенные диаграммы областей и пространство товаров [11, С. 40-41]. Древовидная карта использует алгоритм черепицы для создания прямоугольника, площадь которого представляет собой 100 % торговли конкретной страны в конкретном году или торговых партнеров, в том числе конкретного продукта, за определенный год. Площадь каждого прямоугольника соответствует значению в двумерном пространстве: доля экспорта в процентах от общего объема страны в определенном году. При этом каждый цвет прямоугольника представляет собой отраслевую категорию, основанную на вмененных факторах.

Сложенные диаграммы областей уникальны в их способности показывать тот же набор данных, описанных выше, с учетом данных (объем экспорта, доля от экспорта), меняющихся во времени. Этот инструмент позволяет показать процесс диверсификации экспорта страны с течением времени.

Пространство товаров отображает сеть продуктов и показывает пути, с помощью которых производственные знания легче накапливаются, где товары представлены узлами и ссылками, соединяющими товары, которые,

как правило, экспортируются одними и теми же странами. С ее помощью можно определить, где в пространстве продуктов находится продукция страны, ее текущие производственные возможности и товары, которые находятся поблизости, а также набор возможных промышленных вариантов [12, С. 9].

Для анализа были использованные данные по Казахстану за период с 1995 по 2021 годы. Ограничением исследования послужило отсутствие данных за 2022 год в «Атласе экономической сложности».

Результаты и обсуждение

За период с 1995 по 2021 гг. в Казахстане наблюдается несколько периодов подъема и спада по значениям ЕСІ и рангу страны в рейтинге. Так, индекс падал с 1996 года до 2012 года. С 2013 года отмечается улучшение позиций Казахстана в данном рейтинге, однако значения самого индекса изменились незначительно. Следует отметить, что с 1995 по 1997 годы ЕСІ принимал положительные значения. С 1998 по 2021 годы индекс показывает отрицательные значения (Рисунок 1).

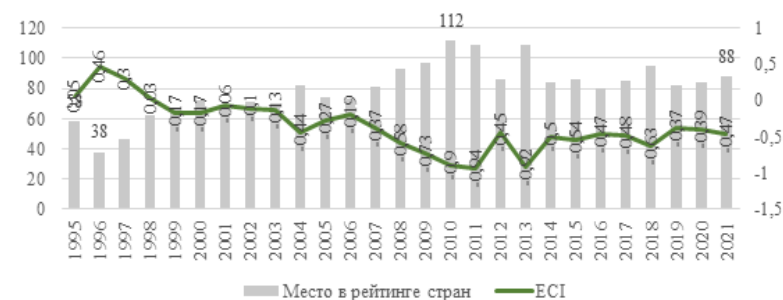

Рисунок 1 – Динамика значений индекса экономической сложности и рейтинга Казахстана, 1995-2021 гг.

Примечание – Составлено на основе Атласа экономической сложности

Низкий показатель индекса экономической сложности в Казахстане и его снижение говорят о наличии и увеличении зависимости экономики республики от нескольких отраслей, определяющих ее состояние [3]. Действительно, экспортная корзина Казахстана в основном состоит из минерального топлива, смазочных и других родственных материалов. Химикаты, сельскохозяйственная продукция и услуги занимают малую долю экспорта (Рисунок 2).

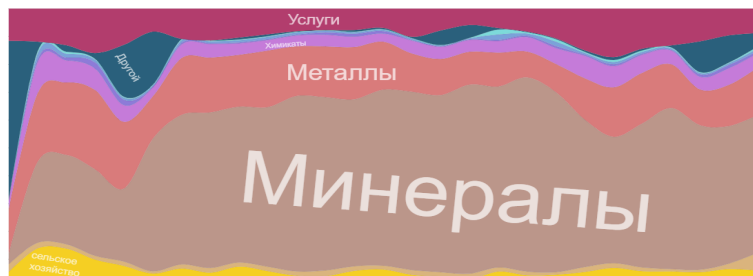
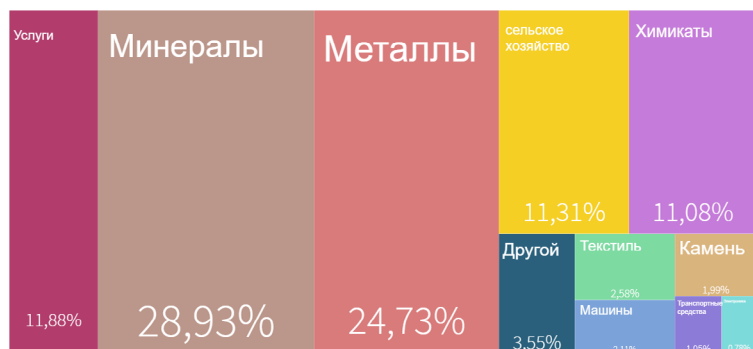

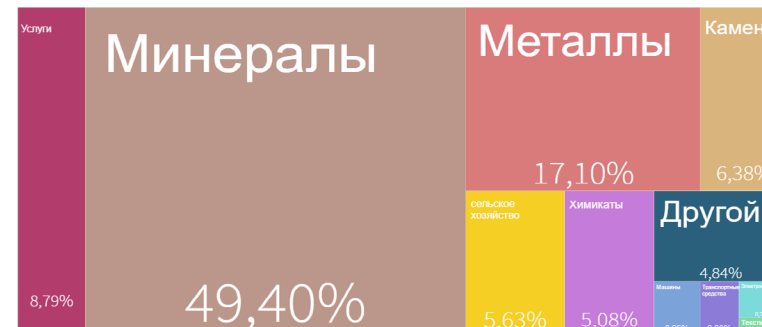
Рисунок 2 – Структура экспорта Казахстана, %, 1995-2021 гг.

Примечание – Составлено на основе Атласа экономической сложности

Высокая зависимость от минералов, в частности от нефти, во многом объясняется благоприятной конъюнктурой на мировом рынке энергоносителей, в частности до 2015-2016 гг. Так, доля данной статьи казахстанского экспорта увеличилась с 28,93 % в 1996 году до 49,4 % в 2021 году (Рисунок 3).

а) 1996 год, 5,68 млрд. долл. США

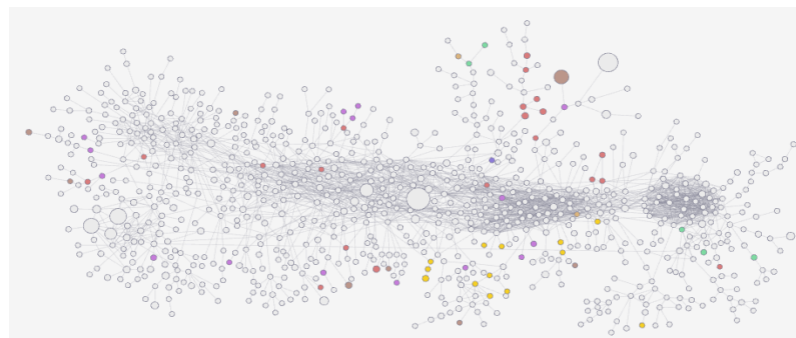
б) 2021 год, 66,1 млрд. долл. США

Рисунок 3 – Структура и объем экспортной корзины Казахстана, 1996–2021 гг.

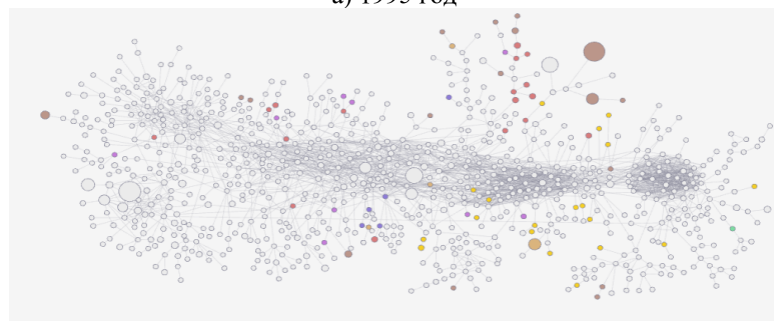
Примечания:

- 1) Согласно данным 1995 года свыше 50 % составляют расхождения в торговых данных;
- 2) Составлено на основе Атласа экономической сложности

Следует отметить, что сырая нефть обычно экспортируется из очень «простых» экономик, а их производственные линейки повсеместны. Такой товар обладает отрицательным уровнем воздействия и вносит диссинергию в экономический потенциал, уничтожая стимулы к постижению экономической сложности [13]. Так, рассматривая положение Казахстана в глобальном разделении труда, можно отметить, что возможности республики распределены на периферии технологического пространства, в центральных узлах конкурентные позиции отсутствуют, и за рассматриваемый период ситуация ухудшилась (Рисунок 4).

а) 1995 год

б) 2021 год

Рисунок 4 – Структурная трансформация пространства товаров Казахстана, 1995–2021 гг.

Примечания:

Цветная точка – отрасль промышленности, участвующая в мировой торговле: бирюзовый – электроника, синий – машиностроение, фиолетовый – химия и фармацевтика, зеленый – легкая промышленность, желтый – сельское хозяйство;

Увеличение сложности продукции происходит от периферии к центру и справа налево;

Расстояние между точками показывает легкость освоения одной технологии при наличии другой;

Составлено на основе Атласа экономической сложности

На сегодняшний день экономика Казахстана характеризуется низким потенциалом усложнения экспортной корзины. Страна ограничена в

возможности приблизиться к технологическому центру пространства продуктов и производстве сложных товаров и наукоемкой продукции. Учитывая, что продуктивное разнообразие страны выражает знания и ноу-хау, воплощенные в ее экономике, то торговая картина, сложившаяся в Казахстане в период с 1995 по 2021 гг., может рассматриваться как наличие разрыва в знаниях и ноу-хау в республике в 1995 и 2021 гг. [6, С. 77].

Таким образом, данные экономической сложности Казахстана свидетельствуют о низком уровне сложности экономики и ее зависимости от нескольких отраслей, а также об усилении этого процесса за рассматриваемый период. Недостаточная диверсификация экономики Казахстана может быть объяснена наличием сравнительного преимущества, выраженного богатством природными ресурсами, и ее ограниченными возможностями производить более технологичные товары, промежуточные и конечные. Отсутствие трансформации экономики Казахстана в среднесрочной перспективе может привести к длительной экономической отсталости республики. При этом экономика Казахстана имеет низкий потенциал усложнения экспортной корзины. Для освоения новых технологий для производства сложных и наукоемких товаров необходим достаточно высокий уровень знаний, в особенности неявных. В то время как за рассматриваемый период произошел большой разрыв в знаниях и ноу-хау.

Выводы

Была проведена оценка коллективного знания в экономике Казахстана посредством анализа сложности экономики республики. Проведенное исследование позволяет сделать следующие выводы:

Во-первых, производство конкретного продукта требует определенного набора компетенций и знаний, которые инкорпорированы в индивидах и сетевых организациях. Текущая промышленность в стране является индикатором уровня коллективных знаний, накопленных в ней. Сложность экономики страны определяется уровнем коллективного знания в ней. И чем выше уровень экономической сложности, тем выше уровень коллективного знания страны.

Во-вторых, экономика Казахстана характеризуется низким уровнем сложности и зависимостью от нескольких отраслей, а также усилением этого процесса в период с 1995 по 2021 гг. и низким потенциалом усложнения экспортной корзины. Ограниченная диверсификация экономики Казахстана может быть объяснена наличием в стране выраженного сравнительного преимущества в обладании природными ресурсами и ее ограниченной способности по производству более технологичных товаров.

В-третьих, согласно данным экономической сложности без учета сравнительного преимущества республики, выраженного в богатстве природными ресурсами, уровень коллективного производственного знания в Казахстане низкий. За рассматриваемый период произошел большой разрыв в знаниях и ноу-хау.

И, наконец, для повышения сложности экономики страны и увеличения потенциала усложнения экспортной корзины Казахстана необходима реализация политики, способствующей накоплению возможностей и содействующей разработке новых более сложных продуктов. В связи с этим важное значение приобретает развитие человеческого капитала республики, наращивание высокоинтеллектуального кадрового потенциала в республике и развитие сети производственных (технологических) знаний, что в свою очередь невозможно достичь только лишь обучением и распространением знаний о разнообразных методах производства и технологических инновациях («явные знания»). Этот процесс требует повышения качества технического образования, в том числе через усиление роли образования на практике (learning by doing) и учета динамической взаимосвязи между научно-технологическими процессами и требованиями к человеческому фактору.

Информация о финансировании

Данное исследование финансируется Комитетом по науке Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (АР19680246 «Наращивание высокоинтеллектуального кадрового потенциала в условиях цифровизации экономики Казахстана: проблемы и перспективы»).

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 **Шевкет, О.** Роль образования в формировании качества рабочей силы в трансформационный период: автореф. дисс. ... к.э.н.: 08.00.01 [Текст]. – Бишкек, 2016. – 24 с.

2 **Hausmann, R., Hidalgo, C.A.** The network structure of economic output [Text]. // J Econ Growth. – 2011. - № 16. – P. 309–342. <https://doi.org/10.1007/s10887-011-9071-4>

3 **Ямшиков, И.** Теория экономической сложности и будущее России [Электронный ресурс]. – URL – https://www.bbc.com/russian/blogs/2014/12/141209_blog_technology_yamshchikov_economics (Дата обращения 16.12.2023)

4 **Кушлин, В., Устенко, В.** Анализ международного опыта активизации научно-инновационной деятельности в современных нестабильных условиях

[Электронный ресурс]. – URL: – <https://ssrn.com/abstract=2756957> (Дата обращения 05.01.2024)

5 **Hausmann, R., Hidalgo, C.A., Bustos, S., Coscia, M., Chung, S., Jimenez, J., Simoes, A., Yildirim, M.A.** The atlas of economic complexity. Mapping paths to prosperity [Electronic resource]. – URL: – https://atlas.media.mit.edu/static/pdf/atlas/AtlasOfEconomicComplexity_Part_I.pdf (Date of access 20.12.2023)

6 **Hartmann, D., Jara-Figueroa, C., Guevara, M., Simoes, A., Hidalgo, C.A.** The structural constraints of income inequality in Latin America [Text]. // Integration & Trade Journal. - 2016. – № 40. – P. 70-85.

7 **Hidalgo, C.A.** The Dynamics of Economic complexity and the Product space over a 42 year period: CID Working Paper № 189 [Text]. – Boston: Harvard University Center for International Development, 2009. – 19 p.

8 The atlas of economic complexity [Electronic resource]. – URL: <http://atlas.cid.harvard.edu/> (Date of access 20.12.2023)

9 **Любимов, И. Л., Гвоздева, М. А., Казакова, М. В., Нестерова, К. В.** Сложность экономики и возможность диверсификации экспорта в российских регионах [Текст] // Журнал Новой экономической ассоциации. – 2017. – № 2 (34). – С. 94–122.

10 **Mealy, P., Farmer, J. D., Teytelboym, A.** A new interpretation of the economic complexity index [Text] // INET Oxford Working Paper/ – 2018. – № 4. – 25 p.

11 **Simoes, A.J.G., Hidalgo, C. A.** The economic complexity observatory: an analytical tool for understanding the dynamics of economic development [Text]. / Scalable integration of analytics and visualization: Papers from the 2011 AAAI Workshop (WS-11-17). – P. 39-42.

12 **Hidalgo, C. A.** Graphical statistical methods for the representation of the human development index and its components: Human development reports, Research paper № 39 [Text]. – New York: United Nations Development Programme, 2010. – 70 p.

13 **Атамбаев, К.** Как индустриализировать Центральную Азию? О диверсификации, кластерах и экономической сложности [Электронный ресурс]. – URL: – <http://caa-network.org/archives/10669> (Дата обращения 25.12.2023)

REFERENCES

1 **Shevket, O.** Rol' obrazovaniya v formirovaniy kachestva rabochey sily v transformatsionnyy period: avtoref. diss. ... k.e.n.: 08.00.01 [The role of education

in shaping the quality of the workforce during the transformation period: abstract diss. ... Ph.D.: 08.00.01.] [Text]. – Bishkek, 2016. – 24 p.

2 **Hausmann, R., Hidalgo, C. A.** The network structure of economic output [Text]. In J Econ Growth. – 2011. – № 16. – P. 309–342. – <https://doi.org/10.1007/s10887-011-9071-4>

3 **Yamshchikov, I.** Teoriya ekonomicheskoy slozhnosti i budushcheye Rossii [The theory of economic complexity and the future of Russia] [Electronic resource]. – URL – https://www.bbc.com/russian/blogs/2014/12/141209_blog_technology_yamshchikov_economics (Date of access 16.12.2023)

4 **Kushlin, V., Ustenko, V.** Analiz mezhdunarodnogo opyta aktivizatsii nauchno-innovatsionnoy deyatel'nosti v sovremennykh nestabil'nykh usloviyakh [Analysis of international experience in enhancing scientific and innovative activities in modern unstable conditions] [Electronic resource]. – URL: <https://ssrn.com/abstract=2756957> (Date of access 05.01.2024)

5 **Hausmann, R., Hidalgo, C.A., Bustos, S., Coscia, M., Chung, S., Jimenez, J., Simoes, A., Yıldırım, M. A.** The atlas of economic complexity. Mapping paths to prosperity [Electronic resource]. – URL: https://atlas.media.mit.edu/static/pdf/atlas/AtlasOfEconomicComplexity_Part_I.pdf (Date of access 20.12.2023)

6 **Hartmann, D., Jara-Figueroa, C., Guevara, M., Simoes, A., Hidalgo, C.A.** The structural constraints of income inequality in Latin America [Text] // Integration & Trade Journal. - 2016. – № 40. – P. 70-85.

7 **Hidalgo, C. A.** The Dynamics of Economic complexity and the Product space over a 42 year period: CID Working Paper № 189 [Text]. – Boston: Harvard University Center for International Development, 2009. – 19 p.

8 The atlas of economic complexity [Electronic resource]. – URL: <http://atlas.cid.harvard.edu/> (Date of access 20.12.2023)

9 **Lyubimov, I.L., Gvozdeva, M.A., Kazakova, M.V., Nesterova, K.V.** Slozhnost' ekonomiki i vozmozhnost' diversifikatsii eksporta v rossiyskikh regionakh [The complexity of the economy and the possibility of export diversification in Russian regions] [Text]. In Journal of the New Economic Association. – 2017. – № 2 (34). – P. 94–122.

10 **Mealy, P., Farmer, J.D., Teytelboym, A.** A new interpretation of the economic complexity index [Text] // INET Oxford Working Paper/ – 2018. – № 4. – 25 p.

11 **Simoes, A.J.G., Hidalgo, C. A.** The economic complexity observatory: an analytical tool for understanding the dynamics of economic development [Text]. / Scalable integration of analytics and visualization: Papers from the 2011 AAAI Workshop (WS-11-17). – P. 39-42.

12 **Hidalgo, C.A.** Graphical statistical methods for the representation of the human development index and its components: Human development reports, Research paper № 39 [Text]. – New York: United Nations Development Programme, 2010. – 70 p.

13 **Atambayev, K.** Kak industrializirovat' Tsentral'nyuyu Aziyu? O diversifikatsii, klasterakh i ekonomicheskoy slozhnosti [How to industrialize Central Asia? On diversification, clusters and economic complexity] [Electronic resource]. – URL: – <http://caa-network.org/archives/10669> (date of access 25.12.2023)

Поступило в редакцию 14.01.24.

Поступило с исправлениями 18.01.24.

Принято в печать 05.02.24.

*3. *Т. Сампаева*¹, *Д. М. Кангалакова*², *С. Ж. Ибраимова*³

^{1,2}ҚР ҒЖБМ ҒК Экономика институты,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

³Қ. Құлажанов атындағы Қазақ технология және бизнес университеті,
Қазақстан Республикасы, Астана қ.

14.01.24 ж. баспаға түсті.

18.01.24 ж. түзетулерімен түсті.

05.02.24 ж. басып шығаруға қабылданды.

ҚАЗАҚСТАН ЭКОНОМИКАСЫНДАҒЫ КОЛЛЕКТИВТІ БІЛІМДІ БАҒАЛАУ

Кез-келген өнімді шығару жеке адамдар мен желілік құрылымдарда қамтылған белгілі бір құзыреттілік пен білім жиынтығының қажеттілігін білдіреді. Елдегі қолданыстағы өндіріс ондағы жинақталған ұжымдық білім деңгейін анықтауға мүмкіндік береді. Осы мақаланың мақсаты республика экономикасының күрделілігін талдау арқылы Қазақстан экономикасындағы коллективті білімді бағалау болып табылады. Зерттеу Қазақстанның 1995-2021 жылдардағы деректері бойынша Гарвард университетінің «Экономикалық күрделілік атласы» базасында жүргізілді. Зерттеудің шектеуі ретінде 2022 жылғы деректердің болмауы болды. Зерттеу барысында Қазақстан экономикасы күрделіліктің төмен деңгейімен және бірнеше салаларға тәуелділікпен сипатталатыны анықталды. Қазақстан экономикасының жеткіліксіз әртараптандырылуы

республиканың табиғи ресурстармен байлығында көрсетілген салыстырмалы артықшылықтың болуымен және оның неғұрлым технологиялық аралық және түпкілікті тауарлар өндіруге шектеулі мүмкіндіктерімен түсіндірілуі мүмкін. Осы салыстырмалы артықшылықты есепке алмағанда, Қазақстандағы ұжымдық өндірістік білім деңгейін төмен деп бағалауға болады. Қарастырылып отырған кезеңде білім мен ноу-хау арасында үлкен ашақтық болды. Алынған нәтижелер адам әлеуетін дамыту, жоғары интеллектуалды кадрлық әлеуетті арттыру және елдегі өндірістік (технологиялық) білім желісін дамыту қажеттілігін көрсетеді.

Кілтті сөздер: экономикалық күрделілік, экономикалық күрделілік атласы, әртаратпандыру, экспорт, өндірістік білім, жасырын білім.

*Z. T. Satpayeva¹, D. M. Kangalakova², S. Zh. Ibraimova³

^{1,2}Institute of Economics CS MSHE RK, Republic of Kazakhstan, Almaty

³Kazakh University of Technology and Business named after K. Kulazhanov, Republic of Kazakhstan, Astana.

Received 14.01.24.

Received in revised form 18.01.24.

Accepted for publication 05.02.24.

ASSESSMENT OF COLLECTIVE KNOWLEDGE IN KAZAKHSTAN'S ECONOMY

The production of any product implies the need for a certain set of competencies and knowledge, embodied in individuals and network structures. And the existing production in a country makes it possible to determine the level of collective knowledge accumulated in it. The purpose of this article is to assess collective knowledge in the economy of Kazakhstan by analyzing the complexity of the republic's economy. The study was conducted on the basis of the Harvard University's Atlas of Economic Complexity based on data from Kazakhstan for 1995 to 2021. A limitation of the study was the lack of data for 2022. The study revealed that the Kazakhstan's economy is characterized by a low level of complexity and dependence on several industries. The lack of diversification of Kazakhstan's economy can be explained by the presence of a comparative advantage, expressed in the republic's wealth of natural resources, and its limited ability to produce more technologically advanced intermediate and

final goods. Without taking into account this comparative advantage, the level of collective production knowledge in Kazakhstan can be assessed as low. During the period under review, there was a large gap in knowledge and know-how. The results obtained indicate the need to develop human potential, build up highly intelligent human resources and develop a network of production (technological) knowledge in the country.

Keywords: economic complexity, atlas of economic complexity, diversification, export, production knowledge, tacit knowledge.

<https://doi.org/10.48081/MZLB3573>

*А. О. Сыздықова, Ж. К. Жетибаев

Қожа Ахмет Ясауи атындағы халықаралық қазақ-түрік университеті,
Қазақстан Республикасы, Түркістан қ.

*e-mail: aziza.syzdykova@ayu.edu.kz

ЖАСЫЛ ОБЛИГАЦИЯЛАР НАРЫҒЫНЫҢ ДАМУЫН ТАЛДАУ

Бұл зерттеу жасыл облигациялар нарығының ағымдағы жағдайын бағалауға бағытталған. Әдебиеттерді шолу әдісімен жүргізілген зерттеу жасыл облигациялардың қаржылық көрсеткіштерін, нарық көлемін, тұрақтылыққа әсерлерін және реттеуші өзгерістерді қарастырады. Жасыл облигациялардың қаржылық кірістілігі академиялық зерттеулер мен қолданыстағы әдебиеттердегі қаржылық есептер арқылы зерттелді. Бұл ретте нарықтағы жалпы жағдай мен өсу тенденцияларын анықтау үшін жүргізілген зерттеулердің қысқаша мазмұны берілген. Жасыл облигациялардың экологиялық және әлеуметтік тұрақтылық мақсаттарына қосқан үлесі де ерекше назар аударатын сала болды. Осы тұрғыда жасыл облигациялардың тұрақтылыққа әсері әдебиеттегі қолда бар ақпарат негізінде талқыланады. Сонымен қатар, жасыл облигациялар нарығының дамуына нормативтік база мен стандарттардағы өзгерістердің әсерін түсіну үшін әдебиеттерге шолу жасалды. Мұндай әдебиеттік шолулар жасыл облигациялар нарығының экологиялық және қаржылық әсерін бағалауда, осы саладағы болашақ оқиғаларды түсінуде және тұрақты инвестицияларды ынталандыруға үлес қосуда маңызды рөл атқарады деп айтуға болады. Ағымдағы жағдайда, жасыл облигациялардың эмиссиясының көлемін және халықаралық ауқымдағы қаржыландырудың маңыздылығын ескере отырып, тұрақтылық облигациялары аясындағы жасыл облигациялар нарығы маңызды функцияны орындауды жалғастырады және болашақта одан әрі өседі деп күтілуде.

Кілтті сөздер: тұрақтылық, климат, тұрақты қаржы, жасыл облигациялар, жасыл облигациялар нарығы, эмиссия.

Кіріспе

Тұрақтылық аясында климаттық өзгерістердің зиянды әсерлеріне қарсы әзірленген жобаларды қаржыландыру үшін қолданылатын тұрақтылық облигациялары және әсіресе жасыл облигациялар соңғы уақытта тез таралуда. Жасыл облигациялар – бұл климатқа немесе қоршаған ортаға байланысты жобаларға арнайы капитал ұсыну үшін шығарылған борыштық бағалы қағаздар [1]. Басқа анықтамаға сәйкес, «жасыл облигациялар» сатудан түскен түсім толығымен немесе ішінара жаңа немесе қолданыстағы «нақты» жасыл жобаларды қаржыландыру мақсатында пайдаланылатын облигациялардың барлық түрлерін білдіреді [2]. Екі анықтаманың да ортақ және маңызды аспектісі-облигацияларды сатудан түскен қаражат белгілі бір мақсатқа бөлінеді. Осы нақты мақсаттарды анықтау және халықаралық стандартты белгілеу мақсатында, сондай-ақ қаржыландырудың осы әдісінің тез таралуына байланысты қажетті ережелер мен тиісті тетіктер халықаралық және ұлттық негізде құрылды және әлі де әзірленуде. Hadaś-Dyduch M. және т.б.(2022), Ning Y. және т.б. (2023) жасыл облигациялар экологиялық тұрақтылықты қолдаудың және жасыл жобаларды қаржыландырудың тиімді қаржы құралы болып табылатынын мәлімдейді [3; 4].

Жасыл облигациялар – бұл Дүниежүзілік Банктің тұжырымдамасы, ол негізінен 2010 жылдың соңында енгізілген, көмірқышқыл газының жоғары шығарындыларын қалпына келтіру және климаттың өзгеруін болдырмау мақсатында жасалған [5]. Жасыл облигациялардың іргелі көрсеткіштеріне сәйкес, жобалар жасыл энергетиканы дамытуға [6], қауымдастықтардың жасыл энергия сыйымдылығын арттыруға [7], қалдықтарды азайтуға [8], экологиялық таза тасымалдауға және климаттың өзгеруін тұрақты басқаруға [9] бағытталған жасыл облигациялар арқылы мүкият бағаланады және қаржыландырылады. Жасыл облигациялар қарызды қаржыландыру құралы сияқты кәдімгі қарыз құралы болып табылады. Бұл облигациялар сондай-ақ пайыздық мөлшерлемен және пайызсыз, сондай-ақ эмитент-ұйымдардың қарыздарын өтеу, сондай-ақ айналысқа шығу немесе айналысқа түспеу туралы әртүрлі ережелерімен саудаланады.

Жасыл облигациялар нарығының дамуы мен маңыздылығы қаржылық әдебиетте кеңінен назар аударды және бірқатар маңызды зерттеулер жасалуда. Жасыл облигациялар қоршаған ортаға кері әсерді азайтқысы келетін және жасыл инфрақұрылым жобаларын қаржыландырғысы келетін инвесторлар үшін тартымды нұсқа ұсынады. Осы тұрғыда Bhutta U.S. және т.б. (2022) жасыл облигациялар инвесторлар үшін экологиялық және қаржылық артықшылықтар беретінін мәлімдеп, бұл облигациялардың тұрақтылықты қолдау арқылы жасыл жобаларды қаржыландыруды

арттыру үшін әлеуетіне баса назар аударады [10]. Болашақ перспективалар тұрғысынан жасыл облигациялар нарығының өсу әлеуеті мен маңыздылығы біртіндеп артып келеді. Jančović I. және т.б.(2022), жасыл облигацияларды шығаратын компаниялар мен мемлекеттердің экологиялық көрсеткіштерін бақылау және есеп беру міндеттемесі жасыл облигациялар нарығының ашықтығын арттыру үшін маңызды қадам болып табылады деп мәлімдейді [11]. Осылайша, болашақта жасыл облигациялар нарығы сенімді және ашық құрылымға ие болады деп болжануда. Сонымен қатар, Рука М. (2023) зерттеуі қаржылық институттар арасындағы ынтымақтастық пен жасыл облигация стандарттарының эволюциясы нарықтың болашақта одан әрі өсетінін көрсетеді [12]. Бұл болашақта жасыл облигациялар нарығының кеңірек қабылдануы мен қолданылуына деген үмітті күшейтеді.

Материалдар мен әдістер.

Бұл зерттеуде әлемде жасыл облигациялардың нарығы мен негізгі ерекшеліктері қарастырылды. Осы тақырып бойынша бүгінгі күнге дейін жинақталған кейбір деректер талданып, әлемдегі жасыл облигациялар нарықтарының дамуы мен ағымдағы жағдайы туралы бағалаулар жасалды. Зерттеу сонымен қатар жасыл облигацияларды дәстүрлі облигациялармен салыстырады. Зерттеудің теориялық және әдіснамалық негізі отандық және шетелдік ғалымдардың ғылыми еңбектері және Climate Bonds Initiative [13] ұйымының статистикалық есептері болып табылады. Мақалада талдау, индукция және дедукция, салыстырмалы талдау әдістері қолданылды.

Нәтижелер мен талқылау

Жасыл облигациялар 2007-2008 жылдар аралығында Еуропалық Инвестициялық Банк (ЕИБ) мен Дүниежүзілік Банктің алғашқы жасыл облигациялар шығарылымымен қарыз алу нарығында кең таралған құралға айналды. Оны алғаш рет 2007 жылы ЕИБ «Климат туралы хабардар болу облигациялары» (Climate Awareness Bonds) белгісімен 807 млн АҚШ доллары көлемінде шығарды, 2008 жылдың қарашасында Дүниежүзілік банк швед зейнетақы қорларының климатқа бағытталған инвестициялық сұраныстары мен жобалық ұсыныстарына жауап ретінде 2,3 миллиард швед кронасы көлемінде жасыл облигациялар эмиссиялады [1]. Келесі кезеңде көпжақты даму банктері 2012 жылға дейін жасыл облигациялардың ірі эмитенттері болды, ал осы кезеңнен кейін корпоративтік сектордың жасыл облигацияларының шығарылымы басталды. Бұдан былай жасыл облигациялар эмиссиясының көбеюін қолдаған ең маңызды оқиғалар климаттың өзгеруі туралы ғылыми зерттеулер нәтижесінде мемлекеттер мен компаниялар жасаған хабардарлық және осы салаға қажетті инвестициялардың өмірлік маңыздылығы мен көлемі болды. Климат өзгерісінің жағымсыз әсерлерін

шешудің жекелеген елдер емес, тек халықаралық платформада жасалуы мүмкін екендігі халықаралық ұйымдар, әсіресе Біріккен Ұлттар Ұйымы қолданатын қаржыландыру түрі ретінде жасыл облигацияларды күн тәртібіне шығарды. Жасыл облигациялар әдетте келесі жобалар түрлерін қаржыландыру үшін қолданылады [14]:

Энергия тиімділігін арттыру жобалары

Жаңартылатын энергия жобалары

Ластанудың алдын алу және бақылау жобалары

Табиғи ресурстарды тұрақты басқару жобалары

Таза тасымалдау жобалары

Ағынды суларды және суды басқару жобалары

Жасыл құрылыс жобалары

Жасыл облигациялар нарығында, әсіресе Халықаралық Капитал Нарықтары Қауымдастығында (International Capital Markets Association-ICMA) қалыптасқан және басқа да көптеген ұйымдар қабылдаған «Жасыл Облигациялар Қағидаттары» негізінен келесі төрт айдар бойынша топтастырылған [2]:

Эмиссиядан алынған қаражатты пайдалану: жасыл облигациялардың маңызды элементтерінің бірі облигацияларды сатудан түскен қаражатты тиісті жасыл жобаларға пайдалану болып табылады және бұл облигациялардың тиісті құжаттарында нақты көрсетілген. «Жасыл» жобалардың тиісті санаттары «Жасыл Облигациялар Қағидаттары»нда көрсетілген.

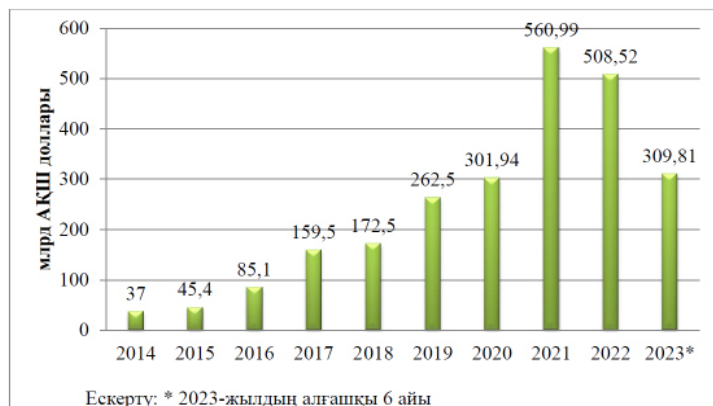
Жобаны таңдау: Эмитент өзінің тұрақты даму мақсаттарын және жобаның аталған санаттарға және осы мақсаттарға сәйкестігін түсіндіреді.

Эмиссиядан алынған қорды басқару: жасыл облигациядан алынған таза кірісті жобаны белгілі бір мақсатта пайдалануға бөлу және өтеу мерзімі аяқталғанға дейін қалған таза сомаларды мезгіл-мезгіл жеке шотта бақылау ұсынылады.

Есеп беру: Эмитенттер мерзім аяқталғанға дейін бөлінген сомалар туралы, осы сомалар пайдаланылатын жобалардың тізімі туралы, сондай-ақ жобалар туралы және олардың күтілетін әсерлері туралы жыл сайынғы негізде есеп беруге міндетті.

Жасыл облигациялар соңғы кездері елдердің күн тәртібінде маңызды орынға ие болған климаттың өзгеруі мен қоршаған ортаны қорғау мақсаттарына қызмет ететіндіктен, олардың танымалдығы артып келеді, сонымен қатар жасыл облигациялар нарығының қарқынды дамып келе жатқаны байқалады. Осы тұрғыда жаһандық жасыл облигациялардың шығарылымы 2021 жылы 560 млрд АҚШ доллары, 2022 жылы 508 миллиард млрд АҚШ доллары, 2023 жылдың алғашқы 6 айында шамамен 310 млрд

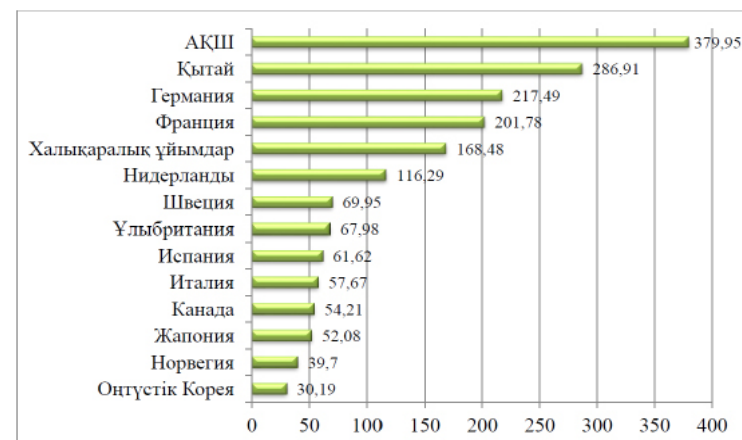
АҚШ долларын құрайды (1-сурет). Соңғы 3 жылда жасыл облигациялардың эмиссиясы айтарлықтай қарқынмен өскен. 2022 жылғы көрсеткішті 2014 жылмен салыстырғанда 13 есе жоғары көрсеткішке ие.

Сурет 1 – Ғаламдық жасыл облигациялардың эмиссиялары
Дереккөз: [13] негізінде автор құрастырған.

Жылдам өсіп келе жатқанына қарамастан, жасыл облигациялардың әлемдік облигациялар нарықтарында салыстырмалы түрде үлесі өте төмен. Жеке сектор мен мемлекеттік сектордан тұратын жалпы әлемдік облигациялар нарығының көлемі 2022 жылы 133 триллион АҚШ долларын құрады. Ал жаһандық жасыл облигациялардың жалпы көлемі 2022 жылы шамамен 2,5 триллион долларға жетті [2]. Осы тұрғыдан алғанда, жасыл облигациялар нарығының жалпы әлемдік облигациялар нарығындағы үлесі 1,8 %-ын ғана құрайды.

Жасыл облигацияларды эмитент елдер бойынша қарастырған кезде, 2014 және 2022 жылдар аралығында Америка Құрама Штаттары 380 миллиард АҚШ долларымен жасыл облигацияларды шығару бойынша көшбасшы ел болды. Рейтингте Қытай екінші, Германия үшінші орында. Франция төртінші орынды иеленеді (2-сурет).

Сурет 2 – 2014 және 2022 жылдар аралығында шығарылған жасыл облигациялардың елдер бойынша жиынтық құны (млрд АҚШ доллары)
Дереккөз: [15] негізінде автор құрастырған.

Ал 2022 жылы Қытай әлем бойынша ең көп жасыл облигациялар эмиссиялаған ел болды. Қытайда шығарылған жасыл облигациялар 85 млрд АҚШ долларын құрады. Рейтингте екінші орында АҚШ 64,4 млрд АҚШ доллары, үшінші Германия 61,2 миллиард АҚШ доллары көлемінде жасыл облигациялар шығарған елдер қатарында (1-кесте). Ал Қазақстан нарығында ең алғаш жасыл облигацияларды 2020 жылы АІХ биржасында шығарылды. Қазіргі таңда Қазақстанда шамамен 150,2 млрд теңгеге жасыл облигациялар мен жасыл несиелер шығарылды. Жасыл қаржы құралдарының ірі эмитенттері халықаралық қаржы институттары (Азия даму банкі, Еуразиялық даму банкі), энергетикалық компаниялар («Самұрық-Энерго» АҚ және «KEGOC» АҚ), мемлекеттің қатысуымен отандық қаржы институттары («Қазақстанның Даму Банкі» АҚ, «Даму» кәсіпкерлік даму қоры), жергілікті жеке қаржы институттары (Халық банкі) болып табылады [16].

Жасыл облигациялар эмиссиясы бойынша жетекші аймақ болып табылатын Еуропалық Одақ климаттың өзгеруінің жағымсыз әсерлерімен күресу арқылы осыған байланысты қабылдануы тиіс түбегейлі шараларды қаржыландыруда жетекші рөл атқарады. ЕО-ның ұзақ мерзімді мақсаты-Еуропа континентінің 2050 жылға қарай бірінші экологиялық үйлесімді континентке айналуын қамтамасыз ету. Бұдан басқа, БҰҰ-ның 2050 жылға дейінгі «БҰҰ-ның Тұрақты Даму Мақсаттары» шеңберінде Еуропаны табиғи

ресурстарды қорғайтын және өсу мен дамуды тұрақты түрде көрсететін орынға айналдыруға үлес қосу және оның инфрақұрылымын дайындау болып табылады.

Кесте 1 – 2022 жылғы эмиссияланған жасыл облигациялар бойынша ең ірілер көрсеткіші (млрд АҚШ доллары)

Шығарылым көлемі бойынша алғашқы 3 ел:	Ең ірі 3 эмитент:	Қаржылық емес сектордағы ең ірі эмитенттер:
Қытай – 85,4 млрд АҚШ доллары (18 %)	Еуропалық Одақ – 26 млрд АҚШ доллары	China Three Gorges корпорациясы, Қытай (жаңартылатын көздер) – 5,1 млрд АҚШ доллары
АҚШ – 64,4 млрд АҚШ доллары (13 %)	Еуропалық инвестициялық банк – 14,5 млрд АҚШ доллары	Орстед, Дания (жаңартылатын көздер) – 4 млрд АҚШ доллары
Германия – 61,2 млрд АҚШ доллары (13 %)	Германия Федеративтік Республикасы – 14,3 млрд АҚШ доллары	Ибердрола, Испания (жаңартылатын көздер) – 3,1 млрд АҚШ доллары

Дереккөз: [16].

Жасыл облигациялар бойынша зерттеулер көрсеткендей және нарық қатысушыларының пікірінше, жасыл облигациялардың бастапқы нарықта әдетте жоғары бағамен сатылатындығы және инвесторларды тарту фактісі осы облигациялардың қайталама нарығының өнімділігі мен икемділігіне байланысты. Екінші жағынан, осы ерекшеліктерімен эмитент үшін тиімді болып табылатын жасыл облигациялардың қайталама нарықтағы өтімділігі дәстүрлі облигацияларға қарағанда әлдеқайда төмен екендігі назар аудартады (2-кесте).

Кесте 2 – Дәстүрлі облигациялар мен жасыл облигацияларды салыстыру

Факторлар	Дәстүрлі облигациялар	Жасыл облигациялар
Инвестициялық шешімге әсер ететін негізгі факторлар	Өтелу мерзімі Купондық мөлшерлеме (сату бағасы) Қайталама нарықтағы өтімділік	Қаржыландырылған жасыл жобаның әлеуетті оң экологиялық үлесі, ESG факторларына үйлесімділігі

Нарық қатысушылары/мүдделі тараптар	Эмиссиялық институттар, инвесторлар Қор биржасы/делдалдық мекемелер	Эмиссиялық ұйымдар, Сыртқы рецензенттер, делдалдық ұйымдар Индекс (ESG) ұйымдары мен инвесторлар
Бастапқы нарықта бағаның қалыптасуы	Қаржы нарығындағы басқа активтер сияқты сұраныс пен ұсыныс шарттарына бағынады.	Тұрақты және премиум бағалар (Greenium) Әсіресе, трансұлттық ұйымдар мен жеке компаниялар Эмиссияда жоғары баға
Екінші нарықтағы операциялар	Өтімділік нарық жағдайына және активке байланысты Өзгермелі/қалыпты деңгей	Өтімділік төмен, әдетте өтеуге дейін ұсталады
Облигацияларды сатудан түскен түсімдерді пайдалану	Қаржылық қажеттілікті қанағаттандыру үшін (себептеріне қарамастан)	Белгілі бір мақсат үшін және белгілі бір шығындар үшін инвесторға алдынала хабарланады

Дереккөз: Әдебиеттер негізінде автор құрастырған.

Қорытынды

Бұл зерттеу жасыл облигациялар нарығының ағымдағы жағдайын және болашақ перспективаларын бағалау үшін жүргізілді. Жасыл облигациялар нарығы экологиялық тұрақтылықты қолдаудағы және жасыл жобаларды қаржыландыруды қамтамасыз етудегі рөліне байланысты маңызды қаржы құралы ретінде ерекшеленеді. Осы тұрғыда болашақ даму бойынша кейбір ұсыныстарға назар аударуға болады. Біріншіден, нормативтік-құқықтық базаны одан әрі нақтылау және стандарттарды толығырақ белгілеу қажет. Бұл қадам жасыл облигациялар нарығының ашықтығын арттырып, инвесторлардың сенімін нығайта түседі. Сонымен қатар, қаржы институттары арасындағы ынтымақтастықты қолдау жасыл жобаларға инвестицияларды ұлғайта алады және тұрақтылық мақсаттарына жету үшін күш-жігерді күшейтеді. Тағы бір маңызды ұсыныс – халықаралық ынтымақтастықты нығайту. Бұл жасыл облигациялар нарығын кеңірек жаһандық қабылдауға және әртүрлі географиялық инвесторлардың қатысуын арттыруға көмектеседі. Сонымен қатар, білім беру және түсіндіру науқандарын тиімдірек жүргізу қажет. Егер инвесторлар мен компаниялар жасыл облигациялардың әлеуеті туралы хабардар болса, олар осы саладағы инвестицияларды арттырып, тұрақтылық мақсатына тиімдірек қызмет ете алады. Осы ұсыныстарды біріктіру болашақта неғұрлым тиімді және тұрақты қаржы құралы ретінде жасыл облигациялар нарығының дамуына ықпал етеді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

- 1 World Bank (2015). What Are Green Bonds. The World Bank Treasury [Электронды ресурс]: <https://www.worldbank.org/en/topic/climatechange/brief/what-are-green-bonds> (қарау күні: 05.01.2023)
- 2 International Capital Markets Association. Bond Market Size [Электронды ресурс]: <https://www.icmagroup.org/market-practice-and-regulatory-policy/secondary-markets/bond-market-size/> (қарау күні: 05.01.2023)
- 3 **Hadaś-Dyduch M. et al.** Green Bonds as an Instrument for Financing Ecological Investments in the V4 Countries //Sustainability. – 2022. – Т. 14. – № 19. – С. 12188.
- 4 **Ning Y. et al.** Green bond as a new determinant of sustainable green financing, energy efficiency investment, and economic growth: a global perspective //Environmental Science and Pollution Research. – 2023. – Т. 30. – № 22. – С. 61324-61339.
- 5 **Zhou X., Cui Y.** Green bonds, corporate performance, and corporate social responsibility //Sustainability. – 2019. – Т. 11. – № 23. – С. 6881.
- 6 **Maltais A., Nykvist B.** Understanding the role of green bonds in advancing sustainability //Journal of Sustainable Finance & Investment. – 2020. – С. 1-20.
- 7 **Tang D. Y., Zhang Y.** Do shareholders benefit from green bonds? // Journal of Corporate Finance. – 2020. – Т. 61. – С. 101427.
- 8 **Wiśniewski M., Zieliński J.** Green bonds as an innovative sovereign financial instrument //Ekonomia i Prawo. Economics and Law. – 2019. – Т. 18. – № 1. – С. 83-96.
- 9 **Flammer C.** Corporate green bonds //Journal of financial economics. – 2021. – Т. 142. – № 2. – С. 499-516.
- 10 **Bhutta U. S. et al.** Green bonds for sustainable development: Review of literature on development and impact of green bonds //Technological Forecasting and Social Change. – 2022. – Т. 175. – С. 121378.
- 11 **Jankovic I., Vasic V., Kovacevic V.** Does transparency matter? Evidence from panel analysis of the EU government green bonds //Energy Economics. – 2022. – Т. 114. – С. 106325.
- 12 **Pyka M.** The EU Green Bond Standard: A Plausible Response to the Deficiencies of the EU Green Bond Market? //European Business Organization Law Review. – 2023. – С. 1-21.
- 13 Climate Bonds Initiative [Электронды ресурс]. – <https://www.climatebonds.net/market/data/> (қарау күні: 05.01.2023)

- 14 **Сыздықова, А. О., Масадиков Х. Г.** Предложения по стимулированию зеленых облигаций в Казахстане //Экономическая серия вестника ЕНУ имени Л.Н. Гумилева. – 2021. – №3. – С.193-200.
- 15 Statista [Электронды ресурс]. – <https://www.statista.com/statistics> (қарау күні: 05.01.2023)
- 16 AIFC. Green finance market in Kazakhstan [Электронды ресурс]. – <https://aifc.kz/en/news/green-finance-market-in-kazakhstan> (қарау күні: 05.01.2023)

REFERENCES

- 1 World Bank (2015). What Are Green Bonds. The World Bank Treasury [Electronic resource]: <https://www.worldbank.org/en/topic/climatechange/brief/what-are-green-bonds> (Date of access: 05.01.2023)
- 2 International Capital Markets Association. Bond Market Size [Electronic resource]: <https://www.icmagroup.org/market-practice-and-regulatory-policy/secondary-markets/bond-market-size/> (Date of access: 05.01.2023)
- 3 **Hadaś-Dyduch M. et al.** Green Bonds as an Instrument for Financing Ecological Investments in the V4 Countries //Sustainability. – 2022. – Т. 14. – № 19. – С. 12188.
- 4 **Ning Y. et al.** Green bond as a new determinant of sustainable green financing, energy efficiency investment, and economic growth: a global perspective //Environmental Science and Pollution Research. – 2023. – Т. 30. – № 22. – С. 61324-61339.
- 5 **Zhou X., Cui Y.** Green bonds, corporate performance, and corporate social responsibility //Sustainability. – 2019. – Т. 11. – № 23. – С. 6881.
- 6 **Maltais A., Nykvist B.** Understanding the role of green bonds in advancing sustainability //Journal of Sustainable Finance & Investment. – 2020. – С. 1-20.
- 7 **Tang D. Y., Zhang Y.** Do shareholders benefit from green bonds? //Journal of Corporate Finance. – 2020. – Т. 61. – С. 101427.
- 8 **Wiśniewski M., Zieliński J.** Green bonds as an innovative sovereign financial instrument //Ekonomia i Prawo. Economics and Law. – 2019. – Т. 18. – № 1. – С. 83-96.
- 9 **Flammer C.** Corporate green bonds //Journal of financial economics. – 2021. – Т. 142. – № 2. – С. 499-516.
- 10 **Bhutta U. S. et al.** Green bonds for sustainable development: Review of literature on development and impact of green bonds //Technological Forecasting and Social Change. – 2022. – Т. 175. – С. 121378.

11 Jankovic I., Vasic V., Kovacevic V. Does transparency matter? Evidence from panel analysis of the EU government green bonds //Energy Economics. – 2022. – Т. 114. – С. 106325.

12 Pyka M. The EU Green Bond Standard: A Plausible Response to the Deficiencies of the EU Green Bond Market? //European Business Organization Law Review. – 2023. – С. 1–21.

13 Climate Bonds Initiative [Electronic resource]. – <https://www.climatebonds.net/market/data/> (Date of access: 05.01.2023)

14 Syzykova A. O., Massadikov K. G. Predlozhenija po stimulirovaniju zelenyh obligacij v Kazahstane [Proposals to stimulate green bonds in Kazakhstan]. ECONOMIC Series of the Bulletin of the L.N. Gumilyov ENU. – 2021. – №3. – P.193-200.

15 Statista [Electronic resource]: <https://www.statista.com/statistics> (Date of access: 05.01.2023)

16 AIFC. Green finance market in Kazakhstan [Electronic resource]. – <https://aifc.kz/en/news/green-finance-market-in-kazakhstan> (Date of access: 05.01.2023)

02.02.24 ж. баспаға түсті.

06.02.24 ж. түзетулерімен түсті.

21.02.24 ж. басып шығаруға қабылданды.

*А. О. Сыздықова, Ж. К. Жетибаев

Международный казахско-турецкий университет

имени Ходжи Ахмеда Ясави, Республика Казахстан, г. Туркестан.

Поступило в редакцию 02.02.24.

Поступило с исправлениями 06.02.24.

Принято в печать 21.02.24.

АНАЛИЗ РАЗВИТИЯ РЫНКА ЗЕЛЕННЫХ ОБЛИГАЦИЙ

Целью данного исследования является оценка текущего состояния рынка зеленых облигаций. Исследование, проведенное методом обзора литературы, рассматривает финансовые показатели «зеленых» облигаций, размер рынка, влияние на устойчивость и изменения в регулировании. Финансовая доходность зеленых облигаций изучалась с помощью научных исследований и финансовых отчетов в существующей литературе. При этом

представлена сводка исследований, проведенных с целью определения общей ситуации и тенденций роста рынка.

Вклад зеленых облигаций в достижение целей экологической и социальной устойчивости также стал предметом особого внимания. В этом контексте влияние зеленых облигаций на устойчивость обсуждается на основе доступной информации в литературе. Кроме того, был проведен обзор литературы, чтобы понять влияние изменений в нормативной базе и стандартах на развитие рынка зеленых облигаций. Можно сказать, что подобные обзоры литературы играют важную роль в оценке экологических и финансовых последствий рынка зеленых облигаций, понимании будущих событий в этой области и содействии продвижению устойчивых инвестиций. В текущей ситуации, учитывая размер выпусков зеленых облигаций и важность финансирования в международном масштабе, ожидается, что рынок зеленых облигаций в рамках облигаций устойчивого развития продолжит выполнять важную функцию и будет продолжать расти в будущем.

Ключевые слова: устойчивость, климат, устойчивое финансирование, зеленые облигации, рынок зеленых облигаций, эмиссия.

*A. Syzykova, Zh. Zhetibayev

International Kazakh-Turkish University named after Khoja Ahmed Yasawi, Republic of Kazakhstan, Turkestan.

Received 02.02.24.

Received in revised form 06.02.24.

Accepted for publication 21.02.24.

ANALYSIS OF THE DEVELOPMENT OF THE GREEN BOND MARKET

This research aims to evaluate the current status of the green bond market. The study, carried out by literature review method, addresses the financial performance of green bonds, market size, sustainability impacts and regulatory changes. The financial returns of green bonds have been examined through academic studies and financial reports in the existing literature. At the same time, a summary of the studies carried out to determine the general situation and growth trends in the market is presented.

The contribution of green bonds to environmental and social sustainability goals has also been a particular area of emphasis. In this context, the effects of green bonds on sustainability are discussed based on the available information in the literature. Additionally, a literature review was conducted to understand the effects of changes in the regulatory framework and standards on the development of the green bond market. It can be said that such literature reviews play an important role in evaluating the environmental and financial impacts of the green bond market, understanding future developments in this field and contributing to the promotion of sustainable investments. In the current situation, considering the size of green bond issuances and the importance of financing on an international scale, it is anticipated that the green bond market within sustainability bonds will continue to fulfill an important function and grow further in the future.

Keywords: sustainability, climate, sustainable finance, green bonds, green bond market, emission.

FTAMP 06.77:65.59

<https://doi.org/10.48081/JYOZ7222>***С. М. Төкенова¹, М. Х. Қадринов², Б. М. Искаков³**

^{1,2}Сәкен Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті, Қазақстан Республикасы, Астана қ.

³Туран-Астана университеті, Қазақстан Республикасы, Астана қ.

¹<https://orcid.org/0000-0003-0203-6843>

²<https://orcid.org/0000-0002-2424-200X>

³<https://orcid.org/0000-0002-3989-7631>

*e-mail: sandi_77@inbox.ru

ЕТТІ МАЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ «АҚЫЛДЫ» ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТИІМДІЛІГІН БАҒАЛАУ

Ғылыми мақаланың өзектілігінің негізделуі - ет өнеркәсібі Қазақстан экономикасы аграрлық секторының стратегиялық саласы болып табылатындығы, ол өз кезегінде азық-түлік қауіпсіздігі жүйесінің ажырамас бөлігі болып саналады.

Етті мал шаруашылығындағы «ақылды» мал шаруашылығы жүйелерінің экономикалық тиімділігін зерттеудің бағыттарын нақтылау және гипотезаларды тұжырымдау мақсатында осы тақырып бойынша қолда бар ғылыми және ғылыми-техникалық әдебиеттерге шолу жасалды. Тақырып бойынша әдебиеттерді қарқынды іздестіру нәтижесінде біз Қазақстан Республикасының өзекті деректеріне сүйене отырып, мал шаруашылығы субъектілері тұрғысынан цифрлық технологияларды қолдануға дайындығын қарастыратын дереккөздерді таппадық, бұл зерттеудің жаңалығын растайды. Ресми бухгалтерлік есеп деректеріне сүйене отырып, авторлар мақалада жаңа технологияларды енгізуге дейінгі және одан кейінгі дамудың қазіргі жағдайын зерттеуді ұсынады. «Ақылды» технологияларды енгізгенге дейін және одан кейінгі шығындардың динамикасы мен құрылымдық құрамына, бағасына, өзіндік құнына, рентабельділігіне, етті бағыттағы ірі қара мал шаруашылықтары тұрғысынан салыстырмалы талдау жүргізілді. Еңбек өнімділігі, «ақылды» технологияларды енгізгенге дейінгі және

одан кейінгі инвестициялардың қайтарымы бойынша салыстырмалы талдау жүргізілді, сондай-ақ малдың орташа тәуліктік өсімі салыстырылды. Авторлар ауыл шаруашылығын дамытудағы «ақылды» технологиялардың маңыздылығын атап өтеді.

Кілтті сөздер: «Ақылды» технологиялар, экономикалық тиімділік, еңбек өнімділігі, инвестициялар, рентабельділік, шығындар, баға.

Кіріспе

Мәселенің өзектілігі отандық ғалымдарды мал шаруашылығының қазіргі жағдайда дамуын зерттеуге ынталандырады. Қоршаған ортаның дамуымен және қарқынды өзгеруімен сипатталатын қазіргі жағдай табысты болу үшін, компаниялар ішкі және сыртқы нарықтарда өз өнімдерінің, орындалатын жұмыстардың, көрсетілетін қызметтердің бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етуі қажет. Мақала «ақылды» мал шаруашылығы технологиясын қолдану шарттары туралы қолда бар білім қорын мал шаруашылығы субъектілерінің оның соңғы тұтынушылары ретіндегі позициясы туралы эмпирикалық мәліметтер негізінде кеңейтеді. Зерттеу нәтижелерін (i) басқарудың әртүрлі деңгейлерінде «ақылды» мал шаруашылығы технологиясын қолдану, (ii) оны енгізуді қолдау шаралары және (iii) осы саладағы ғылыми зерттеулердің басым бағыттары туралы шешімдерді дайындауда қолдануға болады [1].

Материалдар мен әдістер

Экономикалық тиімділік – экономикалық қызметтің, экономикалық бағдарламалардың және іс-шаралардың нәтижесі, алынған экономикалық нәтиженің осы нәтижені алуға, белгілі бір құндағы ресурстарды пайдалана отырып, өндірістің ең жоғары көлеміне қол жеткізуге негіз болған факторлардың, ресурстардың шығындарына қатынасы арқылы сипатталады [2; 3; 4]. А. В. Сериков өз еңбектерінде: «...тиімділік – бұл нәтижелілік, ресурс сыйымдылығы және жеделділік сияқты қасиеттермен сипатталатын бизнес-процестің кешенді өлшемі. Бұл ретте нәтижелілік деп процестің қажетті нәтиже беру қабілетін түсіну керек» [5].

Федоров және т.б. (2019) ауыл шаруашылығына цифрлық технологияларды енгізу соңғы онжылдықтағы тренд болғанымен, әлі күнге дейін тиісті деңгейде таралмағанын атап өтті [6; 7].

«Ақылды» мал шаруашылығы технологиясының әсеріне қатысты бірнеше шетелдік авторлар оның элементтерінің тиімділігін зерттеді. Атап айтқанда, бірқатар зерттеулер жайылымдарды виртуалды қоршаудың (Virtual Fencing, VF) тиімділігін растады, бұл малдарды дұрыс күтуге жағдай жасау үшін қаржы, уақыт және еңбек шығындарының төмендеуін

көрсетті [8; 9; 10]. Шығындарды азайтумен қатар, Хван және т.б. (2012) сымсыз сенсорлар желісіне және арнайы мобильді қолданбаға негізделген мал шаруашылығында өндірісті басқару жүйесін қолдану нәтижесінде өнім сапасын жақсартудан фермерлердің табысының артқанын атап өтті.

Зерттеу барысында жүйелік талдау, экономикалық-статистикалық, абсолюттік және орташа шамалардың әдістері қолданылды

Нәтижелер және талқылау

Зерттеу барысында шаруашылықтар бойынша жиналған деректер тиімділікті есептеу және Smart (Ақылды) технологиялардың әртүрлі элементтері бойынша осы көрсеткіштерді салыстыру үшін пайдаланылады. «Ақылды» технологиялар ауыл шаруашылығындағы өнімділіктің маңызды факторы болып табылады, сондықтан салыстырмалы талдау жүргізу ұсынылады.

Зерттеу объектілері ретінде келесі базалық шаруашылықтар алынған:

«1» шаруашылық, Павлодар облысы, Өспен ауданы;

«2» шаруашылық, Ақмола облысы, Ерейментау ауданы.

Барлық шаруашылықтардағы мал басының негізін «1» шаруашылығының «ақылды» технологияларын қолданатын етті бағыттағы ірі қара мал құрайды. Павлодар облысы, Өспен ауданы; Шаруашылық «2» Ақмола облысы, Ерейментау ауданы «Vytelle-GrowSafe» жүйесін пайдаланады.

«2» шаруашылықта 2019 жылдан бастап, ал «1» шаруашылықта 2020 жылдан бастап етті бағыттағы мал өсіру бойынша «Vytelle-GrowSafe» жүйесі қолданылады, оның инвестициясы 27 584,4 мың теңгені құрады. Сатып алынған құрал-жабдықтарға малдарды суарған кезде автоматты түрде өлшейтін кіріктірілген таразы бар суарғыш кірді; таразыдан алынған ақпарат малдардың тірі салмағының артуы есептелетін бұлттық қызметке тікелей жіберіледі. Зерттеуді жүргізу үшін қазақтың ақбас тұқымды жас бұқаларының сыйымдылығы 64 бас болатын 8 науаға арналған алаң жабдықталды. Жануарлардың бейімделу кезеңі 10-нан 14 күнге дейін болды. Жас бұқалардың барлығының күтімі бірдей жағдайда болды және сынақ кезеңінде науадағы жемді шектеусіз жей алды.

Бұл жүйе үшін негізгі міндет – өндірушілердің табыстылығы мен тұрақтылығын арттыратын дәстүрлі әдістерге қарағанда әлдеқайда қысқа мерзімде ірі қара мал өсіретін шаруашылықтар үшін ресурстарды үнемдейтін жануарларды анықтау, ал 2020 жылға дейін дәстүрлі технологиялар қолданылды.

Қандай да бір процестің экономикалық тиімділігін анықтау үшін осы процесті жүзеге асыруға кететін шығындарды анықтай білу өте маңызды, сондықтан бастапқы деректер негізінде базалық шаруашылықтарда цифрлық технологияларды енгізуге дейін және одан кейінгі шығындар құрылымын

қарастырып, «Ақылды» технологияларды енгізуге дейінгі және кейінгі шығындарды бөлеміз, 1-кесте.

Кесте – 1 «Vytelle-GrowSafe» жүйесі бойынша базалық шаруашылықтардағы етті бағыттағы мал шаруашылығы шығындарының құрамы мен құрылымы

Шығындар баптары	Енгізілгенге дейін		Енгізілгеннен кейін		+;-
	сома, мың теңге	Үлес салмағы, %	сома, мың теңге	Үлес салмағы, %	
Шаруашылық «1»					
еңбек ақы	3 143,1	33,4	4 611,3	34,7	1 468
көліктік қызметтер	844,2	9,0	1 222,5	9,2	378
ЖЖМ	156,6	1,7	213,6	1,6	57
электр энергиясы	110,3	1,2	160,3	1,2	50
амортизация	64,6	0,7	96,2	0,7	32
жануарларды қорғау құралдары	406,3	4,3	286,9	2,2	-119
үстеме шығындар	854,4	9,1	1210,0	9,1	356
жемшөп	3 817,7	40,6	5 454,4	41,1	1 637
ғаламтор	0,0	0	17,3	0,1	17
Барлық шығындар	9 397,2	100,0	13 272,5	100,0	3 875
Орташа тәуліктік салмақ қосуы, грамм	850	x	1 200	x	350
1 кг салмаққа жұмсала-тын шығындар, теңге	689,0	x	714,7	x	26
Шаруашылық «2»					
еңбек ақы	2 312,1	25,7	3 289,3	29,8	977,2
көліктік қызметтер	217,73	2,4	95,21	0,9	-122,52
ЖЖМ	100,52	1,1	15,214	0,1	-85,306
электр энергиясы	57,8	0,6	65,5	0,6	7,7
амортизация	9,521	0,1	11,032	0,0	1,511
жануарларды қорғау құралдары	463,5	5,2	167,1	1,5	-296,4
үстеме шығыстар	236,72	2,6	293,78	2,7	57,06
ғаламтор	0	0	18,65	0,2	18,65
жемшөп	5587,1	62,2	7110,3	64,4	1523,2

Барлық шығындар	8984,9	100	11047,4	100	2062,4
Орташа тәуліктік салмақ қосуы, грамм	860	x	1267	x	407
1 кг салмаққа жұмсала-тын шығындар, теңге	628,9	x	773,4	x	144,5

Кестеден көрініп тұрғандай, «1» шаруашылықта Smart технологияларды (жүйе «Vytelle-GrowSafe») іске асырудан кейінгі шығындар енгізуге дейінгі шығындар шамасынан 41,2 % -ға немесе 3 875 мың теңгеге асады, ал «2» шаруашылықта 2 062,4 мың теңгеге немесе 22,9 %-ға артса, бұл кейбір позициялар бойынша өсім болғанымен байланысты:

– «1» шаруа қожалығында жалақы мен жалақыдан аударымдар (әлеуметтік салық, әлеуметтік сақтандыру) бойынша шығындардың 46,7 %-ға және «2» шаруа қожалығында 42 %-ға өскені байқалады, бұл жұмысшылардың әлеуметтік жағдайына оң әсер етеді. Жұмысшылардың еңбекақысын төлеуге жұмсалатын шығындардың артуына инфляцияны ескере отырып, жалақыны индексстеу, сондай-ақ шаруашылықтардың бәсекеге қабілетті еңбек жағдайларын қалыптастыру саясаты себеп болды;

– үстеме шығындар 41,6 %-ға немесе 356,0 мың теңгеге артып отыр, жаңа технология енгізілгенге дейін интернет байланысының құны болған жоқ, өйткені бұл қажет емес еді, ал енгізілгеннен кейін «1» шаруашылықта 17,3 мың теңгені құрады, «2» шаруашылықта өсім 57,06 мың теңгені құрады. Шығындар құрылымында ең үлкен үлес салмақты іске асырылғанға дейін 40 % және іске асырылғаннан кейін 41 % жем-шөп шығындары алған және жалақының үлесі тиісінше 33,4 % және 34,7 % құрайды. Жалпы шығындардың 9 % – дан астамы үстеме шығындарға бөлінеді. Электр энергиясы бойынша шығындардың өсуі байқалады - олардың үлесі 0,6-1,2 % құрайды.

Базалық шаруашылықтардағы шығындар құрылымында цифрлық технологияларды енгізуге байланысты интернет сияқты шығындардың 17–18,6 мың теңгеге дейін пайда болуы байқалады. Екі шаруашылықта да жануарларды қорғау құралдарының шығындары бойынша төмендеу байқалады 29,2 %-ға «1» Шаруашылықта және 63,9 %-ға «2» Шаруашылықта. 1 кг салмаққа шаққандағы шығындар дейін 689,0 теңгені және енгізілгеннен кейін 714,7 теңгені құрады. «2» шаруа қожалығында 1 кг салмақтың құны технологиялар енгізілгенге дейін 628,9 теңге болса, одан кейін 773,4 теңге. Шығындардың өсуі негізінен жем-шөп құрамның жақсаруына және мөлшерінің артуына байланысты болып отыр. Бұл жағдайда жас бұқалардың орташа тәуліктік салмағының жоғары деңгейі болуы маңызды.

Орташа тәуліктік салмақты цифрлық технологиялар енгізілгеннен кейін тәулігіне 1200 граммды, ал енгізілгенге дейін 850 граммды құрайды, бұл «1» шаруашылығында 350 граммға төмен болған, «2» шаруашылықта технология енгізілгенге дейін орташа тәуліктік салмақ 628,9 грамм болса, жаңа технология енгізілгеннен кейін 1267 грамм, бұл да цифрлық технологиялардың тиімділігін көрсетеді.

Шаруашылықтардағы экономикалық тиімділікті егжей-тегжейлі бағалау үшін келесі көрсеткіштер жүйесін қолдануға болады, 2-кесте.

Кесте 2 – «Vytelle-GrowSafe» жүйе бойынша жаңа технологияларды енгізуге дейінгі және кейінгі экономикалық көрсеткіштер

Көрсеткіштер	Енгізілгенге дейін	Енгізілгеннен кейін	өзгеріс
<i>Шаруашылық «1»</i>			
Орташа тәуліктік салмақ қосуы, грамм	850	1200	351
Союға өткізілген бір бастың орташа салмағы (т.с.с.), кг	327	367	39
Өндірістік өзіндік құны 1 ц, теңге	68 376	71 478	3 101
Сағылған 1 ц өнімнің өзіндік құны, теңге	81 456	84 536	3 080
Өткізу бағасы 1 ц, теңге (КҚС-пен)	96 161	110 000	13 839
Сатудан түскен пайда 1 ц, теңге	14 705	25 464	10 759
Рентабельділік, %	18,1	30,0	12
<i>Шаруашылық «2»</i>			
Орташа тәуліктік салмақ қосуы, грамм	741	1267	526
Союға өткізілген бір бастың орташа салмағы (т.с.с.), кг	260	356	97
Өндірістің өзіндік құны 1 ц, теңге	62 891	77 341	14 450
Сағылған 1 ц өнімнің өзіндік құны, теңге	70 245	83 102	12 857
Өткізу бағасы 1 ц, теңге (КҚС-пен)	85 000	116 250	31 250
Сатудан түскен пайда 1 ц, теңге	14 755	50 648	35 893
Рентабельділік, %	23,5	42,9	19

Кестеге сәйкес, «Vytelle-GrowSafe» жүйені енгізуге дейінгі және кейінгі экономикалық көрсеткіштер шаруашылықтар бойынша олардың тиімділігін дәлелдеп жатыр. Шаруашылықтағы өндірістің рентабельділігі «1» шаруашылықта енгізілгенге дейін –18,1 %, содан кейін – 30 %, яғни 12 %-дан асады. «2» шаруа қожалығында рентабельділік көрсеткіші іске асырылғанға дейін және одан кейін сәйкесінше 23,5 % және 42,9 % құрады.

Өндірістің жаңа технологиясының еңбек өнімділігіне әсерін бағалауды заттай көрсеткіштер негізінде есептеу керек:

$$ЖМ = \frac{ББ}{L}, \quad (1)$$

қайда еңбек өнімділігі, ц/адам, өндірілген өнім көлемі, ц;
L қызметкерлер саны.

Есептеулер үшін жаңа технологиялар енгізілгенге дейін және енгізілгеннен кейін өнімділік, мал басы және саладағы жұмысшылар саны туралы бастапқы деректер пайдаланылды 3-кесте.

Кесте 3 – Еңбек өнімділігін анықтауға арналған көрсеткіштер

Көрсеткіш	енгізгенге дейін	енгізілгеннен кейін	+,-
<i>Шаруашылық «1» -Vytelle-GrowSafe</i>			
Өткізілген 1 бастың орташа салмағы, кг	327,3	343,3	16,1
Мал басы, бас	214	256	42
Жұмыс істейтіндердің саны, адам	14	11	-3
Еңбектің орташа өнімділігі, кг/адам	5 002,3	7 990,3	2 988,1
<i>Шаруашылық «2» Vytelle-GrowSafe</i>			
Өткізілген 1 бастың орташа салмағы, кг	259,5	356,3	96,8
Мал басы, бас	201	128	-72,25
Жұмыс істейтіндердің саны, адам	12	8	-3
Еңбектің орташа өнімділігі, кг/адам	4 335,8	5 711,1	1 375,3

Цифрлық технологияларды енгізгенге дейінгі орташа еңбек өнімділігі мынадай болды:

$$ЖМ_0 = \frac{Ж_{т0} \times Б_0}{L_0} = \frac{327,3 \times 214}{14} = 5002,3 \text{ шаруашылықта кг/адам «1»};$$

Шаруашылықта «2» = 4 335,8 кг/адам.;

«1» Шаруашылықта Цифрлық технологияларды енгізгеннен кейін орташа еңбек өнімділігі өсті

$$ЖМ_I = \frac{Pr_I \times B_I}{L_I} = \frac{343,3 \times 256}{11} = 7990,3 \text{ кг/адам};$$

«2» Шаруашылықта = 5 711,1 кг/адам; Осылайша, «1» шаруашылығындағы еңбек өнімділігі өсуінің жалпы мөлшері нақтырақ болып табылады:

$$\Delta ЖМ_B = \frac{Pr_0 \times B_I}{L_0} - \frac{Pr_0 \times B_0}{L_0} = \frac{327,3 \times 256}{14} - 5002,3 = 5984,0 - 5002,6 = 981,8$$

кг/адам, «2» Шаруашылықта = 1375,3 кг/адам;

Мал басының өзгеруіне байланысты «1» шаруашылықтағы өнімділіктің артуы:

$$\Delta ЖМ_{КАР} = \frac{Pr_0 \times B_I}{L} - \frac{Pr_0 \times B_I}{L_0} = \frac{327,3 \times 256}{14} - 5984,0 = 7616,0 - 5984,0 = 1632$$

кг/адам; Шаруашылықта «2» = -1562,4 кг/адам;

Яғни, мал басының 214 бастан 256 басқа дейін артуы «1» шаруашылығындағы еңбек өнімділігінің 981,8 кг/адамға өсуіне әкелді;

– «2» шаруашылығындағы мал басының 201 бастан 128 басқа дейін азаюы 1562,4 кг/адамға кері әсерін тигізді. Жұмысшылар санының өзгеруіне байланысты «1» шаруашылықтағы өнімділіктің артуы:

$$\Delta ЖМ_{КАР} = \frac{Pr_0 \times B_I}{L} - \frac{Pr_0 \times B_I}{L_0} = \frac{327,3 \times 256}{14} - 5984,0 = 7616,0 - 5984,0 = 1632$$

кг/адам; Шаруашылық «2» = 1386,7 кг/адам;

Басқаша айтқанда, жұмысшылар санының 14-тен 11 адамға дейін қысқаруы еңбек өнімділігінің 1632,0 кг/адамға өсуіне әкелді (бұл жерде кейбір жұмыс түрлері автоматтандырылған түрде жүргізілетінін ескеру қажет); «2» Шаруа қожалығында 12 адамнан 8 адамға дейін қысқарту еңбек өнімділігіне 1386,7 кг/адамға әсер етті.

Сонымен, «1» шаруашылықта талданып отырған кезеңдегі жануарлар өнімділігінің өзгеруіне байланысты еңбек өнімділігінің орташа өсімі келесідей:

$$\Delta ЖМ_Y = \frac{Pr_I \times B_I}{L} - \frac{Pr_0 \times B_I}{L_I} = 7990,3 - 7616,0 = 374,3 \text{ кг/адам};$$

«2» Шаруашылықта = 1 551,0 кг/адам;

Жалпы алғанда, барлық факторлардың әсері «1» шаруашылықта еңбек өнімділігінің келесідей жалпы өсімін берді:

$$\Delta ЖМ_B + \Delta ЖМ_{КАР} + \Delta ЖМ_Y = 981,8 + 1632,0 + 374,3 = 2988,1 \text{ кг/адам};$$

– «2» шаруашылықта:

$$\Delta ЖМ_B + \Delta ЖМ_{КАР} + \Delta ЖМ_Y = (-1562,4) + 1386,7 + 1551,0 = 1375,3 \text{ г/адам};$$

Осылайша, цифрлық технологияларды енгізудің еңбек өнімділігінің деңгейіне тікелей әсері оның өсуінен көрінетінін айта кеткен жөн. Келесі кезеңде жаңа жүйені енгізудің тиімділігін бағалау қарастырылады, 4-кесте.

Кесте 4 – «Vytelle-GrowSafe» жүйесін енгізудің 1 және 2 шаруашылықтардың өндірістік және экономикалық көрсеткіштеріне әсері

Көрсеткіш	Шаруашылық 1		Шаруашылық 2	
	бірлік	%	бірлік	%
Жабдықтарға инвестициялар, мың теңге	27 584,5	-	27 584,5	-
Жануарлардың тәуліктік орташа салмағының өзгеруі, грамм	+526	+70,1	+350	+41,2
1 кг салмаққа шығындардың өзгеруі, теңге	+144,0	+22,9	+25,0	+3,7
Еңбек өнімділігінің өзгеруі, кг / адам	+1 375,3	+31,7	+2 988,0	+59,7
Өндірістің рентабельділігінің өзгеруі, пайыздық тармақтар	+19,4	-	+11,9	-
Инвестициялардың өтелімділік кезеңі, айлар	6	-	4	-

Осылайша, етті бағыттағы жануарларды өсірумен айналысатын шаруашылықтар заманауи құрал-жабдықтар алып, бәсекеге қабілетті өнім өндірудің жаңа технологиясын енгізуі, жануарларды азықтандыру мен күтіп-бағу бойынша еңбекті көп қажет ететін жұмыстарды қысқартуы, пайдаланылатын малдың генетикалық әлеуетін жақсарту жұмыстарын жүргізуі қажет. Жоғарыда аталған құрал-жабдықтардың өтелімділігі «1» шаруашылықта – 6 айды және «2» шаруашылықта 4 айды құрайды. Модельдік шаруашылықтарда жаңа технологияларды енгізу нәтижесінде еңбек өнімділігі артады.

Осылайша, ет тұқымды ірі қара малға пайдаланылатын «ақылды» технологияларды менгеру экономикалық тұрғыдан тиімді: бәсекеге қабілетті өнім өндіру, малды азықтандыру және күтіп-бағу бойынша еңбекті көп қажет ететін жұмыстарды қысқарту, пайдаланылатын малдың генетикалық әлеуетін жақсарту бойынша жұмыстарды жүргізу.

Қаржыландыру туралы ақпарат

Бұл мақала BR10865103 «АӨК субъектілерінің өзекті өндірістік міндеттеріне цифрландыруды енгізудің әрбір саласы бойынша кемінде

3 түрлі цифрлық шешімдерді қолдана отырып, ғылыми негізделген смарт-фермаларды (табындағы жылқы шаруашылығы, етті бағыттағы ірі қара мал шаруашылығы) әзірлеу және құру» және шаруа қожалықтарының қызметкерлерін оқыту және білім алушыларға цифрлық білім беру үшін қажетті анықтамалық деректер базасын қалыптастыру жобасы аясында дайындалды.

Қорытындылар

Базалық шаруашылықтарда жаңа технологияларды енгізу нәтижесінде еңбек өнімділігі артады, малдың бір басына шаққандағы өндіріс шығындарының кейбір элементтері үнемделеді, малдың орташа тәуліктік өсімі артады. Әзірленген талдау әдістері тәжірибелік шаруашылықтарда «ақылды» технологияларды қолданудың экономикалық тиімділігін есептеу кезінде практикалық қолданылуын тапты. Нәтижелер келесідей:

1) етті мал шаруашылығындағы «ақылды» технологиялардың тиімділігіне салыстырмалы талдауды өнім көлемі, еңбек өнімділігі, шығындар, құрал-жабдықтарға инвестиция, баға сияқты экономикалық көрсеткіштер бойынша жүргізу ұсынылады; 2) «ақылды» технологияларды инновация ретінде енгізудің экономикалық тиімділігі ең алдымен еңбек өнімділігінің өзгеруінен көрінеді. Бұл ретте жаңа өндіріс технологиясының еңбек өнімділігіне әсерін бағалауды тек заттай көрсеткіштер негізінде ғана есептеу қажет. Сондықтан жаңа технологияның еңбек өнімділігіне әсерін дәл бағалау үшін индекстік әдісті қолдана отырып факторлық талдау жүргізу қажет. Түсімділіктің өзгеруі жаңа технологияның өндірістік процестерге әсерін тікелей көрсететін негізгі көрсеткіш болып табылады; 3) есептеулер «Ақылды» технологияларды енгізудің экономикалық тұрғыдан тиімді екенін көрсетеді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Оразбаева, А. С., Токенова, С. М., Могильный, С. В.** Перспективы и условия внедрения технологии «умного» животноводства в Казахстане: Взгляд фермеров [Текст] // Вестник науки КАТИУ имени Сакена Сейфуллина (междисциплинарный). – Астана. – 2023. – №2 (117). – С. 291–302.

2 **Полянская, Н. А.** Некоторые подходы к определению эффективности использования производственных ресурсов [Текст] // Вестник НГИЭИ: Экономика и бизнес. - 2014. - № 4 (5). – С.27–32.

3 **Демченко, З. А., Быковский, Е. И.** Экономическая эффективность предприятия: понятие, сущность, показатели, способы определения [Текст] // Наука XXI века: СПб. – 2016. – С. 141–145.

4 **Токенова, С. М., Оразбаева, А. С., Исмаилова, А. С.** Эффективность внедрения Смарт – Ферм: Экономическая оценка [Текст] // Проблемы агрорынка. – Алматы. – 2023. - №4. – С.112–119.

5 **Сериков, А. В.** Эффективность хозяйственной деятельности: определение, измерение, синергетическое управление [Текст] // Экономічний вісник Донбасу. – 2011. – № 2 (24). – С. 212–219.

6 **Федоров, А. Д., Кондратьева, О. В., Слинько, О. В.** О перспективах цифровизации животноводства. Механизация, автоматизация и машинные технологии в животноводстве [Текст] // Вестник ВНИИМЖ-2019. – №1(33). – С. 127–131.

7 **Horn, J. & Isselstein, J.** How do we feed grazing livestock in the future? A case for knowledge-driven grazing systems [Text] / Grass and Forage Science. – 2022. – №77(3). – P.153–166.

8 **Umstatter, C.** The evolution of virtual fences: A review [Text] / Computers and Electronics in Agriculture. – 2011. – №75(1). – P. 10–22.

9 **Pyas, Q. M., & Ahmad, M.** Smart farming: An enhanced pursuit of sustainable remote livestock tracking and geofencing using IoT and GPRS [Text] / Wireless Communications & Mobile Computing. – 2020. – P. 1–12.

10 **Hwang, J., Jeong, H., & Yoo, H.** Design and implementation of smart phone application for effective livestock farm management [Text] / Green and Smart Technology with Sensor Applications – 2012. – P. 285–290.

REFERENCES

1 **Orazbaeva, A. S., Tokenova, S. M., Mogil'nyj, S. V.** Perspektivy i uslovija vnedrenija tehnologii «umnogo» zhivotnovodstva v Kazahstane : Vzglyad fermerov [Prospects and conditions for the introduction of smart livestock technology in Kazakhstan : Farmers' view] [Text] // Bulletin of Science of the Kazakh Agrotechnical University named after Saken Seifullin (interdisciplinary). – Astana. – 2023. – №2 (117). – P. 291–302.

2 **Poljanskaja, N. A.** Nekotorye podhody k opredeleniju jeffektivnosti ispol'zovanija proizvodstvennyh resursov [Some approaches to determining the efficiency of using production resources] [Text] // Bulletin of the NGIEI: Economics and business. – 2014. – № 4 (5). – P.27–32.

3 **Demchenko, Z. A., Bykovskij, E. I.** Jekonomicheskaja jeffektivnost' predpriyatija: ponjatije, sushhnost', pokazateli, sposoby opredelenija [Economic efficiency of an enterprise: concept, essence, indicators, methods of definition] [Text] // The science of the XXI century. – St-Petersburg, 2016. – P. 141–145.

4 **Tokenova, S. M., Orazbaeva, A.S., Ismailova, A. S.** Jeffektivnost' vnedrenija Smart- Ferm: Jekonomicheskaja ocenka [The effectiveness of the implementation of Smart Farms: An economic assessment] [Text] // Problems of the agricultural market. – Almaty, 2023. – №4. – P.112–119

5 **Serikov, A.V.** Jeffektivnost' hozjajstvennoj dejatel'nosti: opredelenie, izmerenie, sinergeticheskoe upravlenie [Efficiency of economic activity: definition, measurement, synergetic management][Text] // Ekonomichnij visnik Donbasu. – 2011. – № 2 (24). – P. 212–219

6 **Fedorov, A. D., Kondrat'eva, O. V., Slin'ko, O. V.** O perspektivah cifrovizacii zhivotnovodstva. Mehanizacija, avtomatizacija i mashinnye tehnologii v zhivotnovodstve [On the prospects of digitalization of animal husbandry. Mechanization, automation and machine technologies in animal husbandry][Text]// Bulletin of VNIIMZH. – 2019. – №1(33). – P.127-131

7 **Horn, J. & Isselstein, J.** Bolashakta zhajylymdary maldy kalaj tamaktandyramyz? Bilimge negizdelgen mal zhayu zhyjelerin pajdalanu mysaly [How do we feed grazing livestock in the future? A case for knowledge-driven grazing systems] [Text] / Grass and Forage Science. -2022. – №77(3). –P.153–166.

8 **Umstatter, C.** Virtualdy korshau evolyuciyasy: sholu [The evolution of virtual fences: A review] [Text] / Computers and Electronics in Agriculture. –2011. – №75(1). – P. 10–22.

9 **Piyas, Q. M., & Ahmad, M.** Intellektualdy auyl sharuashylyғу: interneti GPRS komegimen mal basyn tyraқты kashyktan bakylau [Smart farming: An enhanced pursuit of sustainable remote livestock tracking and geofencing using IoT and GPRS] [Text] // Wireless Communications & Mobile Computing. – 2020. – P. 1–12.

10 **Hwang, J., Jeong, H., & Yoe, H.** Mal sharuashylyғyn tiimdi baskaru yshin smartfon kosymshasyn əzirleu zhəne engizu [Design and implementation of smart phone application for effective livestock farm management] [Text] // Green and Smart Technology with Sensor Applications. – 2012. – P. 285–290.

02.01.24 ж. баспаға түсті.

08.02.24 ж. түзетулерімен түсті.

21.02.24 ж. басып шығаруға қабылданды.

*С. М. Токенова¹, М. Х. Кадрин², Б. М. Искаков³

^{1,2}Казахский агротехнический исследовательский университет имени С. Сейфуллина, Республика Казахстан, г Астана;

³Университет «Туран-Астана», Республика Казахстан, г Астана.

Поступило в редакцию 02.01.24.

Поступило с исправлениями 08.02.24.

Принято в печать 21.02.24.

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ «УМНЫХ» ТЕХНОЛОГИЙ В МЯСНОМ СКОТОВОДСТВЕ

Актуальность научной статьи обоснована тем, что мясная промышленность является стратегической отраслью аграрного сектора экономики Казахстана, которая, в свою очередь, считается составной частью системы продовольственной безопасности. С целью уточнения направлений и формулирования гипотез для исследования экономической эффективности систем «умного» животноводства в мясном скотоводстве, был проведен обзор имеющейся научной и научно-технической литературы по данной теме. В результате интенсивного поиска литературы по теме, нами не обнаружены источники, рассматривающие готовность к применению цифровых технологий с позиции субъектов животноводства на основе актуальных данных из Республики Казахстан, что подтверждает новизну исследования. На основе официальных бухгалтерских данных в статье авторами представлено исследование текущего состояния развития до и после внедрения новых технологий. Проведен сравнительный анализ динамики и структурного состава затрат, цене, себестоимости, рентабельности до и после внедрения «умных» технологий, в разрезе фермерских хозяйств мясного скотоводства. Проведен сравнительный анализ по производительности труда, окупаемости инвестиций до и после внедрения «умных» технологий, а также сопоставлен среднесуточный привес скота. Авторы отмечают значимость «умных» технологий в развитии сельского хозяйства.

Ключевые слова. «Умные» технологии, экономическая эффективность, производительность труда, инвестиции, рентабельность, затраты, цена.

*S. Tokenova¹, M. Kadrinov², B. M. Iskakov³

^{1,2}Kazakh Agrotechnical Research University named after Saken Seifullin, Republic of Kazakhstan, Astana;

³Turan-Astana University, The Republic of Kazakhstan, Astana.

Received 02.01.24.

Received in revised form 08.02.24.

Accepted for publication 21.02.24.

ECONOMIC ASSESSMENT OF THE EFFECTIVENESS OF «SMART» TECHNOLOGIES IN BEEF CATTLE BREEDING

The relevance of the scientific article is justified by the fact that the meat industry is a strategic branch of the agricultural sector of the economy of Kazakhstan, which, in turn, is considered an integral part of the food security system. In order to clarify the directions and formulate hypotheses for the study of the economic efficiency of «smart» animal husbandry systems in beef cattle breeding, a review of the available scientific and technical literature on this topic was conducted. As a result of an intensive search for literature on the topic, we have not found sources considering the readiness to use digital technologies from the perspective of livestock subjects based on current data from the Republic of Kazakhstan, which confirms the novelty of the study. Based on official accounting data in the article, the authors present a study of the current state of development before and after the introduction of new technologies. A comparative analysis of the dynamics and structural composition of costs, price, cost, profitability before and after the introduction of «smart» technologies, in the context of beef cattle farms, was carried out. A comparative analysis of labor productivity, return on investment before and after the introduction of «smart» technologies was carried out, and the average daily weight gain of livestock was compared. The authors note the importance of «smart» technologies in the development of agriculture.

Keywords. Smart technologies, economic efficiency, labor productivity, investments, profitability, expenses, price.

FTAMP 06.73.55

<https://doi.org/10.48081/KJEV3738>

*А. С. Тапалчинова, А. Ж. Мусина, М. М. Мухамедова, А. Н. Ксембаева

Торайғыров университеті, Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

КОММЕРЦИЯЛЫҚ БАНКТИҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ҚЫЗМЕТТЕРІ

Зерттеу тақырыбының өзектілігі ел экономикасын дамыту және клиенттердің қаржылық қажеттіліктерін қанағаттандыру мақсатында коммерциялық банктердің қаржылық қызметтерді көрсетудегі қызметінің маңыздылығымен, сондай-ақ коммерциялық банктердің қызметін кешенді түрде зерттелмегенімен байланысты. Банк клиенттеріне қаржылық қызмет көрсетуде банктер. Тақырыптың өзектілігі, жеткіліксіз ғылыми өңделуі және коммерциялық банктердің қаржылық қызметтерді көрсетудегі қызметінің қалыптасуы мен дамуының жоғары практикалық маңыздылығы осы мақаланың мақсаты мен міндеттерін айқындады. Мақаланың мақсаты – коммерциялық банктердің қаржылық қызметтерді көрсетудегі қызметін зерделеу және осындай қызметтің тиімділігін арттыру бойынша ұсыныстар әзірлеу.

Теориялық және қолданбалы сипаттағы міндеттер: коммерциялық банктің қаржылық қызметінің экономикалық мәнін ашу; қызметтер; банктердегі қаржылық қызметтерді зерттеу; проблемаларды анықтау және банктердегі қаржылық қызметтерді жақсарту жолдарын ұсыну.

Мақалада зерттеу пәні коммерциялық банктердің қаржылық қызметтерді көрсету бойынша қызметі барысында дамитын экономикалық қатынастардың жиынтығы болып табылады.

Кілтті сөздер: қаржылық қызметтер, банктік қаржылық қызметтер, коммерциялық банктер, қаржы нарығы, банк жүйесі.

Кіріспе

Соңғы онжылдық Қазақстандағы банктік бәсекелестіктің күшейген кезеңі болды. Бұл процесс банктің қаржылық қызметтерінің еркін нарығының

дамуының салдары болды. Коммерциялық банктер қызметтің ең тиімді бағыттары үшін күресте бір-бірімен қарқынды бәсекелесе бастады. Халық табысының айтарлықтай артуы және шағын және орта бизнестің дамуы коммерциялық банктердің қаржылық қызмет көрсетудегі қызметінің қарқынды дамуын анықтады. Дегенмен, Батыс елдерімен салыстырғанда қаржылық қызметтердің даму дәрежесі әлі де болса айтарлықтай төмен.

Бөлшек клиенттер мен банк жүйесі арасындағы қарым-қатынастардың маңызды көрсеткіштеріне қол жеткізу процесінде ерекше өзектілікке ие.

Доннель О. сияқты авторлардың еңбектеріне арналған, Э. Балларин, В. Мальпас, Ф. Дерек, Д. Арист, Б. Бухвальд, К. Дэвис, Дж. Сейц, А. Кеньон, Дж. Кэй, А. Ланге, Д. Ллевэллин, Б. Маруа, С. Матур, М. Поттер, Икс Шеффер, Э. Стикель, Б. С. Хефферман.

Қаржы қызметтері нарығын дамытудың теориялық және қолданбалы аспектілері бойынша бірқатар жарияланымдар М. С. Атлас, Н. И. Валенцева, В. Ф. Железова, А. И. Жуков, Е. Ф. Жуков, В. Ф. Захарова, Л. Н. Красавина, О. И. Лаврушина, В. Д. Марушин сияқты ғалымдарға тиесілі. Миловидов, Г. С. Панова, А. М. Сарчева, В. М. Солодков, М. М. Ямпольский, Ю. И. Коробов, А. П. Мирецкий, А. В. Котов және т.б. Банк клиенттерінің тұтынушылық мінез-құлқының кейбір мәселелерін А. Н. Зубец, И. В. Алехина, И. В. Вишнев қарастырады, Л. Г. Саркисянц.

Осылайша, қазіргі уақытта банк нарығын дамыту мен қолдаудың негізгі факторларының бірі ретінде қаржылық қызметтер көрсетудегі коммерциялық банктердің қызметін дамыту мәселелерін кешенді түрде қарастыратын біртұтас ғылыми зерттеу жоқ. Банктің қаржылық қызметінің мәнін неғұрлым толық ашу қажет, банктің қаржылық қызметтерінің түрлерінің классификациясын және олардың қызметінің критерийлерін әзірлеу талап етіледі.

Материалдар мен әдістер

Зерттеудің әдіснамалық негізі проблеманы тұтастай және оның жеке мәселелерін динамика, өзара байланыс және өзара тәуелділікте зерттеуге мүмкіндік беретін диалектикалық, жүйелі тәсілдер болды. Зерттеу процесінде ғылыми абстракция, талдау және синтез, топтастыру, салыстыру, т.б. сияқты жалпы ғылыми әдістер мен әдістер де қолданылған.

Мақаланың теориялық негізіне Қазақстан Республикасының, Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің заңнамалық және нормативтік құқықтық актілері, отандық және шетелдік монографиялық әдебиеттер, ғылыми мерзімді басылымдардағы жарияланымдар, интернет-ресурстардың ресми көздері алынды.

Зерттеудің ақпараттық базасы Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің, екінші деңгейлі банктердің мәліметтері, банктің қаржылық

есептері, мерзімді басылымдардағы және Интернетте орналастырылған ғылыми-тәжірибелік жарияланымдар болды.

Ең маңызды ғылыми нәтижелері, ең алдымен, бұл жұмыста коммерциялық банктердің қаржылық қамтамасыз етудегі қызметін зерттеуге кешенді тәсілді жүзеге асыруы болып табылады. қызметтер.

Жұмыстың теориялық және практикалық маңыздылығы зерттеудің Қазақстандағы банк нарығының жұмыс істеуі бойынша ғылыми зерттеулердің жеткіліксіз дамыған бағыттарын толықтыруында.

Зерттеудің практикалық маңыздылығы банктің қаржылық қызметін дамыту үшін нақты ұсыныстар әзірленгендігінде.

Нәтижелер және толқылау

Қаржылық қызметтер қаржылық делдалдық, несиелік қызметтер, яғни ақша құрал емес, объект болып табылатын қызметтер.

Қаржы қызметтерін ұсынатын ұйымдарға мысал ретінде банктер, инвестициялық банктер, сактандыру және лизингтік компаниялар, брокерлік компаниялар және басқа да көптеген компаниялар жатады [1].

Қаржы нарығы – бұл қаржы нарығына қатысушылар арасындағы экономикалық қатынастар жүйесі [2, 3].

Қаржы нарығы – бұл қаржы ресурстарын сатып алушылар мен сатушылар делдал болатын экономикалық қатынастардың жиынтығы.

Қаржы нарығына мыналар кіреді:

- қор нарығы;
- валюта нарығы;
- несие нарығы;
- депозит нарығы және т.б.

Қаржылық қызметтер нарығы – қаржылық-несиелік механизм арқылы (қаржы-несие мекемелеріне қатысты) қаржы ресурстарын жылжыту тәсілі [4, 5, 6, 7].

Қаржылық қызметтер – клиенттің банктік қызметтерге деген қажеттіліктерін қанағаттандыру мақсатында оның тапсырмасы бойынша жүзеге асырылатын банк қызметі.

Отандық және шетелдік жүйелердің банктік тәжірибесінде тек банктер ғана жүзеге асыруға құқығы бар қаржылық қызметтердің құқықтық реттелуі мен айналымына елеулі орын берілген.

Банктер мен басқа да қаржы институттарында микроқаржы және микроқаржы қызметтері бар, олар үшінші әлем елдерінде кең таралған Банктің қаржылық қызметтері жүйесінде инвестициялық банктік қызметтер маңызды орын алады.

Сонымен, банктің қаржылық қызметтері – бұл пайданы барынша арттыруға бағытталған банк операцияларының кең спектрін қамтитын банктің қаржылық делдалдық қызметі.

Коммерциялық банктердегі қаржылық қызметтерді қарастырғанда, банктердің кірісінде жеке тұлғаларды несиелеудің үлкен рөл атқаратынын атап өткен жөн. Осылайша, егер біз 2023 жылға арналған ықтимал тәуекелдер туралы айтатын болсақ, онда бұл екі тәуекел келесідей проблемаларға айналуы мүмкін: несиелер бойынша дефолттың артуы, өтімділіктің төмендеуі және несиелерге сұраныстың төмендеуі. Бұл жағдай барлық екінші деңгейлі банктерге тән.

Жеке тұлғаларды несиелеу банктердің кірісінде маңызды рөл атқарады. Осылайша, егер біз 2023 жылға арналған ықтимал тәуекелдер туралы айтатын болсақ, онда бұл екі тәуекел келесідей проблемаларға айналуы мүмкін: несиелер бойынша дефолттың артуы, өтімділіктің төмендеуі және несиелерге сұраныстың төмендеуі. Осыған ұқсас жағдай барлық екінші деңгейлі банктерге тән [8].

Бұл мәселенің шешімі Қазақстан Республикасы Президентінің 2023 жылғы 10 наурыздағы «Экономиканың нақты секторын кредиттеуді кеңейту және халықтың борыштық жүктемесін азайту жөніндегі шаралар туралы» № 140 Жарлығы болуы мүмкін.

Қазақстан Республикасының Қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігіне халықтың қарыздық жүктемесін азайту үшін бірқатар шаралар қабылдау қажет [9].

Халықты кепілсіз тұтынушылық кредиттеуді қатайту шеңберінде 2023 жылғы 31 мамырға дейін:

- халыққа микрокредиттер бойынша пайыздық мөлшерлемелерді атаңдату;
- екінші деңгейдегі банктерге, микроқаржы ұйымдарына және коллекторлық агенттіктерге халыққа проблемалық несиелерді реттеу жоспарларын қабылдау талабын енгізу;

Сондай-ақ, Агенттік 2023 жылғы 30 қыркүйекке дейін Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкімен бірлесіп мынадай шараларды қабылдайды:

- тоқсан күнтізбелік күн ішінде мерзімі өтіп кеткен несиелері мен микрокредиттері бар азаматтардың борыштық жүктемесінің өсуін шектеу;
- коллекторлық агенттіктердің жеке тұлғалардың қарыздары бойынша берешегін реттеу тәртібін енгізу;
- екінші деңгейдегі банктердің және микроқаржылық қызметті жүзеге асыратын ұйымдардың берешекті өтеу рәсімдері жүргізілмеген коллекторлық агенттіктерге жеке тұлғалардың несиелері мен микрокредиттерін сатуын шектеу [10].

Жүйе деңгейінде экономиканың нақты секторын несиелендіруді шектейтін маңызды фактор төлем қабілетті және қаржылық тұрақты шаруашылық субъектілерінің шектеулі саны болып табылады. Осылайша, Ұлттық Банктің деректері бойынша, ұзақ мерзім ішінде (2008-2019 ж.) ШОБ сегментінде кәсіпорындардың 40 %-дан астамында теріс капитал немесе 80 %-дан астам қарыздық жүктеме бар.

Ірі бизнесте кәсіпорындардың 36 % теріс капиталға ие болды немесе капиталы жеткіліксіз болды. Бұл факторлар банктер үшін тәуекелдерге және күтілетін несиелік шығындарға қосымша провизиялар құру қажеттілігіне байланысты жаңа несиелер алу мүмкіндігін шектейді.

Банктер несиелік тәуекелдерді азайту және өтімді қамтамасыз етуді талап ету үшін тәуекелге тәбетті ескере отырып, қарыз алушыларға жоғары талаптарды қалыптастырады

- екіншіден, қысқа мерзімді ағымдағы шоттар мен депозиттердің басым болуы. Банктік несиелендіру динамикасы сондай-ақ міндеттемелерді әртараптандырудың әлсіздігінің және өтеу және тұрақтылықтың халықаралық стандарттарына сәйкес келмейтін тартылған ресурстар құрылымында қысқа мерзімді депозиттердің басым болуының қысымында. Экономиканы долларсыздандыру бойынша жүргізіліп жатқан шараларға қарамастан, шетел валютасындағы депозиттер деңгейі айтарлықтай жоғары болып қалып отыр;

- үшіншіден, банктегі инновациялық технологиялардың жеткіліксіз дамыған деңгейі.

Біздің елімізде көптеген банктерде клиенттермен өзара әрекеттесу схемасы мен көндіру тактикасын өзгертудің кезең-кезеңімен жүргізілуде. Қазіргі уақытта банктік ұйымдардың едәуір бөлігі кешенді қызметтерді ұсына алады: тиімді карта қызметтері, қашықтан қызметтер және мобильді қосымшаларды пайдалана отырып қызметтер. Нарық жағдайында банк жүйесінің даму процесін жақсарту үшін банктік технологияларды пайдалануды жетілдіру қажет. Көптеген батыс елдерінің мамандары ұсынатын құралдарды бейімдейтін, тиімді қаржы үлгілерін жасауға қабілетті білікті және жоғары кәсіби мамандардың, өз аналитикалық бөлімдерінің жоқтығынан біздің елімізде жаңа банктік технологияларды енгізу ыңғайсыз жағдайда.

Банк жүйесінің сферасы ақпараттық технологияларды барынша белсенді пайдаланады. Ақпараттық технологияларды қолданбай банк ісін дамыту мүмкін емес, өйткені жаңа банктік қызметтер мен өнімдерді енгізу, клиенттермен, контрагенттермен, биржалармен өзара іс-қимылды ұйымдастыру міндеттерін жүзеге асыру ақпараттық технологиялармен тікелей байланысты. Сонымен қатар, ақпараттық технологияларды пайдалану жаңа банктік қызметтерді енгізу жолында заманауи банктің тиімділігі мен

бәсекеге қабілеттілігінің негізгі факторларының бірі болып табылады. Қазіргі уақытта банк жүйесі өзінің дамуының сапалы жаңа кезеңіне өтуде, бұл кезде қатал бәсеке жағдайында банктер нарықтағы өз орнын сақтап қалу үшін принципті түрде жаңа ұйымдық құрылымдарды құруға және соңғы банктік технологияларды пайдалануға тиіс.

Банктік технологияларды жетілдіру бойынша келесі ұсыныстардың бірі жасанды интеллектті жетілдіру болып табылады. Жасанды интеллект банктерге процестерді автоматтандыруға және клиенттерге қызмет көрсету сапасын жақсартуға көмектеседі. Жасанды интеллект деректерге көп сүйенетін салаларда - іс жүзінде әрбір салада тез таралуды жалғастыруда. Қаржылық қызмет көрсету секторы да ерекшелік емес. Pricewaterhouse зерттеуі Куперстің жазуынша, қаржы қызметтері саласының көшбасшыларының 52 %-ы қазіргі уақытта жасанды интеллектке қомақты инвестиция салып жатыр, ал бизнес-шешім қабылдаушылардың 72 %-ы жасанды интеллект негізгі бизнеске айналады деп есептейді. Болашақта қаржы секторының субъектілері үшін артықшылық [11].

Қорытындылар

Қазіргі заманғы банк операцияларының тізімі өте алуан түрлі. Оның үстіне, ол жаңа ақпараттық немесе қаржылық технологияларға негізделген белгілі бір инновацияларға байланысты кеңейе алады, олардың дамуы бизнестің табыстылығын арттыру қажеттілігімен ынталандырылады. Сонымен қатар, физика заңдарына сәйкес кез келген әрекет қарсы әрекетке әкелетіні сияқты, жаңа банктік технологиялар мен олардың негізінде банктің қаржылық қызметтерін жасау да жаңа тәуекелдерді тудырады, олардың есебі жүйелі және қосымша күш-жігерді қажет етеді. Сонымен қатар, инновацияларды теңгерімсіз енгізу жағдайында жүйелік тәуекелдердің ықтимал қаупі туралы үнемі хабардар болу керек [12, 13].

Әлемдегі банктік қызметтердің дамуының қазіргі тенденциясы көрсетіп отырғандай, көптеген ірі және қаржы институттарының филиалдарының алдында болашақ банктер тұтынушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыра алатын әлеуметтік және инновациялық болуы керек. Осы ерекшеліктерді өз қызметінде жүзеге асыру үшін банк осы салаға бөлінетін қаржы көлемін ұлғайтып, нарықта бірінші болып, жаңашылдықты жоғары сапалы енгізе алуы қажет.

Несие-қаржы индустриясының қалыптасуы мен жаңаруы, банктің жаңа қаржылық қызметтері IT өнімдерге тікелей байланысты.

Әрине, қазір әлем бір орында тұрмайды және бәрі күн сайын өзгереді. Банктер мен басқа қаржы институттары басқа банктердің бәсекелестігін төмендету үшін технологияны дамытуға инвестиция салуы керек.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Ma, Y.** Financial Sustainable Growth of SUNING Based on the Network Economy Service Platform / Y. Ma // *Advances in Intelligent Systems and Computing*. – 2020. – Vol. 1233. – P. 169–174.

2 Доклад о Целях в области устойчивого развития [Электронный ресурс] // Организация объединенных наций [web-сайт]. – 2020. – 68 с. – URL: https://unstats.un.org/sdgs/report/2020/The-SustainableDevelopmentGoals-Report-2020_Russian.pdf (Дата обращения: 10.10.2020).

3 IMF Data: Access to Macroeconomic & Financial Data [Электронный ресурс] // International Monetary Fund [web-сайт]. – URL: https://data.imf.org/?sk=E5DCAB7E_A5CA_4892_A6EA98B5463A34C&slid=1390030341854 (Дата обращения: 10.10.2020).

4 Financial Access Survey. 2020 Trends and Developments [Электронный ресурс] // International Monetary

5 **Аношко, А. Р.** Трансформация банковской деятельности в условиях развития цифровых технологий / А. Р. Аношко // 79-я научная конференция студентов и аспирантов Белорусского государственного университета [Электронный ресурс]: материалы конф. В 3 ч. Ч. 2, Минск, 10–21 мая 2021 г. / Белорус. гос. унт; редкол.: В. Г. Сафонов (гл. ред.) [и др.]. – Минск : БГУ, 2021.

6 **Аношко, А. Р.** Цифровизация финансового сектора Беларуси: перспективы развития традиционных игроков отрасли / А. Р. Аношко // *Мировая экономика: современные тенденции развития. Digital capitalism: материалы респ. конкурса эрудитов по мировой экономике*. – Минск, 14 дек. 2021 г. / Белорус. гос. унт; редкол.: Е. А. Достанко (гл. ред.) [и др.]. – Минск : БГУ, 2022. – С. 5-11

7 Технологии финансовых услуг в 2020 году и в дальнейшем: революционные перемены [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.pwc.ru/ru/banking/publications/_FinTech2020_Rus.pdf (Дата доступа: 20.04.2022).

8 Закон Республики Казахстан «О банках и банковской деятельности в Республике Казахстан» от 31 августа 1995 года № 2444 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 03.03.2023 г.).

9 Постановление Правления Национального Банка Республики Казахстан «Об утверждении Правил осуществления брокерской и (или) дилерской деятельности на рынке ценных бумаг, порядка проведения брокером и (или) дилером банковских операций» № 9, глава, п. 3, от 3 февраля 2014 года № 9. Зарегистрировано в Министерстве юстиции Республики Казахстан 20 марта 2014 года № 9249.

10 **Тавасиев, А. М.** Банковское дело / А. М. Тавасиев, 2005 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://be5.biz/ekonomika/b038/8_.html.

11 Кенесова, М. Хронические проблемы: какие трудности ждут финансовый рынок Казахстана (lsm.kz), 2023 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://lsm.kz/riskov-dlya-bankov-mnenie-2023>.

12 Указ Президента Республики Казахстан от 10 марта 2023 года № 140 «О мерах по расширению кредитования реального сектора экономики и снижению закредитованности населения» // <https://online.zakon.kz/>

13 Основные приоритеты надзорной политики банковского сектора на 2023 год [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.gov.kz/memleket/entities/ardfm/documents/details/449076?lang=ru>.

REFERENCES

1 **Ma Y.** Financial Sustainable Growth of SUNING Based on the Network Economy Service Platform / Y. Ma // *Advances in Intelligent Systems and Computing*. – 2020. – Vol. 1233. – P. 169–174.

2 Doklad o Celyah v oblasti ustojchivogo razvitiya [Elektronnyj resurs] // Organizaciya ob»edinennyh nacij [web-sajt] [Report on the Sustainable Development Goals [Electronic resource]. – 2020. – 68 p. – [Electronic Resource]. – URL: <https://unstats.un.org/sdgs/report/2020/The-SustainableDevelopment-Goals-Report-2020-Russian.pdf> (Data obrashcheniya: 10.10.2020).

3 IMF Data: Access to Macroeconomic & Financial Data // International Monetary Fund [Electronic Resource]. – URL: https://data.imf.org/?sk=E5DCAB7EA5CA_4892_A6EA98B5463A34C&slid=1390030341854 (Data obrashcheniya: 10.10.2020).

4 Financial Access Survey. 2020 Trends and Developments [Electronic Resource] // International Monetary.

5 **Anoshko, A. R.** Transformaciya bankovskoj deyatel'nosti v usloviyah razvitiya cifrovyyh tekhnologij [Transformation of banking activity in the conditions of development of digital technologies] / A. R. Anoshko // 79-ya nauchnaya konferenciya studentov i aspirantov Belorusskogo gosudarstvennogo universiteta [Elektronnyj resurs]: materialy konf. . V 3 ch. CH. 2, Minsk, 10–21 maya 2021 g. / Belarus. gos. unt; redkol.: V. G. Safonov (gl. red.) [i dr.]. – Minsk : BGU, 2021.

6 **Anoshko, A. R.** Cifrovizaciya finansovogo sektora Belarusi: perspektivy razvitiya tradicionnyh igrokov otrasli [Digitalization of the financial sector of Belarus: prospects for the development of traditional industry players] / A. R. Anoshko // *Mirovaya ekonomika: sovremennye tendencii razvitiya. Digital capitalism: materialy resp. konkursa eruditov po mirovoj ekonomike*. – Minsk, 14

dek. 2021 g. / Belarus. gos. unt; redkol.: E. A. Dostanko (gl. red.) [i dr.]. – Minsk : BGU, 2022. – P. 5–11.

7 Tekhnologii finansovyh uslug v 2020 godu i v dal'nejshem: revolyucionnyye peremeny [Financial Services Technology in 2020 and Beyond: Revolutionizing Change] [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: https://www.pwc.ru/ru/banking/publications/_FinTech2020_Rus.pdf. – Data dostupa: 20.04.2022.

8 Zakon Respubliki Kazahstan «O bankah i bankovskoj deyatel'nosti v Respublike Kazahstan» [Law of the Republic of Kazakhstan «On banks and banking activities in the Republic of Kazakhstan»] ot 31 avgusta 1995 goda № 2444 (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 03.03.2023 g.).

9 Postanovlenie Pravleniya Nacional'nogo Banka Respubliki Kazahstan «Ob utverzhdenii Pravil osushchestvleniya brokerskoj i (ili) dilerskoj deyatel'nosti na rynke cennyh bumag, poryadka provedeniya brokerom i (ili) dilerom bankovskih operacij» [Resolution of the Board of the National Bank of the Republic of Kazakhstan «On approval of the Rules for the implementation of brokerage and (or) dealer activities in the securities market, the procedure for conducting banking operations by a broker and (or) dealer»] № 9, glava, p. 3, ot 3 fevralya 2014 goda № 9. Zaregistrovano v Ministerstve yusticii Respubliki Kazahstan 20 marta 2014 goda № 9249.

10 **Tavasiev, A. M.** Bankovskoe delo / A. M. Tavasiev, 2005 [Electronic Resource]. – https://be5.biz/ekonomika/b038/8_.html.

11 **Kenesova, M.** Hronicheskie problemy: kakie trudnosti zhdu finrynok Kazahstana [Chronic problems: what difficulties await the financial market of Kazakhstan] (lsm.kz), 2023 [Electronic Resource]. – <https://lsm.kz/riskov-dlya-bankov-mnenie-2023>.

12 Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 10 marta 2023 goda № 140 «O merah po rasshireniyu kreditovaniya real'nogo sektora ekonomiki i snizheniyu zakreditovannosti naseleniya» [«On measures to expand lending to the real sector of the economy and reduce the debt load of the population»] [Electronic Resource]. – <https://online.zakon.kz/>.

13 Osnovnye prioritety nadzornoj politiki bankovskogo sektora na 2023 god [Main priorities of the supervisory policy of the banking sector for 2023] [Electronic Resource]. – <https://www.gov.kz/memleket/entities/ardfm/documents/details/449076?lang=ru>.

05.08.23 ж. баспаға түсті.

25.09.23 ж. түзетулерімен түсті.

23.11.23 ж. басып шығаруға қабылданды.

*А. С. Тапалчинова, М. М. Мусина, М. М. Мухамедова,
А. Н. Ксембаева

Торайғыров университет, Республика Казахстан, г. Павлодар.

Поступило в редакцию 05.08.23.

Поступило с исправлениями 25.09.23.

Принято в печать 23.11.23.

ФИНАНСОВЫЕ УСЛУГИ КОММЕРЧЕСКОГО БАНКА

Актуальность темы исследования обусловлена значимостью деятельности коммерческих банков по оказанию финансовых услуг в целях развития экономики страны и удовлетворения финансовых потребностей клиентов, а также отсутствием комплексного исследования деятельности коммерческих банков по оказанию финансовых услуг для клиентов банков. Актуальность темы, недостаточная научная разработанность и высокая практическая значимость вопросов формирования и развития деятельности коммерческих банков по оказанию финансовых услуг определили цель и задачи данной статьи. Целью статьи является исследование деятельности коммерческих банков по оказанию финансовых услуг и разработка предложений по повышению эффективности такой деятельности.

Задачи теоретического и прикладного характера: раскрыть экономическую сущность финансовых услуг коммерческого банка; услуги; исследовать финансовые услуги в банках; выявить проблемы и предложить пути совершенствования финансовых услуг в банках.

Предметом исследования в статье является совокупность экономических отношений, складывающихся в процессе деятельности коммерческих банков по оказанию финансовых услуг.

Ключевые слова: финансовые услуги, банки, рынок финансовых услуг, финансовый рынок, банковская система

*A. S. Tapalchinova, A. Zh. Mussina, M. M. Mukhamedova,
A. N. Xembayeva

Toraighyrov University, Republic of Kazakhstan, Pavlodar.

Received 05.08.23.

Received in revised form 25.09.23.

Accepted for publication 23.11.23.

FINANCIAL SERVICES OF A COMMERCIAL BANK

The relevance of the research topic is due to the importance of the activities of commercial banks in providing financial services in order to develop the country's economy and meet the financial needs of customers, as well as the lack of a comprehensive study of the activities of commercial banks in providing financial services to bank customers. The relevance of the topic, insufficient scientific elaboration and high practical significance of the formation and development of the activities of commercial banks in the provision of financial services determined the purpose and objectives of this article. The purpose of the article is to study the activities of commercial banks in the provision of financial services and develop proposals for improving the efficiency of such activities.

Tasks of a theoretical and applied nature: to reveal the economic essence of the financial services of a commercial bank; services; research financial services in banks; identify problems and suggest ways to improve financial services in banks.

The subject of the study in the article is the totality of economic relations that develop in the course of the activities of commercial banks for the provision of financial services.

Keywords: financial services, banks, financial services market, financial market, banking system

<https://doi.org/10.48081/ZIJL4929>

*Л. А. Шафеева¹, Ж. Н. Канапьянова², А. М. Мамакаева³

^{1,2,3}Торайғыров университет, Республика Казахстан, г. Павлодар

*e-mail: shafeeva_l@mail.ru

ЭЛЕКТРОННЫЕ ПЛАТЕЖИ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИХ РАЗВИТИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

В данной статье рассматриваются электронные платежи и перспективы их развития в Республике Казахстан.

Статья начинается с обзора истории становления и развития электронных платежей в мире, рассматривается зарубежный опыт, который детально показывает прогресс этой области.

Особое внимание уделяется текущему состоянию электронных платежей в Казахстане, подчеркивая их широкое внедрение в различных сферах, включая онлайн-торговлю, банковские услуги и государственные платежи. Однако, стоит отметить, что, несмотря на достигнутые результаты, эта отрасль обладает значительным потенциалом для дальнейшего развития.

Статья также рассматривает разнообразные формы электронных платежей, такие как банковские переводы, электронные кошельки и мобильные платежи.

Производится детальный анализ преимуществ и недостатков электронных платежей в Республике Казахстан, где выявляются существующие проблемы, а также предлагаются меры по их решению и устранению.

Этот всесторонний анализ подчеркивает стратегическую важность электронных платежей в Казахстане и указывает на их значительный потенциал в условиях стремительно развивающейся цифровой экономики, которые требуют внимания к вопросам цифровой инфраструктуры и ее влияния на инновационные процессы. Исследование этих аспектов в рамках статьи не только обеспечивает более глубокое понимание текущего статуса электронных платежей в стране, но и выявляет перспективы инновационного развития в этой сфере.

Взаимодействие между технологическими изменениями и развитием электронных платежей создает уникальные возможности для улучшения эффективности финансовых процессов и поддержки устойчивого экономического роста в Республике Казахстан.

Ключевые слова: электронные платежи, цифровая экономика, интернет-банкинг, онлайн-платежные системы, современные технологии.

Введение

Современное общество все больше прибегает к использованию электронных платежей, и Республика Казахстан не исключение. В условиях стремительного развития технологий и расширения доступа к интернету, электронные платежи становятся все более популярными и предпочтительными способами осуществления финансовых операций по всему миру. Оплата через электронные системы предоставляет гораздо больше удобств и возможностей, чем традиционные методы. Она позволяет моментально переводить деньги, оплачивать услуги и товары в любое время суток, без необходимости посещать банки и тратить время на очереди. Республика Казахстан активно развивает инфраструктуру электронных платежей, создавая благоприятные условия для их использования. Стратегия развития цифровой экономики в стране, успешное внедрение информационных систем и технологии блокчейн в различные сферы жизни обеспечивают основу для дальнейшего развития систем электронных платежей и их интеграции с другими инновационными решениями.

Цель исследования заключается в глубоком анализе текущего состояния и потенциала развития электронных платежей в Республике Казахстан, а также в выявлении проблем и возможностей, которые могут повлиять на улучшение этой области и повышение уровня жизни населения. На фоне стремительных изменений в технологической среде и повседневной жизни, важно понимать, как электронные платежи взаимодействуют с экономическими и социальными процессами в Казахстане.

В данной работе рассмотрены основные аспекты использования электронных платежей в Казахстане, сферы их применения, а также выявлены преимущества и недостатки. Акцент сделан на анализе возможностей и проблем, с которыми сталкиваются пользователи в процессе осуществления электронных платежей, с учетом перспектив развития данной области в контексте казахстанской экономической среды.

Предлагаемое исследование не только предоставит комплексное представление о текущем статусе электронных платежей в Республике

Казахстан, но и внесет вклад в поиск путей их оптимизации для обеспечения более эффективного использования и положительного влияния на общественную жизнь.

Материалы и методы

В ходе работы были использованы следующие материалы и методы, такие как сбор существующих источников данных и их анализ. Они включают в себя:

- обзор публикаций в научных журналах по теме электронных платежей и их влияния на экономику и социальную сферу;
- использование интервью с экспертами в области финансовых технологий и электронных платежей;
- сбор информационных ресурсов и научных статей в специализированных журналах и сайтах, посвященных электронным платежам в республике Казахстан;
- изучение официальных документов и законов Республики Казахстан, регулирующих использование электронных платежей.

Основываясь на полученных материалах и проведенном анализе, статья описывает текущее состояние электронных платежей в Республике Казахстан и зарубежных стран мира, а также рассматривает перспективы их развития, включая факторы, способствующие росту и препятствующие развитию данного сектора.

Результаты и обсуждение

Электронные платежи – это способ осуществления финансовых транзакций через электронные системы, такие как банковские карты, мобильные приложения или интернет-банкинг [1, с. 9]. Они позволяют переводить деньги, оплачивать товары и услуги, совершать покупки онлайн и многое другое без необходимости использования наличных денег. Электронные платежи обеспечивают удобство, безопасность и скорость проведения операций, а также позволяют отслеживать и контролировать свои финансовые операции. Популярные виды электронных платежей включают кредитные и дебетовые карты, электронные кошельки (например, PayPal), мобильные платежи (например, Apple Pay или Google Pay) и банковский перевод через интернет [2].

Опыт развития и становления электронных платежей за рубежом начался еще в конце XX века с появлением первых онлайн-платежных систем [3]. В разных странах мира электронные платежи развивались по-разному, но можно выделить общие этапы этого процесса, которые показаны в таблице 1.

Таблица 1 – Этапы развития электронных платежей

Этапы	Описание
Появление первых онлайн-платежных систем	Одной из первых таких систем стала PayPal, созданная в США в 1998 году. PayPal предоставила возможность совершать международные платежи через интернет, чему ранее не было аналогов. Затем появились и другие платежные системы, такие как Skrill, Neteller, и др.
Развитие мобильных платежей	В 2000-х годах в развитии электронных платежей начали активно участвовать мобильные операторы. В Японии, например, была разработана система мобильных платежей под названием i-mode, которая позволяла совершать оплату товаров и услуг с помощью мобильного телефона.
Внедрение электронных кошельков	В 2010-х годах электронные кошельки стали популярным способом оплаты. Например, в Китае платежная система Alipay и на Западе платежные системы Apple Pay, Google Pay и другие. Они позволяют пользователям хранить свои деньги в электронном виде и совершать покупки, используя мобильные устройства или компьютеры.
Рост криптовалютных платежей	В последние годы криптовалюты, такие как биткоин, стали важным инструментом для электронных платежей. Благодаря использованию технологии блокчейн, криптовалютные платежи обеспечивают высокий уровень безопасности и анонимности. Криптовалютные биржи и кошельки предоставляют возможность обмена криптовалюты на фиатные деньги и наоборот.
Интеграция электронных платежей в различные сферы	С появлением новых технологий электронные платежи стали неразрывно связаны с различными сферами жизни людей. Они используются для оплаты товаров и услуг в интернет-магазинах, ресторанах, отелях, на автозаправках и т.д. Электронные платежи также расширили свой пласт в сфере финансовых услуг, позволяя клиентам проводить переводы, погашать кредиты и т.д.

Таким образом, зарубежный опыт развития электронных платежей демонстрирует их постоянную эволюцию и разнообразие форм и технологий, а также их все большую интеграцию в повседневную жизнь людей. Электронные платежи становятся все более удобными и безопасными инструментами для совершения финансовых операций.

В современном мире неотъемлемой частью нашей жизни стали различные электронные платежи, облегчающие процесс оплаты товаров и

услуг. Развитие электронных платежей в Республике Казахстан представляет собой перспективную отрасль экономики страны.

Электронные платежи в Казахстане активно развиваются с начала 2000-х годов и привлекают внимание как государственных, так и частных структур. В 2017 году Национальным Банком Казахстана была разработана и принята стратегия «Цифровизация финансового сектора Республики Казахстан на 2018-2022 годы». Эта стратегия направлена на развитие электронных платежей и вовлечение большего количества населения в использование электронных сервисов. Для реализации стратегии были приняты ряд мер, включающих усиление информационной безопасности, повышение юридической защиты клиентов и развитие цифровых идентификационных технологий. Все это способствует созданию благоприятной среды для развития электронных платежей [4].

В настоящее время в Казахстане электронные платежи уже широко используются в различных сферах жизни. Например, они активно применяются для оплаты коммунальных услуг, мобильной связи, интернета, а также для покупок в онлайн-магазинах. Благодаря электронным платежам граждане Казахстана могут сэкономить время и упростить процесс оплаты.

В стране существует несколько систем электронных платежей, которые позволяют переводить деньги, оплачивать товары и услуги, пополнять балансы мобильных телефонов и прочее.

Наиболее популярные системы электронных платежей в Казахстане отражены в таблице 2

Таблица 2 – Системы электронных платежей в Республике Казахстан

Система электронных платежей	Характеристика
Kaspi.kz	Позволяет осуществлять переводы денежных средств, оплачивать услуги, делать покупки в интернет-магазинах, приобретать билеты и многое другое.
Мой Beeline	Позволяет пополнять баланс мобильных телефонов, оплачивать услуги связи, проводить переводы, покупать товары и услуги.
Halyk	Позволяет переводить деньги между картами различных банков, оплачивать услуги, осуществлять покупки.
Paybox.kz	Позволяет онлайн-бизнесу принимать оплату с карт, банковских счетов, электронных кошельков, а также бесконтактную оплату с мобильных телефонов, обеспечивая бесперебойные транзакции за счет работы с несколькими банками.

Обычно для использования электронных платежных систем требуется зарегистрироваться на сайте соответствующей компании, привязать к системе свою банковскую карту, после чего можно проводить различные финансовые операции онлайн. Это удобно и позволяет сэкономить время и силы при оплате товаров и услуг.

Также, в стране функционируют различные электронные системы, такие как «Казпочта», «Homebank Wallet», «QIWI», «Woopray», «WebMoney Kazakhstan», которые предоставляют возможность оплаты широкого спектра услуг и товаров: от коммунальных платежей и интернет-покупок до транспортных услуг и банковских операций [5].

Одним из факторов, способствующих развитию электронных платежей в Казахстане, является активное внедрение мобильных технологий и увеличение количества смартфонов в стране. Согласно данным аналитической компании GSMA, к 2025 году количество смартфонов в Казахстане достигнет 22,4 млн.

Кроме того, развитие электронных платежей в Казахстане также способствует повышению уровня финансовой инклюзии в стране. Более 10 млн. казахстанцев имеют доступ к услугам электронных платежей, что составляет около 60 % населения страны [6].

В рамках развития электронных платежей, НБРК провел ряд реформ и внедрил новые законодательные нормы, способствующие развитию данного сектора. Например, в 2020 году были введены поправки к закону о платежных системах и денежных переводах от 26 июля 2016 года, который предоставил больше возможностей для электронных платежей [7].

Также стоит отметить, что электронные платежи приобретают все большую значимость в сфере электронной коммерции. В Казахстане электронная коммерция активно развивается, и все больше потребителей предпочитает совершать покупки онлайн. Электронные платежи позволяют безопасно и удобно осуществлять оплату товаров и услуг, а также увеличивают конкурентоспособность казахстанских онлайн-магазинов на международном рынке.

Однако развитие электронных платежей в Казахстане все еще имеет ряд некоторых проблем. Одной из которых является недостаточная осведомленность населения о преимуществах и возможностях электронных платежей. Многие люди до сих пор предпочитают использовать наличные деньги и не доверяют электронным платежным системам.

Следует отметить, что для развития электронных платежей в Республике Казахстан необходимо решить вопросы, связанные с безопасностью и защитой данных пользователей. В настоящее время многие люди беспокоятся

о сохранности своих личных данных в интернете, и это может служить преградой для использования электронных платежей. Государство должно предпринять меры по обеспечению надежной защиты данных пользователей и созданию доверительной среды для электронных платежей.

Однако, несмотря на эти проблемы, перспективы развития электронных платежей в Казахстане огромны. Правительство активно поддерживает развитие электронного бизнеса и создает условия для его роста. Введение новых технологий, таких как блокчейн [8, с. 4] и цифровые валюты, может значительно улучшить систему электронных платежей в Казахстане.

Кроме того, электронные платежи могут способствовать развитию малого и среднего бизнеса в Казахстане [9]. Они позволяют предпринимателям расширить свой рынок сбыта и привлечь новых клиентов, в том числе и из-за рубежа.

Также следует отметить, что электронные платежи могут повысить уровень безопасности и прозрачности финансовых операций [10, с. 89]. Они уменьшают риск кражи наличных денег и предоставляют возможность отслеживать все транзакции.

Выводы

Таким образом, можно заключить, что:

- электронные платежи в Республике Казахстан имеют большой потенциал для развития и улучшения финансовой сферы, с каждым годом их популярность и использование растут;
- одной из главных причин роста электронных платежей является увеличение числа интернет-пользователей и развитие доступа к сети Интернет;
- электронные платежные системы в Республике Казахстан являются эффективным инструментом для облегчения совершения расчетов и переводов, как внутри страны, так и за рубежом;
- введение и развитие электронных кошельков и мобильных приложений позволяет людям совершать платежи и переводы с помощью своего мобильного устройства, что удобно и быстро;
- развитие электронных платежей в Республике Казахстан представляет собой прекрасную возможность для малого и среднего бизнеса для улучшения своих финансовых операций и усовершенствования системы учета;
- несмотря на все преимущества электронных платежей, существуют проблемы, связанные с безопасностью и конфиденциальностью данных, которые должны быть решены для успешного развития данного сектора;

– государство и регуляторы должны активно поддерживать развитие электронных платежей, создавая необходимые правовые и технические условия для их успешного функционирования;

– инновационные технологии также могут играть важную роль в дальнейшем развитии электронных платежей в Республике Казахстан.

В целом, развитие электронных платежей в Республике Казахстан имеет большой потенциал для улучшения финансовой инфраструктуры и повышения уровня жизни населения. Однако, необходимо продолжать работу по улучшению законодательства и регулирования в этой области, чтобы обеспечить безопасность и надежность электронных платежей.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

- 1 **Белозеров, С. А.** Электронные формы денег и новые виды платёжных систем. – Известия СПбГУЭФ, 2017. – 304 с.
- 2 Google Pay или Apple Pay – какой сервис выбрать и как ими пользоваться? [Электронный ресурс]. – <https://bezopasnik-info.turbopages.org/bezopasnik.info/s/google-pay-или-apple-pay-какой-сервис-выбрать-и-как-ими/>
- 3 Эволюция мобильных платежей [Электронный ресурс]. – <https://habr.com/ru/articles/305910/>
- 4 Об утверждении Государственной программы «Цифровой Казахстан» – Постановление Правительства Республики Казахстан от 12 декабря 2017 года № 827 [Электронный ресурс]. – <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000827>
- 5 Реестр систем электронных денег [Электронный ресурс]. – <https://nationalbank.kz/ru/news/sistemy-elektronnyh-deneg-kazahstana>
- 6 Электронные платежные системы в Казахстане [Электронный ресурс]. – https://www.tadviser.ru/index.php/Статья:Электронные_платежные_системы_в_Казахстане
- 7 О платежах и платежных системах – Закон Республики Казахстан от 26 июля 2016 года № 11-VI ЗРК [Электронный ресурс]. – <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1600000011>
- 8 **Stewart, H.** The Banking & Finance Journal Collection – Peer-Reviewed In-Depth Articles, Case Studies and Applied Research – Henry Stewart Publications, USA, 2021. – 14 p.
- 9 Об утверждении Концепции развития малого и среднего предпринимательства в Республике Казахстан до 2030 года – Постановление Правительства Республики Казахстан от 27 апреля 2022 года № 250 [Электронный ресурс]. – <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2200000250>

10 **Вяткин, А. А.** Финансовые риски в системе обеспечения экономической безопасности электронных платежных систем. – Диссертация, 2020. – 177 с.

REFERENCES

1 **Belozerov, S. A.** Elektronnye formy deneg i novye vidy platyojnyh system [Electronic forms of money and new types of payment systems]. – Izvestiya SPbGUEF, 2017. – 304 p.

2 Google Pay ili Apple Pay – kakoj servis vybrat i kak imi polzovatsya? [Electronic resource]. – <https://bezopasnik-info.turbopages.org/bezopasnik.info/s/google-pay-ili-apple-pay-kakoj-servis-vybrat-i-kak-imi/>

3 Evolyuciya mobilnyh platezhej [Electronic resource]. – <https://habr.com/ru/articles/305910/>

4 Ob utverjdenii Gosudarstvennoi programmy «Cifrovoi Kazahstan» – Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 12 dekabrya 2017 goda № 827 [On approval of the State Program «Digital Kazakhstan» – Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated December 12, 2017 No. 827] [Electronic resource]. – <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000827>

5 Reestr sistem elektronnyh deneg [Register of electronic money systems] [Electronic resource]. – <https://nationalbank.kz/ru/news/sistemy-elektronnyh-deneg-kazahstana>

6 Elektronnye platezhnye sistemy v Kazahstane [Electronic resource]. – https://www.tadviser.ru/index.php/Statya:Elektronnye_platezhnye_sistemy_v_Kazahstane

7 O platejah i platejnyh sistemah – Zakon Respubliki Kazahstan ot 26 iyulya 2016 goda № 11-VI ZRK [On payments and payment systems – Law of the Republic of Kazakhstan dated July 26, 2016 No. 11-VI LRK.] [Electronic resource]. – <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z160000011>

8 **Stewart, H.** The Banking & Finance Journal Collection – Peer-Reviewed In-Depth Articles, Case Studies and Applied Research – Henry Stewart Publications, USA, 2021. – 14 p.

9 Ob utverjdenii Konceptii razvitiya malogo i srednego predprinimatel'stva v Respublike Kazahstan do 2030 goda – Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 27 aprelya 2022 goda № 250 [On approval of the Concept for the development of small and medium-sized businesses in the Republic of Kazakhstan until 2030 - Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated April 27, 2022 No. 250] [Electronic resource]. – <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2200000250>

10 **Vyatkin, A. A.** Finansovye riski v sisteme obespecheniya ekonomicheskoi bezopasnosti elektronnyh platejnyh system [Financial risks in the system of ensuring economic security of electronic payment systems]. – Dissertaciya, 2020. – 177 p.

Поступило в редакцию 23.11.23.

Поступило с исправлениями 22.01.24.

Принято в печать 05.02.24.

**Л. А. Шафеева, Ж. Н. Канапьянова, А. М. Мамакаева*

Торайғыров университеті, Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

21.11.23 ж. баспаға түсті.

22.01.24 ж. түзетулерімен түсті.

05.02.24 ж. басып шығаруға қабылданды.

ЭЛЕКТРОНДЫ ТӨЛЕМДЕР ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ДАМУ БОЛАШАҒЫ

Бұл мақалада электрондық төлемдер және олардың Қазақстан Республикасында даму перспективалары қарастырылады.

Мақала әлемдегі электрондық төлемдердің қалыптасу және даму тарихына шолу жасаудан басталады, осы саланың дамуын егжей-тегжейлі көрсететін шетелдік тәжірибе қарастырылады.

Қазақстандағы электрондық төлемдердің ағымдағы жай-күйіне ерекше назар аударылып, олардың онлайн-сауда, банктік қызметтер және мемлекеттік төлемдерді қоса алғанда, түрлі салаларда кеңінен енгізілуіне баса назар аударылады. Алайда, қол жеткізілген нәтижелерге қарамастан, бұл саланың одан әрі дамуы үшін айтарлықтай әлеуеті бар екенін атап өткен жөн.

Мақалада сонымен қатар банктік аударымдар, электрондық әмияндар және мобильді төлемдер сияқты электрондық төлемдердің әртүрлі түрлері қарастырылады.

Қазақстан Республикасында электрондық төлемдердің артықшылықтары мен кемшіліктеріне егжей-тегжейлі талдау жүргізіледі, онда бар проблемалар айқындалады, сондай-ақ оларды шешу және жою жөніндегі шаралар ұсынылады.

Бұл жан-жақты талдау Қазақстандағы электрондық төлемдердің стратегиялық маңыздылығын көрсетеді және цифрлық инфрақұрылым мәселелеріне және оның инновациялық процестерге

ықпалына назар аударуды талап ететін қарқынды дамып келе жатқан Цифрлық экономика жағдайында олардың елеулі әлеуетін көрсетеді. Қағаздағы осы аспектілерді зерттеу елдегі электрондық төлемдердің ағымдағы мәртебесін тереңірек түсінуді қамтамасыз етіп қана қоймайды, сонымен қатар осы саладағы инновациялық даму перспективаларын анықтайды.

Технологиялық өзгерістер мен электрондық төлемдерді дамыту арасындағы өзара іс-қимыл Қаржы процестерінің тиімділігін жақсарту және Қазақстан Республикасында орнықты экономикалық өсуді қолдау үшін бірегей мүмкіндіктер туғызады.

Кілтті сөздер: электрондық төлемдер, цифрлық экономика, интернет-банкинг, онлайн-төлем жүйелері, заманауи технологиялар.

*L. A. Shafeyeva, Z. N. Kanapyanova, A. M. Mamakayeva
Toraighyrov University, Republic of Kazakhstan, Pavlodar.
Received 21.11.23.

Received in revised form 22.01.24.

Accepted for publication 05.02.24.

ELECTRONIC PAYMENTS AND PROSPECTS FOR THEIR DEVELOPMENT IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

This article discusses electronic payments and the prospects for their development in the Republic of Kazakhstan.

The article begins with an overview of the history of the formation and development of electronic payments in the world, examines foreign experience, which shows in detail the progress of this area.

Special attention is paid to the current state of electronic payments in Kazakhstan, emphasizing their widespread adoption in various fields, including online commerce, banking services and government payments. However, it is worth noting that, despite the results achieved, this industry has significant potential for further development.

The article also examines various forms of electronic payments, such as bank transfers, e-wallets and mobile payments.

A detailed analysis of the advantages and disadvantages of electronic payments in the Republic of Kazakhstan is carried out, where existing problems are identified, as well as measures to solve and eliminate them are proposed.

This comprehensive analysis highlights the strategic importance of electronic payments in Kazakhstan and points to their significant potential in a rapidly developing digital economy that requires attention to digital infrastructure issues and its impact on innovation processes. The study of these aspects in the framework of the article not only provides a deeper understanding of the current status of electronic payments in the country, but also reveals the prospects for innovative development in this area.

The interaction between technological changes and the development of electronic payments creates unique opportunities to improve the efficiency of financial processes and support sustainable economic growth in the Republic of Kazakhstan.

Keywords: electronic payments, digital economy, Internet banking, online payment systems, modern technologies.

<https://doi.org/10.48081/IBSQ9083>

*Н. М. Шеримова

Торайгыров университет, Республика Казахстан, г. Павлодар

e-mail: asanek2010@mail.ru

ИННОВАЦИОННОЕ УПРАВЛЕНИЕ КАК ИНСТРУМЕНТ РАЦИОНАЛЬНОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Проблемы инновационного управления промышленным сектором особенно актуальны, прежде всего, по причине принципиально изменившихся ориентиров, обусловленных переходом общества к повышенным требованиям рынка, к техническим и экономическим предложениям в отраслях, необходимостью соответствия продукции широкому диапазону платежеспособного спроса.

В мировой экономической литературе инновация интерпретируется как превращение потенциального научно-технического прогресса в реальный прогресс, воплощающийся в новых продуктах и технологиях.

Исходя из анализа опыта США, Франции, Германии и других высокоразвитых стран, особый эффект в современных условиях представляет функциональная система управления промышленностью.

В последние десятилетия в мировой практике идет активный поиск рациональной модернизации сложившейся конструкции промышленности, методов управления хозяйственными процессами. Целью этих действий, становится переход на более высокий, соответствующий сегодняшнему уровню научного и технического развития.

В статье рассматривается менеджмент как процесс инновации и особая сфера отношений, целью которых является определение основных направлений научно-технической и производственной деятельности в инвестиционно-инновационном комплексе и, в частности, в следующих областях: разработка и внедрение новой продукции; модернизация и усовершенствование выпускаемой

продукции; дальнейшее развитие производства традиционных видов продукции; снятие с производства устаревшей продукции. Пути инновационного управления промышленностью представлены в двух основных блоках.

Ключевые слова: инновации, управление, промышленность, ресурсы, эффективность.

Введение

Важнейшей задачей управления промышленным сектором является создание условий для максимального выпуска объемов продукции с минимальными издержками. Исходя из этого, должны быть выбраны методы и научные принципы принимаемых управленческих решений.

Полагается, что поиск путей инновационного управления с целью модернизации промышленности должен базироваться на следующих двух основных блоках:

I блок – совершенствование организационно-управленческого аппарата;

II блок – внедрение современных технологий управления.

Материалы и методы

Методами исследования, применяемыми при написании статьи стали: аналитический, сравнительный, исторический, описательный и систематизации.

Результаты и обсуждение

На рисунке 1 представлено инновационное управление промышленным сектором.

Инновационное управление – это использование новых инструментов, методов и методик, принципов, направлений, технологий управления объектом (страна, регион, отрасль народного хозяйства, предприятие, процесс) с целью движения в направлении от старого неэффективного состояния в сторону роста эффективности и результативности. В рассматриваемом случае интерес представлен инновационным управлением отраслью экономики – промышленностью. Инновационное управление промышленностью – это применение новейших техник и технологий в процесс осуществления целевой, организационной и управленческой функции органами, наделенными выполнением функций и полномочий в промышленном секторе экономики.

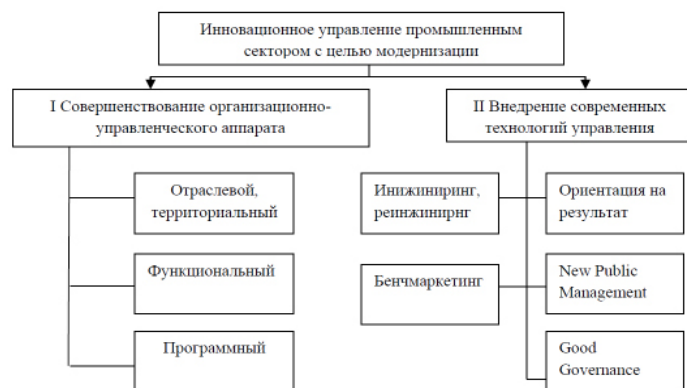

Рисунок 1 – Иновационное управление промышленным сектором

Разработано авторами

Цель исследования состоит в системном анализе современных практик управления промышленным сектором в развитых странах и особенностей процесса цифровизации. На основании исследования предполагается разработать универсальный механизм инновационного управления, объединяющий весь эффективный менеджмент инновационного управления передовых стран.

Прежде чем раскрыть первый блок, следует сказать, что на сегодняшний день, исторический опыт многих стран показывает переход от командно-административного аппарата управления к рыночным механизмам хозяйствования. То есть отраслевая направленность сменяется функциональной, сокращается численность аппарата управления, упорядочивается структура и функции государственного управления промышленностью, внедряются программно-целевые технологии контроля и управления. Таким образом, управленческие структуры можно разделить по признакам централизации: централизованные и децентрализованные, по функциональной направленности: отраслевая, функциональная, программная [1].

Опыт национальных хозяйств ключевых центров мира, к которым относятся США, Япония, ЕС, КНР, показал, что активные изменения промышленной политики в сторону научно-технических сдвигов, переход к модернизации, наращиванию инвестиций в фундаментальные и прикладные исследования, во многом предопределило их нынешнее передовое состояние экономики.

Впервые промышленная политика, связанная с применением «мягких» инструментов (антимонопольное законодательство, стимулирование предпринимательства, антидемпинг, налоговое и бюджетное регулирование и др.), была отмечена в странах ЕС (1992 г.). Был осуществлен тот самый переход от отраслевой промышленности к конкурентоспособной, функциональной [2].

В конце прошлого столетия и начала XXI века, во всех индустриально-развитых странах, также использовались инструменты «жесткой» промышленной политики. Эта политика имеет ярко выраженные черты, направленные на создание и развитие отраслей экономики, выделенных в качестве приоритетных (субсидирование, кредитование, манипуляции с валютным курсом, тарифов и цен) [3].

Благодаря, проводимым изменениям, в промышленной политике, во всех развитых странах наблюдались следующие тенденции: снизилось число работников в промышленном производстве, увеличился уровень автоматизации производства, повысилась квалификация рабочей силы, увеличилась доля высокотехнологичных производств, широкое использование научно-технических решений в части «снижения издержек», структурная перестройка промышленности.

В период с 2018-2022 гг. доля промышленного производства в некоторых развитых странах возросла. Также в таблице 1 отчетливо видно, что динамика экспорта продукции обрабатывающей промышленности к мировому уровню, несмотря на кризисные явления 2018-2022 годов, выросла во всем мире в более чем в два раза, в Китае в 2,5 раза, благодаря проводимым мерам промышленной политики [34].

Причинами выстраивания новой промышленной политики в развитых странах является возрастающая роль данной сферы в национальной экономике. Анализ промышленной политики ведущих мировых экономик (США, ЕС, Китай) показывает, что основная направленность состоит в обеспечении конкурентоспособности и занятии лидирующих позиций на мировых рынках.

Таким образом, инновационная промышленная политика – это качественно новая, конкурентоспособная промышленность стран-лидеров, во многом, зависит от выстраивания обновленного формата инновационного управления, выстраивания механизма и сочетания в себе использования высокотехнологичных решений (опора на крупные инновационно-технологические прорывы) и построения конкурентоспособной структуры промышленной сферы (межотраслевые диверсифицированные корпорации,

средние и малые высокотехнологичные предприятия), построения сильной мотивирующей платформы [5].

Таблица 1 – Динамика экспорта промышленности обрабатывающей промышленности к мировому уровню [6]

Страны	2018 г.		2019 г.		2020 г.		2022 г.		2022/ 2018,
	Млрд. долл	%	Млрд. долл	%	Млрд. долл	%	Млрд. долл	%	%
Все страны	9986	100	11523	100	11490	100	19475	100	195,02
США	944	9,45	1047	9,09	1102,00	9,59	1664,00	8,54	176,27
ЕС	1448	14,50	1711	14,85	1715,00	14,93	1985,00	10,19	137,09
Китай	1477	14,79	1772	15,38	1925,00	16,75	2487,00	12,77	168,38

Вторым блоком, раскрывающим инновационное управление промышленностью является применение методик и технологий управления промышленным сектором. Инновационные методики и технологии – это сознательный выбор и выстраивание такого сочетания и последовательности, чтобы получить необходимый эффект. Изучив теорию и практику современного состояния промышленного менеджмента, можно отметить, что основным направлением является повышение эффективности государственного и регионального управления промышленным сектором. Вопросы управления промышленным сектором были раскрыты в трудах С. Ю. Глазьева, Н. Д. Кондратьева, И. В. Липсица, А. А. Нешадина, Ю. В. Яковца, Д. С. Львова, А. В. Филиппова и др. История применяемых технологий менеджмента указывает на зависимость стадии технологического уклада и управленческих аспектов. Так, например, в 1830 году, знаменующим стадией начала первого технологического уклада, главной концепцией управления был менеджмент простейшего производства, а в 2019 году – четвертый технологический уклад, концепция связана с управлением эффективностью технологий.

Таким образом, в инновационном управлении промышленным сектором имеется большое число хорошо управляемых факторов (рычагов). На результативность управления существенное влияние оказывают методы управления процессом функционирования и организационная структура, в рамках которой этот процесс осуществляется. Эта проблема весьма многогранна. Обобщая результаты исследования, можно сделать определенные выводы относительно основных проблем, тормозящих использование инновационных технологий в сфере управленческих решений:

- не совершенная кадровая политика (недостаток квалифицированных исполнителей);
- низкие коммуникации во взаимосвязи «руководство – подчиненные» (непонимание, недоверие);
- неэффективность организационной структуры управления (низкая организация труда, бюрократия);
- не совершенство механизма внедрения инноваций (несогласованность, недоработки).

Результаты

Для решения проблем необходима современная концепция управления, базирующаяся на переработке больших объемов информации, высокой скорости принятия решений, ориентации на потребителя.

На сегодняшний день известны новые методы, которые можно разделить по признакам:

- 1) по обработке информации (инжиниринг, реинжиниринг) [7; 9];
- 2) по поиску эффективного управления (создание новых команд, оценка результатов, бенчмаркетинг, NPM, GG) [6; 7].

Рассмотрим вышеперечисленные методы:

1) Инжиниринг – это современная технология управления, основанная на системном подходе. Объект управления представлен в виде электронной модели. Применительно к модели проводятся научно-интеллектуальный эксперимент, технико-конструкторский, технические и другие работы. Основным инструментом управления – инженерная технология. Реинжиниринг-переосмысливание, перепроектирование управления объектом.

2) Создание новых команд – это гибкие группы, нацеленные на создание нового и совершенствование, имеющегося состояния объекта.

Оценка результатов – проводится с целью дальнейшего прогнозирования крупномасштабных процессов в отрасли, промышленных предприятиях, основанная на экспертной оценке.

Бенчмаркетинг – это применение передового более современного опыта с целью улучшения своих процессов деятельности. Одним из его производных является HR-бенчмаркетинг. Применяется с целью улучшения управления человеческими ресурсами, осуществляется на основе анализа показателей труда по отраслям и предприятиям, с целью выявления стратегий конкурентов для улучшения своих собственных.

New Public Management – извлечение из частных бизнес-практик методов управления в государственном секторе. Соотнесение делегирования и переноса полномочий из бизнес-среды в государственный и региональные механизмы управления.

Цель – минимизация роли и функции государства в управлении промышленностью для того, чтобы избавиться от неэффективных практик, присущих государственному сектору.

Good Governance – соотнесение процессов в управлении на государственном уровне с процессами в общественном секторе. Передача прав и полномочий по управлению промышленностью общественным структурам, гражданским инициативам.

Выводы

Инновационное управление промышленностью позволяет целенаправленно обеспечить его модернизацию. Модернизация через новые методы управления является динамической характеристикой промышленной отрасли, означает обновление ее технических и экономических аспектов.

Для оценки эффективности управления промышленностью могут применяться следующие критерии: увеличение объемов промышленного производства, увеличение числа рабочих мест в промышленности; рост удельного веса продукции местных производителей в общем объеме реализуемой продукции и др.

Автором на основании сопоставимых значений показателей [8; 9] был проведен расчет эффективности применяемых инновационных методов управления на примере Павлодарской области за 2018–2022 годы (таблица 2).

Таблица 2 – Динамика интегральных показателей результативности и эффективности управления промышленностью Павлодарской области за 2018–2022 годы

Фактические значения интегральных показателей результативности и эффективности управления, коэффициент				
2018 г.	2019 г.	2020 г.	2021 г.	2022 г.
1,110798123	0,894523	0,655149	0,702834	0,662436

В таблице 2, где представлены фактические значения интегральных показателей эффективности управления, можно сделать вывод, что в Павлодарской области отмечается положительная тенденция в развитии промышленного сектора. Однако снижение интегральных показателей свидетельствует о некоторых недостатках выбранных методов управления промышленным сектором, как со стороны республиканских, так и региональных органов управления, также на микроуровне субъектов хозяйствования.

Вышеописанные технологии управления могут быть усилены по эффективности в сочетании с актуальными в настоящее время инструментами

цифровизации. Первые три промышленные революции, произошедшие в результате механизации, информатизации, электрификации положили начало внедрению следующего этапа – «Индустрии 4.0» [10].

Инициатива «Индустрия 4.0» включает в себя проведение предварительных исследований для успешного синтеза производства, инженерно-конструкторских работ и социальных механизмов рабочего процесса. В совокупности тандем должен привести к реализации мероприятий в промышленном секторе: стандартизация, управление сложными структурами, создание инфраструктуры для передачи большого объема информации, создание условий для безопасности, изменения организации труда, обучение человеческих ресурсов и др.

Из опыта передовых стран следует, что интенсивное технологическое развитие невозможно без применения современных методов управления и организации производства. Точнее сказать, взаимное сочетание новых технологий и новых управленческих механизмов, позволили странам повысить индикаторы промышленного развития, ускорить позитивные структурные сдвиги, связанные с ростом высокотехнологичных и наукоемких отраслей.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 **Цыпин, И. С.** Государственное регулирование экономики: / И.С. Цыпин, В.Р.Веснин. – Москва : ИНФРА-М.– 2018.– 218 с.

2 **Княгинин, В. Н., Щедровицкий П. Г.** Промышленная политика России – Кто оплатит издержки глобализации? // Современная национальная политика России. Вып. 1.– М.,ИКЦ «Академкнига», 2004.– С.106–108.

3 **Sherimova, N., Isabekov, B., Alkeev, M., Yermekova, Zh., Ostryanina, T.** An analytical assessment of industrial sector innovative management in the context of digitalization/ Journal of Innovation and Entrepreneurship (2022) 11:53 <https://doi.org/10.1186/s13731-022-00247-y>

4 **Амирханова, Ф. С.** Промышленная политика: современные вызовы цифровизации // Мир новой экономики. 2018.– № 1 [Электронный ресурс] – URL: – <https://cyberleninka.ru/article/n/promyshlennaya-politika-sovremennye-vyzovy-tsifrovizatsii> (Дата обращения: 25.11.2019).

5 Цифровизация экономики: мировой опыт и возможности прорыва для Казахстана [Электронный ресурс] – URL: strategy2050.kz (Дата обращения: 27.11.2019).

6 Промышленность как основа цифровизации отраслей, причина диверсификации наукоемких знаний и экономического роста богатых стран [Электронный ресурс] – URL: <http://json.tv> (Дата обращения: 02.12.2019).

7 **Валовой, Д. В.** История менеджмента – М: Инфра – М.– 2019 – 256 с.

8 **Ревенко, Н. С.** Цифровая экономика США в эпоху информационной глобализации: актуальные тенденции // США – Канада: Экономика – Политика – Культура. – 2017. – № 8. – P. 84.

9 Digital Economy. Information of the U.S. Department of Commerce [Электронный ресурс] – URL: – <https://www.commerce.gov/news/blog/2015/11/commerce-departments-digital-economy-agenda> (Дата обращения: 10.12.2019).

10 **Ревенко, Н. С.** Цифровая экономика США в эпоху информационной глобализации: актуальные тенденции // США – Канада: Экономика – Политика – Культура. – 2017. – №8. – с.84.

REFERENCES

1 **Супин, I. S.** Gosudarstvennoe regulirovanie ekonomiki [State regulation of the economy]. – Moscow : INFRA-M. – 2018.– P.218 .

2 **Княгинин, V. N., Shchedrovickij, P. G.** Promyshlennaya politika Rossii – Kto oplatit izderzhki globalizacii? [Russia's Industrial Policy – Who Will Pay the Costs of Globalization?], (Sovremennaya nacional'naya politika Rossii. Vyp. 1. – М., ИКС «Akademkniga», 2004.– P.106–108).

3 **Sherimova, N., Isabekov, B., Alkeev, M., Yermekova, Zh., Ostryanina, T.** An analytical assessment of industrial sector innovative management in the context of digitalization/ Journal of Innovation and Entrepreneurship (2022) 11:53 <https://doi.org/10.1186/s13731-022-00247-y>.

4 **Amirhanova, F. S.** Promyshlennaya politika: sovremennye vyzovy cifrovizacii [Industrial policy: modern challenges of digitalization], // Mir novoj ekonomiki.– 2018.– №1) [Electronic resource]. Available at: – <https://cyberleninka.ru/article/n/promyshlennaya-politika-sovremennye-vyzovy-tsifrovizatsii> (Accessed: 25.11.2019).

5 Cifrovizaciya ekonomiki: mirovoj opyt i vozmozhnosti proryva dlya Kazahstana [Digitalization of the economy: world experience and breakthrough opportunities for Kazakhstan] [Electronic resource]. Available at: strategy2050.kz (Accessed: 27.11.2019).

6 Promyshlennost' kak osnova cifrovizacii otraslej, prichina diversifikacii naukoemkih znaniy i ekonomicheskogo rosta bogatyh stran [Industry as the basis for digitalization of industries, the reason for the diversification of knowledge-

intensive knowledge and economic growth of rich countries] [Electronic resource]. Available at: <http://json.tv> (Accessed: 02.12.2019).

7 **Valovoj, D. V.** Istoriya menedzhmenta [Management history], (M: Infra – M.– 1997.– 256 p.

8 **Revenko, N. S.** Cifrovaya ekonomika SSHA v epohu informacionnoj globalizacii: aktual'nye tendencii [USA digital economy in the era of information globalization: current trends], (USA – Kanada: Ekonomika – Politika – Kul'tura. – 2017. – № 8. – P.84.

9 Digital Economy. Information of the U.S. Department of Commerce [Electronic resource]. Available at: – <https://www.commerce.gov/news/blog/2015/11/commerce-departments-digital-economy-agenda> (Accessed: 10.12.2019).

10 **Revenko, N. S.** Cifrovaya ekonomika SSHA v epohu informacionnoj globalizacii: aktual'nye tendencii [US digital economy in the era of information globalization: current trends] //SSHA – Kanada: Ekonomika – Politika – Kul'tura. – 2017. – №8. – P. 84.

Поступило в редакцию 10.01.24.

Поступило с исправлениями 11.01.24.

Принято в печать 19.01.24.

**Н. М. Шеримова*

Торайғыров университеті, Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

10.01.24 ж. баспаға түсті.

11.01.24 ж. түзетулерімен түсті.

19.01.24 ж. басып шығаруға қабылданды.

ИННОВАЦИЯЛЫҚ БАСҚАРУ ӨНЕРКӘСІПТІ ҰТЫМДЫ ЖАҢҒЫРТУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Өнеркәсіптік секторды инновациялық басқару проблемалары, ең алдымен, қоғамның өскен нарықтық талаптарға, салалардағы техникалық-экономикалық ұсыныстарға көшуіне байланысты түбегейлі өзгертілген нұсқауларға және өнімдерді кең ауқымға сәйкестендіру қажеттілігіне байланысты ерекше өзекті болып табылады. тиімді сұраныс ауқымы.

Дүниежүзілік экономикалық әдебиеттерде инновация потенциалды ғылыми-техникалық прогрестің жаңа өнімдер мен

технологияларда бейнеленген нақты прогреске айналуы ретінде түсіндіріледі.

АҚШ, Франция, Германия және басқа да жоғары дамыған елдердің тәжірибесін талдау негізінде өнеркәсіпті басқарудың функционалдық жүйесі қазіргі жағдайда ерекше әсер етеді.

Соңғы онжылдықтарда әлемдік тәжірибеде экономикалық процестерді басқарудың қолданыстағы өнеркәсіптік құрылымы мен әдістерін ұтымды жаңарту бойынша белсенді ізденіс жүргізілуде. Бұл іс-шаралардың мақсаты – бүгінгі ғылыми-техникалық даму деңгейіне сәйкес жоғары деңгейге өту.

Мақалада менеджмент инновация процесі және инвестициялық-инновациялық кешендегі ғылыми-техникалық және өндірістік қызметтің негізгі бағыттарын анықтау болып табылатын және, атап айтқанда, келесі салалардағы қатынастардың ерекше саласы ретінде қарастырылады: және жаңа өнімдерді енгізу; өндірілетін өнімді жаңғырту және жетілдіру; дәстүрлі өнім түрлерін өндіруді одан әрі дамыту; ескірген өнімдерді шығаруды тоқтату. Инновациялық саланы басқару жолдары екі негізгі блокта берілген.

Кілтті сөздер: инновация, менеджмент, сала, ресурстар, тиімділік.

*N. M. Sherimova

Toraighyrov University, Republic of Kazakhstan, Pavlodar.

Received 10.01.24.

Received in revised form 11.01.24.

Accepted for publication 19.01.24.

INNOVATION MANAGEMENT AS AN INSTRUMENT OF RATIONAL MODERNIZATION IN PROMYSHLENNOSTI

The problem of innovative management of the industrial sector is especially relevant, first of all, due to the fundamentally changed orientations caused by the transition of society to the increased requirements of the market, to technical and economic offers in industries, the need to meet the production of a wide range of paying demand.

In the world economic literature, innovation is interpreted as the transformation of potential scientific and technical progress into real progress, embodied in new products and technologies.

Based on the analysis of the experience of the USA, France, Germany and other highly developed countries, a special effect in modern conditions is represented by a functional system of industrial management.

In recent decades, there has been an active search for rational modernization of the existing structure of the industry, methods of managing economic processes. The goal of these actions is to move to a higher level corresponding to today's level of scientific and technical development.

The article deals with management as an innovation process and a special sphere of relations, the purpose of which is to determine the main directions of scientific and technical and production activity in the investment and innovation complex, and, in particular, in the following areas: development and introduction of new products; modernization and improvement of manufactured products; further development of production of traditional types of production; Removal of obsolete products. Ways of innovative industrial management are presented in two main blocks.

Keywords: innovation, management, industry, resource, efficiency.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ АҚПАРАТ

Абдимомынова Алмакул Шакирбековна, экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, Экономика және басқару кафедрасы, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., 120014, Қазақстан Республикасы, e-mail: abdim.alma@mail.ru

Абдыкулова Карлыгаш Асылхановна, Бейіні бойынша доктор, М. Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Астана қ., 080000, Қазақстан Республикасы, e-mail: abdykulova_787@mail.ru

Азретбергенова Гулмира Жарылхасыновна, Экономика ғылымдарының кандидаты, профессор, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қ., 161200, Қазақстан Республикасы, e-mail: gulmira.azretbergenova@ayu.edu.kz

Акыбаева Гульвира Советбековна, PhD, экономика ғылымдарының профессоры, Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., 1000028, Қазақстан Республикасы, e-mail: akubaeva_g@mail.ru

Алибекова Айгул Бекхожаевна, экономика ғылымдарының кандидаты, «Әлеуметтік-экономикалық мамандықтар» кафедрасы, Қызылорда ашық университеті, Қызылорда қ., 120014, Қазақстан Республикасы, e-mail: aica81@mail.ru

Амирова Марал Акбаевна, экономика ғылымдарының кандидаты, қауымд. профессор, Экономика және құқық факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: maral.pvl@mail.ru

Арынова Зульфия Амангельдиновна, экономика ғылымдарының кандидаты, профессор, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: zarayn24@mail

Байгабулова Күләш Қасымжанқызы, экономика ғылымдарының кандидаты, профессор, Экономика факультеті, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: k.baygabulova@mail.ru

Байжолова Раиса Алиевна, экономика ғылымдары докторы, профессор, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: aizholova_ra@enu.kz

Бимбетова Бибигул Сермагамбетовна, экономика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы, Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе қ., 030009, Қазақстан Республикасы, e-mail: duisenbayeva_b@mail.ru

Болатова Ботакоз Жумабековна, PhD, доцент, Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе қ., 030000, Қазақстан Республикасы, e-mail: Botik1984@mail.ru

Давиденко Людмила Михайловна, PhD, экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, «Экономика» кафедрасы, Экономика және құқық факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: davidenko.l@teachers.tou.edu.kz

Досжан Райгүл Дүкенбайқызы, PhD, қауымд. профессоры, «Қаржы және есеп» кафедрасы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., 050040, Қазақстан Республикасы, e-mail: rdd2011@mail.ru

Досмағанбетов Нұрлан Серікұлы, «Экономика» мамандығы бойынша докторанты, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Экономикалық факультеті, Астана қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: dosmnurlan@yandex.ru

Догалова Гүлнәр Нәжімиденқызы, экономика ғылымдарының докторы, профессор, Қазақ технология және бизнес университеті, Астана қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: gdugalova@mail.ru

Дузельбаева Гульшат Берикбаевна, экономика ғылымдарының кандидаты, «Экономика және басқару» кафедрасы, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., 120014, Қазақстан Республикасы, e-mail: duzelbaeva_gulshat@mail.ru

Дүйсенбаева Ботагөз Баймұханбетқызы, экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе қ., 030009, Қазақстан Республикасы, e-mail: duisenbayeva_b@mail.ru

Ерниязов Рустам Айбекұлы, экономика ғылымдарының кандидаты, қауымд. профессор, Экономика және сервис факультеті, Қазақ технология және бизнес университеті, Астана қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: erniyazov_rust@mail.ru

Есенали Алина Есеналиқызы, Мемлекеттік және жергілікті басқару БББ-ның 3 курс докторанты, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қ., 161200, Қазақстан Республикасы, e-mail: alina.yessanili@ayu.edu.kz

Жабытай Баян Нұржанқызы, PhD, қауымд. профессор м.а., Қазақ технология және бизнес университеті, Экономика және сервис факультеті, Астана қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: bayana_7778@mail.ru

Жегібаев Жантүре Копжасарович, PhD, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қ., 161200, Қазақстан Республикасы, e-mail: zhanture.zhetibayev@ayu.edu.kz

Золотарева Светлана Витальевна, қауымд. профессор (доцент), Торайғыров университеті, Павлодар қ., Қазақстан Республикасы, 140008, e-mail: vitalangel@mail.ru

Ибраимова Сауле Жумағалиқызы, PhD, экономика ғылымдарының кандидаты, қауымд. профессор, профессор, Экономика және қаржы кафедрасы, Қ. Құлажанов атындағы Қазақ технология және бизнес университеті, Астана қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: saule_ibraimova_kz@mail.ru

Искаков Бауыржан Мұратбекұлы, экономика ғылымдарының кандидаты, қауымд. профессор, профессор, «Бизнес әкімшілік» кафедрасы, «Тұран-Астана» университеті, 010000, Астана қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: iskakov82@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-3989-7631>

Исмаилова Альмира Болатовна, экономика магистрі, аға оқытушы, М. Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Астана қ., 080000, Қазақстан Республикасы, e-mail: isalmira@mail.ru

Кадринов Маулет Хасенович, аға оқытушы, «Есеп және қаржы» кафедрасы, Сәкен Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті, Астана қ., 010011, Қазақстан Республикасы, e-mail: mkadrinov@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-2424-200X>

Кадырова Акмарал Сатбековна, экономика ғылымдарының кандидаты, Академиялық жұмыстар жөніндегі проректоры, қаумд. профессоры, экономика доценты, «Экономика және басқару» кафедрасы, «Экономика және бизнес» факультеті, Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз инновациялық институты, Тараз қ., 080000, Қазақстан Республикасы, e-mail: kadyrova.akmaral@mail.ru

Кананьянова Жанель Нурмағамбетовна, студент, «Қаржы және есеп» кафедрасы, Экономика және құқық факультеті, Торайғыров университеті, г. Павлодар, 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: 1906janelle@gmail.com

Кангалакова Дана Мұратбекқызы, PhD, қауымд. профессор, жетекші ғылыми қызметкер, Әлеуметтік мәселелер және адами капитал басқармасының басшысы, Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитетінің Экономика институты, Алматы қ., А25К1В0, Қазақстан Республикасы, e-mail: dmuratbekovna@mail.ru

Каримбергенова Мадина Кудайбергеновна, PhD, қауымд. профессор, Экономика және құқық факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: madina.pavlodar@mail.ru

Карпов Валерий Васильевич, экономика ғылымдарының докторы, профессор, Ресей Ғылым академиясының Сібір бөлімінің Омбы ғылыми

орталығының директоры, Омбы қ., 644024, Ресей Федерациясы, e-mail: vvkarpov@oscsbras.ru

Кәрімбаева Гүлжан Жанәділқызы, экономика ғылымдарының кандидаты, қауымд. профессор, Экономика және сервис факультеті, Қазақ технология және бизнес университеті, Астана қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: karimbaewagul@mail.ru

Кенжетәева Гульбарам Кашаубаевна, аға оқытушы, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140003, Қазақстан Республикасы, e-mail: qulmira74@mail.ru

Ким Венера Владимировна, Экономика ғылымдарының магистрі, «Экономика және басқару» кафедрасы, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., 120014, Қазақстан Республикасы, e-mail: kim_venera_74@mail.ru

Кирдасинова Касия Александровна, экономика ғылымдарының кандидаты, профессор, Экономика факультеті, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: marso310@mail.ru

Ксембаева Альмира Нуриденова, экономикалық ғылымдар магистрі, аға оқытушы, Экономика және құқық факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: alike1977@mail.ru

Куанова Лаура Айболовна, PhD, доцент міндетін атқарушы, «Қаржы және есеп» кафедрасы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., 050040, Қазақстан Республикасы, e-mail: kuanova.laura@kaznu.kz

Кулмағанбетова Альмира Саркытбековна, PhD, аға оқытушы, «Өнертану және арт-менеджмент» кафедрасы, Қазақ ұлттық хореография академиясы, Астана қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: kulalmira@mail.ru

Кунязова Алия Жаныбековна, аға оқытушы, Экономика және құқық факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: kuniyazova2018@mail.ru

Кунязова Сауле Каирбековна, экономика ғылымдарының кандидаты, профессор, Экономика және құқық факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: kunjazovas@mail.ru

Кунязов Ерлан Каирбекович, PhD, қауымд. профессор, Экономика және құқық факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: kunязov72@mail.ru

Кушебина Гульнара Маликовна, экономика ғылымдарының кандидаты, Esil University, Астана қ., Z00X3G1, Қазақстан Республикасы, e-mail: duz_77@mail.ru

Қайдарова Саида Ерболатовна, қауымд. профессор (доцент), Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: kaidarova_saida@mail.ru

Мамакаева Амина Минкайловна, студент, «Қаржы және есеп» кафедрасы, Экономика және құқық факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: mamakaeva_amina.02@mail.ru

Мәжитова Нүрзия Әбдіқайырқызы, Мемлекеттік және жергілікті басқару мамандығының докторанты, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., 120014, Қазақстан Республикасы, e-mail: Nurziya_mazhitova@mail.ru

Миллер Максим Александрович, экономика ғылымдарының докторы, профессор, Ресей Ғылым академиясының Сібір бөлімі Омбы ғылыми орталығы директорының ғылыми жұмыс жөніндегі орынбасары, Омбы қ., 644024, Ресей Федерациясы, e-mail: millerma@oscsbras.ru

Молдабекова Айгуль Шаиповна, экономика ғылымының кандидаты, доцент, М. Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Астана қ., 080000, Қазақстан Республикасы, e-mail: aizan_2008@mail.ru

Муратова Диана Балтабаевна, экономика ғылымының кандидаты, доцент, М. Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Астана қ., 080000, Қазақстан Республикасы, e-mail: muratova_diana77@mail.ru

Мусабекова Айнаш Орикбаевна, докторант, 3 курс, Академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., 100024, Қазақстан Республикасы, e-mail: aynash.musabekova.82@mail.ru

Мусина Алма Жумагельдыевна, кандидат экономикалық ғылымдар магистрі, аға оқытушы, Факультет экономикасы және құқық факультеті, Торайғыров университеті, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: alma1404@yandex.kz

Мухамедова Мадина Муратовна, экономикалық ғылымдар магистрі, аға оқытушы, Экономика және құқық факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: madina_muratova@mail.ru

Мухаметжанова Жадыра Сайлаубековна, PhD, ассистент профессоры, Naгhox университеті цифрлық технологиялар мектебі, Алматы қ., 050035, Қазақстан Республикасы, e-mail: Jadira-76@mail.ru

Мухаметжанова Жанар Сайлаубековна, «Қаржы» мамандығы бойынша докторанты, аға оқытушы, «Қаржы және есеп» кафедрасы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті Алматы қ., 050040, Қазақстан Республикасы, e-mail: Zhanar-kz84@mail.ru

Набиева Марал Туракановна, PhD, доцент, Экономика факультеті, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: maral.nabieva@bk.ru

Ниязбаева Айгүл Амангелдіқызы, PhD, Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Экономика және құқық факультеті, Ақтөбе қ., 030000, Қазақстан Республикасы, e-mail: ponka2003@mail.ru

Ниязбекова Шакизада Утеулиевна, Ресей Федерациясының экономика ғылымдарының кандидаты, С. Ю. Витте атындағы Мәскеу университеті, Мәскеу, 115432, Ресей Федерациясы, e-mail: shakizada.niyazbekova@gmail.com

Оспанов Досым Ерназарұлы, «Мемлекеттік және жергілікті басқару» мамандығы бойынша докторант, Нархоз университеті, Құқық және мемлекеттік басқару мектебі, г. Алматы, 050035, Қазақстан Республикасы, e-mail: ospanov.d.e@gmail.com

Попп Людмила Александровна, экономика ғылымының кандидаты, доцент, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140000, Қазақстан Республикасы, e-mail: ludmilapopp@mail.ru

Раимбеков Жанарыс Сабирович, экономика ғылымдарының докторы, профессор, Экономика және кәсіпкерлік кафедрасы, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: zh_raimbekov@mail.ru

Рахметулина Айгерим Абаевна, PhD, Экономика, менеджмент және қаржы кафедрасы, С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, Өскемен қ., 070000, Қазақстан Республикасы, e-mail: rakhmetulina@gmail.com

Резвущкина Татьяна Александровна, Әлеуметтану магистрі, оқытушы, Өнер, саясаттану және әлеуметтану кафедрасы, Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., 1000026, Қазақстан Республикасы, e-mail: rezvushkina_t78@mail.ru

Рейдолда Саулегүл, аға оқытушы, магистр, Қазақ технология және бизнес университеті, Экономика және сервис факультеті, Астана қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: Saulegul0408@gmail.com

Рыспекова Мадина Оразовна, экономика ғылымдары кандидаты, профессор, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: Madina10081957@mail.ru

Сатпаева Зайра Тулегенқызы, PhD, қауымд. профессор, жетекші ғылыми қызметкер, ғылыми-технологиялық және инновациялық даму басқармасының басшысы, Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитетінің Экономика институты, Алматы қ., А25К1В0, Қазақстан Республикасы, e-mail: satpayeva.zaira@ieconom.kz

Саду Жанна Нүкенқызы, экономика ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы, Қазақ технология және бизнес университеті, г. Астана, 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: gdugalova@mail.ru

Сейтхожина Джамия Алибековна, экономика ғылымдарының кандидаты, қауымд. профессор, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Экономика факультеті, Астана қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: 11_jaseit@mail.ru

Суендикова Гульдана Куандықовна, докторант, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: guldanaenu@gmail.com

Сыздықова Азиза Оралбайқызы, PhD, доцент, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қ., 161200, Қазақстан Республикасы, e-mail: aziza.syzdykova@ayu.edu.kz

Танирбергенова Галия Болатовна, экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, Қазақ-Орыс халықаралық университеті, Ақтөбе қ., 030009, Қазақстан Республикасы, e-mail: galiya-19@mail.ru

Тапалчинова Анаргүль Сынтасовна, экономикалық ғылымдар магистрі, аға оқытушы, Экономика және құқық факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: anargul1982@mail.ru

Титков Алексей Анатольевич, экономика ғылымдарының кандидаты, профессор, «Экономика» кафедрасының меңгерушісі, Экономика және құқық факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: alexey-pvl@mail.ru

Токенова Сандугаш Мейрамжановна, PhD, аға оқытушы, «Есеп және қаржы» кафедрасы, Сәкен Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті, Астана қ., 010011, Қазақстан Республикасы, e-mail: sandi_77@inbox.ru, <https://orcid.org/0000-0003-0203-6843>

Шафеева Лидия Анваровна, аға оқытушы, «Қаржы және есеп» кафедрасы, Экономика және құқық факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: shafeeva_l@mail.ru

Шеримова Нуржанат Мухтаровна, экономика ғылымдарының магистрі, аға оқытушысы, Экономика кафедрасы, Экономика және құқық факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: asaneck2010@mail.ru

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Абдимомынова Алмакул Шакирбековна, кандидат экономических наук, доцент, кафедра «Экономика и управление», Кызылординский университет имени Коркыт Ата, г. Кызылорда, 120014, Республика Казахстан, e-mail: abdim.alma@mail.ru

Абдыкулова Карлыгаш Асылхановна, доктор по профилю, Таразский региональный университет имени М. Х. Дулати, г. Тараз, 080000, Республика Казахстан, e-mail: abdykulova_787@mail.ru

Азретбергенова Гулмира Жарылхасыновна, кандидат экономических наук, профессор, Международный казахско-турецкий университет, г. Туркестан, 161200, Республика Казахстан, e-mail: gulmira.azretbergenova@ayu.edu.kz

Акыбаева Гульвира Советбековна, кандидат экономических наук, профессор, Карагандинский университет имени Е. А. Букетова, г. Караганда, 1000028, Республика Казахстан, e-mail: akubaeva_g@mail.ru

Алибекова Айгул Бекхожаевна, кандидат экономических наук, кафедра Социально-экономических специальностей, Кызылординский открытый университет, г. Кызылорда, 120014, Республика Казахстан, e-mail: aica81@mail.ru

Амирова Марал Акбаевна, кандидат экономических наук, ассоц. профессор, Факультет экономики и права, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: maral.pvl@mail.ru

Арынова Зульфия Амангельдиновна, кандидат экономических наук, профессор, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: zaryn24@mail

Байгабулова Куляш Касымжановна, кандидат экономических наук, профессор, Экономический факультет, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Астана, 010000, Республика Казахстан, e-mail: k.baygabulova@mail.ru

Байжолова Раиса Алиевна, доктор экономических наук, профессор, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, г. Астана, 010000, Республика Казахстан, e-mail: baizholova_ra@enu.kz

Бимбетова Бибигүл Сермагамбетовна, магистр экономических наук, ст. преподаватель, Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова, г. Актөбе, 030009, Республика Казахстан, e-mail: duisenbayeva_b@mail.ru

Болатова Ботакоз Жумабековна, PhD, доцент, Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова, г. Актобе, 030000, Республика Казахстан, e-mail: Botik1984@mail.ru

Давиденко Людмила Михайловна, кандидат экономических наук, PhD, ассоц. профессор (доцент), кафедра «Экономика», Факультет экономики и права, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: davidenko.l@teachers.tou.edu.kz

Досжан Райгүл Дүкенбайқызы, PhD, ассоц. профессор, кафедра Финансы и учет, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, 050040, Республика Казахстан, e-mail: rdd2011@mail.ru

Досмаганбетов Нурлан Серикович, докторант по специальности «Экономика», Экономический факультет, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Астана, 010000, Республика Казахстан, e-mail: dosmnurlan@yandex.ru

Дугалова Гульнар Нажмиденовна, доктор экономических наук, профессор, Казахский университет технологии и бизнеса, г. Астана, 010000, Республика Казахстан, e-mail: gdugalova@mail.ru

Дузельбаева Гульшат Берикбаевна, кандидат экономических наук, кафедра «Экономика и управление», Кызылординский университет имени Коркыт Ата, г. Кызылорда, 120014, Республика Казахстан, e-mail: duzelbaeva_gulshat@mail.ru

Дуйсенбаева Ботагоз Баймуханбетовна, кандидат экономических наук, доцент, Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова, Актобе, 030009, Республика Казахстан, e-mail: duisenbayeva_b@mail.ru

Ерниязов Рустам Айбекович, кандидат экономических наук, ассоц. профессор, Факультет экономики и сервиса, Казахский университет технологии и бизнеса, г. Астана, 010000, Республика Казахстан, e-mail: erniyazov_rust@mail.ru

Есенали Алина Есеналиқызы, докторант 3-го курса, ОП «Государственное и местное управление», Международный казахско-турецкий университет, Туркестан, 161200, Республика Казахстан, e-mail: alina.yessanili@ayu.edu.kz

Жабытай Баян Нұржанқызы, PhD, и.о. ассоц. профессора, Факультет экономики и сервиса, Казахский университет технологии и бизнеса, г. Астана, 010000, Республика Казахстан, e-mail: bayana_7778@mail.ru

Жетибаев Жантүре Копжасарович, PhD, Международный казахско-турецкий университет, г. Туркестан, 161200, Республика Казахстан, e-mail: zhanTURE.zhetibayev@ayu.edu.kz

Золотарева Светлана Витальевна, ассоц. профессор (доцент), Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: vitalangel@mail.ru

Ибраимова Сауле Жумағалиевна, кандидат экономических наук, PhD, ассоц. профессор, профессор, кафедра «Экономика и финансы», Казахский университет технологии и бизнеса имени К. Кулажанова, г. Астана, 010000, Республика Казахстан, e-mail: saule_ibraimova_kz@mail.ru

Искаков Бауыржан Мұратбекұлы, кандидат экономических наук, ассоц. профессор, профессор, кафедра «Бизнес администрирование», Университет «Туран-Астана», г. Астана, 010000, Республика Казахстан, e-mail: iskakov82@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-3989-7631>

Исмаилова Альмира Болатовна, магистр экономики, старший преподаватель, Таразский региональный университет имени М. Х. Дулати, г. Тараз, 080000, Республика Казахстан, e-mail: isalmira@mail.ru

Кадринев Маулет Хасенович, ст. преподаватель, кафедра «Учет и финансы», Казахский агротехнический исследовательский университет имени С. Сейфуллина, г. Астана, 010011, Республика Казахстан, e-mail: mkadrinov@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-2424-200X>

Кадырова Акмарал Сатбековна, академиялық жұмыстар жөніндегі проректор, «Экономика және басқару» кафедрасының қауымд. профессоры, экономика ғылымдарының кандидаты, экономика доценты, Международный Таразский инновационный институт имени Шерхана Муртазы, Факультет «Экономика и бизнес», г. Тараз, 080000, Республика Казахстан, e-mail: kadyrova.akmaral@mail.ru

Кайдарова Саида Ерболатовна, ассоц. профессор (доцент), Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: kaidarova_saida@mail.ru

Канапьянова Жанель Нурмағамбетовна, студент, кафедра «Финансы и учета», Факультет экономики и права, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: 1906janelle@gmail.com

Кангалакова Дана Муратбековна, PhD, ассоц. профессор, ведущий научный сотрудник, заведующая Отделом социальных проблем и человеческого капитала, Институт экономики Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан, г. Алматы, А25К1В0, Республика Казахстан, e-mail: dmuratbekovna@mail.ru

Каримбаева Гульжан Жанадилевна, Кандидат экономических наук, ассоциированный профессор, Казахский университет технологии и бизнеса Факультет экономики и сервиса, Астана, 010000, Республика Казахстан, karimbaewagul@mail.ru

Каримбергенова Мадина Кудайбергеновна, PhD, ассоц. профессор, Факультет экономики и права, Торайғыров университет, Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: madina.pavlodar@mail.ru

Карпов Валерий Васильевич, доктор экономических наук, профессор, директор Омского научного центра Сибирского отделения Российской академии наук, г. Омск, 644024, Российская Федерация, e-mail: vvkarpov@oscsbras.ru

Кенжетаетаева Гульбарам Кашаубаевна, ст. преподаватель, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140003, Республика Казахстан, e-mail: qulmira74@mail.ru

Ким Венера Владимировна, магистр экономических наук, кафедра «Экономика и управление», Кызылординский университет имени Коркыт Ата, г. Кызылорда, 120014, Республика Казахстан, e-mail: kim_venera_74@mail.ru

Кирдасинова Касия Александровна, Кандидат экономических наук, профессор, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева Экономический факультет, Астана, 010000, Республика Казахстан, e-mail: marso310@mail.ru

Ксембаева Альмира Нуриденова, магистр экономических наук, ст. преподаватель, Факультет экономики и права, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: alike1977@mail.ru

Куанова Лаура Айболовна, PhD, и.о. доцента кафедры «Финансы и учет», КазНУ им.Аль-Фараби. г. Алматы, 050040, Республика Казахстан, e-mail: kuanova.laura@kaznu.kz

Кулмаганбетова Альмира Саркытбековна, PhD, ст. преподаватель, кафедра «Искусствоведение и арт-менеджмент», Казахская национальная академия хореографии, г. Астана, 010000, Республика Казахстан, e-mail: kulalmira@mail.ru

Кунязова Алия Жаныбековна, ст. преподаватель, Факультет экономики и права, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: kuniyazova2018@mail.ru

Кунязова Сауле Каирбековна, кандидат экономических наук, профессор, Факультет экономики и права, Торайғыров университет, Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: kunjazovas@mail.ru

Кунязов Ерлан Каирбекович, PhD, ассоц. профессор, Факультет экономики и права, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: kunязov72@mail.ru

Кушебина Гульнара Маликовна, кандидат экономических наук, Esil University, г. Астана, Z00X3G1, Республика Казахстан, e-mail: duz_77@mail.ru

Мажитова Нурзия Абдикайырқызы, докторант специальности Государственное и местное управление, Кызылординский университет имени Коркыт Ата Кызылорда, 120014, Республика Казахстан, e-mail: Nurziya_mazhitova@mail.ru

Мамакаева Амина Минкайловна, студент, кафедра «Финансы и учета», факультет «Экономики и права», Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: mamakaeva_amina.02@mail.ru

Миллер Максим Александрович, доктор экономических наук, профессор, заместитель директора по научной работе Омского научного центра Сибирского отделения Российской академии наук, Омск, 644024, Российская Федерация, e-mail: millerma@oscsbras.ru

Молдабекова Айгуль Шаниповна, Кандидат экономических наук, доцент, Таразский региональный университет имени М. Х. Дулати, Тараз, 080000, Республика Казахстан, e-mail: aizan_2008@mail.ru

Муратова Диана Балтабаевна, Кандидат экономических наук, доцент, Таразский региональный университет имени М. Х. Дулати, г. Тараз, 080000, Республика Казахстан, e-mail: muratova_diana77@mail.ru

Мусабекова Айнаш Орикбаевна, Докторант 3 курса, Карагандинский университет имени академика Е. А. Букетова, Караганда, 100024, Республика Казахстан, e-mail: aynash.musabekova.82@mail.ru

Мусина Алма Жумагельдыевна, Экономика ғылымдарының кандидаты, кауым. профессор, Экономика және құқық факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар к., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: alma1404@yandex.kz

Мухамедова Мадина Муратовна, Магистр экономических наук, старший преподаватель, Факультет Экономики и права, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: madina_muratova@mail.ru

Мухаметжанова Жанар Сайлаубековна, докторант по специальности «Финансы», ст. преподаватель, кафедры «Финансы и учет», КазНУ имени аль-Фараби, г. Алматы, 050040, Республика Казахстан, e-mail: Zhanar-kz84@mail.ru

Мухаметжанова Жадыра Сайлаубековна, PhD, ассистент профессор, Школы цифровых технологии, Университет Нархоз, г. Алматы, 050035, Республика Казахстан, e-mail: Jadira-76@mail.ru

Набиева Марал Тураканқызы, PhD, доцент, Евразийский национальный университет им. Л. Н. Гумилева, Экономический факультет, Астана, 010000, Республика Казахстан, e-mail: maral.nabieva@bk.ru

Ниязбаева Айгуль Амангельдыевна, PhD, Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова, Факультет экономики и права, Актөбе, 030000, Республика Казахстан, e-mail: ponka2003@mail.ru

Ниязбекова Шакизада Утеулиевна, Кандидат экономических наук Российской Федерации, Московский университет имени С. Ю. Витте, г. Москва, 115432, Российская Федерация, e-mail: shakizada.niyazbekova@gmail.com

Оспанов Досым Ерназарович, докторант по специальности «Государственное и местное управление» Университет Нархоз, Школа права и государственного управления, г. Алматы, 050035, Республика Казахстан, e-mail: ospanov.d.e@gmail.com

Попп Людмила Александровна, Кандидат экономических наук, доцент, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140000, Республика Казахстан, e-mail: ludmilapopp@mail.ru

Раимбеков Жанарыс Сабирович, доктор экономических наук, профессор, кафедра «Экономика и предпринимательство», Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Астана, 010000, Республика Казахстан, e-mail: zh_raimbekov@mail.ru

Рахметулина Айгерим Абаевна, PhD, кафедра «Экономики, менеджмента и финансов», Восточно-Казахстанский университет имени С. Аманжолова, г. Усть-Каменогорск, 070000, 070000, Республика Казахстан, e-mail: rakhmetulina@gmail.com

Резвущкина Татьяна Александровна, магистр социологии, ст. преподаватель кафедры политологии и социологии, Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г. Караганда, 1000026, Республика Казахстан, e-mail: rezvushkina_t78@mail.ru

Рейдолда Саулегүл, ст. преподаватель, магистр, Казахский университет технологии и бизнеса, Факультет экономики и сервиса, г. Астана, 010000, Республика Казахстан, e-mail: Saulegul0408@gmail.com

Рыспекова Мадина Оразовна, кандидат экономических наук, и.о. профессор, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Астана, 010000, Республика Казахстан, e-mail: Madina10081957@mail.ru

Саду Жанна Нуkenовна, кандидат экономических наук ст. преподаватель, Казахский университет технологии и бизнеса, Астана, 010000, Республика Казахстан, e-mail: gdugalova@mail.ru

Сатпаева Зайра Тулегеновна, PhD, ассоц. профессор, ведущий научный сотрудник, заведующая отделом научно-технологического и инновационного развития, Институт экономики Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан, г. Алматы, А25К1В0, Республика Казахстан, e-mail: satpayeva.zaira@ieconom.kz

Сейтхожина Джамия Алибековна, Кандидат экономических наук, ассоц. профессор, Экономический факультет, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Астана, 010000, Республика Казахстан, e-mail: jaseit@mail.ru

Суендикова Гульдана Куандыковна, докторант, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, г. Астана, 010000, Республика Казахстан, e-mail: guldanaenu@gmail.com

Сыздықова Азиза Оралбайқызы, PhD, доцент, Международный казахско-турецкий университет, Туркестан, 161200, Республика Казахстан, e-mail: aziza.syzdykova@ayu.edu.kz

Танирбергенова Галия Болатовна, кандидат экономических наук, доцент, Казахско-Русский международный университет, Актөбе, 030009, Республика Казахстан, e-mail: galiya-19@mail.ru

Тапалчинова Анаргүль Сынтасовна, Магистр экономических наук, ст. преподаватель, Факультет Экономики и права, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: anargul1982@mail.ru

Титков Алексей Анатольевич, кандидат экономических наук, профессор, заведующий кафедрой «Экономика», Торайғыров университет, Факультет экономики и права, Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: alexey-pvl@mail.ru

Токенова Сандугаш Мейрамжановна, основной автор, Ph.D, старший преподаватель кафедры «Учет и финансы», Казахский агротехнический исследовательский университет имени Сакена Сейфуллина, город Астана, 010011, Республика Казахстан, e-mail: sandi_77@inbox.ru, <https://orcid.org/0000-0003-0203-6843>.

Шафеева Лидия Анваровна, ст. преподаватель, кафедра «Финансы и учета», факультет «Экономики и права», Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: shafeeva_l@mail.ru

Шеримова Нуржанат Мухтаровна, Ст. преподаватель факультета «Экономики и права», кафедра «Экономика», магистр экономических наук, Торайғыров университет, Факультет «Экономики и права», Республика Казахстан, г. Павлодар, 140000, e-mail: asanek2010@mail.ru

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Abdimomynova Almakul Shakirbekovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Department of Economics and management, Korkyt Ata Kyzylorda university, Kyzylorda, 120014, Kazakhstan, abdim.alma@mail.ru

Abdykulova Karlygash, Candidate of Economic Doctor in the profile, Taraz Regional University named after M.Kh.Dulaty, Taraz, 080000, Republic of Kazakhstan, e-mail: abdykulova_787@mail.ru

Akybayeva Gulvira Sovetbekovna, Ph.D. econ. sciences, professor, Karaganda University named after E.A. Buketov, Karaganda, 1000028, Republic of Kazakhstan, e-mail: akubaeva_g@mail.ru

Alibekova Aigul Bekhozhayevna, Candidate of Economic Sciences, Department of Socio-Economic Specialties, Kyzylorda Open University, Kyzylorda, 120014, Republic of Kazakhstan, e-mail: aica81@mail.ru

Amirova Maral, Candidate of economic sciences, associate professor, Faculty of Economics and Law, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: maral.pvl@mail.ru

Arynova Zulfiya Amangeldinovna, Professor, Candidate of Economic Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: zaryn24@mail

Azretbergenova Gulmira, Doctor of Economics, Professor, Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkistan, 161200, Republic of Kazakhstan, e-mail: gulmira.azretbergenova@ayu.edu.kz

Baigabulova Kulyash, Candidate of economic sciences, professor, L. N. Gumilyov Eurasian National University Faculty of Economics, Astana, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: k.baygabulova@mail.ru

Baizholova Raisa Alievna, Doctor of Economics, Professor, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: baizholova_ra@enu.kz

Bimbetova Bibigul, Senior Lecturer, Master of Economic Sciences, Aktobe Regional University named after K.Zhubanov, Aktobe, 030009, Republic of Kazakhstan, e-mail: duisenbayeva_b@mail.ru

Bolatova Botakoz Zhymabekovna, PhD Doctor, docent, «K. Zhubanov Aktobe regional university, Aktobe, 030000, Republic of Kazakhstan, e-mail: Botik1984@mail.ru

Davidenko Lyudmila Mikhailovna, Candidate of Economic Sciences, PhD, Associate Professor of the Department of Economics, Toraighyrov University, Faculty of Economics and Law, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: davidenko.l@teachers.tou.edu.kz

Dosmaganbetov Nurlan Serikovich, doctoral student in «Economics», L. N. Gumilyov Eurasian National University, Faculty of Economics, Astana, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: dosmnurlan@yandex.ru

Doszhan Raigul Dukenbaykyzy, PhD, associate professor of the Department of Finance and Accounting, Al-Farabi Kazakh National University. Almaty, 050040, Republic of Kazakhstan, e-mail: rdd2011@mail.ru

Dugalova Gulnar Nazhmidenovna, Doctor of Economic Sciences, Professor, Kazakh University of Technology and Business, Astana, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: gdugalova@mail.ru

Duisenbayeva Botagoz, Associate Professor, Candidate of Economic Sciences, Aktobe Regional University named after K.Zhubanov, Aktobe, 030009, Republic of Kazakhstan, e-mail: duisenbayeva_b@mail.ru

Duzelbayeva Gulshat Berikbayevna, Candidate of Economic Sciences, Department of Economics and management, Korkyt Ata Kyzylorda university, Kyzylorda, 120014, Republic of Kazakhstan, e-mail: duzelbaeva_gulshat@mail.ru

Ibraimova Saule Zhumagalievna, Candidate of Economic Sciences (PhD), Associate Professor, Professor of the Department of «Economics and Finance» of JSC «Kazakh University of Technology and Business named after K. Kulazhanov», Astana, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: saule_ibraimova_kz@mail.ru

Ismailova Almira, Master of Economics, senior lecturer, Taraz Regional University named after M. Kh. Dulaty, Taraz, 080000, Republic of Kazakhstan, e-mail: isalmira@mail.ru

Iskakov Bauyrzhan Muratbekuly, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Business, «Turan-Astana» University, Astana, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: iskakov_82@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-3989>

Kadrinov Maulet, Senior Lecturer of the Department of Accounting and Finance, Saken Seifullin Kazakh Agrotechnical Research University, Astana, 010011, Republic of Kazakhstan, e-mail: mkadrinov@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-2424-200X>

Kadyrova Akmaral, Vice-Rector for Academic Affairs, Associate Professor of the Department of Economics and Management, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of Economics, International Taraz Innovation Institute named after Sherkhan Murtaza, Faculty of Economics and Business, Taraz, 080000, Republic of Kazakhstan, e-mail: kadyrova.akmaral@mail.ru

Kaidarova Saida Yerbolatovna, Associate Professor (Associate Professor), Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: kaidarova_saida@mail.ru

Kanapyanova Zhanel Nurmagambetovna, student, Department of Finance and Accounting, Faculty of Economics and Law Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: 1906janelle@gmail.com

Kangalakova Dana Muratbekovna, PhD, associate professor, leading researcher, head of department of social issues and human capital, Institute of economics of the Committee of science of the Ministry of science and higher education of the Republic of Kazakhstan, Almaty, A25K1B0, Republic of Kazakhstan, e-mail: dmuratbekovna@mail.ru

Karimbayeva Gulzhan, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Kazakh University of Technology and Business, Faculty of Economics and Service, Astana, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: karimbaewagul@mail.ru

Karimbergenova Madina, Doctor PhD, associate professor, Faculty of Economics and Law, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: madina.pavlodar@mail.ru

Karpov Valery Vasilievich, Doctor of Economics, Professor, Director of the Omsk Scientific Center of the Siberian Branch of the Russian Academy of Sciences, Omsk, 644024, Russian Federation, e-mail: yvkarpov@oscsbras.ru

Kenzhetaeva Gulbaram, Senior Lecturer, Toraighyrov University, Pavlodar, 140003, Republic of Kazakhstan, e-mail: qulmira74@mail.ru

Kim Venera Vladimirovna, master of economics, Department of Economics and management, Korkyt Ata Kyzylorda university, Kyzylorda, 120014, Republic of Kazakhstan, e-mail: kim_venera_74@mail.ru

Kirdasinova Kasiya, Candidate of economic sciences, professor, L. N. Gumilyov Eurasian National University Faculty of Economics, Astana, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: marso310@mail.ru

Kuanova Laura Aibolovna, PhD, acting associate professor Department of Finance and Accounting, Kazakh National University. Almaty, 050040, Republic of Kazakhstan, e-mail: kuanova.laura@kaznu.kz

Kulmaganbetova Almira Sarkytbekovna, PhD, Senior Lecturer, Department of Art History and Art Management, Kazakh National Academy of Choreography, Astana, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: kulalmira@mail.ru

Kunjazov Yerlan, Doctor PhD, associate professor, Faculty of Economics and Law, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: kunyazov72@mail.ru

Kunyazova Alya, Senior lecturer, Faculty of Economics and Law, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: kuniyazova2018@mail.ru

Kunyazova Saule, Candidate of economic sciences, professor, Faculty of Economics and Law, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: kunjazovas@mail.ru

Kushebina Gulnara, PhD in Economic sciences, Esil University, Astana, Z00X3G1, Republic of Kazakhstan, e-mail: duz_77@mail.ru

Mazhitova Nurzya Abdikairkyzy, doctoral student in State and Local Government, Korkyt Ata Kyzylorda university, Kyzylorda, 120014, Republic of Kazakhstan, e-mail: Nurziya_mazhitova@mail.ru

Mamakayeva Amina Minkailovna, student, Department of Finance and Accounting, Faculty of Economics and Law Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: mamakaeva_amina.02@mail.ru

Miller Maxim Aleksandrovich, Doctor of Economics, Professor, Deputy Director for Scientific Work of the Omsk Scientific Center of the Siberian Branch of the Russian Academy of Sciences, Omsk, 644024, Russian Federation, e-mail: millerma@oscsbras.ru

Moldabekova Aigul, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Taraz Regional University named after M. Kh. Dulaty, Taraz, 080000, Republic of Kazakhstan, e-mail: aizan_2008@mail.ru

Muhamedova Madina, Master of Economic Sciences, Lecturer, Faculty of Economics and Law Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: madina_muratova@mail.ru

Mukhametzhanova Zhanar Sailaubekovna, in the Specialty «Finance», senior lecturer of the Department of Finance and accounting of Al-Farabi Kazakh National University. Almaty, 050040, Republic of Kazakhstan, e-mail: Zhanar-kz84@mail.ru

Mukhametzhanova Zhadyra Sailaubekovna, PhD, Assistant Professor, School of Digital Technology, Narkhoz University, Almaty, 050035, Republic of Kazakhstan, e-mail: Jadira-76@mail.ru

Muratova Diana, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Taraz Regional University named after M.Kh. Dulaty, Taraz, 080000, Republic of Kazakhstan, e-mail: muratova_diana77@mail.ru

Mussabekova Ainash Orikbaevna, 3rd year doctoral student, Karaganda University named after academician E.A. Buketov, Karaganda, 100024, Republic of Kazakhstan, e-mail: aynash.musabekova.82@mail.ru

Mussina Alma Zhumageldievna, Candidate of Economic Sciences, associate Professor, Economics and Law Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: alma1404@yandex.kz

Nabiyeva Maral, PhD, associate professor, Candidate of Economic Sciences, professor, L.N. Gumilyov Eurasian National University Faculty of Economics, Astana, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: maral.nabiyeva@bk.ru.

Niyazbaeva Aigul Amangeldyevna, PhD, K.Zhubanov Aktobe Regional University, Faculty of Economics and Law, Aktobe, 030000, Republic of Kazakhstan, e-mail: ponka2003@mail.ru

Niyazbekova Shakizada, Doctor of Philosophy PhD, Moscow Witte University, Moscow, 115432, Russian Federation, e-mail: shakizada.niyazbekova@gmail.com

Ospanov Dosym Yernazarovich, doctoral student in the specialty «State and local administration» Narkhoz University, School of Law and Public Administration, Almaty, 050035, Republic of Kazakhstan, e-mail: ospanov.d.e@gmail.com

Popp Lyudmila, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Toraighyrov University, Pavlodar, 140000, Republic of Kazakhstan, e-mail: ludmilapopp@mail.ru

Raimbekov Zhanarys Sabirovich, Doctor of Economics, Professor, Department of Economics and Entrepreneurship, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: zh_raimbekov@mail.ru

Rakhmetulina Aigerim Abaevna, doctoral student Phd, Department of Economics, Management and Finance, Sarsen Amanzholov, +East Kazakhstan University, Ust-Kamenogorsk, 070000, Republic of Kazakhstan, e-mail: rakhmetulina@gmail.com

Reidolda Saulegul, Senior teacher, master, Kazakh University of Technology and Business, Faculty of Economics and Service, Astana, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: Saulegul0408@gmail.com

Rezvushkina Tatyana Aleksandrovna, Master of Sociology, Art. Lecturer at the Department of Political Science and Sociology, Karaganda University named after academician E.A. Buketov, Karaganda, 1000026, Republic of Kazakhstan, e-mail: rezvushkina_t78@mail.ru

Ryspekova Madina Orazovna, PhD., acting Professor, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: Madina10081957@mail.ru

Sadu Zhanna Nukenovna, Senior Lecturer, Candidate of Economic Sciences, Kazakh University of Technology and Business, Astana, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: gdugalova@mail.ru

Satpayeva Zaira Tulegenovna, PhD, associate professor, leading researcher, head of department of scientific, technological and innovative development,

Institute of economics of the Committee of science of the Ministry of science and higher education of the Republic of Kazakhstan, Almaty, A25K1B0, Republic of Kazakhstan, e-mail: satpayeva.zaira@ieconom.kz

Seitkhozhina Jamilya, Candidate of economic sciences, associate professor, L. N. Gumilyov Eurasian National University Faculty of Economics, Astana, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: jaseit@mail.ru

Shafeyeva Lidiya Anvarovna, senior lecturer, Department of Finance and Accounting, Faculty of Economics and Law Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: shafeeva_l@mail.ru

Sherimova Nurzhanat Muhtarovna, Senior Lecturer of the Faculty of Economics and Law, Department of Economy, Master of Economics, NAO Toraighyrov University, Faculty of Economics and Law, Republic of Kazakhstan, Pavlodar, 140000, e-mail: asanek2010@mail.ru.

Suyendikova Guldana Kuandykovna, PhD. student, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: guldanaenu@gmail.com

Syzdykova Aziza, PhD, Associate Professor, Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkistan, 161200, Republic of Kazakhstan, e-mail: aziza.syzdykova@ayu.edu.kz

Tanirbergenova Galiya Bolatovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor Candidate of Economic Sciences, Kazakh-Russian International University, Aktobe, 030009, Republic of Kazakhstan, e-mail: galiya-19@mail.ru

Tapalchinova Anargul, Master of Economic Sciences, Lecturer, Faculty of Economics and Law Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: anargul1982@mail.ru

Titkov Aleksey Anatolyevich, Candidate of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Economics, Toraighyrov University, Faculty of Economics and Law, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: alexeypvl@mail.ru

Tokenova Sandugash, PhD, The main author, Senior Lecturer of the Department of Accounting and Finance, Saken Seifullin Kazakh Agrotechnical Research University, Astana, 010011, Republic of Kazakhstan, e-mail: sandi_77@inbox.ru, <https://orcid.org/0000-0003-0203-6843>.

Xembayeva Almira, Master of Economic Sciences, Lecturer, Faculty of Economics and Law Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: alike1977@mail.ru

Yerniyazov Rustam Aibekovich, candidate of economic sciences, associate professor, Kazakh University of Technology and Business, faculty of economics and service, Astana, 010000, The Republic of Kazakhstan, erniyazov_rust@mail.ru

Yessenali Alina, third year doctoral student in «Public Administration and Local Government», Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkistan, 161200, Republic of Kazakhstan, e-mail: alina.yessanili@ayu.edu.kz

Zhabytay Bayan Nurzhankyzy, PhD, Acting Associate Professor, Kazakh University of Technology and Business, Faculty of Economics and Service, Astana, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: bayana_7778@mail.ru

Zhetibayev Zhanture, PhD, Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkistan, 161200, Republic of Kazakhstan, e-mail: zhetibayev@ayu.edu.kz

Zolotareva Svetlana Vitalievna, Associate Professor (Associate Professor), Toraigyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: vitalangel@mail.ru

ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРОВ В НАУЧНОМ ЖУРНАЛЕ «ВЕСТНИК ТОРАЙГЫРОВ УНИВЕРСИТЕТА. ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СЕРИЯ»

Редакционная коллегия просит авторов руководствоваться следующими правилами при подготовке статей для опубликования в журнале.

Научные статьи, представляемые в редакцию журнала должны быть оформлены согласно базовым издательским стандартам по оформлению статей в соответствии с ГОСТ 7.5-98 «Журналы, сборники, информационные издания. Издательское оформление публикуемых материалов», пристатейных библиографических списков в соответствии с ГОСТ 7.1-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления».

* В номер допускается не более одной рукописи от одного автора либо того же автора в составе коллектива соавторов.

* Количество соавторов одной статьи не более 5.

* Степень оригинальности статьи должна составлять не менее 60 % (согласно решению редакционной коллегии).

* Направляемые статьи не должны быть ранее опубликованы, не допускается последующее опубликование в других журналах, в том числе переводы на другие языки.

* Решение о принятии рукописи к опубликованию принимается после проведения процедуры рецензирования.

* Двойное рецензирование (слепое) проводится конфиденциально, автору не сообщается имя рецензента, а рецензенту – имя автора статьи.

* Квитанция об оплате предоставляется после принятия статей к публикации. Стоимость публикации в журнале составляет 30 000 (тридцать тысяч) тенге.

* докторантам НАО «Торайғыров университет» и иностранным авторам (без казахстанских соавторов) публикация в журнале бесплатно.

* Если статья отклонена антиплагиатом или рецензентом статья возвращается автору на доработку. Автор может повторно отправить статью на антиплагиат или рецензирования 1 раз. Ответственность за содержание статьи несет автор.

Редакция не занимается литературной и стилистической обработкой статьи.

Статьи, оформленные с нарушением требований, к публикации не принимаются и возвращаются авторам.

Датой поступления статьи считается дата получения редакцией ее окончательного варианта.

Статьи публикуются по мере поступления. Журнал формируется исходя из количества не более 30 статей в одном номере.

Периодичность издания журналов – 4 раза в год (ежеквартально).

Сроки подачи статьи:

- первый квартал до 10 февраля;
- второй квартал до 10 мая;
- третий квартал до 10 августа;
- четвертый квартал до 10 ноября.

Научный журнал «Вестник Торайғыров университета», «Наука и техника Казахстана» выпускается с периодичностью 4 раза в год в сетевом (электронном) формате в следующие установленные сроки выхода номеров журнала:

- первый номер выпускается до 30 марта текущего года;
- второй номер – до 30 июня;
- третий номер – до 30 сентября;
- четвертый номер – до 30 декабря.

Статью (электронную версию и квитанции об оплате) следует направлять на сайтах:

- <https://vestnik.tou.edu.kz/>
- <https://vestnik-economic.tou.edu.kz/>

Для подачи статьи на публикацию необходимо пройти регистрацию на сайте.

Автор, который внес наибольший интеллектуальный вклад в подготовку рукописи (при двух и более соавторах), является автором-корреспондентом и обозначается «*».

Авторы из разных учебных заведений указываются цифрами ^{1,2}.

Для осуществления процедуры двойного рецензирования (слепого), авторам необходимо отправлять два варианта статьи: первый – с указанием личных данных, второй – без указания личных данных. При нарушении принципа слепого рецензирования статья не рассматривается.

Статьи должны быть оформлены в строгом соответствии со следующими правилами:

– В журналы принимаются статьи по всем научным направлениям, в электронном варианте со всеми материалами в текстовом редакторе «Microsoft Office Word (97, 2000, 2007, 2010) для Windows» (в форматах .doc, .docx, .rtf).

– Общий объем статьи, включая аннотации, литературу, таблицы, рисунки и математические формулы должен составлять не менее 7 и не более 12 страниц печатного текста. *Поля страниц – 30 мм со всех сторон листа; Текст статьи: кегль – 14 пунктов, гарнитура – Times New Roman (для русского, английского и немецкого языков), KZ Times New Roman (для казахского языка).*

Структура научной статьи включает название, аннотация, ключевые слова, основные положения, введение, материалы и методы, результаты и обсуждение, заключение, выводы, информацию о финансировании (при наличии), список использованных источников (литературы) к каждой статье, включая романизированный (транслитерированный латинским алфавитом) вариант написания источников на кириллице (на казахском и русском языках) см. ГОСТ 7.79–2000 (ИСО 9–95) *Правила транслитерации кирилловского письма латинским алфавитом.*

Статья должна содержать:

1. МРНТИ (Межгосударственный рубрикатор научной технической информации);

2. DOI – после МРНТИ в верхнем правом углу (присваивается и заполняется редакцией журнала);

3. Инициалы (имя, отчество) Фамилия автора (-ов) – на казахском, русском и английском языках (жирным шрифтом, по центру);

Автор, который внес наибольший интеллектуальный вклад в подготовку рукописи (при двух и более соавторах), является автором-корреспондентом и обозначается «*».

Авторы из разных учебных заведений указываются цифрами ^{1,2}.

4. Аффiliation (организация (место работы (учебы)), страна, город) – на казахском, русском и английском языках. Полные данные об аффiliation авторов представляются в конце журнала;

5. Название статьи должно отражать содержание статьи, тематику и результаты проведенного научного исследования. В название статьи необходимо вложить информативность, привлекательность и уникальность (не более 12 слов, прописными буквами, жирным шрифтом, по центру, на трех языках: русский, казахский, английский либо немецкий);

6. Аннотация – краткая характеристика назначения, содержания, вида, формы и других особенностей статьи. Должна отражать основные и ценные, по мнению автора, этапы, объекты, их признаки и выводы проведенного исследования. Дается на казахском, русском и английском либо немецком языках (рекомендуемый объем аннотации на языке публикации – не менее

150, не более 300 слов, курсив, нежирным шрифтом, кегль – 12 пунктов, абзацный отступ слева и справа 1 см, см. образец);

7. Ключевые слова – набор слов, отражающих содержание текста в терминах объекта, научной отрасли и методов исследования (оформляются на трех языках: русский, казахский, английский либо немецкий; кегль – 12 пунктов, курсив, отступ слева-справа – 1 см.). Рекомендуемое количество ключевых слов – 5-8, количество слов внутри ключевой фразы – не более 3. Задаются в порядке их значимости, т.е. самое важное ключевое слово статьи должно быть первым в списке (см. образец);

8. Основной текст статьи излагается в определенной последовательности его частей, включает в себя:

- Введение (абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов). Обоснование выбора темы; актуальность темы или проблемы. Актуальность темы определяется общим интересом к изученности данного объекта, но отсутствием исчерпывающих ответов на имеющиеся вопросы, она доказывается теоретической или практической значимостью темы.

- Материалы и методы (абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов). Должны состоять из описания материалов и хода работы, а также полного описания использованных методов.

- Результаты и обсуждение (абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов). Приводится анализ и обсуждение полученных вами результатов исследования. Приводятся выводы по полученным в ходе исследования результатам, раскрывается основная суть. И это один из самых важных разделов статьи. В нем необходимо провести анализ результатов своей работы и обсуждение соответствующих результатов в сравнении с предыдущими работами, анализами и выводами.

- Информацию о финансировании (при наличии) (абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов).

- Выводы (абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов).

Выводы – обобщение и подведение итогов работы на данном этапе; подтверждение истинности выдвигаемого утверждения, высказанного автором, и заключение автора об изменении научного знания с учетом полученных результатов. Выводы не должны быть абстрактными, они должны быть использованы для обобщения результатов исследования в той или иной научной области, с описанием предложений или возможностей дальнейшей работы.

- Список использованных источников (жирными буквами, кегль – 14 пунктов, в центре) включает в себя:

Статья и список использованных источников должны быть оформлены в соответствии с ГОСТ 7.5-98; ГОСТ 7.1-2003 (см. образец).

Очередность источников определяется следующим образом: сначала последовательные ссылки, т.е. источники на которые вы ссылаетесь по очередности в самой статье. Затем дополнительные источники, на которых нет ссылок, т.е. источники, которые не имели место в статье, но рекомендованы вами читателям для ознакомления, как смежные работы, проводимые параллельно. *Объем не менее 10, не более чем 20 наименований* (ссылки и примечания в статье обозначаются сквозной нумерацией и заключаются в квадратные скобки), преимущественно за последние 10–15 лет.

В случае наличия в списке использованных источников работ на кириллице (на казахском и русском языках), необходимо представить список литературы в двух вариантах: 1) в оригинале (указываются источники на русском, казахском и английском либо немецком языках); 2) романизированный вариант написания источников на кириллице (на казахском и русском языках), то есть транслитерация латинским алфавитом. см. ГОСТ 7.79–2000 (ИСО 9–95) *Правила транслитерации кирилловского письма латинским алфавитом.*

Онлайн сервис Транслитерация по ГОСТу – <https://transliteration-online.ru/>

Правила транслитерации кирилловского письма латинским алфавитом.

Романизированный список литературы должен выглядеть следующим образом: автор(-ы) (транслитерация либо англоязычный вариант при его наличии) → название статьи в транслитерированном варианте → [перевод названия статьи на английский язык в квадратных скобках] → название казахоязычного либо русскоязычного источника (транслитерация, либо английское название при его наличии) → выходные данные с обозначениями на английском языке.

• Иллюстрации, перечень рисунков и подрисуночные надписи к ним представляют по тексту статьи. В электронной версии рисунки и иллюстрации представляются в формате TIF или JPG с разрешением не менее 300 dpi.

• Математические формулы должны быть набраны в Microsoft Equation Editor (каждая формула – один объект).

На отдельной странице (после статьи)

В электронном варианте приводятся полные почтовые адреса, номера служебного и домашнего телефонов, e-mail (номера телефонов для связи редакции с авторами, не публикуются);

Сведения об авторах

На казахском языке	На русском языке	На английском языке
Фамилия Имя Отчество (полностью)		
Должность, ученая степень, звание		
Организация		
Город		
Индекс		
Страна		
E-mail		
Телефон		

140008, Республика Казахстан, г. Павлодар, ул. Ломова, 64,
 НАО «Торайғыров университет»,
 Издательство «Toraighyrov University», каб. 137,
 Тел. 8 (7182) 67-36-69, (внутр. 1147).
 E-mail: kereku@tou.edu.kz

Наши реквизиты:

НАО «Торайғыров университет» РНН 451800030073 БИН 990140004654	НАО «Торайғыров университет» РНН 451800030073 БИН 990140004654	Приложение kaspі.kz Платежи – Образование – Оплата за ВУЗы – Заполняете все графы (в графе Факультет укажите «За публикацию в научном журнале, название журнала и серии»)
АО «Jýsan Bank» ИИК KZ57998FTB00 00003310 БИК TSESKZK A Кбе 16 Код 16 КНП 861	АО «Народный Банк Казахстана» ИИК KZ156010241000003308 БИК HSBKZKX Кбе 16 Код 16 КНП 861	

ОБРАЗЕЦ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ

МРНТИ 04.51.59

DOI xxxxxxxxxxxxxxxx

С. К. Антикеева*, С. К. Ксембаева

Торайғыров университет, Республика Казахстан, г. Павлодар

ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНЦИЙ СОЦИАЛЬНЫХ РАБОТНИКОВ ЧЕРЕЗ КУРСЫ ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ

В данной статье представлена теоретическая модель формирования личностных и профессиональных компетенций социальных работников через курсы повышения квалификации, которая разработана в рамках докторской диссертации «Формирование личностных и профессиональных компетенций социальных работников через курсы повышения квалификации». В статье приводятся педагогические аспекты самого процесса моделирования, перечислены этапы педагогического моделирования. Представлены методологический, процессуальный (технологический) и инструментальный уровни модели, ее цель, мониторинг сформированности искомым компетенций, а также результат. В модели показаны компетентностный, личностно-ориентированный и практико-ориентированный педагогические подходы, закономерности, принципы, условия формирования выбранных компетенций; описаны этапы реализации процесса формирования, уровни сформированности личностных и профессиональных компетенций. В разделе практической подготовки предлагается интерактивная работа в системе слушатель-преподаватель-группа, подразумевающая личное участие каждого специалиста, а также открытие первого в нашей стране Республиканского общественного объединения «Национальный альянс профессиональных социальных работников». Данная модель подразумевает под собой дальнейшее совершенствование и самостоятельное развитие личностных и профессиональных компетенций социальных работников. Это

позволяет увидеть в модели эффективность реализации курсов повышения квалификации, формы, методы и средства работы.

Ключевые слова: теоретическая модель, компетенции, повышение квалификации, социальные работники.

Введение

Социальная работа – относительно новая для нашей страны профессия. Поэтому обучение социальных работников на современной стадии не характеризуется наличием достаточно разработанных образовательных стандартов, которые находили бы выражение в формулировке педагогических целей, в содержании, технологиях учебного процесса.

Продолжение текста публикуемого материала

Материалы и методы

Теоретический анализ научной психолого-педагогической и специальной литературы по проблеме исследования; анализ законодательных и нормативных документов по открытию общественных объединений; анализ содержания программ курсов повышения квалификации социальных работников; моделирование; анализ и обобщение педагогического опыта; опросные методы (беседа, анкетирование, интервьюирование); наблюдение; анализ продуктов деятельности специалистов; эксперимент, методы математической статистики по обработке экспериментальных данных.

Продолжение текста публикуемого материала

Результаты и обсуждение

Чтобы понять объективные закономерности, лежащие в основе процесса формирования и развития личностных и профессиональных компетенций социальных работников через курсы повышения квалификации, необходимо четко представлять себе их модель.

Продолжение текста публикуемого материала

Выводы

Таким образом, на основании вышеизложенного можно сделать вывод о том, что теоретическая модель формирования личностных и профессиональных компетенций социальных работников через курсы повышения квалификации содержит три уровня ее реализации.

Продолжение текста публикуемого материала

Список использованных источников

1 **Дахин, А. Н.** Педагогическое моделирование : сущность, эффективность и неопределенность [Текст] // Педагогика. – 2003. – № 4. – С. 22.

2 **Кузнецова, А. Г.** Развитие методологии системного подхода в отечественной педагогике : монография [Текст]. – Хабаровск : Изд-во ХКИППК ПК, 2001. – 152 с.

3 **Каропа, Г. Н.** Системный подход к экологическому образованию и воспитанию (На материале сельских школ) [Текст]. – Минск, 1994. – 212 с.

4 **Штофф, В. А.** Роль моделей в познании [Текст] – Л. : ЛГУ, 1963. – 128 с.

5 **Таубаева, Ш.** Методология и методика дидактического исследования : учебное пособие [Текст]. – Алматы : Казак университеті, 2015. – 246 с.

6 **Дахин, А. Н.** Моделирование компетентности участников открытого образования [Текст]. – М. : НИИ школьных технологий 2009. – 290 с.

7 **Дахин, А. Н.** Моделирование в педагогике [Текст] // Идеи и идеалы. – 2010. – № 1(3). – Т. 2 – С. 11–20.

8 **Дахин, А. Н.** Педагогическое моделирование: монография [Текст]. – Новосибирск : Изд-во НИПКиПРО, 2005. – 230 с.

9 **Аубакирова, С. Д.** Формирование деонтологической готовности будущих педагогов к работе в условиях инклюзивного образования : дисс. на соиск. степ. д-ра филос. (PhD) по 6D010300 – Педагогика и психология [Текст] – Павлодар, 2017. – 162 с.

10 **Арын, Е. М., Пфейфер, Н. Э., Бурдина, Е. И.** Теоретические аспекты профессиональной подготовки педагога XXI века : учеб. пособие [Текст]. – Павлодар : ПГУ им. С. Торайгырова; СПб. : ГАФКиСим. П. Ф. Лесгафта, 2005. – 270 с.

References

1 **Dahin, A. N.** Pedagogicheskoe modelirovanie: suschnost, effektivnost i neopredelennost [Pedagogical modeling : essence, effectiveness, and uncertainty] [Text]. In Pedagogy. – 2003. – № 4. – P. 22.

2 **Kuznetsova, A. G.** Razvitie metodologii sistemnogo podhoda v otechestvennoy pedagogike [Development of the system approach methodology in Russian pedagogy : monograph] [Text]. – Khabarovsk : Izd-vo KhK IPPK PK, 2001. – 152 p.

3 **Karopa, G. N.** Sistemnyi podhod k ekologicheskomu obrazovaniyu i vospitaniju (Na materiale selskih shkol) [The systematic approach to environmental education and upbringing (Based on the material of rural schools)] [Text] – Minsk, 1994. – 212 p.

4 **Shtoff, V. A.** Rol modelei v poznanii [The role of models in cognition] [Text] – L. : LGU, 1963. – 128 p.

5 **Taubayeva, Sh.** Metodologiya i metodika didakticheskogo issledovaniya : uchebnoe posobie [Methodology and methods of educational research : a tutorial] [Text] – Almaty : Kazak University, 2015. – 246 p.

6 **Dahin, A. N.** Modelirovanie kompetentnosti uchastnikov otkrytogo obrazovaniya [Modeling the competence of open education participants] [Text] – Moscow : NII shkolnyh tehnologii, 2009. – 290 p.

7 **Dahin, A. N.** Modelirovanie v pedagogike [Modeling in pedagogy] [Text]. In Idei i idealy. – 2010. – № 1(3). – Т. 2 – P. 11–20.

8 **Dahin, A. N.** Pedagogicheskoe modelirovanie : monographia [Pedagogical modeling : monograph] [Text]. – Novosibirsk : Izd-vo NIPKiPRO, 2005. – 230 p.

9 **Aubakirova, S. D.** Formirovaniye deontologicheskoi gotovnosti buduschih pedagogov k rabote v usloviyah inklusivnogo obrazovaniya : dissertaciya na soiskanie stepeni doctora filosofii (PhD) po specialnosti 6D010300 – Pedagogika i psihologiya [Formation of deontological readiness of future teachers to work in inclusive education : dissertation for the degree of doctor of philosophy (PhD) in the specialty 6D010300- Pedagogy and psychology] [Text] – Pavlodar, 2017. – 162 p.

10 **Aryn, E. M., Pfeifer, N. E., Burdina, E. I.** Teoreticheskie aspekty professionalnoi podgotovki pedagoga XXI veka : ucheb. posobie [Theoretical aspects of professional training of a teacher of the XXI century : textbook] [Text] – Pavlodar : PGU im. S. Toraigyrov PSU; St.Petersburg. : GAFKiS im. P. F. Lesgafta, 2005. – 270 p.

*С. К. Антикеева, С. К. Ксембаева

Торайғыров университет, Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

БІЛІКТІЛІКТІ АРТТЫРУ КУРСТАРЫ АРҚЫЛЫ ӘЛЕУМЕТТІК ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРДІҢ ҚҰЗІРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ МОДЕЛІ

Бұл мақалада «Әлеуметтік қызметкерлердің біліктілігін арттыру курстары арқылы тұлғалық және кәсіби құзіреттіліктерін қалыптастыру» докторлық диссертация шеңберінде әзірленген біліктілікті арттыру курстары арқылы әлеуметтік қызметкерлердің тұлғалық және кәсіби құзіреттілігін қалыптастырудың теориялық моделі ұсынылған. Мақалада модельдеу процесінің педагогикалық аспектілері, педагогикалық модельдеудің кезеңдері келтірілген. Модельдің әдіснамалық, процессуалдық (технологиялық) және

аспаптық деңгейлері, оның мақсаты, қажетті құзыреттердің қалыптасу мониторингі, сондай-ақ нәтижесі ұсынылған. Модельде құзыреттілікке, тұлғаға бағытталған және практикаға бағытталған педагогикалық тәсілдер, таңдалған құзыреттерді қалыптастыру заңдылықтары, қағидаттары, шарттары көрсетілген; қалыптасу процесін іске асыру кезеңдері, жеке және кәсіби құзыреттердің қалыптасу деңгейлері сипатталған. Практикалық дайындық бөлімінде тыңдаушы-оқытушы-топ жүйесінде интерактивті жұмыс ұсынылады, ол әр маманның жеке қатысуын, сондай-ақ елімізде алғашқы «кәсіби әлеуметтік қызметкерлердің ұлттық альянсы» республикалық қозғамдық бірлестігінің ашылуын білдіреді. Бұл модель әлеуметтік қызметкерлердің жеке және кәсіби құзыреттерін одан әрі жетілдіруді және тәуелсіз дамытуды білдіреді. Бұл модельде біліктілікті арттыру курстарын іске асырудың тиімділігін, жұмыс нысандары, әдістері мен құралдарын көруге мүмкіндік береді.

Кілтті сөздер: теориялық модель, құзыреттілік, біліктілікті арттыру, әлеуметтік қызметкерлер.

*S. K. Antikayeva, S. K. Ksembaeva

Toraigyrov University, Republic of Kazakhstan, Pavlodar

THEORETICAL MODEL OF FORMATION COMPETENCIES OF SOCIAL WORKERS THROUGH PROFESSIONAL DEVELOPMENT COURSES

This article presents a theoretical model for the formation of personal and professional competencies of social workers through advanced training courses, which was developed in the framework of the doctoral dissertation «Formation of personal and professional competencies of social workers through advanced training courses». The article presents the pedagogical aspects of the modeling process itself, and lists the stages of pedagogical modeling. The methodological, procedural (technological) and instrumental levels of the model, its purpose, monitoring the formation of the required competencies, as well as the result are presented. The model shows competence-based, personality-oriented and practice-oriented pedagogical approaches, patterns, principles, conditions for the formation of selected competencies; describes the stages of the formation process,

the levels of formation of personal and professional competencies. The practical training section offers interactive work in the listener-teacher-group system, which implies the personal participation of each specialist, as well as the opening of the first Republican public Association in our country, the national Alliance of professional social workers. This model implies further improvement and independent development of personal and professional competencies of social workers. This allows you to see in the model the effectiveness of the implementation of advanced training courses, forms, methods and means of work.

Keywords: theoretical model, competencies, professional development, social workers.

Сведения об авторах

На казахском языке	На русском языке	На английском языке
Антикеева Самал Канатовна «Педагогика және психология» мамандығы бойынша докторант Торайғыров университеті, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Павлодар, 140008, Қазақстан Республикасы, samal_antikeeva@mail.ru, 8-000-000-00-00	Антикеева Самал Канатовна докторант по специальности «Педагогика и психология», Торайғыров университет, Факультет гуманитарных и социальных наук, Павлодар, 140008, Республика Казахстан, samal_antikeeva@mail.ru, 8-000-000-00-00	Samal Kanatovna Antikeeva doctoral student in «Pedagogy and psychology», Toraighyrov University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, samal_antikeeva@mail.ru, 8-000-000-00-00

ПУБЛИКАЦИОННАЯ ЭТИКА В НАУЧНОМ ЖУРНАЛЕ «ВЕСТНИК ТОРАЙҒЫРОВ УНИВЕРСИТЕТА. ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СЕРИЯ»

Редакционная коллегия научных журналов НАО «Торайғыров университет» «Вестник Торайғыров университета», «Наука и техника Казахстана» и научно-популярного журнала «Краеведение» в своей профессиональной деятельности придерживаются принципов и норм Публикационной этики научных журналов НАО «Торайғыров университет». Публикационная этика разработана в соответствии с международной публикационной этической нормой Комитета по публикационной этике (COPE), этическими принципами публикации журналов Scopus (Elsevier), Кодекса академической честности НАО «Торайғыров университет».

Публикационная этика определяет нормы, принципы и стандарты этического поведения редакторов, рецензентов и авторов, меры по выявлению конфликтов интересов, незачинного поведения, инструкции по изъятию (ретракции), исправлению и опровержению статьи.

Все участники процесса публикации, соблюдают принципы, нормы и стандарты публикационной этики.

Качество научного журнала обеспечивается исполнением принципов участников процесса публикации: равенства всех авторов, принцип конфиденциальности, однократные публикации, авторства рукописи, принцип оригинальности, принцип подтверждения источников, принцип объективности и своевременности рецензирования.

Права и обязанности членов редакционных коллегий научных журналов НАО «Торайғыров университет» «Вестник Торайғыров университета», «Наука и техника Казахстана» и научно-популярного журнала «Краеведение» определены СО СМК 8.12.3-20 Управление научно-издательской деятельностью.

Права и обязанности рецензентов

Рецензенты научных журналов «Вестник Торайғыров университета», «Наука и техника Казахстана», научно-популярного журнала «Краеведение», обязаны руководствоваться принципом объективности.

Персональная критика в адрес автора(-ов) рукописи недопустима. Рецензент должен аргументировать свои замечания и обосновывать свое решение о принятии рукописи или о ее отклонении.

Национальность, религиозная принадлежность, политические или иные взгляды автора(-ов) не должны приниматься во внимание и учитываться в процессе рецензирования рукописи рецензентом(-ами).

Экспертная оценка, составленная рецензентом должна способствовать принятию решения редакцией о публикации и помогать автору улучшить рукопись.

Решение о принятии рукописи к публикации, возвращение работы автору на изменение или доработку, либо решение об отклонении от публикации принимается редколлегией опираясь на результаты рецензирования.

Принцип своевременности рецензирования. Рецензент обязан предоставить рецензию в срок, определенный редакцией, но не позднее 2-4 недель с момента получения рукописи на рецензирование. Если рассмотрение статьи и подготовка рецензии в назначенные сроки невозможны, то рецензент должен незамедлительно уведомить об этом научного редактора.

Рецензент, который считает, что его квалификация не соответствует либо недостаточна для принятия решения при рецензировании предоставленной рукописи должен незамедлительно сообщить об этом научному редактору и отказаться от рецензирования рукописи.

Принцип конфиденциальности со стороны рецензента. Рукопись, представленная рецензенту на рецензирование должна рассматриваться как конфиденциальный материал. Рецензент имеет право демонстрировать ее и/или обсуждать с другими лицами только после получения письменного разрешения со стороны научного редактора журнала и/или автора (-ов).

Информация и идеи научной работы, полученные в ходе рецензирования и обеспечения публикационного процесса, не должны быть использованы рецензентом(-ами) для получения личной выгоды.

Принцип подтверждения источников. Рецензент должен указать научные работы, которые оказали бы влияние на исследовательские результаты рассматриваемой рукописи, но не были приведены автором (-ами). Также рецензент обязан обратить внимание научного редактора на значительное сходство или совпадение между рассматриваемой рукописью и ранее опубликованной работой, о котором ему известно.

Если у рецензента имеются достаточные основания полагать, что в рукописи содержится плагиат, некорректные заимствования, ложные и сфабрикованные материалы или результаты исследования, то он не должен допустить рукопись к публикации и проинформировать научного редактора журнала о выявленных нарушениях принципов, стандартов и норм публикационной и научной этики.

Права и обязанности авторов

Публикационная этика базируется на соблюдении принципов:

Однократность публикации. Автор(-ы) гарантируют что представленная в редакцию рукопись статьи не была представлена для рассмотрения в другие издания. Представление рукописи одновременно в нескольких журналах/изданиях неприемлемо и является грубым нарушением принципов, стандартов и норм публикационной этики.

Авторство рукописи. Лицо, которое внесло наибольший интеллектуальный вклад в подготовку рукописи (при двух и более соавторах), является автором-корреспондентом и указывается первым в списке авторов.

Для каждой статьи должен быть назначен автор для корреспонденции, который отвечает за подготовку финальной версии статьи, коммуникацию с редколлегией, должен обеспечить включение всех участников исследования (при количестве авторов более одного), внесших в него достаточный вклад, в список авторов, а также получить одобрение окончательной версии рукописи от всех авторов для представления в редакцию для публикации. Все авторы, указанные в рукописи/статье, несут ответственность за содержание работы.

Принцип оригинальности. Автор(-ы) гарантирует, что результаты исследования, изложенные в рукописи, представляют собой оригинальную самостоятельную работу, и не содержат некорректных заимствований и плагиата, которые могут быть выявлены в процессе.

Авторы несут ответственность за публикацию статей с признаками неэтичного поведения, плагиата, самоплагиата, самоцитирования, фальсификации, фабрикации, искажения данных, ложного авторства, дублирования, конфликта интересов и обмана.

Принцип подтверждения источников. Автор(ы) обязуется правильно указывать научные и иные источники, которые он(и) использовал(и) в ходе исследования. В случае использования каких-либо частей чужих работ и/или заимствования утверждений другого автора(-ов) в рукописи должны быть указаны библиографические ссылки с указанием автора(-ов) первоисточника. Информация, полученная из сомнительных источников не должна использоваться при оформлении рукописи.

В случае, если у рецензентов, научного редактора, члена(-ов) редколлегии журнала возникают сомнения подлинности и достоверности результатов исследования, автор(-ы) должны предоставить дополнительные материалы для подтверждения результатов или фактов, приводимых в рукописи.

Исправление ошибок в процессе публикации. В случае выявления ошибок и неточностей в работе на любой стадии публикационного процесса авторы обязуются в срочном порядке сообщить об этом научному редактору

и оказать помощь в устранении или исправлении ошибки для публикации на сайте журнала соответствующей коррекции (Erratum или Corrigendum) с комментариями. В случае обнаружения грубых ошибок, которые невозможно исправить, автор(-ы) должен(-ны) отозвать рукопись/статью.

Принцип соблюдения публикационной этики. Авторы обязаны соблюдать этические нормы, связанные с критикой или замечаниями в отношении исследований, а также в отношении взаимодействия с редакцией по поводу рецензирования и публикации. Несоблюдение этических принципов авторами расценивается как грубое нарушение этики публикаций и дает основание для снятия рукописи с рецензирования и/или публикации.

Конфликт интересов

Конфликт интересов, по определению Комитета по публикационной этике (COPE), это конфликтные ситуации, в которых авторы, рецензенты или члены редколлегии имеют неявные интересы, способные повлиять на их суждения касательно публикуемого материала. Конфликт интересов появляется, когда имеются финансовые, личные или профессиональные условия, которые могут повлиять на научное суждение рецензента и членов редколлегии, и, как результат, на решение редколлегии относительно публикации рукописи.

Главный редактор, член редколлегии и рецензенты должны оповестить о потенциальном конфликте интересов, который может как-то повлиять на решение редакционной коллегии. Члены редколлегии должны отказаться от рассмотрения рукописи, если они состоят в каких-либо конкурентных отношениях, связанных с результатами исследования автора(-ов) рукописи, либо если существует иной конфликт интересов.

При подаче рукописи на рассмотрение в журнал, автор(-ы) заявляет о том, что в содержании рукописи указаны все источники финансирования исследования; также указывают, какие имеются коммерческие, финансовые, личные или профессиональные факторы, которые могли бы создать конфликт интересов в отношении поданной на рассмотрение рукописи. Автор(-ы), в письме при наличии конфликта интересов, могут указать ученых, которые, по их мнению, не смогут объективно оценить их рукопись.

Рецензент не должен рассматривать рукописи, которые могут послужить причинами конфликта интересов, проистекающего из конкуренции, сотрудничества или других отношений с кем-либо из авторов, имеющих отношение к рукописи.

В случае наличия конфликта интересов с содержанием рукописи, ответственный секретарь должен известить об этом главного редактора, после чего рукопись передается другому рецензенту.

Существование конфликта интересов между участниками в процессе рассмотрения и рецензирования не значит, что рукопись будет отклонена.

Всем заинтересованным лицам необходимо, по мере возможности избегать возникновения конфликта интересов в любых вариациях на всех этапах публикации. В случае возникновения какого-либо конфликта интересов тот, кто обнаружил этот конфликт, должен незамедлительно оповестить об этом редакцию. То же самое касается любых других нарушений принципов, стандартов и норм публикационной и научной этики.

Неэтичное поведение

Неэтичным поведением считаются действия авторов, редакторов или издателя, в случае самостоятельного предоставления рецензии на собственные статьи, в случае договорного и ложного рецензирования, в условиях обращения к агентским услугам для публикации результатов научного исследования, лжеавторства, фальсификации и фабрикация результатов исследования, публикация недостоверных псевдо-научных текстов, передачи рукописи статей в другие издания без разрешения авторов, передачи материалов авторов третьим лицам, условия когда нарушены авторские права и принципы конфиденциальности редакционных процессов, в случае манипуляции с цитированием, плагиатом.

Теруге 01.03.2024 ж. жіберілді. Басуға 29.03.2024 ж. қол қойылды.

Электронды баспа

5,04 Мб RAM

Шартты баспа табағы 17,4

Таралымы 300 дана. Бағасы келісім бойынша.

Компьютерде беттеген: А. К. Мыржикова

Корректор: А. Р. Омарова

Тапсырыс № 4199

Сдано в набор 01.03.2024 г. Подписано в печать 29.03.2024 г.

Электронное издание

5,04 Мб RAM

Усл.п.л. 17,4. Тираж 300 экз. Цена договорная.

Компьютерная верстка: А. К. Мыржикова

Корректор: А. Р. Омарова

Заказ № 4199

«Toraighyrov University» баспасынан басылып шығарылған

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

«Toraighyrov University» баспасы

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

8 (7182) 67-36-69

e-mail: kereku@tou.edu.kz

www.vestnik.tou.edu.kz

www.vestnik-economic.tou.edu.kz